तैत्तिरीय ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using XƎLaTeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (`http://www.aupasana.com/`).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from `http://sanskritdocuments.org/` and `https://sa.wikisource.org/`. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (`http://sanskritweb.de/`) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.
See also `http://stotrasamhita.github.io/about/`

For Personal Use Only
Not For Commercial Printing/Distribution

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १ **1**

प्रथमः प्रश्नः 1
द्वितीयः प्रश्नः 13
तृतीयः प्रश्नः 21
चतुर्थः प्रश्नः 31
पञ्चमः प्रश्नः 42
षष्ठमः प्रश्नः 52
सप्तमः प्रश्नः 64
अष्टमः प्रश्नः 75

अष्टकम् २ **82**

प्रथमः प्रश्नः 82
द्वितीयः प्रश्नः 91
तृतीयः प्रश्नः 102
चतुर्थः प्रश्नः 111
पञ्चमः प्रश्नः 123
षष्ठमः प्रश्नः 131
सप्तमः प्रश्नः 147
अष्टमः प्रश्नः 158

अष्टकम् ३ **172**

प्रथमः प्रश्नः 172
द्वितीयः प्रश्नः 183
तृतीयः प्रश्नः 197
चतुर्थः प्रश्नः 209
पञ्चमः प्रश्नः 212
षष्ठमः प्रश्नः 218

सप्तमः प्रश्नः 226
अष्टमः प्रश्नः 246
नवमः प्रश्नः 262

तैत्तिरीय आरण्यकम् 277

प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः 277
द्वितीयः प्रश्नः 297
तृतीयः प्रश्नः 305
चतुर्थः प्रश्नः 313
पञ्चमः प्रश्नः 328
षष्ठः प्रश्नः 345
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली 353
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली 357
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली 360
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् 363

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् 386

प्रथमः प्रश्नः 386
द्वितीयः प्रश्नः 393
तृतीयः प्रश्नः 402

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रꣳ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजाꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्थ्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सञ्ञग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रꣳ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। वाचꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुः स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्। आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणः स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्॥३॥

प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुः स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षुर्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रꣳ स्थः श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयतं दैवीर्विशः। कल्पयतं मानुषीः॥४॥

इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने च। निरस्तः शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि। मन्थिनः समिदसि। स प्रथमः सङ्कृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमा जुहोमि॥५॥

नयन्त्वपानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतं प्राणं यज्ञाय धत्तं मानुषीरग्निर्द्वे च॥ (ब्रह्म क्षत्रं तदिषमूर्जꣳ रयिं पुष्टिं प्रजां तां पशून्तान्थ्सन्धत्तं तत्प्राणमपानं व्यानं तं चक्षुः श्रोत्रं मनस्तद्वाचं ताम्। इषादिपञ्चके वाचं तां मे पशून्थ्सन्धत्तं तान्मे प्राणादित्रितये तं मेऽन्यत्र तन्मे)॥५॥ ——— [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्य

एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहाँन्रोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थ्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्। यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति। कालकञ्जा वै नामासुरा आसन्॥९॥

ते सुवर्गाय लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमा प्रारोहन्। स इन्द्र इष्टकामावृहत्। तेऽवाकीर्यन्त। येऽवाकीर्यन्त। त ऊर्णावभयोऽभवन्। द्वावुदपतताम्॥१०॥

तौ दिव्यौ श्वानावभवताम्। यो भ्रातृव्यवान्थ्स्यात्। स चित्रायामग्निमादधीत। अवकीर्येव भ्रातृव्यान्। ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते। वसन्तो ब्राह्मणोऽग्निमादधीत। वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतदृतूनाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्य आदधीत। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवथ्सरस्य। यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्टित एव संवथ्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवथ्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव संवथ्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदैवैनं यज्ञ उपनमैत्। अथादधीत।

सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वा॑धिथ्सन्त॒ फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीतासन्नपततामृतू॒नां वैश्य॑स्य॒र्तुरुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी॒ षट्च॑॥८॥ [२]

उद्ध॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। अ॒पोऽवो॑क्षति॒ शान्त्यै॑। सिक॑ता॒ निव॑पति। ए॒तद्वा अ॒ग्नेर्वै॑श्वान॒रस्य॑ रू॒पम्। रू॒पेणै॒व वै॑श्वान॒रमव॑ रुन्धे। ऊषां॒ निव॑पति। पुष्टि॒र्वा ए॒षा प्र॒जन॑नम्। यदूषाः॑॥१४॥

पुष्ट्या॑मे॒व प्र॒जन॑ने॒ऽग्निमाध॑त्ते। अथो॑ सं॒ज्ञान॑ ए॒व। सं॒ज्ञान॒ꣳ ह्ये॑तत्प॑शू॒नाम्। यदूषाः॑। द्यावा॑पृथि॒वी स॒हास्ता॑म्। ते वि॑य॒ती अ॑ब्रूताम्। अस्त्वे॒व नौ॑ स॒ह य॒ज्ञिय॒मिति॑। यद॒मुष्या॑ य॒ज्ञिय॒मासी॑त्। तद॒स्याम॑दधात्। त ऊषा॑ अभवन्॥१५॥

यद॒स्या य॒ज्ञिय॒मासी॑त्। तद॒मुष्या॑मदधात्। तद॒दश्च॒न्द्रम॑सि कृ॒ष्णम्। ऊषा॑न्नि॒वप॑न्न॒दो ध्या॑येत्। द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒व य॒ज्ञिये॒ऽग्निमाध॑त्ते। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। आ॒खू रू॒पं कृ॒त्वा। स पृ॑थि॒वीं प्रावि॑शत्। स ऊ॒तीः कु॑र्वा॒णः पृ॑थि॒वीमनु॒ सम॑चरत्। तदा॑खुकरी॒षम॑भवत्॥१६॥

यदा॑खुकरी॒षꣳ स॑म्भा॒रो भव॑ति। यदे॒वास्य॒ तत्र॒ न्य॑क्तम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे। ऊर्जं॒ वा ए॒तꣳ रसं॑ पृथि॒व्या उ॑प॒दीका॒ उद्दि॑हन्ति। यद्व॒ल्मीकम्॑। यद्व॑ल्मीकव॒पा स॑म्भा॒रो भव॑ति। ऊर्ज॑मे॒व रसं॑ पृथि॒व्या अव॑ रुन्धे। अथो॒ श्रोत्र॑मे॒व। श्रोत्र॒ꣳ ह्ये॑तत्पृ॑थि॒व्याः। यद्व॒ल्मीकः॑॥१७॥

अब॑धिरो भवति। य ए॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। तासा॒मन्न॒मुपा॑क्षीयत। ताभ्यः॒ सूद॒मुप॒प्राभि॑नत्। ततो॒ वै तासा॒मन्नं॒ नाक्षी॑यत। यस्य॒ सूदः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। नास्य॑ गृ॒हेऽन्नं॑ क्षीयते। आपो॒ वा इ॒दमग्रे॑ सलि॒लमा॑सीत्। तेन॑ प्र॒जाप॑तिरश्राम्यत्॥१८॥

क॒थमि॒दꣳ स्या॒दिति॑। सो॑ऽपश्यत्पुष्करप॒र्णं तिष्ठ॑त्। सो॑ऽमन्यत। अस्ति॒ वै तत्। यस्मि॑न्नि॒दमधि॒ तिष्ठ॒तीति॑। स व॑रा॒हो रू॒पं कृ॒त्वोप॒ न्य॑मज्जत्। स पृ॑थि॒वीम॒ध आ॑र्च्छत्। तस्या॑ उप॒हत्योद॑मज्जत्। तत्पु॑ष्करप॒र्णेऽप्रथयत्। यदप्र॑थयत्॥१९॥

तत्पृ॑थि॒व्यै पृ॑थिवि॒त्वम्। अभू॒द्वा इ॒दमिति॑। तद्भूम्यै॑ भूमि॒त्वम्। तां दिशोऽनु॒ वातः॒ सम॑वहत्। ताꣳ शर्क॑राभिरदृꣳहत्। शं वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तच्छर्क॑राणाꣳ शर्कर॒त्वम्। यद्व॑रा॒हवि॑हतꣳ सम्भा॒रो भव॑ति। अ॒स्यामे॒वाछ॑म्बट्कारम॒ग्निमाध॑त्ते। शर्क॑रा भवन्ति॒ धृत्यै॑॥२०॥

अथो॑ श॒न्त्वाय॑। सरे॑ता अ॒ग्निरा॒धेय॒ इत्या॑हुः। आपो॒ वरु॑णस्य॒ पत्न॑य आसन्।

ता अ॒ग्निर॒भ्य॑ध्यायत्। ताः सम॑भवत्। तस्य॒ रेतः॒ परा॑ऽपतत्। तद्धिर॑ण्यमभवत्। यद्धिर॑ण्यमु॒पास्य॑ति। सरे॑तसमे॒वाग्निमाध॑त्ते। पुरु॑ष॒ इन्वै स्वाद्रेत॑सो बीभथ्सत॒ इत्या॑हुः॥२१॥

उ॒त्त॒र॒त उपा॑स्य॒त्यबी॑भथ्सायै। अति॒ प्रय॑च्छति। आर्ति॑मे॒वाति॒ प्रय॑च्छति। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। सो॑ऽश्व॒त्थे सं॑वथ्स॒रम॑तिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्वत्थ॒त्वम्। यदाश्व॑त्थः सम्भा॒रो भव॑ति। यदे॒वास्य॒ तत्र॒ न्य॑क्तम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे॥२२॥

दे॒वा वा ऊर्जं॒ व्य॑भजन्त। तत॑ उदु॒म्बर॒ उद॑तिष्ठत्। ऊर्ग्वा उ॑दु॒म्बरः॑। यदौदु॑म्बरः सम्भा॒रो भव॑ति। ऊर्ज॑मे॒वाव॑ रुन्धे। तृ॒तीय॑स्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसीत्। तं गा॑य॒त्र्याऽह॑रत्। तस्य॑ प॒र्णम॑च्छिद्यत। तत्प॒र्णो॑ऽभवत्। तत्प॒र्णस्य॑ पर्ण॒त्वम्॥२३॥

यस्य॑ पर्ण॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सो॒म॒पी॒थमे॒वाव॑ रुन्धे। दे॒वा वै ब्रह्म॑न्नवदन्त। तत्प॒र्ण उपा॑शृणोत्। सु॒श्रवा॒ वै नाम॑। यत्प॑र्ण॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वाव॑ रुन्धे। प्र॒जा-प॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑। तꣳ श॒म्या॑ऽशमयत्॥२४॥

तच्छ॒म्यै॑ शमि॒त्वम्। यच्छ॑मी॒मयः॑ सम्भा॒रो भव॑ति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। अ॒ग्नेः सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कतं॒ भा आ॑र्च्छत्। यद्वैक॑ङ्कतः सम्भा॒रो भव॑ति। भा ए॒वाव॑ रुन्धे। सहृ॑दयो॒ऽग्निरा॒धेय॒ इत्या॑हुः। म॒रुतो॒ऽद्भिर॒ग्निम॑तमयन्। तस्य॑ ता॒न्तस्य॒ हृद॑य॒माच्छि॑न्दन्। साऽशनि॑रभवत्। यद॒शनि॑हतस्य वृ॒क्षस्य॑ सम्भा॒रो भव॑ति। सहृ॑दयमे॒वाग्निमा ध॑त्ते॥२५॥

ऊषा॑ अभवन्नभवद्व॒ल्मीकौ॑ऽश्राम्य॒दप्र॑थय॒द्धृत्यै॑ बीभथ्सत॒ इत्या॑हू रुन्धे पर्ण॒त्वम॑शमयदच्छिन्द॒ꣳस्त्रीणि॑ च॥१२॥ [३]

द्वा॒द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्व॒ग्निमा द॑धीत। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। सं॒व॒थ्स॒रादे॒वैन॑मव॒रुद्ध्या ध॑त्ते। यद्वा॑द॒शसु॑ विक्रा॒मेष्वा॒ दधी॑त। परि॑मित॒मव॑ रुन्धीत। चक्षु॑र्निमित॒ आद॑धीत। इय॒द्वाद॑श विक्रा॒मा(३) इति॑। परि॑मितं चै॒वाप॑रिमितं॒ चाव॑ रुन्धे। अनृ॑तं॒ वै वा॒चा व॑दति। अनृ॑तं॒ मन॑सा ध्यायति॥२६॥

चक्षु॒र्वै स॒त्यम्। अद्रा(३)गित्या॑ह। अद॑र्श॒मिति॑। तथ्स॒त्यम्। यश्चक्षु॑र्निमिते॒ऽग्निमा॑ध॒त्ते। स॒त्य ए॒वैन॒मा ध॑त्ते। तस्मा॒दाहि॑ताग्नि॒र्नानृ॑तं वदेत्। नास्य॑ ब्राह्म॒णोऽना॑श्वान्गृ॒हे व॑सेत्। स॒त्ये ह्य॑स्या॒ग्निराहि॑तः। आ॒ग्ने॒यी वै रात्रिः॑॥२७॥

आ॒ग्ने॒याः प॒शवः॑। ऐ॒न्द्रमहः॑। नक्तं॒ गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। दिवा॑ऽऽहव॒नीयम्॑। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। अ॒र्धोदि॑ते॒ सूर्य॑ आहव॒नीय॒मा द॑धाति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒के प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते। अथो॑ भू॒तं चै॒व भ॑वि॒ष्यच्चाव॑ रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथान्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषाꣳ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयम्। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषाꣳ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमेष्यन्ति। प्रजां तु न वेथ्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्राम्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चार्व रुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीज्जनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥९॥ [४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्ध्नोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्यꣳ सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रीऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्। तत्परा ऽपतत्। तदश्वो-ऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥३९॥

जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। न्याहवनीयो गार्हपत्यमकामयत। निगार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं नाशक्नोत्। सोऽश्वः पूर्ववाङ्भूत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्। तत्पूर्ववाहः पूर्ववाट्वम्। यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते॥४०॥

यदुपर्युपरि शिरो हरेत्। प्राणान् विच्छिन्द्यात्। अधोऽधः शिरो हरति। प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रति-ष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति॥४१॥

तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्रेधाऽग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरा वर्तयति। महिमानमेवास्य सन्दधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः॥४२॥

यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपिदध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। पार्श्वत आक्रमयेत्। यथाऽऽहितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न रुद्रायापिदधाति॥४३॥

त्रीणि हवीꣳषि निर्वपति। विराज एव विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत एवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्टाद्दधाति॥४४॥

एनमाहवनीयं धत्तेऽश्वत्वं वर्तयति कुरुत इति रुद्रो दधाति यदग्नये शुचय एकं च॥१०॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु सं न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्नोत्सहमशक्नोत्। तत् त्रेधा विन्यदधात्। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृतीयम्॥४५॥

तद्देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तेऽग्नये पवमानाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। पशवो वा अग्निः पवमानः। यदेव पशुष्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत। तेऽग्नये पावकाय। आपो वा अग्निः पावकः। यदेवाप्स्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत॥४६॥

तेऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीत्। तत्तेनावारुन्धत। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्य। आग्नेयो वा अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्येन्द्रियं वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय। चत्वार आर्ष्येयाः प्राश्ञन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवीꣳषि। एष रुद्रः। यदग्निः॥५०॥

यथ्सद्य एतानि हवीꣳषि निर्वपेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यन्नानुनिर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवथ्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवथ्सरेणैवास्मै रुद्रꣳ शमयित्वा। पशूनव रुन्धे। यदेकमेकमेतानि

हवीꣳषि निर्वपेत्॥५१॥

यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजननमुच्छिꣳषेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छिꣳषति प्रजनाय। तं प्रजया पशुभिरनु प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिः। रथचक्रं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति॥५२॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्राँ(३) न होतव्या(३) मिति। यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः परा भवेत्। तूष्णीमेव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्ध्यै। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। धेनुꣳ होत्रे। आशिष एवाव रुन्धे। अनड्वाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्निं यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्ध्यै। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सर एव प्रति तिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमपफ्वासीत्तत्तेनावारुन्धत स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवीꣳषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्दयमेकं च॥११॥——[६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे॥५६॥

अर्कश्चक्षुस्तदसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विराट्च स्वराट्च। ते माविशतां ते मा जिन्वताम्॥५७॥

ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। सम्राट्चाभिभूश्च। ते माविशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। विभूश्च परिभूश्च। ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। ये ते अग्ने शिवे तनुवौ। प्रभ्वी च प्रभूतिश्च। ते मा विशतां ते मा जिन्वताम्। यास्ते अग्ने शिवास्तनुवः।

ताभिस्त्वाऽऽदधे। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः। ताभिरमुं गच्छ॥५८॥

चतुष्पदे जिन्वतां तनुवस्त्रीणि च॥३॥ [७]

इमे वा एते लोका अग्नयः। ते यदव्यावृत्ता आधीयेरन्। शोचयेयुर्यजमानम्। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमा दधाति। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। तेनैवैनान्व्यावर्तयति। तथा न शोचयन्ति यजमानम्। रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने। राथन्तरो वा अयं लोकः॥५९॥

अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमा धत्ते। वामदेव्यमभिगायत उद्ध्रियमाणे। अन्तरिक्षं वै वामदेव्यम्। अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। अथो शान्तिर्वै वामदेव्यम्। शान्तमेवैनं पशव्यमुद्धरते। बृहदभिगायत आहवनीय आधीयमाने। बार्हतो वा असौ लोकः। अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत॥६०॥

सोऽश्वोऽवारो भूत्वा पराङैत्। तं वारवन्तीयेनावारयत। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। श्यैतेन श्येती अकुरुत। तच्छ्यैतस्य श्यैतत्वम्। यद्वारवन्तीयमभिगायते। वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमा धत्ते। श्यैतेन श्येती कुरुते। घर्मः शिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमा धत्ते॥६१॥

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य पशून् हिꣳसितोः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनꣳ सम्प्रियं करोति। पशूनामहिꣳसायै। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदङ्गयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट्च स्वराट्च यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः

शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं पराभावयति॥६४॥

लोकोऽसृजतेनुमार्धत्तेऽन्वाहार्यपचनं देवानामन्नमेनं प्रतिष्ठितमार्धत्ते पञ्च च॥६॥ [८]

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञिया तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमपचत्॥६५॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्रश्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अꣳशश्च भगश्चाजायेताम्। सा चतुर्थमपचत्॥६६॥

तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या इन्द्रश्च विवस्वाꣳश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा औदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्यज्या दधाति। उच्छेषणाद्वा अदितीरेतोऽधत्त॥६७॥

उच्छेषणादेव तद्रेतो धत्ते। अस्थि वा एतत्। यथ्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय। इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तꣳ संवथ्सरं गोपायेत्। संवथ्सरꣳ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनꣳ संवथ्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न माꣳसमश्नीयात्। न स्त्रियमुपेयात्॥७१॥

यन्माꣳसमश्नीयात्। यथ्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो

यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्ब्राह्मणाः। तैरेव सन्त्वं गच्छति॥७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वा सः। अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति। शल्कैस्ताꣳरात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राञ्चमुद्धरति। संवथ्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः संवथ्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि संवथ्सरेऽनादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवथ्सरमेवास्याऽऽहिता भवन्ति। यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्। आहिता एवास्य भवन्ति॥७४॥

द्वितीयमपचच्चतुर्थमपचदर्दितो रेतोऽधत्त सम्मिता घृतवतीभिरादधाति राजन्यः स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वायैयाद्गच्छति मन्थति रात्रयश्चत्वारिं च॥१०॥ [९]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत। स तपोऽतप्यत। स आत्मन्वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत। तदस्माथ्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्। तां देवासुरा व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा॥७५॥

दोहा एव युष्माकमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपायेति। सा द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे गोपायेति। सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। शꣳस्य पशून्मे गोपायेति॥७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्य प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शꣳस्य पशून्मे गोपायेत्याह॥७८॥

पशूनेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियꣳ स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियꣳ स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं

पचन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति॥७९॥

तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यथ्सभायां विजयन्ते। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेऽन्नꣳ हरन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। तथाऽस्य सर्वे प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते। प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहेवासिने परिदाय गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। सा भागेयमेवैषा तत्। सा तत ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। रोहिण्यामग्निमादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते।भ्रोत्येनेन॥८०॥

एषा पशून्मे गोपायेति प्रविष्टा पशून्मे गोपायेत्याह जुह्वति तिष्ठते सप्त च॥६॥ [१०]

ब्रह्म सन्धत्तं कृत्तिकासूद्धन्ति द्वादशसु प्रजापतिर्वाचो देवासुरास्तदग्निर्नोद्धर्मः शिर इमे वै शमीगर्भात्प्रजापतिः स रिरिचानः स तपः स आत्मन्वीर्यं दशं॥१०॥

ब्रह्म सन्धत्तं तौ दिव्यावथो शन्त्वाय प्राच्येषां यदुपर्युपरि यथ्सद्यः सोऽश्वोऽवारो भूत्वा जगतीभिरशीतिः॥८०॥

ब्रह्म सन्धत्तमभ्रोत्येनेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अप पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नः सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शं नो माता पृथिवी तोकसाता। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमा विशन्तु नः॥१॥

यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। सञ्जग्ञाने रोदसी सम्बभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमागमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः॥२॥

वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोऽपहत्यै सुवितं नो अस्तु। उप प्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि। यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत्। गुहा प्रविष्टा सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः। अछम्बट्कारमस्यां विधेम॥३॥

यत्पर्यपश्यथ्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यञ्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्याऽऽयतनाद्धि जातम्। पर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि। याभिरदृंहज्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्। ता नः शिवाः शर्कराः सन्तु सवाः। अग्ने रेतश्चन्द्रं हिरण्यम्। अद्भ्यः सम्भूतममृतं प्रजासु। तथ्सम्भरन्नुत्तरतो निधाय॥४॥

अतिप्रयच्छं दुरितं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्थेऽतिष्ठः। संवथ्सरं देवेभ्यो निलाय। तत्ते न्यक्तमिह सम्भरन्तः। शतं जीवेम शरदः सवीराः। ऊर्जः पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवल्शो विरोह। त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया ह्रियमाणस्य यत्ते॥५॥

पर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोऽधि। सोऽयं पर्णः सोमपर्णाद्धि जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुद्ध्यै। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाशृणोः सुश्रवा वै श्रुतोऽसि। ततो मामाविशतु ब्रह्मवर्चसम्। तथ्सम्भरञ्स्तदवरुन्धीय साक्षात्। यया ते सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय॥६॥

शमी२ शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आच्छ्ज्ञातवेदः। तया भासा सम्मितः। उरुं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्ते तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दञ्ज्ञातवेदः। मरुतोऽद्भिस्तमयित्वा। एतत्ते तदशनेः सम्भरामि। सात्मा अग्ने सहृदयो भवेह। चित्रियादश्वत्थाथ्सम्भृता बृहत्यः॥७॥

शरीरमभि सꣳस्कृताः स्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः। तिस्रस्त्रिवृद्भिर्मिथुनाः प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जाताम्। अग्नेस्तनूं यज्ञियाꣳ सम्भरामि। शान्तयोनिꣳ शमीगर्भम्। अग्नये प्रजनयितवै। यो अश्वत्थः शमीगर्भः। आरुरोह त्वे सचा। तं ते हरामि ब्रह्मणा॥८॥

यज्ञियैः केतुभिः सह। यं त्वा समभरञ्ज्ञातवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स सम्भृतः सीद शिवः प्रजाभ्यः। उरुं नो लोकमनुनेषि विद्वान्। प्रवेधसे कवये मेध्याय। वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान् यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं दुवस्यत॥९॥

॥ घृत-सूक्तम् ॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मतीः। घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वा समिद्भिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्ठ्य। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुभिरज्यते विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो घृतमस्यान्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं पिबन्थ्सुयजा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्। उरुज्रयसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु ज्रयाꣳसि पार्थिवा वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूर्षदम्। अग्निं मित्रं न समिधान ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदु नो यꣳसते धियम्। प्रजा अग्ने संवासय।

आशाश्च पशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्थ्सवितुः सवे। मही विश्पत्नी सदने ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशतꣳ शक्वरीर्मम। ऋतेनाग्न आयुषा वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तराꣳ समाम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यजै। ऋत्वियवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते वामहं ददे। तथ्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृताथ्सत्यमुपैमि। मानुषाद्दैव्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर् ऋध्वा। अतिं मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिञ्च तपसो यज्ञनिष्यते॥१५॥

अग्निमश्वत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाज्जनयन् यो मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आरोह। अथा नो वर्धया रयिम्। अपेत वीत वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि ते कामधरणं भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। सꣳसृष्टं मनो अस्तु वः। सꣳसृष्टः प्राणो अस्तु वः। सं या वः प्रियास्तनुवः। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु सम्प्रियः। सम्प्रियास्तनुवो मम॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप ओषधीः। कल्पन्तामग्नयः पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। येऽग्नयः समनसः। अन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू अभि कल्पमानाः। इन्द्रमिव देवा अभि सं विशन्तु। दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यै महिम्ना॥१८॥

अन्तरिक्षस्य पोषेण। सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं मर्त्यासः। अस्रेमाणं तरणिं वीडुजम्भम्। दश स्वसारो अग्रुवः समीचीः। पुमाꣳसं जातमभि सꣳरभन्ताम्। प्रजापतेस्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्णः पोषेण मह्यम्। दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। शतꣳ शरद्भ्य आयुषे वर्चसे॥१९॥

जीवात्वै पुण्याय। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वह हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। प्राणे त्वाऽमृतमादधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। सुगार्हपत्यो विदहन्नरातीः। उषसः श्रेयसीः श्रेयसीर्दधत्॥२०॥

अग्ने सपत्नाꣳ अप बाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु धेहि। इमा उ मामुपतिष्ठन्तु रायः। आभिः प्रजाभिरिह संवसेय। इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी। मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेदः। ओजसे बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायाऽऽयुषे वर्चसे। सपत्नतूरसि वृत्रतूः। यस्ते देवेषु महिमा सुवर्गः॥२१॥

यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या ते मनुष्येषु पप्रथे। तया नो अग्ने जुषमाण एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वातात्पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः। यत्र यत्र जातवेदः सम्बभूथ। ततो नो अग्ने जुषमाण एहि। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो वि भाहि॥२२॥

ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्वग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व महाꣳ असि। वेदिषन्मानुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शम्भूः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः। प्राणं त्वाऽमृत आ दधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नय प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो। अविषन्नः पितुं कृणु। शꣳस्य पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूꣳषि। सा हि श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना महते

सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्। ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्थ्सृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यौ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममृञ्जते पुरोगां प्रजननिष्यथो जनिष्यतेऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधथ्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥२७॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तथ्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसंम्मितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवथ्सरः। तत्तन्न सूक्ष्र्यम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्ध्यै। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सꣳस्तुता विराजमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परꣳ राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्। बृहद्द्वितीये। वैरूपं तृतीये। वैराजं चतुर्थे। शाक्करं पञ्चमे। रैवतꣳ षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्थ्सन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिꣳशि नाम सामं। माध्यं दिने पवमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराञ्चꣳ संवथ्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समश्नुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। ते हैनꣳ स्वस्ति समश्नुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराड्गृह्यन्ते पवमाने भवतीन्द्र एकं च॥५॥ [२]

सन्ततिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवान्दिवाकीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षसी। एवꣳ संवथ्सरस्य पक्षसी। यदेतेन गृह्येरन्। विषूची संवथ्सरस्य पक्षसी व्यवस्रꣳसेयाताम्। आर्तिमार्च्छेयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षसी मध्यमं वꣳशमभि समायच्छति॥३३॥

ए॒वꣳ सं॑वथ्स॒रस्य॒ पक्ष॑सी दिवाकी॒र्त्य॑म॒भि सं त॑न्वन्ति। नार्ति॒माच्छ॑न्ति। ए॒क॒वि॒ꣳशमह॑र्भवति। शु॒क्राग्रा॒ ग्रहा॑ गृह्यन्ते। प्रत्युत्त॑ब्ध्यै सय॒त्वाय॑। सौ॒र्य॑ ए॒तदहः॑ प॒शुराल॑भ्यते। सौ॒र्यो॑ऽतिग्रा॒ह्यो॑ गृह्यते। अह॑रे॒व रू॒पेण॒ सम॑र्धयन्ति। अथो॒ अह्न॑ ए॒वैष ब॒लिर्ह्रि॑यते। स॒प्तैतदह॑रतिग्रा॒ह्या॑ गृह्यन्ते॥३४॥

स॒प्त वै शी॑र्ष॒ण्याः॑ प्रा॒णाः। अ॒सावा॑दि॒त्यः शिरः॑ प्र॒जाना॑म्। शी॒र्ष॒न्नेव प्र॒जानां॑ प्रा॒णान्द॑धाति। तस्मा॑थ्स॒प्त शी॒र्ष॒न्प्रा॒णाः। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। असु॑रान्परा॒भाव्य॑। स इ॒माँल्लो॒कान॒भ्य॑जयत्। तस्या॒सौ लो॒कोऽन॑भिजित आसीत्। तं वि॒श्वक॑र्मा भू॒त्वाऽभ्य॑जयत्। यद्वै॑श्वकर्म॒णो गृ॒ह्यते॑॥३५॥

सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। प्र वा ए॒ते॑ऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वन्ते। ये वै॑श्वकर्म॒णं गृ॒ह्णते॑। आ॒दि॒त्यः श्वो गृ॑ह्यते। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठन्ति। अ॒न्यो॑न्यो गृह्येते। विश्वा॑न्ये॒वान्येन॒ कर्मा॑णि कुर्वा॒णा य॑न्ति। अ॒स्याम॒न्येन॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति। तावाऽप॑रा॒र्धाथ्सं॑वथ्स॒रस्या॒न्यो॑न्यो गृह्येते। तावु॒भौ स॒ह म॑हाव्र॒ते गृ॑ह्येते। य॒ज्ञस्यै॒वान्तं॑ ग॒त्वा। उ॒भयो॑र्लो॒कयोः॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति। अ॒र्क्य॑मु॒क्थं भ॑वति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै॥३६॥

स॒मा॒यच्छ॑त्यतिग्रा॒ह्या॑ गृह्यन्ते गृ॒ह्यते॑ संवथ्स॒रस्या॒न्यो॑न्यो गृह्येते॒ पञ्च॑ च॥४॥ [३]

ए॒क॒वि॒ꣳश ए॒ष भ॑वति। ए॒तेन॒ वै दे॒वा ए॑कवि॒ꣳशेन॑। आ॒दि॒त्यमि॒त उ॑त्त॒मꣳ सु॑व॒र्गं लो॒कमारो॑हयन्। स वा ए॒ष इ॒त ए॑कवि॒ꣳशः। तस्य॒ दशा॒वस्ता॒दहा॑नि। दश॑ प॒रस्ता॑त्। स वा ए॒ष वि॒राज्यु॑भ॒यतः॒ प्रति॑ष्ठितः। वि॒राजि॒ हि वा ए॒ष उ॑भ॒यतः॒ प्रति॑ष्ठितः। तस्मा॑दन्त॒रेमौ लो॒कौ यन्। सर्वे॑षु सुव॒र्गेषु॑ लो॒केष्व॑भि॒तप॑न्नेति॥३७॥

दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। परा॑चोऽतिपा॒दाद॑बिभयुः। तं छन्दो॑भिरदृꣳहं॒ धृत्यै॑। दे॒वा वा आ॑दि॒त्यस्य॑ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑। अवा॑चोऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तं प॒ञ्चभी॑ र॒श्मिभि॒रुद॑वयन्। तस्मा॑देकवि॒ꣳशेऽह॒न्पञ्च॑ दिवाकी॒र्त्या॑नि क्रियन्ते। र॒श्मयो॒ वै दि॑वाकी॒र्त्या॑नि। ये गा॑य॒त्रे। ते गा॑य॒त्रीषूत्त॑रयोः॒ पव॑मानयोः॥३८॥

म॒हादि॑वाकीर्त्य॒ꣳ होतुः॑ पृ॒ष्ठम्। वि॒क॒र्णं ब्र॑ह्मसा॒मम्। भा॒सो॑ऽग्निष्टो॒मः। अथै॒तानि॒ परा॑णि। परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यꣳ सु॑व॒र्गं लो॒कम॑पारयन्। यदपा॑रयन्। तत्परा॑णां पर॒त्वम्। पा॒रय॑न्त्येनं॒ परा॑णि। य ए॒वं वेद॑। अथै॒तानि॒ स्परा॑णि। स्परै॒र्वै दे॒वा आ॑दि॒त्यꣳ सु॑व॒र्गं लो॒कम॑स्पारयन्। यदस्पा॑रयन्। तथ्स्परा॑णाꣳ स्पर॒त्वम्। स्पा॒रय॑न्त्यैन॒ꣳ स्परा॑णि। य ए॒वं वेद॑॥३९॥

एति पर्वमानयोः स्परांणि पञ्च च॥३॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषाꣳ संवथ्सरेऽनाप्तेऽर्थे। एकादशिन्याप्यतैं। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते एवाऽऽलभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यौं धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वथ्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथाऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टꣳ शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते। आग्नेयमालभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्तैं। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्तैं। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्ध्यै सप्त च॥४॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानाꣳ रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानवर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविꣳशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विꣳशत्यर्धमासः संवथ्सरः। यद्वा एतस्मिन्थ्संवथ्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविꣳशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ग्धीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियतैं। तस्मादुदन्ते प्रजाः समैधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितꣳ हि शिरः। लोमं छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तथ्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाꣳस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्गरीयः क्रियतैं॥४६॥

प॒श्ववि॒ꣳश आ॒त्मा भ॑वति। तस्मा॑न्मध्य॒तः प॒शवो॒ वरि॑ष्ठाः। ए॒कवि॒ꣳशं पुच्छम्॑। द्विपदा॑सु स्तुवन्ति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। सर्वे॑ण स॒ह स्तु॑वन्ति। सर्वे॑ण॒ ह्या॑त्मना॑ऽऽत्म॒न्वी। स॒होत्पत॑न्ति। एकै॑का॒मुच्छि॑ꣳषन्ति। आ॒त्मन्न् ह्यङ्गा॑नि ब॒द्धानि॑। न वा ए॒तेन॒ सर्वः॑ पुरु॑षः॥४७॥

यदि॒त इ॑तो॒ लोमा॑नि द॒तो न॒खान्। प॒रि॒माद॑ः क्रियन्ते। तान्ये॒व तेन॒ प्रत्यु॑प्यन्ते। औदु॑म्बर॒स्तल्पो॑ भवति। ऊग्वा अन्न॑मुदु॒म्बरः॑। ऊ॒र्ज ए॒वान्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। यस्य॑ तल्प॒सद्य॒मन॑भिजित॒ꣳ स्यात्। स दे॒वाना॒ꣳ साम्य॑क्षे। त॒ल्प॒सद्य॑म॒भिज॑या॒नीति॒ तल्प॑मा॒रुह्योद्गा॑येत्। त॒ल्प॒सद्य॑मे॒वाभि ज॑यति॥४८॥

यस्य॑ तल्प॒सद्य॑म॒भिजि॑त॒ꣳ स्यात्। स दे॒वाना॒ꣳ साम्य॑क्षे। त॒ल्प॒सद्यं॒ मा परा॑जे॒षीति॒ तल्प॑मा॒रुह्योद्गा॑येत्। न त॑ल्प॒सद्यं॒ परा॑जयते। प्ले॒ङ्खे॒ शꣳस॑ति। महो॒ वै प्ले॒ङ्खः। मह॑स ए॒वान्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। त आ॑दि॒त्ये व्याय॑च्छन्त। तं दे॒वाः सम॑जयन्॥४९॥

ब्रा॒ह्म॒णश्च॑ शू॒द्रश्च॑ चर्मक॒र्ते व्याय॑च्छेते। दैव्यो॒ वै वर्णो॑ ब्राह्म॒णः। अ॒सुर्यः॑ शू॒द्रः। इ॒मे॑ऽराथ्सुरि॒मे सु॑भू॒तम॑क्रन्नित्य॑न्यत॒रो ब्रू॑यात्। इ॒म उ॑द्वासीका॒रिण॑ इ॒मे दु॑र्भू॒तम॑क्रन्नित्य॑न्यत॒रः। यदे॒वैषाꣳ सुकृ॒तं या राद्धिः॑। तद॑न्यत॒रो॑ऽभि श्री॑णाति। यदे॒वैषा॑ दुष्कृ॒तं याऽरा॑द्धिः। तद॑न्यत॒रोऽप॑ हन्ति। ब्रा॒ह्म॒णः सं ज॑यति।मुमे॒वाऽऽदि॒त्यं भ्रातृ॑व्यस्य॒ संवि॑न्दन्ते॥५०॥

भ॒व॒ति॒ भ॒व॒ति॒ क्रिय॑ते॒ पुरु॑षो जयत्यजयङ्गय॒त्येके॑ च॥७॥ [६]

उ॒द्व॒न्यमा॑नं॒ नवै॒तानि॒ सन्त॑तिरेकवि॒ꣳश ए॒षोऽप्र॑तिष्ठां प्र॒जाप॑तिर्वृ॒त्तः षट्॥६॥

उ॒द्व॒न्यमा॑नꣳ शो॒चिष्के॒शोऽग्नेः॑ स॒पत्ना॑नतिग्रा॒ह्यां वैश्वदे॒वमाल॑भन्ते पञ्चा॒शत्॥५०॥

उ॒द्व॒न्यमा॑न॒ꣳ संवि॑न्दन्ते॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोमयोस्तेजस्विनीस्तनूः सन्न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपाक्रामताम्। ते देवा विजित्य। अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तेऽग्निमन्वविन्दन्नृतुषूथ्सन्नम्। तस्य विभक्तीभिस्तेजस्विनीस्तनूरवारुन्धत॥१॥

ते सोममन्वविन्दन्। तमघ्नन्। तस्य यथाऽभिज्ञाय तनूर्व्यगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। नानाऽऽग्नेयं पुनराधेयं कुर्यात्। यदनाग्नेयं पुनराधेयं कुर्यात्। व्यृद्धमेव तत्॥२॥

अनाग्नेयं वा एतत्क्रियते। यथ्समिधस्तनूनपातमिडो बर्हिर्यजति। उभावाग्नेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाज्यभागौ भवत इत्याहुः। यदुभावाग्नेयावन्वञ्चाविति। अग्नये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाऽऽज्यभागः। तेन सौम्यः। बुधन्वत्याग्नेयस्याऽऽज्यभागस्य पुरोऽनुवाक्या भवति॥३॥

यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। अग्निन्यक्ताः पत्नीसंयाजानामृचः स्युः। तेनाऽऽग्नेयꣳ सर्वं भवति। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजनन वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजुः सम्भृतसम्भार इत्याहुः॥४॥

न सम्भृत्याः सम्भाराः। न यजुः कार्यमिति। अथो खलु। सम्भृत्या एव सम्भाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्ध्यै। तेनोपाꣳशु प्रचरति। एष्य इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपाꣳशु नष्टमिच्छति॥५॥

तादृगेव तत्। उच्चैः स्विष्टकृतमुथ्सृजति। यथा नष्टं वित्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभक्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः॥६॥

तद्वैश्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एतत्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नीसंयाजानाम्। तेनाऽऽग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति॥७॥

अ॒रु॒न्ध॒तैव तद्भवति॒ सम्भृतसम्भार॒ इत्या॑हुरि॒च्छति॑ पत्नीसंया॒जा नव॑ च॥७॥ [१]

दे॒वा वै यथा॒दर्शं॑ य॒ज्ञानाह॑रन्त। यो॑ऽग्निष्टो॒मम्। य उ॒क्थ्यम्॑। यो॑ऽतिरा॒त्रम्। ते स॒हैव सर्वे॑ वाज॒पेय॑मपश्यन्। ते। अ॒न्यो॑ऽन्यस्मै॒ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॒नेन॑ यजा॒ इति॑। तेऽ॑ब्रुवन्। आ॒जिम॒स्य धा॑वा॒मेति॑॥८॥

तस्मि॑न्ना॒जिम॑धावन्। तं बृह॒स्पति॒रुद॑जयत्। तेना॑यजत। स स्वारा॑ज्यमगच्छत्। तमिन्द्रो॑ऽब्रवीत्। माम॒नेन॑ याज॒येति॑। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ पर्ये॑त्। अग॑च्छ॒थ्स्वारा॑ज्यम्। अति॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। गच्छ॑ति॒ स्वारा॑ज्यम्। अग्रं॑ समा॒नानां॒ पर्ये॑ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य। स वा ए॒ष ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ चै॒व रा॑ज॒न्य॑स्य च य॒ज्ञः। तं वा ए॒तं वा॑ज॒पेय॒ इत्या॑हुः। वा॒जाप्यो॒ वा ए॒षः। वाज॒ꣳ ह्ये॑तेन॑ दे॒वा ऐफ्सन्॑। सोमो॒ वै वा॑ज॒पेयः॑। यो वै सोमं॑ वाज॒पेयं॒ वेद॑॥१०॥

वा॒ज्ये॑वैनं॑ पी॒त्वा भ॑वति। आऽस्य॑ वा॒जी जा॑यते। अन्नं॒ वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्यन्नम्॑। आऽस्या॑न्ना॒दो जा॑यते। ब्रह्म॒ वै वा॑ज॒पेयः॑। य ए॒वं वेद॑। अत्ति॒ ब्रह्म॒णाऽन्नम्॑। आऽस्य॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते॥११॥

वाग्वै वाज॑स्य प्रस॒वः। य ए॒वं वेद॑। क॒रोति॑ वा॒चा वी॒र्यम्॑। ऐनं॑ वा॒चा ग॑च्छति। अपि॑वतीं॒ वाचं॑ वदति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्वा॑ज॒पेय॑मधत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वाव य॒ज्ञः। यद्वा॑ज॒पेयः॑॥१२॥

अप्ये॒व नोऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒ता उज्जि॑ती॒ः प्राय॑च्छत्। ता वा ए॒ता उज्जि॑तयो॒ व्याख्या॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॑ सर्व॒त्वाय॑। दे॒वता॑ना॒मनि॑र्भागाय। दे॒वा वै ब्रह्म॑ण॒श्चान्न॑स्य च॒ शम॑ल॒मपा॑घ्नन्। यद्ब्रह्म॑णः॒ शम॑ल॒मासी॑त्। सा गाथा॑ नाराश॒ꣳस्य॑भवत्। यदन्न॑स्य। सा सुरा॑॥१३॥

तस्मा॒द्वाय॑तश्च म॒त्तस्य॑ च॒ न प्र॑ति॒गृह्य॑म्॑। यत्प्र॑तिगृह्णी॒यात्। शम॑लं॒ प्रति॑गृह्णीयात्। सर्वा॒ वा ए॒तस्य॒ वाचोऽव॑रुद्धाः। यो वा॑जपेययाजी। या पृ॑थि॒व्यां याऽग्नौ या र॑थन्त॒रे। याऽन्तरि॑क्षे या वा॒यौ या वा॑मदे॒व्ये। या दि॒वि याऽऽदि॒त्ये या बृ॑ह॒ति। याऽफ्सु यौष॑धीषु॒ या वन॒स्पति॑षु। तस्मा॑द्वाजपेययाज्यार्त्वि॑जीनः। सर्वा॒ ह्य॑स्य॒ वाचोऽव॑रुद्धाः॥१४॥

धा॒वा॒मेति॒ ज्यैष्ठ्या॑य॒ वेद॑ ब्र॒ह्मा जा॑यते वाज॒पेयः॒ सुराऽऽर्त्वि॑जीन॒ एकं॑ च॥७॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नाव रुन्धे। तदेव तैरतिगृह्याव रुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमास्वाऽव रुन्धे॥१५॥

सर्व ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधाति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाꣳ सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिँल्लोके स्त्रियꣳ सम्भवति। वाजपेयाभिजितꣳ ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षꣳ सोमग्रहान्थ्सादयति। पश्चादक्षꣳ सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नꣳ सुरा। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं व्यतिषजति॥१९॥

सम्पृचः स्थ सं मा भद्रेण पृङ्क्त्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्नाद्येनैवैनꣳ सꣳसृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा। पाप्मेव खलु वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति। यथ्सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। विपृचः स्थ वि मा पाप्मना पृङ्क्त्याह। पाप्मनैवैनꣳ शमलेन व्यावर्तयति॥२०॥

तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः। प्राङुद्रवति सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्ख्सुराग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्। तेन सूयते। वाजसृद्भ्यः सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशꣳ सꣳसृजति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मधव्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति॥२१॥

आस्वाऽव रुन्धे सोमः शमलं यथ्सुरा ह्यस्यैनं व्यतिषजति व्यावर्तयति सृजति चत्वारिं च॥७॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनाव रुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्। ऐन्द्रेण षोडशिनः स्तोत्रम्। सारस्वत्याऽतिरात्रम्॥२२॥

मारुत्या बृहतः स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवाव रुन्धे। आत्मानमेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यꣳ षोडशिनः स्तोत्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतः स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्निष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन॥२३॥

सुवर्गं लोकꣳ षोडशिनः स्तोत्रेण। देवयानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकꣳ रोहति बृहतः स्तोत्रेण। तेज एवाऽऽत्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचꣳ सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशया। सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः॥२४॥

प्रजापतेराप्त्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। तान्पर्यग्निकृतानुथ्सृजति। मरुतो यज्ञमजिघाꣳसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशामालभत। तयैवैनानशमयत्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्थ्संज्ञपयेत्। मरुत एव शमयित्वा॥२५॥

एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एकदेवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरावेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपिदधाति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा। अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि वाक्। अपन्नदती भवति। तस्मान्मनुष्याः सर्वा वाचं वदन्ति॥२६॥

अतिरात्रमन्तरिक्षमुक्थ्येन प्रजापतिः शमयित्वोत्तमया प्रचरति षट् च॥५॥ [४]

सावित्रं जुहोति कर्मणः कर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजपेयस्य पूर्वं यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सवनेसवने जुहोति। आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। वाचस्पतिर्वाचमद्य स्वदाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुराऽन्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्नꣳ स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसवे मातरं

म॒हीमित्या॑ह। यच्चै॒वेयम्। यच्चा॒स्यामधि॑। तदे॒वाव॑ रुन्धे। अथो॒ तस्मि॑न्नेवोभये॒ऽभिषि॑च्यते। अ॒फ्स्व॑न्तर॒मृत॑म॒फ्सु भे॑ष॒जमित्यश्वा॑न्पल्पूलयति। अ॒फ्सु वा अश्व॑स्य॒ तृती॑यं॒ प्रवि॑ष्टम्। तद॑नु॒वेन॒न्वव॑प्लवते। यद॒फ्सु प॑ल्पू॒लय॑ति॥२८॥

यदे॒वास्या॒फ्सु प्रवि॑ष्टम्। तदे॒वाव॑ रुन्धे। ब॒हु वा अश्वो॑ऽमे॒ध्यमुप॑गच्छति। यद॒फ्सु प॑ल्पू॒लय॑ति। मेध्या॑ने॒वैना॑न्करोति। वा॒युर्वा॑ त्वा॒ मनु॑र्वा॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तं दे॒वता॒ अग्रे॒ अश्व॑मयुञ्जन्। ताभि॑रे॒वैनान् युनक्ति। स॒वस्योज्जि॑त्यै। यजु॑षा युनक्ति॒ व्यावृ॑त्त्यै॥२९॥

अपा॑न्नपादाशुहेम॒न्निति॒ सम्मा॑र्ष्टि। मेध्या॑ने॒वैना॑न्करोति। अथो॒ स्तौत्ये॒वैना॑ना॒जिꣳ स॑रिष्य॒तः। वि॒ष्णु॒क्रमान्क्र॑मते। विष्णु॑रे॒व भू॒त्वेमाँल्लो॒कान॒भिज॑यति। वै॒श्व॒दे॒वो वै रथः॑। अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्काव॒भितो॒ रथं॒ यावित्या॑ह। या ए॒व दे॒वता॒ रथे॒ प्रवि॑ष्टाः। ताभ्य॑ ए॒व नम॑स्करोति। आ॒त्मनोऽना॑र्त्यै। अश॑मरथं भावुकोऽस्य॒ रथो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥३०॥

स्व॒द॒य॒ति॒ प॒ल्पू॒लय॑ति॒ व्यावृ॑त्त्या॒ अना॑र्त्यै॒ द्वे च॑॥४॥ [५]

दे॒वस्या॒हꣳ स॑वि॒तुः प्र॑स॒वे बृह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वाजं॑ जेष॒मित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्रह्म॑णा॒ वाज॒मुज्ज॑यति। दे॒वस्या॒हꣳ स॑वि॒तुः प्र॑स॒वे बृह॒स्पति॑ना वाज॒जिता॒ वर्षि॑ष्ठं॒ नाकꣳ॑ रुहेय॒मित्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व ब्रह्म॑णा॒ वर्षि॑ष्ठं॒ नाकꣳ॑ रोहति। चात्वा॑ले रथच॒क्रं निमि॑तꣳ रोहति। अतो॒ वा अङ्गि॑रस उत्त॒माः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। आवे॑ष्टयति। वज्रो॒ वै रथः॑। वज्रे॑णै॒व दिशो॒ऽभिज॑यति॥३१॥

वा॒जिना॒ꣳ साम॑ गायते। अन्नं॒ वै वाज॑ः। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। वा॒चो वर्ष्म॑ दे॒वेभ्यो॒ऽपाक्रामत्। तद्वन॒स्पती॒न्प्राविं॑शत्। सैषा वाग्वन॒स्पति॑षु वदति। या दु॑न्दु॒भौ। तस्मा॑द्दुन्दु॒भिः सर्वा॒ वाचोऽति॑वदति। दु॒न्दु॒भीन्थ्स॒माघ्न॑न्ति। प॒र॒मा वा ए॒षा वाक्॥३२॥

या दु॑न्दु॒भौ। प॒र॒मयै॒व वा॒चाऽव॑रां॒ वाच॒मव॑ रुन्धे। अथो॑ वा॒च ए॒व वर्ष्म॒ यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। इन्द्रा॑य॒ वाचं॑ वद॒तेन्द्रं॒ वाजं॑ जापय॒तेन्द्रो॒ वाज॑मजयि॒दित्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्ह्यिन्द्रः॑। यो यज॑ते। यज॑मान ए॒व वाज॒मुज्ज॑यति। स॒प्तद॑श प्रव्या॒धाना॒जिं धा॑वन्ति। स॒प्त॒द॒शꣳ स्तो॒त्रं भ॑वति। स॒प्तद॑शसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रात्यै॑। अर्वा॑ऽसि॒ सप्ति॑रसि वा॒ज्य॑सीत्या॑ह। अ॒ग्निर्वा अर्वा॑। वा॒युः सप्तिः॑। आ॒दि॒त्यो वा॒जी। ए॒ताभि॑रे॒वास्मै॑ दे॒वता॑भिर्देवर॒थं यु॑नक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒हिनं॑ युनक्ति। प्र॒ष्टि॒वा॒ही वै दे॑वर॒थः। दे॒व॒र॒थमे॒वास्मै॑ युनक्ति॥३४॥

वाजिनो वाजं धावत काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठा। सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राञ्चौ धावन्ति। प्राङिव हि सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दाꣳसि। छन्दोभिरेवैनान्थ्सुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उद च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्याह। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। यथालोकं वा एत उज्जयन्ति। य आजिं धावन्ति॥३६॥

कृष्णलं कृष्णलं वाजसृद्भ्यः प्रयच्छति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तं परिक्रीयाव रुन्धे। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्। नैवारश्चरुर्भवति॥३७॥

एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। बार्हस्पत्यो वा एष देवतया॥३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बार्हस्पत्य एष चरुः। अश्वान्थ्सरिष्यतः सस्रुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तमेवाव रुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभय उज्जयन्ति। तमेवाव रुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वार्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥९॥ [६]

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनꣳ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पवित्रं वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुत्सते। यो वाजपेयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्ध्यै। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्नीया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गोधूमं चषालम्। न वा एते व्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। अथो अमुमेवास्मै लोकमन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेव प्रीणाति। अथो संवथ्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाꣳ अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। आसपुटैर्घ्नन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवैनꣳ समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्येन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घ्नन्ति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्ग्रुदघः। यो यूपꣳ रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतꣳ सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृत एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवथ्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूर्मा जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नव च॥८॥ [७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभयीषामवरुद्ध्यै। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्यृद्ध्येत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्ध्यै। औदुम्बरेण स्रुवेण जुहोति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति।

अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतोऽभिषिञ्चति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाꣳश्चावदानीयानि चर्त्विग्भ्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाꣳश्चानवदानीयानि च वाजसृद्भ्यः। इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। अथो उभयीष्वेवाभिषिच्यते। विमाथं कुर्वते वाजसृतः॥५१॥

इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै। अनिरुक्ताभिः प्रातः सवने स्तुवते। अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्म्यै। वाजवतीभिर्माध्यं दिने। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने। यज्ञो वै विष्णुः। पशवः शिपिः। यज्ञ एव पशुषु प्रति तिष्ठति। बृहदन्त्यं भवति। अन्तमेवैनꣳ श्रियै गमयति॥५२॥

अश्त्रीयादन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्या इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह वाजसृतः शिपिस्त्रीणि च॥५॥ [८]

नृषदं त्वेत्याह। प्रजा वै नृन्। प्रजानामेवैतेन सूयते। द्रुषदमित्याह। वनस्पतयो वै द्रु। वनस्पतीनामेवैतेन सूयते। भुवनसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। भुवनमगन्निति वै तमाहुः। भुवनमेवैतेन गच्छति॥५३॥

अप्सुषदं त्वा घृतसदमित्याह। अपामेवैतेन घृतस्य सूयते। व्योमसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। व्योमागन्निति वै तमाहुः। व्योमैवैतेन गच्छति। पृथिविषदं त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानाꣳ सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कञ्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानाꣳ सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपाꣳ रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिꣳ समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥३॥ [९]

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः

पूर्वेद्युरागच्छन्। पितॄन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहै। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वेद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वेद्युः करोति। पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनेन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्यक्षत। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितॄणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितॄन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितॄन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङावर्तते॥६०॥

ह्लीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न्न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्च्येत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितॄनेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितॄणाꣳ ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितॄणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्माꣳस्तेऽनु। येऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा

भूयास्त। ये॑ऽस्मिँल्लो॒के। अ॒हं तेषां॒ वसि॑ष्ठो भूयास॒मित्या॑ह। वसि॑ष्ठः समा॒नानां॑ भवति। य ए॒वं वि॒द्वान्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। ए॒ष वै म॑नु॒ष्या॑णां य॒ज्ञः॥६४॥

दे॒वानां॒ वा इत॑रे य॒ज्ञाः। तेन॒ वा ए॒तत्पि॑तृलो॒के च॑रति। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॑श्व॒रः प्रमे॑तोः। प्रा॒जा॒प॒त्यय॒र्चा पुन॒रैति॑। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञेनै॒व स॒ह पुन॒रैति॑। न प्र॒मायु॑को भवति। पि॒तृ॒लो॒के वा ए॒तद्यज॑मानश्चरति। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ई॑श्व॒र आर्ति॒मार्तोः॑। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वावैनं॒ तत॒ उन्ने॑तुमर्ह॒तीत्या॑हुः। यत्प्रा॑जाप॒त्यय॒र्चा पुन॒रैति॑। प्र॒जाप॑तिरे॒वैनं॒ तत॒ उन्न॑यति।र्ति॒मार्च्छ॑ति॒ यज॑मानः॥६५॥

इत्य॑श्ञुते पद्यन्ते पद्यन्ते॒ षड्वा ऋ॒तवो॑ वर्त॒तेऽह॑विः स्या॒न्नेदी॑यः॒ स्थ य॒ज्ञो यज॑मानश्चरति॒ यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॒ पञ्च॑ च॥१०॥ [१०]

दे॒वा॒सु॒रा अ॒ग्नीषोम॑योर्दे॒वा वै यथा॒दर्शं॑ दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्रहै॑र्ब्रह्मवा॒दिनो॒ नाग्नि॑ष्टो॒मो न सा॑वि॒त्रं दे॒वस्या॒हं ता॒र्प्यꣳ स॒प्तान्न॑हो॒मान्नृ॒षदं॒ त्वेन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा दश॑॥१०॥

दे॒वा॒सु॒रा वा॒ज्ये॑वैनं॒ तस्मा॑द्वाजपेयया॒जी दे॒वस्या॒हं वाज॒स्याव॑रुद्ध्या इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॒न् ह्लीका॒ हि पि॒तरः॒ पञ्च॑षष्टिः॥६५॥

दे॒वा॒सु॒रा यज॑मानः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजानात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवान्ᳬशूनकरोत्। तानभ्यषुणोत्। तान्पवित्रेणापुनात्। तान्परस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्॥१॥

देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेनं देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याऽऽहुतिः। यदुपाᳬशुः। सोमेन देवाᳬस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपाᳬशुं जुहोति। सोमेनैव तद्देवाᳬस्तर्पयति। यद्ग्रहा जुहोति॥२॥

देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्चमसां जुहोति। तेनैवानुरूपेण यजमानः सुवर्गं लोकमेति। किं न्वेतदग्र आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतदग्र आसीत्। मृन्मयानि वा एतान्यासन्। तैर्देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्यपश्यन्। तान्यकुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तैर्लोकमभिजयति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रः स्थालीर्वायव्याः सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्निमदुह्रन्॥४॥

तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्यस्थाल्या चतुष्पदः पशूनदुह्रन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव तया पशून् यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्। यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा आग्रयणस्थाल्योर्जमदुह्रन्। यदाग्रयणस्थाली भवति॥५॥

ऊर्जमेव तया यजमान इमां दुहे। तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्याऽऽयुरदुह्रन्। यद्ध्रुवस्थाली भवति। आयुरेव तया यजमान इमां दुहे। स्थाल्या गृह्णाति। वायव्येन जुहोति। तस्मादन्येन पात्रेण पशून्दुहन्ति। अन्येन प्रतिगृह्णन्ति। अथो व्यावृतमेव तद्यजमानो गच्छति॥६॥

ग्रहत्वं ग्रहा जुहोत्यकुर्वतादुह्रन्नाग्रयणस्थाली भवति नव च॥६॥ [१]

युवᳬ सुरामममश्विना। नमुचावासुरे सचा। विपिपाना शुभस्पती। इन्द्रं कर्म स्वावतम्।

पुत्रमिव पितरावश्विनोभा। इन्द्रावतं कर्मणा दꣳसनाभिः। यथ्सुरामं व्यपिबः शचीभिः। सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहाव्यग्ने हविरास्येते। स्रुचीव घृतं चमू इव सोमः॥७॥

वाजसनिꣳ रयिमस्मे सुवीरम्। प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम्। यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षणः। वशा मेषा अवसृष्टास आहुताः। कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे। हृदा मतिं जनय चारुमग्नये। नाना हि वां देवहितꣳ सदो मितम्। मा सꣳसृक्षाथां परमे व्योमन्। सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः। मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन्॥८॥

यदत्र शिष्टꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। द्वे स्रुती अशृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सन्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोम आविशन् यजे राज्यायैक च॥४॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्तिं वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अग्नियासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्भिरेवैनदाप्नोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तꣳ सꣳसृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यद्दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सꣳसृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्धृतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्वस्मादाय। इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वꣳसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सं तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥६॥ [३]

नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्ध्य पुरस्ताद्धरेत्। अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वꣳ हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हुतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्वꣳ हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तमꣳ स्वाहेति प्रत्यङ्निषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह। ऋख्सामे वै सारस्वतावुथ्सौ। ऋख्सामाभ्यामेवैनꣳ समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनꣳ समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदꣳ हि तत्। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततानं। तत्र रयिष्ठामनु सं भरेतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सं तनोति। त्वमग्ने सप्रथा असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञꣳ सं तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतꣳ स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनड्वान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्ध्यै॥२७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्देवता गच्छत्युद्वायैन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नव च (नि वै पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दर्भेण यद्धिरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं परोच्युषः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गारहपत्ये यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥)॥११॥[४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनꣳ सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यर्धीतम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यथ्सवनस्यातिरिच्यते। यद्धयद्वतीषु कुर्वन्ति। सन्धेः शान्त्यै। गायत्रꣳ साम भवति पञ्चदशः स्तोमः। तेनैव प्रातः सवनान्नयन्ति॥२८॥

मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यं दिनाथ्सवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनुशꣳसति। मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति। यस्य माध्यं दिने सवने सोमोऽतिरिच्यते। आदित्यं तृतीयसवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतꣳ साम भवति। अतिरिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यथ्सवनस्यातिरिच्यते॥२९॥

अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाꣳ असि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवाऽऽदित्यस्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतꣳ साम भवति। तेनैव माध्यं दिनाथ्सवनान्नयन्ति। सप्तदशः स्तोमः। तेनैव तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनुशꣳसति॥३०॥

मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति। यस्य तृतीयसवने सोमोऽतिरिच्येत। उक्थ्यं कुर्वीत। यस्योक्थ्येऽतिरिच्येत। अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेऽतिरिच्यते। तत्त्वै दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशव आसाह्ययन्ति। बृहथ्साम भवति। बृहद्वा इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहतैवास्मै पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनꣳ समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनुशꣳसति। मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शꣳसति दाधाराष्टौ च॥४॥ [५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि सꣳसुनुतः। यौ द्वौ सꣳसुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते

सꣳसुन्वतोर्निर्बफ्सति। पूर्वेणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्। आभ्यामेवैनमन्तरेति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यै। अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्भवति। विश्वस्य जित्यै। यस्य भूयाꣳसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृङ्क्त इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्तात्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृङ्क्ते। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स सꣳसुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह। छन्दाꣳसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दाꣳस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा मा हासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जहितः। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदवर्जयेयुः। क्रूरकृतामिवैषां लोकः स्यात्। आहर दहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञिया ऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथ्स्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मार्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्वयते। त्रिः परियन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयूꣳषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषाꣳ सोमः स्यात्। आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरꣳस्त्रीणि च॥७॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमप क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून्

वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमप क्रामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानामग्निरुद्वायति॥३९॥

यदाहवनीय उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीय उद्वायेत्। आग्नीद्धादुद्धरेत्। यदाग्नीद्ध उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्वारोरुद्वायेत्। तस्यारणीं कुर्यात्। क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः। प्रियया वैनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्नेर्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोम उपदस्येत्। सुवर्णꣳ हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतꣳ सोममपहरेयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेयुः। आदाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यꣳ सोममाहरत्। तस्य योऽꣳशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति। श्रृतेन प्रातः सवने श्रीणीयात्। दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तरसामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते। एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेन यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य एव देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीते॥४५॥

उद्वायति मन्थेन्मन्थत्यक्रामत्पराऽपतन्मध्यन्दिन आगुरते पञ्च च॥७॥ [७]

पवमानः सुवर्जनः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्व आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्रेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूꣳ रनु॥४६॥

यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने वितततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देव सवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदन्तः सधमाद्येषु। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्॥४७॥

वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्भिः सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठैर्देव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनाऽऽपो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा॥४८॥

इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरध्येति। ऋषिभिः सम्भृतꣳ रसम्। सर्वꣳ स पूतमश्नाति। स्वदितं मातरिश्वना। पावमानीर्यो अध्येति। ऋषिभिः सम्भृतꣳ रसम्। तस्मै सरस्वती दुहे। क्षीरꣳ सर्पिर्मधूदकम्। पावमानीः स्वस्त्ययनीः॥४९॥

सुदुघा हि पयस्वतीः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः। ब्राह्मणेष्वमृतꣳ हितम्। पावमानीर्दिशन्तु नः। इमं लोकमथो अमुम्। कामान्त्समर्धयन्तु नः। देवीर्देवैः समाभृताः। पावमानीः स्वस्त्ययनीः। सुदुघा हि घृतश्चुतः। ऋषिभिः सम्भृतो रसः॥५०॥

ब्राह्मणेष्वमृतꣳ हितम्। येन देवाः पवित्रेण। आत्मानं पुनते सदा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पुनन्तु मा। प्राजापत्यं पवित्रम्। शतोद्यामꣳ हिरण्मयम्। तेन ब्रह्मविदो वयम्। पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सह मा पुनातु। सोमः स्वस्त्या वरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणाभिः पुनातु मा। जातवेदा मोर्जयन्त्या पुनातु॥५१॥

अनु रयीणां ब्रह्मणा स्वस्त्ययनीः सुदुघा हि घृतश्चुत ऋषिभिः सम्भृतो रसः पुनातु त्रीणि च॥६॥ [८]

प्रजा वै सत्रमासत तपस्तप्यमाना अजुह्वतीः। देवा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेनार्धमास ऊर्जमवारुन्धत। तस्मादर्धमासे देवा इज्यन्ते। पितरोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन मास्यूर्जमवारुन्धत। तस्मान्मासि पितृभ्यः क्रियते। मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्॥५२॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन द्वयीमूर्जमवारुन्धत। तस्माद्विरह्वो मनुष्येभ्य उपह्रियते।

प्रातश्च सायं च। पशवोऽपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्। तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत। तस्मात्त्रिरह्नः पशवः प्रेरते। प्रातः सङ्गवे सायम्। असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम्॥५३॥

तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः। तेन संवथ्सर ऊर्जमवारुन्धत। ते देवा अमन्यन्त। अमी वा इदमभूवन्। यद्वयꣳ स्म इति। त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन्। तानि निरवपन्। तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यदावसथेऽन्नꣳ हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यद्दक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिँल्लोके। एष ह त्वावैतथ्सर्वं भवति। य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥
मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारिं च॥५॥——————[९]

अग्निर्वाव संवथ्सरः। आदित्यः परिवथ्सरः। चन्द्रमा इदावथ्सरः। वायुरनुवथ्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तथ्संवथ्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवथ्सरमाप्नोति॥५७॥

तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यथ्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावथ्सरमाप्नोति। तस्माथ्साकमेधैर्यजमानः। इदावथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथ वा अस्य वायुश्चानुवथ्सरश्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते॥५८॥

वायुमेव तदनुवथ्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमा शास्त इत्याशासीत। संवथ्सरं वा एष ईफ्सतीत्याहुः। यश्चातुर्मास्यैर्यजत इति। एष ह त्वै संवथ्सरमाप्नोति। य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवाः समयजन्त।

तेँऽग्निमेवायजन्त। त एतं लोकमजयन्॥५९॥

यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते। अथ संवथ्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवथ्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति॥६०॥

अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति। यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषामवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेया॑ꣳसि भवन्ति। यद्विश्वे देवाः समयजन्त। तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्॥६१॥

अथाऽऽदित्यो वरुणꣳ राजानं वरुणप्रघासैरयजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्यमुपैति। यदादित्यो वरुणꣳ राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासानां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दा॑ꣳसि साकमेधैरयजत॥६२॥

स एतं लोकमजयत्। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। यथ्साकमेधैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षाथ्सोमं भक्षयति। य एवं विद्वान्थ्साकमेधैर्यजते। यथ्सोमश्च राजा छन्दा॑ꣳसि च समैधन्त॥६३॥

तथ्साकमेधाना॑ꣳ साकमेधत्वम्। अथर्तवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्। यस्मिन्नृतवः। यत्पितृयज्ञेन यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नृतवः। ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति। यदृतवः पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम्॥६४॥

अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति। ततो वै ता अप्रथन्त। य एवं विद्वाꣳस्त्र्यम्बकैर्यजते। प्रथते प्रजया पशुभिः। अथ वायुः परमेष्ठिनꣳ शुनासीरीयेणायजत। स एतं लोकमजयत्। यस्मिन्वायुः। यच्छुनासीरीयेण यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्वायुः॥६५॥

वायोरेव सायुज्यमुपैति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्र चातुर्मास्ययाजी मीयता (३) न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्ता प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा

सं॑वथ्स॒रमप्ये॑ति। सं॒व॒थ्स॒रः प्र॒जाप॑तिः।र॒जाप॑ति॒र्वावैषः॥६६॥

प॒रि॒व॒थ्स॒रमा॑प्नोति शुनासी॒रीये॑ण॒ यज॑तेऽजयन्थ्सहस्रया॒जिन॑मा॒प्नोति॑ वैश्वदेव॒त्वꣳ सा॑कमे॒धैर॑यजत स॒मैध॑न्त पितृयज्ञ॒त्वं ज॑यति॒ यस्मि॑न्वा॒युर्हे॑म॒न्तश्चीणि॑ च॥१०॥ [१०]

उ॒भये॑ यु॒वꣳ सु॒राम॒मुद॑स्था॒न्नि वै यस्य॑ प्रातः सव॒न ऐकैकोऽसु॒र्यं॑ पव॑मानः प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सता॒ग्निर्वाव सं॑वथ्स॒रो दश॑॥१०॥

उ॒भये॒ वा उद॑स्था॒थ्सर्वा॑भिर्मध्य॒तोऽत्र॒ वाव ब्रा॑ह्म॒णेष्वथं॑ गृहमे॒धिन॒ꣳ षट्थ्यं॑ष्टिः॥६६॥

उ॒भये॒ वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका वितानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितॄणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रꣳशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्ताथ्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्ताथ्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ट्या व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्। इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्ताथ्समितिरवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात्। विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनाꣳ श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवमवस्तात्। अहेर्बुध्नियस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वथ्सा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्ताथ्सेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्था अवस्तात्वथ्सा अवस्तात्पश्च च॥५॥ [१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वर्द्धुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते। एवꣳ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ट्या हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ट्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम नक्षत्रम्। उपरिष्टादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्त्वम्। यं कामयेतानपजय्यं जयेदिति। तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु। प्रजापतिः पशूनसृजत। ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त। ते समावन्त एवाभवन्। ते रेवतीमुपातिष्ठन्त॥९॥

ते रेवत्यां प्राभवन्। तस्माद्रेवत्यां पशूनां कुर्वीत। यत्किं चावाचीनꣳ सोमात्। प्रैव भवन्ति। सलिलं वा इदमन्तरासीत्। यदतरन्। तत्तारकाणां तारकत्वम्। यो वा इह यजते। अमुꣳ स लोकं नक्षते। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्॥१०॥

देवगृहा वै नक्षत्राणि। य एवं वेद। गृह्येव भवति। यानि वा इमानि पृथिव्याश्चित्राणि। तानि नक्षत्राणि। तस्मादश्लीलनामꣳश्चित्रे। नावस्येन्न यजेत। यथा पापाहे कुरुते। तादृगेव तत्। देवनक्षत्राणि वा अन्यानि॥११॥

यमनक्षत्राण्यन्यानि। कृत्तिकाः प्रथमम्। विशाखे उत्तमम्। तानि देवनक्षत्राणि। अनूराधाः प्रथमम्। अपभरणीरुत्तमम्। तानि यमनक्षत्राणि। यानि देवनक्षत्राणि। तानि दक्षिणेन परियन्ति। यानि यमनक्षत्राणि॥१२॥

तान्युत्तरेण। अन्वेषामरात्स्मेति। तदनूराधाः। ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति। तज्ज्येष्ठघ्नी। मूलमेषामवृक्षामेति। तन्मूलवर्हणी। यन्नासहन्त। तदषाढाः। यदश्रोणत्॥१३॥

तच्छ्रोणा। यदशृणोत्। तच्छ्रविष्ठाः। यच्छतमभिषज्यन्। तच्छतभिषक्। प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त। रेवत्यामरवन्त। अश्वयुजोरयुञ्जत। अपभरणीष्वपावहन्। तानि वा एतानि यमनक्षत्राणि। यान्येव देवनक्षत्राणि। तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते॥१४॥

चकारैवं वेदोभयोरेनं लोकयोर्विदुरजयत्रेवतीमुपातिष्ठन्त नक्षत्रत्वमन्यानि यानि यमनक्षत्राण्यश्रोणद्यमनक्षत्राणि त्रीणि च॥९॥ [२]

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः। यत्प्रतीचीनं

प्रातस्तनात्। प्राचीनꣳ सङ्गवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य सङ्गवः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि पशवः समायन्ति। यत्प्रतीचीनꣳ सङ्गवात्॥१५॥

प्राचीनं मध्यं दिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। बृहस्पतेर्मध्यं दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। यत्प्रतीचीनं मध्यं दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाः षोडशिनं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः॥१६॥

भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीनमपराह्णात्। प्राचीनꣳ सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि नानृतं वदेत्॥१७॥

ब्राह्मणो वा अष्टाविꣳशो नक्षत्राणाम्। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। यच्च परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति। समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथ्षोडशिनं निरमिमत तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गो वदेद्भवति समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥४॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाꣳश्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपाꣳशुसवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षक्रतुभ्यां मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठाया ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो नाद्ध्रियत समव्लीयत। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असंव्लयाय॥२०॥

उपाꣳश्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत षट्॥२॥ [४]

ऋतमेव परमेष्ठि। ऋतं नात्येति किञ्चन। ऋते समुद्र आहितः। ऋते भूमिरियꣳश्रिता।

अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्ध्रुवं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२१॥

यद्घर्मः पर्यवर्तयत्। अन्तान्पृथिव्या दिवः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्ध्रुवं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२२॥

यो अस्याः पृथिव्यास्त्वचि। निवर्तयत्योषधीः। अग्निरीशान ओजसा। वरुणो धीतिभिः सह। इन्द्रो मरुद्भिः सखिभिः सह। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्ध्रुवं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२३॥

एकं मासमुदसृजत्। परमेष्ठी प्रजाभ्यः। तेनाभ्यो मह आवहत्। अमृतं मर्त्याभ्यः। प्रजामनु प्र जायसे। तदु ते मर्त्यामृतम्। येन मासा अर्धमासाः। ऋतवः परिवथ्सराः। येन ते ते प्रजापते। ईजानस्य न्यवर्तयन्। तेनाहमस्य ब्रह्मणा। निवर्तयामि जीवसे। अग्निस्तिग्मेन शोचिषा। तप आक्रान्तमुष्णिहा। शिरस्तपस्याहितम्। वैश्वानरस्य तेजसा। ऋतेनास्य नि वर्तये। सत्येन परि वर्तये। तपसाऽस्यानु वर्तये। शिवेनास्योप वर्तये। शग्मेनास्याभि वर्तये। तदृतं तथ्सत्यम्। तद्ध्रुवं तच्छकेयम्। तेन शकेयं तेन राध्यासम्॥२४॥

परिवर्तये सहाभिवर्तय उष्णिहा राध्यासं न्यवर्तयन्नुपवर्तये चत्वारि च। (ऋतमेव षोडश। यद्घर्मो यो अस्याः सप्तदशसप्तदश। एकं मासं चतुर्विꣳशतिः)॥४॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत। तदसुरा अकुर्वत। तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नापश्यन्। ते केशानग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथोपपक्षौ। ततस्तेऽवाञ्च आयन्। पराऽभवन्। यस्यैवं वपन्ति। अवाङेति॥२५॥

अथो परैव भवति। अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योऽपश्यन्। त उपपक्षावग्रेऽवपन्त। अथ श्मश्रूणि। अथ केशान्। ततस्तेऽभवन्। सुवर्गं लोकमायन्। यस्यैवं वपन्ति। भवत्यात्मना। अथो सुवर्गं लोकमेति॥२६॥

अथैतन्मनुर्वप्रे मिथुनमपश्यत्। स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत। अथोपपक्षौ। अथ केशान्। ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुभिः। यस्यैवं वपन्ति। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते संवथ्सरे व्यायच्छन्त। तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत॥२७॥

वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत वरुणराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत सोमराजानः। ताञ्छीर्षं नि चावर्तयन्त परि च। या संवथ्सर उपजीवाऽऽसीत्। तामेषामवृञ्जत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥२८॥

य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्ता। शीर्षं नि च वर्तयते परि च। यैषा संवथ्सर उपजीवा। वृङ्क्ते तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निरृतावागते निवर्तयति। एतदेवैनाꣳ रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दाꣳसि। त्रीणि सवनानि। त्रय इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्य एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्च्येत। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनाव्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥३१॥

एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥७॥ [६]

आयुषः प्राणꣳ सन्तनु। प्राणादपानꣳ सन्तनु। अपानाद्व्यानꣳ सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः सन्तनु। चक्षुषः श्रोत्रꣳ सन्तनु। श्रोत्रान्मनः सन्तनु। मनसो वाचꣳ सन्तनु। वाच आत्मानꣳ सन्तनु। आत्मनः पृथिवीꣳ सन्तनु। पृथिव्या अन्तरिक्षꣳ सन्तनु। अन्तरिक्षाद्दिवꣳ सन्तनु। दिवः सुवः सन्तनु॥३२॥

अन्तरिक्षꣳ सन्तनु द्वे च॥१॥ [७]

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कुतः। जघान नवतीर्नव। इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति। अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था

च॒न्द्रम॑सो गृ॒हे। इन्द्र॒मिद्गा॒थिनो॑ बृ॒हत्॥३३॥

इन्द्र॑म॒र्केभि॑र॒र्किणः॑। इन्द्रं॒ वाणी॑रनूषत। इन्द्र॒ इद्धर्योः॒ सचा॑। सम्मि॑श्ल॒ आव॑चो॒ युजा॑। इन्द्रो॑ व॒ज्री हि॑र॒ण्ययः॑। इन्द्रो॑ दी॒र्घाय॒ चक्ष॑से। आ सूर्य॑ꣳ रोहयद्दि॒वि। वि गोभि॒रद्रि॑मैरयत्। इन्द्र॒ वाजे॑षु नो अव। स॒हस्र॑प्रधनेषु च॥३४॥

उ॒ग्र उ॒ग्राभि॑रू॒तिभिः॑। तमिन्द्रं॑ वाजयामसि। म॒हे वृ॒त्राय॒ हन्त॑वे। स वृषा॑ वृष॒भो भु॑वत्। इन्द्रः॒ स दाम॑ने कृ॒तः। ओजि॑ष्ठः॒ स बले॑ हि॒तः। द्यु॒म्नी श्लो॒की स सो॒म्यः॑। गि॒रा वज्रो॒ न सम्भृ॑तः। सब॑लो॒ अन॑पच्युतः। व॒व॒क्षुरु॒ग्रो अस्तृ॑तः॥३५॥

बृहच्चास्तृ॑तः॥३॥ [८]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। स प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्रं॑ ज्ये॒ष्ठं पु॒त्रमप॒ न्य॑धत्त। नेदे॑न॒मसु॑रा॒ बली॑याꣳसोऽहन॒न्निति॑। प्र॒ह्रादो॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ꣳ स्वं पु॒त्रमप॒ न्य॑धत्त। नेदे॑नं दे॒वा अ॑हन॒न्निति॑। ते दे॒वाः प्र॒जाप॑तिमुपस॒मेत्यो॑चुः। नारा॒जक॑स्य यु॒द्धम॑स्ति। इन्द्र॒मन्वि॑च्छा॒मेति॑। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छन्॥३६॥

तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दन्। तमिष्टि॑भि॒रन्वै॑च्छन्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दन्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। तस्मा॑ ए॒तमा॑ग्नावैष्ण॒वमेका॑दशकपालं दीक्ष॒णीयं॒ निर॑वपन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। तान्प॑त्नीसंया॒जान्त॒ उपा॑नयन्॥३७॥

ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। ते प्रा॑य॒णीय॑म॒भि स॒मारो॑हन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। ताञ्छु॒य्व्यँ॑न्त॒ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। त आ॑ति॒थ्यम॒भि स॒मारो॑हन्। तद॑प॒द्रुत्या॑तन्वत। तानिडा॑न्त॒ उपा॑नयन्। ते तद॑न्तमे॒व कृ॒त्वोद॑द्रवन्। तस्मा॑दे॒ता ए॒तद॑न्ता॒ इष्ट॑यः॒ सन्ति॑ष्ठन्ते॥३८॥

ए॒वꣳ हि दे॒वा अकु॑र्वत। इति॑ दे॒वा अ॑कुर्वत। इत्यु॒ वै म॑नु॒ष्याः॑ कुर्वते। ते दे॒वा ऊ॑चुः। यद्वा इ॒दमु॒च्चैर्य॑ज्ञेन॒ चरा॑म। तन्नोऽसु॑राः पा॒प्माऽनु॑विन्दन्ति। उ॒पा॒ꣳशू॑प॒सदा॑ चराम। तथा॒ नोऽसु॑राः पा॒प्मा नानु॑वेथ्स्य॒न्तीति॑। त उ॑पा॒ꣳशू॑प॒सद॑मतन्वत। ति॒स्र ए॒व सा॑मिधे॒नीर॒नूच्य॑॥३९॥

स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॑। ति॒स्रः परा॑ची॒राहु॑तीर्हु॒त्वा। स्रु॒वेणो॑प॒सद॑ जुहु॒वां च॑क्रुः। उ॒ग्रं वचो॒ अपा॑वधीन्त्वे॒षं वचो॒ अपा॑वधी॒ꣳ स्वाहेति॑। अ॒श॒न॒या॒पि॒पा॒से ह॒ वा उ॒ग्रं वचः॑। एन॑श्च

वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतꣳ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाघारमाघार्य॥४०॥

तिस्रः पराचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽपहते। तेऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अह्न एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अह्न एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानपनुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानपनुदते। स एष उपवसथीयेऽह्नि द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च माꣳसं च। अस्थि चैव तेन माꣳसं च यजमानः सꣳस्कुरुते। ता वा एताः पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्माꣳसꣳ स्नावाऽस्थि मज्जा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजतायै निर्वरुणत्वाय। तꣳ सप्तभिश्छन्दोभिः प्रातरह्नयन्। तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाꣳसि प्रातरनुवाकेऽनूच्यन्ते। तमेतयोपसमेत्योपासीदन्। उपास्मै गायता नर इति। तस्मादेतया बहिष्पवमान उपसद्यः॥४३॥

ऐच्छन्नन्यꣳस्तिष्ठन्तोऽनूच्यानूच्य स्रुवेणाघारमाघार्य रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे मित्रावरुणौ नव च (देवा यजमानो देवा देवा यजमानो यजमानः प्राचरं प्रचरेदालभन्तालभेत मृत्युमपजघ्निरे भ्रातृव्यान्॥)॥८॥ [९]

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्धूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः। यच्चात्वालः। एष उवेव स भूम्यन्तः। यद्वेद्यन्तः। तदेतत्त्रिशलं त्रिपूरुषम्। तस्मात्तं त्रिवितस्तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। तं यदस्या अध्यजनयन्। तस्मादादित्यः॥४४॥

अथ यथ्सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। साऽस्य कौशिकता। तं त्रिवृताऽभि प्रास्तुवत। तं त्रिवृताऽददत। तं त्रिवृताऽहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा। तं पञ्चदशेनाभि प्रास्तुवत। तं पञ्चदशेनाददत। तं पञ्चदशेनाहरन्। यावती पञ्चदशस्य मात्रा॥४५॥

तꣳ स॑प्तद॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाद॑दत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाह॑रन्। याव॑ती सप्तद॒शस्य॒ मात्रा॑। तस्य॑ सप्तद॒शेन॑ ह्रि॒यमा॑णस्य॒ तेजो॒ हरो॑ऽपतत्। तमे॑कवि॒ꣳशेना॒भि प्रास्तु॑वत। तमे॑कवि॒ꣳशेनाद॑दत। तमे॑कवि॒ꣳशेनाह॑रन्। याव॑त्येकवि॒ꣳशस्य॒ मात्रा॑। ते यत्त्रि॒वृता॑ स्तु॒वते॑॥४६॥

त्रि॒वृतै॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तं त्रि॒वृतै॒व ह॑रन्ति। याव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा॑। अ॒ग्निर्वै त्रि॒वृत्। याव॒द्वा अ॒ग्नेर्दह॑तो धू॒म उ॒देत्यानु॒ व्येति॑। ताव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा॑। अ॒ग्नेरे॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कतां॑ गमयन्ति। अथ॒ यत्प॑ञ्चद॒शेन॑ स्तु॒वते॑। प॒ञ्च॒द॒शेनै॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते॥४७॥

तं प॑ञ्चद॒शेनै॒व ह॑रन्ति। याव॑ती पञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॑। च॒न्द्रमा॒ वै प॑ञ्चद॒शः। ए॒ष हि प॑ञ्चद॒श्याम॑पक्षी॒यते॑। प॒ञ्च॒द॒श्यामा॑पू॒र्यते॑। च॒न्द्रम॑स ए॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कतां॑ गमयन्ति। अथ॒ यथ्स॑प्तद॒शेन॑ स्तु॒वते॑। स॒प्त॒द॒शेनै॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तꣳ स॑प्तद॒शेनै॒व ह॑रन्ति॥४८॥

याव॑ती सप्तद॒शस्य॒ मात्रा॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वै स॑प्तद॒शः। प्र॒जाप॑तेरे॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कतां॑ गमयन्ति। अथ॒ यदे॑कवि॒ꣳशेन॑ स्तु॒वते॑। ए॒क॒वि॒ꣳशेनै॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते। तमे॑कवि॒ꣳशेनै॒व ह॑रन्ति। याव॑त्येकवि॒ꣳशस्य॒ मात्रा॑। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳशः। आ॒दि॒त्यस्यै॒वैनं॒ तत्॥४९॥

मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कतां॑ गमयन्ति। ते कु॒श्यौ॑। व्य॑घ्नन्। ते अ॑होरा॒त्रे अ॑भवताम्। अह॑रे॒व सु॒वर्णा॑ऽभवत्। र॒ज॒ता रात्रिः॑। स यदा॑दि॒त्य उ॒देति॑। ए॒तामे॒व तथ्सु॒वर्णां॑ कु॒शीमनु॒ समे॑ति। अथ॒ यद॑स्त॒मेति॑। ए॒तामे॒व तद्र॑ज॒तां कु॒शीमनु॒संवि॑शति। प्र॒ह्रादो॑ ह॒ वै का॑याध॒वः। वि॒रोच॑न॒ꣳ स्वं पु॒त्रमुदा॑स्यत्। स प्र॑द॒रो॑ऽभवत्। तस्मा॑त्प्रद॒रादु॑द॒कं नाचा॑मेत्॥५०॥

आ॒दि॒त्यः प॑ञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॑ स्तु॒वते॑ पञ्चद॒शेनै॒व तद्यज॑मान॒माद॑दते सप्तद॒शेनै॒व ह॑रन्त्यादि॒त्यस्यै॒वैनं॒ तद्वि॑शति च॒त्वारि॑ च॥७॥ [१०]

ये वै च॒त्वारः॒ स्तोमाः॑। कृ॒तं तत्। अथ॒ ये पञ्च॑। कलिः॒ सः। तस्मा॒च्चतु॑ष्टोमः। तच्चतु॑ष्टोमस्य चतुष्टोम॒त्वम्। तदा॑हुः। क॒त॒मानि॒ तानि॒ ज्योती॑ꣳषि। य ए॒तस्य॒ स्तोमा॒ इति॑। त्रि॒वृत्प॑ञ्चद॒शः स॑प्तद॒श ए॑कवि॒ꣳशः॥५१॥

ए॒तानि॒ वाव तानि॒ ज्योती॑ꣳषि। य ए॒तस्य॒ स्तोमाः॑। सो॑ऽब्रवीत्। स॒प्त॒द॒शेन॑ ह्रि॒यमा॑णो॒ व्य॑लेशिषि। भि॒षज्य॑त॒ मेति॑। तम॒श्विनौ॑ धा॒नाभि॑रभिषज्यताम्। पू॒षा क॑र॒म्भेण॑। भार॑ती

परिवा॒पेण॑। मि॒त्रावरु॑णौ पय॒स्यया॑। तदा॑हुः॥५२॥

यद॒श्विभ्या॑ँ धा॒नाः। पू॒ष्णः क॑र॒म्भः। भार॑त्यै परिवा॒पः। मि॒त्रावरु॑णयोः पय॒स्याऽथ॑। कस्मा॑दे॒तेषाꣳ॑ ह॒विषा॒मिन्द्र॑मे॒व य॑ज॒न्तीति॑। ए॒ता ह्ये॑नं दे॒वता॒ इति॑ ब्रूयात्। ए॒तैर्ह॒विर्भि॒रभि॑षज्य॒ꣳस्तस्मा॒दिति॑। तं वस॑वो॒ऽष्टाक॑पालेन प्रातः सव॒ने॑ऽभिषज्यन्। रु॒द्रा एका॑दशकपालेन॒ माध्य॑ं दिने॒ सव॑ने। विश्वे॑ दे॒वा द्वाद॑शकपालेन तृतीयसव॒ने॥५३॥

स यद॒ष्टाक॑पालान्प्रातः सव॒ने कु॒र्यात्। एका॑दशकपाला॒न्माध्य॑ं दिने॒ सव॑ने। द्वाद॑शकपालाꣳस्तृतीयसव॒ने। विलो॑म॒ तद्य॒ज्ञस्य॑ क्रियेत। एका॑दशकपालाने॒व प्रा॑तः सव॒ने कु॑र्यात्। एका॑दशकपाला॒न्माध्य॑ं दिने॒ सव॑ने। एका॑दशकपालाꣳस्तृतीयसव॒ने। य॒ज्ञस्य॑ सलोमत्वाय॑। तदा॑हुः। यद्वसू॑नां प्रातः सव॒नम्। रु॒द्राणां॒ माध्य॑ं दिन॒ꣳ सव॑नम्। विश्वे॑षां दे॒वानाँ॑ तृतीयसव॒नम्। अथ॒ कस्मा॑दे॒तेषाꣳ॑ ह॒विषा॒मिन्द्र॑मे॒व य॑ज॒न्तीति॑। ए॒ता ह्ये॑नं दे॒वता॒ इति॑ ब्रूयात्। ए॒तैर्ह॒विर्भि॒रभि॑षज्य॒ꣳस्तस्मा॒दिति॑॥५४॥

ए॒क॒वि॒ꣳश आ॑हुस्तृतीयसव॒ने प्रा॑तः सव॒नं पञ्च॑ च॥४॥ [११]

तस्यावा॑चोऽवपा॒दाद॑बिभयुः। तमे॒तेषु॑ स॒प्तसु॒ छन्दः॑ स्वश्रयन्। यदश्र॑यन्। तच्छ्रा॑य॒न्तीय॑स्य श्रायन्तीय॒त्वम्। यदवा॑रयन्। तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य वारवन्तीय॒त्वम्। तस्यावा॑च ए॒वाव॑पा॒दाद॑बिभयुः। तस्मा॑ ए॒तानि॑ स॒प्त च॑तुरुत्त॒राणि॒ छन्दा॒ꣳस्युपा॑दधुः। तेषा॒मति॒ त्रीण्य॑रिच्यन्त। न त्रीण्युद॑भवन्॥५५॥

स बृ॑ह॒तीमे॒वास्पृ॑शत्। द्वाभ्या॑म॒क्षराँ॑भ्याम्। अ॒हो॒रा॒त्राभ्या॑मे॒व। तदा॑हुः। क॒त॒मा सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती। यस्या॒न्तत्प्र॒त्यति॑ष्ठत्। द्वाद॑श पौर्णमा॒स्यः॑। द्वाद॒शाष्ट॑काः। द्वाद॑शामावा॒स्याः॑। ए॒षा वाव सा दे॒वाक्ष॑रा बृह॒ती॥५६॥

यस्या॒ं तत्प्र॒त्यति॑ष्ठदिति॑। यानि॑ च॒ छन्दाꣳ॑स्य॒त्यरि॑च्यन्त। यानि॑ च॒ नोदभ॑वन्। तानि॒ निर्वी॑र्याणि ही॒नान्य॑मन्यन्त। साऽब्र॑वीद्बृह॒ती। मामे॒व भू॒त्वा। मामुप॒ सꣳश्र॑य॒तेति॑। च॒तुर्भि॑र॒क्षरै॑रनु॒ष्टुग्बृ॑ह॒तीं नोद॑भवत्। च॒तुर्भि॑र॒क्षरै॑ः प॒ङ्क्तिर्बृ॑ह॒तीमत्य॑रिच्यत। तस्या॑मे॒तानि॑ च॒त्वार्य॒क्षराँ॑ण्यप॒च्छिद्या॑दधात्॥५७॥

ते बृ॑ह॒ती ए॒व भू॒त्वा। बृ॒ह॒तीमुप॒ सम॑श्रयताम्। अ॒ष्टा॒भिर॒क्षरै॑रु॒ष्णिग्बृ॑ह॒तीं नोद॑भवत्। अ॒ष्टा॒भिर॒क्षरै॑स्त्रि॒ष्टुग्बृ॑ह॒तीमत्य॑रिच्यत। तस्या॑मे॒तान्य॒ष्टाव॒क्षराँ॑ण्यप॒च्छिद्या॑दधात्। ते बृ॑ह॒ती ए॒व भू॒त्वा। बृ॒ह॒तीमुप॒ सम॑श्रयताम्। द्वा॒द॒शभि॑र॒क्षरै॑र्गाय॒त्री बृ॑ह॒तीं नोद॑भवत्। द्वा॒द॒शभि॑र॒क्षरै॒र्जग॑ती

बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दाꣳसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक्क त्रिष्टुप्च प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप्च पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्यैवोद्धिरभवत्। स एतं छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतꣳ ह वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष एतथ्सञ्चरति। य एवं विद्वान्थ्सोमेन यजते। उ चैनमेवं वेद॥५९॥

अभवन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय षट्च॥५॥ [१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्यृतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावांचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः परांचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तन्नैर्ऋतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वां निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहाऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनꣳ शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवाऽऽयतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्येवैनाम्। भूते हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेममꣳहस इत्याह। अꣳहस एवैनं मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्तत एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभयीष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्यꣳ समृद्ध्यै। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चाव रुन्धे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्ध्यै। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। अग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्निति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वार्त्रघ्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै। इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनैन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्ञन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्नं द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नो भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वथ्सो दक्षिणा समृद्ध्यै। सौम्यꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यꣳ हि देवतया वासः समृद्ध्यै। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै। एति वा एष यज्ञमुखादृध्याः। योऽग्नेर्देवतया एति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रीऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादृध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्याँ जुहोत्यनुमतिर्देवता निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै षट्च॥११॥—[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त। सोऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्। सोऽशोचत्प्रजामिच्छमानः। तस्माद्यं च प्रजा भुनक्ति यं च न। तावुभौ शोचतः प्रजामिच्छमानौ। तास्वग्निमप्यसृजत्। ता अग्निरध्यैत्॥१२॥

सोमो रेतोऽदधात्। सविता प्राजनयत्। सरस्वती वाचमदधात्। पूषाऽपोषयत्। ते वा एते त्रिः संवथ्सरस्य प्रयुज्यन्ते। ये देवाः पुष्टिपतयः। संवथ्सरो वै प्रजापतिः। संवथ्सरेणैवास्मै प्रजाः प्राजनयत्। ताः प्रजा जाता मरुतोऽघ्नन्। अस्मानपि

न प्रायुंक्षतेति॥१३॥

स एतं प्रजापतिर्मारुत꣣ꣳ सप्तकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। ततो वै प्रजाभ्योऽकल्पत। यन्मारुतो निरुप्यते। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। प्रजानामघाताय। सप्तकपालो भवति। सप्तगणा वै मरुतः। गणश एवास्मै विशं कल्पयति। स प्रजापतिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः प्रजा असृक्षि। मरुतस्ता अवधिषुः। कथमपराः सृजेयेति। तस्य शुष्म आण्डं भूतं निरवर्तत। तद्व्युदहरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजायत। आण्डस्य वा एतद्रूपम्। यदामिक्षा। यद्व्युद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्यं एककपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तेऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात्। पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीꣳषि निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि पशवः॥१८॥

ऐदित्यशोचद्व्युद्धरत्यब्रवीत्प्रतिष्ठया जेष्यथेत्येतर्हि पशवः॥७॥ [२]

त्रिवृद्बर्हिर्भवति। माता पिता पुत्रः। तदेव तन्मिथुनम्। उल्बं गर्भो जरायु। तदेव तन्मिथुनम्। त्रेधा बर्हिः सन्नद्धं भवति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। एकधा पुनः सन्नद्धं भवति। एक इव ह्ययं लोकः॥१९॥

अस्मिन्नेव तेन लोके प्रति तिष्ठति। प्रसुवो भवन्ति। प्रथमजामेव पुष्टिमव रुन्धे। प्रथमजो वत्सो दक्षिणा समृद्ध्यै। पृषदाज्यं गृह्णाति। पशवो वै पृषदाज्यम्। पशूनेवाव रुन्धे। पञ्चगृहीतं भवति। पाङ्क्ता हि पशवः। बहुरूपं भवति॥२०॥

बहुरूपा हि पशवः समृद्ध्यै। अग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। यदग्निं मन्थन्ति। अग्निमुखा एव तत्प्रजा यजमानः सृजते। नव प्रयाजा इज्यन्ते।

नवा॑नूया॒जाः। अ॒ष्टौ ह॒वीꣳषि॑। द्वावा॑घा॒रौ। द्वावाज्य॑भागौ॥२१॥

त्रि॒ꣳशथ्सम्प॑द्यन्ते। त्रि॒ꣳशद॑क्षरा वि॒राट्। अन्न॑ं वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। तेज॒ आज्यम्॑। यदेक॑कपाल॒ आज्य॑मा॒नय॑ति। यज॑मानमे॒व तेज॑सा॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। प॒शव॒ आज्यम्॑॥२२॥

यदेक॑कपाल॒ आज्य॑मा॒नय॑ति। यज॑मानमे॒व प॒शुभि॒ः सम॑र्धयति। यदल्प॑मा॒नये॑त्। अल्पा॑ एनं प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॒ उप॑तिष्ठेरन्। यद्ब॒ह्वा॒नये॑त्। ब॒हव॑ एनं प॒शवो॑ऽभु॑ञ्जन्त॒ उप॑तिष्ठेरन्। ब॒ह्वा॒नीया॒विः पृ॑ष्ठं कुर्यात्। ब॒हव॑ ए॒वैन॑ं प॒शवो॑ भु॒ञ्जन्त॒ उप॑तिष्ठन्ते। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। यदेक॑कपालस्याव॒द्येत्॥२३॥

यज॑मान॒स्याव॑द्येत्। उद्वा॒ माद्ये॒द्यज॑मानः। प्र वा॑ मीयेत। स॒कृदे॒व हो॑त॒व्य॑ः। स॒कृदि॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। हु॒त्वाऽभि जु॑होति। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयि॒त्वा। तेज॑सा॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो॒ वा एक॑कपालः। सु॒व॒र्गो लो॒क आ॑हव॒नीय॑ः॥२४॥

यदेक॑कपालमाहव॒नीये॑ जुहोति॑। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। यद्धस्ते॑न जुहु॒यात्। सु॒व॒र्गाल्लो॒काद्यज॑मान॒मव॑विध्येत्। स्रु॒चा जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। यत्प्राङ्घ्ये॑त। दे॒व॒लो॒कम॒भिज॑येत्। यद्द॑क्षि॒णा पि॑तृलो॒कम्। यत्प्र॒त्यक्॥२५॥

रक्षा॑ꣳसि य॒ज्ञꣳ ह॑न्युः। यदुदङ्ङ्। म॒नु॒ष्य॒लो॒कम॒भिज॑येत्। प्रति॑ष्ठितो होत॒व्य॑ः। एक॑कपालं॒ वै प्र॑ति॒तिष्ठ॑न्तं॒ द्यावा॑पृथि॒वी अनु॒ प्रति॑ तिष्ठतः। द्यावा॑पृथि॒वी ऋ॒तवः॑। ऋ॒तून् य॒ज्ञः। य॒ज्ञं यज॑मानः। यज॑मानं प्र॒जाः। तस्मा॒त्प्रति॑ष्ठितो होत॒व्य॑ः॥२६॥

वा॒जिनो॑ यजति। अ॒ग्निर्वा॒युः सूर्य॑ः। ते वै वा॒जिनः॑। तानेव तद्य॑जति। अथो॒ खल्वा॑हुः। छ॒न्दा॒ꣳसि॒ वै वा॒जिन॒ इति॑। तान्ये॒व तद्य॑जति। ऋ॒ख्सा॒मे वा इन्द्र॑स्य॒ हरी॑ सोम॒पानौ॑। तयोः॑ परि॒धय॑ आ॒धानम्॑। वाजि॑नं भाग॒धेयम्॑॥२७॥

यदप्र॑हृत्य परि॒धीं जु॑हु॒यात्। अ॒न्तरा॑धानाभ्यां घा॒सं प्रय॑च्छेत्। प्र॒हृत्य॑ परि॒धीं जु॑होति। निरा॑धानाभ्यामे॒व घा॒सं प्रय॑च्छति। ब॒र्॒हिषि॑ विषि॒ञ्चन्वाजि॑न॒मा न॑यति। प्र॒जा वै ब॒र्॒हिः। रेतो॒ वाजि॑नम्। प्र॒जास्वे॒व रेतो॑ दधाति। स॒मु॒पहू॑य॑ भक्षयन्ति। ए॒तथ्सो॑मपीथा॒ ह्ये॑ते। अथो॑ आ॒त्मन्ने॒व रेतो॑ दधते। यज॑मान उत्त॒मो भ॑क्षयति। प॒शवो॒ वै वाजि॑नम्। यज॑मान ए॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयन्ति॥२८॥

लो॒को ब॑हुरू॒पं भ॑व॒त्याज्य॑भागौ प॒शव॒ आज्य॑मव॒द्येदा॑हव॒नीय॑ः प्र॒त्यक्तस्मा॒त्प्रति॑ष्ठितो होत॒व्यौ॑ भाग॒धेय॑मे॒ते च॒त्वारि॑ च॥१०॥ [३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुणप्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिँल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितꣳ ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्य२सौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। पशूनेवाव रुन्धे। अथो यज्ञपरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्ब्रह्मणान्येव पञ्च हवी२षि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाऽऽहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एककपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति। जाता एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति॥३३॥

निरुप्यन्ते भवतो भवति मेध्यत्वाय रुन्धे षट्च॥५॥ [४]

उत्तरस्यां वेद्यामन्यानि हवी२षि सादयति। दक्षिणायां मारुतीम्। अपधुरमेवैनां युनक्ति। अथो ओज एवासामव हरति। तस्माद्ब्रह्मणश्च क्षत्राच्च विशोऽन्यतोऽपक्रमिणीः। मारुत्या पूर्वया प्रचरति। अनृतमेवाव यजते। वारुण्योत्तरया। अन्तत एव वरुणमव यजते। यदेवाध्वर्युः करोति॥३४॥

तत्प्रतिप्रस्थाता करोति। तस्माद्यच्छ्रेयान्करोति। तत्पापीयान्करोति। पत्नीं वाचयति। मेध्यामेवैनां करोति। अथो तप एवैनामुप नयति। यज्ञार सन्तन्न प्रब्रूयात्। प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यात्। असौ मे जार इति निर्दिशेत्। निर्दिश्यैवैनं वरुणपाशेन ग्राहयति॥३५॥

प्रघास्यान् हवामह इति पत्नीमुदानयति। अह्वतैवैनाम्। यत्पत्नी पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याꣳ सवीर्यत्वाय। यद्ग्रामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्तिष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्ङेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अफ्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तर्हित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधेवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठं जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥६॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तꣳ स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते।

अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो॑ऽग्निरनी॑कवान्। तस्य॑ र॒श्मयोऽनी॑कानि। सा॒क॒ꣳ सूर्ये॑णोद्यता निर्व॑पति। सा॒क्षादे॒वास्मा॒ अनी॑कानि जनयति। तेऽसु॑राः॒ परा॑जिता॒ यन्तः॑। द्यावा॑पृथि॒वी उपा॑श्रयन्॥४१॥

ते दे॒वा म॒रुद्भ्यः॑ सान्तप॒नेभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। तान्द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒वोभ॒यतः॒ सम॑तपन्। यन्म॒रुद्भ्यः॑ सान्तप॒नेभ्य॑श्च॒रुं नि॒र्वप॑ति। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑मे॒व तदु॑भ॒यतो॒ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्या॒न्थ्सन्त॑पति। म॒ध्यन्दि॑ने॒ निर्व॑पति। तर्हि॒ हि तेक्षि॑णष्टं॒ तप॑ति। च॒रुर्भ॑वति। स॒र्वत॑ ए॒वैना॒न्थ्सन्त॑पति। ते दे॒वाः श्वो॑विज॒यिनः॒ सन्तः॑। सर्वा॑सां दु॒ग्धे गृ॑ह॒मे॒धीयं॑ च॒रुं निर॑वपन्॥४२॥

आशि॑ता ए॒वाद्योप॑वसाम। कस्य॒ वाऽहे॒दम्। कस्य॑ वा॒ श्वो भ॑वि॒तेति॑। स शृ॒तो॑ऽभवत्। तस्याहु॑तस्य॒ नाश्ञ॑न्। न हि दे॒वा अहु॑तस्या॒श्ञ॑न्ति। ते॑ऽब्रुवन्। कस्मा॑ इ॒मꣳ हो॑ष्याम॒ इति॑। म॒रुद्भ्यो॑ गृहमे॒धिभ्य॒ इत्य॑ब्रुवन्। तं म॒रुद्भ्यो॑ गृहमे॒धिभ्यो॑ऽजुहवुः॥४३॥

ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ म॒रुद्भ्यो॑ गृहमे॒धिभ्यो॑ गृ॒हे जु॒ह्व॑ति। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। यद्वै य॒ज्ञस्य॑ पाक॒त्रा क्रि॒यते॑। प॒श॒व्यं॑ तत्। पा॒क॒त्रा वा ए॒तत्क्रि॑यते। यन्नेध्माब॒र्हिर्भव॑ति। न सा॑मिधे॒नीर॒न्वाह॑॥४४॥

न प्र॑या॒जा इ॒ज्यन्ते॑। नानू॑या॒जाः। य ए॒वं वेद॑। प॒शु॒मान्भ॑वति। आज्य॑भागौ यजति। य॒ज्ञस्ये॒व चक्षु॑षी॒ नान्तरे॑ति। म॒रुतो॑ गृहमे॒धिनो॑ यजति। भा॒ग॒धेये॑नै॒वैना॒न्थ्समर्ध॑यति। अ॒ग्निꣳ स्विष्ट॒कृतं॑ यजति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। इडा॑न्तो भवति। प॒शवो॒ वा इडा॑। प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टा॒त्प्रति॑ तिष्ठति॥४५॥

असु॑रा अश्रयन्गृहमे॒धीयं॑ च॒रुं निर॑वपन्नजुहवुर॒न्वाहेडा॑न्तो भवति॒ द्वे च॑॥६॥ [६]

यत्पत्नी॑ गृहमे॒धीय॑स्याश्ञी॒यात्। गृ॒ह॒मे॒ध्ये॑व स्या॑त्। वि त्व॑स्य य॒ज्ञ ऋ॑ध्येत। यन्नाश्ञी॒यात्। अगृ॑हमेधी स्यात्। नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्ध्येत। प्रति॑वेशं पचेयुः। तस्या॑श्ञीयात्। गृ॒ह॒मे॒ध्ये॑व भ॑वति। नास्य॑ य॒ज्ञो व्यृ॑द्ध्यते॥४६॥

ते दे॒वा गृ॑हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। आशि॑ता अभवन्। आञ्ज॑ता॒भ्य॑ञ्जत। अनु॑ व॒त्थ्सान॑वासयन्। तेभ्योऽसु॑रा॒ः क्षुधं॒ प्राहि॑ण्वन्। सा दे॒वेषु॑ लो॒कमवि॑त्वा। असु॑रा॒न्पुन॑रगच्छत्। गृ॒ह॒मे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। आशि॑ता भवन्ति। आञ्ज॑ते॒ऽभ्य॑ञ्जते॥४७॥

अनु॑ व॒त्थ्सान् वा॑सयन्ति। भ्रातृ॑व्यायै॒व तद्यज॑मानः॒ क्षुधं॒ प्रहि॑णोति। ते दे॒वा

गृ॑हमे॒धीये॑नेष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं न्य॑दधुः। अ॒स्मानेव श्व इन्द्रो॒ निहि॑तभाग उपावर्ति॒तेति॑। तानिन्द्रो॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तत। गृ॒ह॒मे॒धीये॑नेष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं निद॑ध्यात्। इन्द्र॑ ए॒वैनं॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तते। गार्ह॑पत्ये जुहोति॥४८॥

भा॒ग॒धेये॑नै॒वैन॒ꣳ समर्धयति। ऋ॒ष॒भमाह्व॑यति। व॒ष॒ट्कार ए॒वास्य॒ सः। अथो॑ इन्द्रि॒यमेव तद्वी॒र्यं॑ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्य॒स्य वृङ्क्ते। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। परां॑ परा॒वत॑मगच्छत्। अपा॑राध॒मिति॒ मन्य॑मानः। सो॑ऽब्रवीत्। क इ॒दं वे॑दिष्य॒तीति॑। ते॑ऽब्रुवन्म॒रुतो॒ वरं॑ वृणामहै॥४९॥

अथ॑ व॒यं वे॑दाम। अ॒स्मभ्य॑मे॒व प्र॑थ॒मꣳ ह॒विर्निरु॑प्याता॒ इति॑। त ए॑न॒मध्य॑क्रीडन्। तत्क्री॒डिना॑ क्रीडि॒त्वम्। यन्म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्यः॑ प्रथ॒मꣳ ह॒विर्निरु॒प्यते॒ विजि॑त्यै। सा॒कꣳ सूर्ये॑णोद्यता निर्व॑पति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒क इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्थ्समृ॑द्ध्यै। ए॒तद्ब्रा॑ह्मणान्ये॒व पञ्च॑ ह॒वीꣳषि॑। ए॒तद्ब्रा॑ह्मण ऐन्द्रा॒ग्नः। अथै॒ष ऐ॒न्द्रश्च॒रुर्भ॑वति॥५०॥

उ॒द्धा॒रं वा ए॒तमिन्द्र॒ उद॑हरत। वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑ दे॒वता॒स्वधि॑। यदे॒ष ऐ॒न्द्रश्च॒रुर्भ॑वति। उ॒द्धा॒रमे॒व तं यज॑मान॒ उद्ध॑रते। अ॒न्यासु॑ प्र॒जास्वधि॑। वै॒श्व॒क॒र्म॒ण एक॑कपालो भवति। विश्वा॑न्ये॒व तेन॒ कर्मा॑णि॒ यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे॥५१॥

ऋ॒च्छ्य॒ते॒ऽभ्य॑ञ्जते जुहोति वृणामहै भवत्य॒ष्टौ च॑॥६॥ [७]

वै॒श्व॒दे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता व॑रुणप्रघा॒सैर्व॑रुणपा॒शाद॑मुञ्चत्। सा॒क॒मे॒धैः प्रत्य॑स्थापयत्। त्र्य॑म्बकै रु॒द्रं नि॒रव॑दयत। पि॒तृ॒य॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कम॑गमयत्। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते। ता व॑रुणप्रघा॒सैर्व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। सा॒क॒मे॒धैः प्रति॑ष्ठापयति। त्र्य॑म्बकै रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥५२॥

पि॒तृ॒य॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। द॒क्षि॒ण॒तः प्रा॑चीनावी॒ती निर्व॑पति। द॒क्षि॒णावृ॒द्धि पि॑तृ॒णाम्। अना॑दृत्य॒ तत्। उ॒त्त॒र॒त एवोप॒वीय॒ निर्व॑पेत्। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। अथो॒ यदे॒व द॑क्षिणा॒र्धेऽधि॒ श्रय॑ति। तेन॑ दक्षि॒णावृ॑त्। सोमा॑य पितृ॒मते॑ पुरो॒डाश॒ꣳ षट्क॑पालं॒ निर्व॑पति। सं॒व॒थ्स॒रो वै सोमः॑ पितृ॒मान्॥५३॥

सं॒व॒थ्स॒रमे॒व प्री॑णाति। पि॒तृ॒भ्यो॑ बर्हि॒षद्भ्यो॑ धा॒नाः। मासा॒ वै पि॒तरो॑ बर्हि॒षदः॑। मासा॑नेव प्री॑णाति। यस्मि॒न्वा ऋ॒तौ पुरु॑षः प्र॒मीय॑ते। सो॑ऽस्या॒मुष्मि॑ँल्लो॒के भ॑वति। ब॒हु॒रू॒पा

धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितॄणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितॄणाम्। एकयोपमन्थति॥५५॥

एका हि पितॄणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितॄन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। चतुःस्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते। वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तर्हितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यथ्समूलम्। तत्पितॄणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृह्णीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुथ्सृजति। यत्रीणि त्रीणि हवीꣳष्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषाꣳ साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपु कशिपव्याय। उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमेवैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानग्निष्वात्ता एकयोपमन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पञ्च च॥९॥ [८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितॄणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति। यज्ञपुरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्ष्येयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अप बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्या हि। एषाऽऽहुतिः। पञ्चकृत्वोऽव द्यति। पञ्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनाꣳ सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अह्न एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्ययाऽत्यानयति। रात्रिये द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदाय। उदङ्ङिति क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितॄणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवथ्सरो वै सोमः पितृमान्। संवथ्सरमेव तद्यजति। पितॄन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितॄनग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितॄणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निꣳ स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते तत ये च त्वामन्विति तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो ह्येज्यन्ते। अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्रीका हि पितरः। उदश्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्भवते। यथ्सत्याहवनीये। अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितॄन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतमितोरुप तिष्ठन्ते। सुसन्दृशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दृक्। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह

इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथ त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। अप बर्हिषावनूयाजौ यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्न्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्न्यन्वासीत। यथ्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति। पत्नियै गोपीथाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्तनमवद्यति व्यावृत्त्यै बर्हिषदो यजति तमेव तद्यजत्यनु निष्क्रामन्त्याहैनानृतवो नव च॥१०॥——[९]

प्रतिपूरुषमेककपालं निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणꣳ रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते पशुरिति ब्रूयात्॥७२॥

न ग्राम्यान्पशून् हिनस्ति। नारण्यान्। चतुष्पथे जुहोति। एष वा अग्नीनां पङ्क्तिशो नाम। अग्निवत्येव जुहोति। मध्यमेन पर्णेन जुहोति। स्रुग्घ्येषा। अथो खलु। अन्तमेनैव होतव्यम्। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते॥७३॥

एष ते रुद्र भागः सह स्वस्राऽम्बिकयेत्याह। शरद्वा अस्याम्बिका स्वसा। तया वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तयैवैनꣳ सह शमयति। भेषजङ्गव इत्याह। यावन्त एव ग्राम्याः पशवः। तेभ्यो भेषजं करोति। अवाम्ब रुद्रमदिमहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥७४॥

त्र्यम्बकं यजामह इत्याह। मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतादिति वावैतदाह। उत्किरन्ति। भगस्य लीफ्सन्ते। मूतेकृत्वाऽऽसजन्ति। यथा जनं यतेऽवसं करोति। तादृगेव तत्। एष ते रुद्र भाग इत्याह निरवत्त्यै। अप्रतीक्षमा यन्ति। अपः परिषिञ्चति। रुद्रस्यान्तर्हित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये त्र्यम्बकैश्चरन्ति। आदित्यं चरुं पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः।स्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षट्॥५॥——[१०]

अनु॑मत्यै वैश्वदे॒वेन॒ ताः सृ॒ष्टास्त्रि॒वृत्प्र॒जाप॑तिः सवि॒तोत्त॑रस्यान्देवासु॒राः सौ॑ऽग्निर्यत्पत्नी॑ वैश्वदे॒वेन॒ ता व॑रुणप्रघा॒सैर॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रतिपूरु॒षं दश॑॥१०॥ अनु॑मत्यै प्रथम॒जो व॒थ्सो ब॑हुरू॒पा हि प॒शव॒स्तस्मा॑त्पृथमा॒त्रं यद॒ग्नयेऽनी॑कवत उद्धा॒रं वा अ॒ग्नये॑ दे॒वेभ्यः॑ प्रतिपूरु॒षं पञ्च॑सप्ततिः॥७५॥ अनु॑मत्यै॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायव्यं पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिँल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवꣳ सीरं दक्षिणा समृद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधाऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्यैन्द्रतुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरुप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनी धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनी। तेनाऽऽग्नेयी। यद्गौः। तेन रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यथ्स्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्ध्यै। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षाꣳसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव तद्यजमानो रक्षाꣳसि प्रणुदते। समूढꣳ रक्षः सन्दग्धꣳ रक्ष इत्याह। रक्षाꣳस्येव सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्ध्यै॥५॥

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं नालभत। तꣳ शच्याऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्। सोऽस्मादभिशुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धाꣳ सन्दधावहै। अथ त्वाऽव स्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नाऽऽर्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा न नक्तमिति। स एतमपां फेनमसिञ्चत्। न वा एष शुष्को नाऽऽर्द्रो व्युष्टाऽऽसीत्। अनुदितः सूर्यः। न वा एतद्दिवा न नक्तम्। तस्यैतस्मिँल्लोके। अपां फेनेन शिर उदवर्तयत्। तदेनमन्ववर्तत। मित्रद्रुगिति॥७॥

स एतानपामार्गानजनयत्। तानजुहोत्। तैर्वै स रक्षाꣳस्यपाहत। यदपामार्गहोमो भवति। रक्षसामपहत्यै। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि रक्षसां भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रक्षसां दिक्। स्वायामेव दिशि रक्षाꣳसि हन्ति॥८॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै रक्षसामायतनम्। स्व एवाऽऽयतने रक्षाꣳसि हन्ति। पर्णमयेन स्रुवेण जुहोति। ब्रह्म वै पर्णः। ब्रह्मणैव रक्षाꣳसि हन्ति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एव रक्षाꣳसि हन्ति। हतꣳ रक्षोऽवधिष्म रक्ष इत्याह। रक्षसाꣳ स्तृत्यै। यद्वस्ते तद्दक्षिणा निरवत्यै। अप्रतीक्षमायन्ति। रक्षसामन्तर्हित्यै॥९॥

यच्छति वरुणं तृतीयं विजित्या असृजत समृद्ध्यै हनो मित्रद्रुगिति हन्ति स्तृत्यै त्रीणि च॥९॥ [१]

धात्रे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वै धाता। संवथ्सरेणैवास्मै प्रजाः प्रजनयति। अन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते। राते राका। प्र सिनीवाली जनयति। प्रजास्वेव प्रजातासु कुह्वां वाचं दधाति। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालम्॥१०॥

वैष्णवं त्रिकपालम्। वीर्यं वा अग्निः। वीर्यमिन्द्रः। वीर्यं विष्णुः। प्रजा एव प्रजाता वीर्ये प्रतिष्ठापयति। तस्मात्प्रजा वीर्यावतीः। वामन ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाऽऽग्नेयः। यदृषभः॥११॥

तेनैन्द्रः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्ध्यै। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रासोमीयमेकादशकपालम्। सौम्यं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। अग्निः प्रजानां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति॥१२॥

अग्निः प्रजां प्रजनयति। वृद्धामिन्द्रः प्रयच्छति। बभ्रुर्दक्षिणा समृद्ध्यै। सोमापौष्णं चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवथ्सरेणैवैनꣳ स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उप जाम्यै हरते।

जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतया-ऽश्वः समृद्ध्यै॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥६॥ [२]

रत्निनामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यथ्समाहृत्य निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे। तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सꣳश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्ध्यै॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालꣳ राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्ध्यै। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्ध्यै। भगाय चरुं वावाताये गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा षष्ठौही दक्षिणा समृद्ध्यै॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृक्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्ध्यै। आग्नेयमष्टाकपालꣳ सेनान्यो गृहे। सेनामेवास्य सꣳश्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै। वारुणं दशकपालꣳ सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्ध्यै। मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्ध्यै। सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्ध्यै। आश्विनं द्विकपालꣳ संग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्ध्यै। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्धारो दक्षिणा समृद्ध्यै। द्वादशैतानि हवीꣳषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रक्षिन आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाऽहोमुचे। आशिष एवाव रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबार्हस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्सायै दुग्धे॥२२॥

बार्हस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीची दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बार्हस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सꣳश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बर्हिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्सा दक्षिणा समृद्ध्यै॥२३॥

रक्षित्वाय समृद्ध्यै षष्ठीही दक्षिणा समृद्ध्यै ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥८॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनꣳ सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनाꣳ सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः सत्यानाम्॥२४॥

वरुणो धर्मपतीनाम्। एतदेव सर्वं भवति। सविता त्वा प्रसवानाꣳ सुवतामिति हस्तं गृह्णाति प्रसूत्यै। ये देवा देवः सुवः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्माथ्सोमराजानो ब्राह्मणाः। प्रति त्यन्नाम राज्यमधायीत्याह॥२५॥

राज्यमेवास्मिन्प्रतिदधाति। स्वां तनुवं वरुणो अशिश्रेदित्याह। वरुणसवमेवाव रुन्धे। शुचैर्मित्रस्य व्रत्या अभूमेत्याह। शुचिमेवैनं व्रत्यं करोति। अमन्महि महत ऋतस्य नामेत्याह। मनुत एवैनम्। सर्वे व्राता वरुणस्याभूवन्नित्याह। सर्वव्रातमेवैनं करोति। वि मित्र एवैररातिमतारीदित्याह॥२६॥

अरातिमेवैनं तारयति। असूषुदन्त यज्ञिया ऋतेनेत्याह। स्वदयत्येवैनम्। व्यु त्रितो जरिमाणं न आनडित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। द्वाभ्यां विमृष्टे। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति।

देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति॥२७॥

सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥४॥ [४]

अर्थेतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीय गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृतानां गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपाꣳ राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सꣳश्यति। व्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं यदातपति वर्षति। सत्यानृत एवाव रुन्धे। नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्करीः। पशूनेवाव रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्व्यकः। अपामोषधीनाꣳ रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मधव्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यथ्सरस्वती। पृष्ठमेवैनꣳ समानानां करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिꣳशदक्षराऽनुष्टुक्। वागनुष्टुफ्सर्वाणि छन्दाꣳसि। वाचैवैनꣳ सर्वेभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥३२॥

ऊर्मिरित्याहु सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः षट् च॥५॥ [५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः सꣳसृजति। अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतुश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्च सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छꣳसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति।

अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टꣳ ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रꣳ हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रꣳ हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतꣳ हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादो द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। क्षत्रस्योल्बमसि क्षत्रस्य योनिरसीति ताप्यं चोष्णीषं च प्रयच्छति सयोनित्वाय। एकशतेन दर्भपुञ्जीलैः पवयति। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आत्मैकशतः॥३६॥

यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। दध्याशयति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। उदुम्बरमाशयति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शष्पाण्याशयति। सुराबलिमेवैनं करोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति॥३७॥

अग्निरेवैनं गार्हपत्येनावति। इन्द्र इन्द्रियेण। पूषा पशुभिः। मित्रावरुणौ प्राणापानाभ्याम्। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स दिवमलिखत्। सौऽर्यम्णः पन्था अभवत्। स आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति द्यावापृथिवी उपाधावत्। स आभ्यामेव प्रसूत इन्द्रो वृत्राय वज्रं प्राहरत्। आविन्ने द्यावापृथिवी धृतव्रते इति यदाह॥३८॥

आभ्यामेव प्रसूतो यजमानो वज्रं भ्रातृव्याय प्रहरति। आविन्ना देव्यदितिर्विश्वरूपीत्याह। इयं वै देव्यदितिर्विश्वरूपी। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। आविन्नोऽयमसावामुष्यायणोऽस्यां विश्यस्मिन्राष्ट्र इत्याह। विशैवैनꣳ राष्ट्रेण समर्धयति। महते क्षत्राय महत आधिपत्याय महते जानराज्यायेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। एष वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानाꣳ राजेत्याह। तस्माथ्सोमराजानो ब्राह्मणाः॥३९॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति धनुः प्रयच्छति विजित्यै। शत्रुबाधनाः स्थेतीषून्। शत्रूनेवास्य बाधन्ते। पात मा प्रत्यञ्च पात मा तिर्यञ्चमन्वञ्च मा पातेत्याह। तिस्रो वै शरव्याः। प्रतीची तिरश्च्यनूची। ताभ्य एवैनं पान्ति। दिग्भ्यो मा पातेत्याह। दिग्भ्य एवैनं पान्ति। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह। अपरिमितादेवैनं पान्ति। हिरण्यवर्णावुषसा विरोक इति

त्रिष्टुभा बाहू उद्गृह्णाति। इन्द्रियं वै वीर्यं त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव वीर्यमुपरिष्टादात्मन्धत्ते॥४०॥
व्यावृत्त्यै दात्रमसीत्याहामृतꣳ हिरण्यमेकशतो गमयन्त्याह ब्राह्मणा नाष्ट्राभ्यः पातेत्याह चत्वारि च॥८॥ [६]

दिशो व्यास्थापयति। दिशामभिजित्त्यै। यदनु प्रक्रामेत्। अभि दिशो जयेत्। उत्तु माद्येत्। मनसाऽनु प्रक्रामति। अभि दिशो जयति। नोन्माद्यति। समिधमा तिष्ठेत्याह। तेज एवाव रुन्धे॥४१॥

उग्रामा तिष्ठेत्याह। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। विराजमातिष्ठेत्याह। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे। उदीचीमा तिष्ठेत्याह। पशूनेवाव रुन्धे। ऊर्ध्वामातिष्ठेत्याह। सुवर्गमेव लोकमभिजयति। अनूज्झिहीते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥४२॥

मारुत एष भवति। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। एकविꣳशतिकपालो भवति प्रतिष्ठित्यै। योऽरण्येऽनुवाक्यो गणः। तं मध्यत उपदधाति। ग्राम्यैरेव पशुभिरारण्यान्पशून्परि गृह्णाति। तस्माद्ग्राम्यैः पशुभिरारण्याः पशवः परिगृहीताः। पृथिवेन्यः। अभ्यषिच्यत॥४३॥

स राष्ट्रं नाभवत्। स एतानि पार्थान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स राष्ट्रमभवत्। यत्पार्थानि जुहोति। राष्ट्रमेव भवति। बार्हस्पत्यं पूर्वेषामुत्तमं भवति। ऐन्द्रमुत्तरेषां प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीची दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षड्डुरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षड्डुपरिष्टात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवेष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥
रुन्धे समष्ट्या असिच्यत स्थापयति जायते पञ्च च॥५॥ [७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतꣳ हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्टादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म दधाति। अवेष्टा दन्दशूका इति क्लीबꣳ सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका दꣳशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति

लोहितायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचꣳ सुवन्तां ते तँ प्राणꣳ सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति। यद्ब्रूयात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्व्येव स्यात्। दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति। इन्द्रस्येन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। मित्रावरुणयोर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओज एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अति दिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समावर्वृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह। राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्ङेरेत्याग्नीद्धे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तेनैवनꣳ सह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह। यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति। पर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्त्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥७॥ [८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ सव्येष्ठसारथी।

षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुताँ प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति। आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैफ्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाँक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुप मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्धत्ते। अभि वा इयꣳ सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः। वाराही उपानहावुपमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानाँत्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिꣳसायै। इयदस्यायुरस्यायुर्मे धेहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूर्जं मे धेहीत्याह। ऊर्जमेवाऽऽत्मन्धत्ते। युङ्क्ष्वसि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेहीत्याह। वर्च एवाऽऽत्मन्धत्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमान आयुरूर्जं वर्चो दधाति। रथविमोचनीया जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माँच्चतुर्जुहोति। यदुभौ सहावतिष्ठेताम्। समानं लोकमियाताम्। सह सङ्ग्रहीत्रा रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनं लोकादन्तर्दधाति। हꣳसः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणाऽऽदधाति। अतिच्छन्दसाऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दाꣳसि। सर्वैभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्ष्मैवैनꣳ समानानाँ करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानाँत्यै प्रतिष्ठित्यै ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥६॥ [९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहः। वारुणी रात्रिः। अहोरात्राभ्यामेवैनमुपावहरति। मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वैर्देवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय। स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्। मा त्वा हिꣳसीन्मा मा हिꣳसीदित्याहाहिꣳसायै। निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनꣳ सुक्रतुं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसि सविताऽसि सत्यसव इत्याह। सवितारमेवैनꣳ सत्यसवं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसीन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। इन्द्रमेवैनꣳ सत्यौजसं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्माऽसि मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। मित्रमेवैनꣳ सुशेवं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजन्ब्रह्मासि वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। वरुणमेवैनꣳ सत्यधर्माणं करोति। सविताऽसि सत्यसव इत्याह। गायत्रीमेवैतेनाभि व्याहरति। इन्द्रोऽसि सत्यौजा इत्याह। त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति॥६१॥

मित्रोऽसि सुशेव इत्याह। जगतीमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यमेता देवताः। सत्यमेतानि छन्दाꣳसि। सत्यमेवाव रुन्धे। वरुणोऽसि सत्यधर्मेत्याह। अनुष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति। सत्यानृते वा अनुष्टुप्। सत्यानृते वरुणः। सत्यानृते एवाव रुन्धे॥६२॥

नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैवास्मा अवरपरꣳ रन्धयति। एवꣳ हि तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रध्येयुः। दिशोऽभ्ययꣳ राजाऽभूदिति पञ्चाक्षान्प्रयच्छति। एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओदनमुद्ध्वते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनꣳ श्रियं गमयति। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)नित्याह। आमेवैतामा शास्ते। शौनः शेपमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकविꣳशतिकपालस्य वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। अपान्नप्ते स्वाहोर्जो नप्ते स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहेति तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रय इमे लोकाः।ष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥

देवैरित्याह सत्यसवं करोति त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवाव रुन्धे करोति शतेन्द्रियः षट् च॥६॥ [१०]

एतद्ब्राह्मणानि धात्रे रन्निनान्देवसुवामर्थेतो देवीर्दिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दश॥१०॥

एतद्ब्राह्मणानि वैष्णवं त्रिकपालमन्नं वै पूषा वाशाः स्थेत्याह दिशो व्यास्थापयत्युदङ्ङेत्य ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजञ्चतुष्पष्टिः॥६४॥

एतद्ब्राह्मणानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरुणस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं परा ऽपतत्। तथ्स ꣳ सृद्भिरनु समसर्पत्। तथ्स ꣳ सृपाꣳ स ꣳ सृत्त्वम्। अग्निना देवेन प्रथमेऽहन्ननु प्रायुङ्क्त। सरस्वत्या वाचा द्वितीयैः। सवित्रा प्रसवेन तृतीयैः। पूष्णा पशुभिश्चतुर्थे। बृहस्पतिना ब्रह्मणा पञ्चमे। इन्द्रेण देवेन षष्ठे। वरुणेन स्वया देवतया सप्तमे॥१॥

सोमेन राज्ञाऽष्टमे। त्वष्ट्रा रूपेण नवमे। विष्णुना यज्ञेनाऽऽप्नोत्। यथ्स ꣳ सृपो भवन्ति। इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमान आप्नोति। पूर्वापूर्वा वेदिर्भवति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्ध्यै। पुरस्तादुपसदाꣳ सौम्येन प्रचरति। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। अन्तरा त्वाष्ट्रेण। रेत एव हितं त्वष्टा रूपाणि विकरोति। उपरिष्टाद्वैष्णवेन। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति॥२॥

सप्तमे दधाति पञ्च च॥२॥ [१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वथ्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेरात्मैः। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मꣳ होत्रे। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेरात्मैः॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे। आयुरेवाव रुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छꣳसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वासंसी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे एवास्यैते। स्थूरि यवाचितमच्छावाकाय। अन्तत एव वरुणमव यजते॥६॥

अनड्वाहमग्नीधे। वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरग्नीत्। वह्निनैव वह्निं यज्ञस्याव रुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियं वीर्यं परा ऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयं तृतीयम्। सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। सारस्वतीरपो गृह्णाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्ध्यै। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यꣳ श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥७॥

विराड्वाजापतिरश्वः प्रजापतेरात्मै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥५॥ [२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। दिशामवैष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। हविषोहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति। यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा समर्धयति॥८॥

आदित्यां मलहां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आदित्यया पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपाꣳशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अगर्भा मारुती। विड्वै मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यꣳ सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तेऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमव रुन्धे। सरस्वते सत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। दूतान्प्रहिणोति। आविदं एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते। तिसृधन्वꣳ शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्ध्यै॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥४॥ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चो यान्ति। सौम्यं

चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवाना꣣ सवित्रा विरुन्धते। बार्हस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षैत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवीꣳषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्त इति। अथो खल्वाहुः। कः संवथ्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वेद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्ते। दक्षिणो रथवाहनवाहः पूर्वेषां दक्षिणा। उत्तर उत्तरेषाम्। संवथ्सरस्यैवान्तौ युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१४॥

त्वाष्ट्रमष्टाकपालं दधते युनक्त्येकं च॥३॥ [४]

इन्द्रस्य सुषुवाणस्य दशधेन्द्रियं वीर्यं पराऽपतत्। स यत्प्रथमं निरष्ठीवत्। तत्कलमभवत्। यद्द्वितीयम्। तद्बदरम्। यत्तृतीयम्। तत्कर्कन्धु। यन्नस्तः। स सिꣳहः। यदक्ष्योः॥१५॥

स शार्दूलः। यत्कर्णयोः। स वृकः। य ऊर्ध्वः। स सोमः। याऽवाची। सा सुरा। त्रयाः सक्तवो भवन्ति। इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै। त्रयाणि लोमानि॥१६॥

त्विषिमेवाव रुन्धे। त्रयो ग्रहाः। वीर्यमेवाव रुन्धे। नाम्ना दशमी। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणा इन्द्रियं वीर्यम्। प्राणानेवेन्द्रियं वीर्यं यजमान आत्मन्धत्ते। सीसेन क्लीबाच्छष्पाणि क्रीणाति। न वा एतदयो न हिरण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्। न स्त्री न पुमान्। यत्क्लीबः। न सोमो न सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्ध्यै। स्वाद्वीं त्वा स्वादुनेत्याह। सोममेवैनां करोति। सोमोऽस्यश्विभ्यां पच्यस्व सरस्वत्यै पच्यस्वेन्द्राय सुत्राम्णे पच्यस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पच्यते। तिस्रः सꣳसृष्टा वसति॥१८॥

तिस्रो हि रात्रीः क्रीतः सोमो वसति। पुनातु ते परिस्रुतमिति यजुषा पुनाति व्यावृत्त्यै। पवित्रेण पुनाति। पवित्रेण हि सोमं पुनन्ति। वारेण शश्वता तनेत्याह। वारेण हि सोमं

पुनन्ति। वायुः पूतः पवित्रेणेति नैतया पुनीयात्। व्यृद्धा ह्येषा। अतिपवितस्यैतया पुनीयात्। कुविदङ्गेत्यनिरुक्तया प्राजापत्यया गृह्णाति॥१९॥

अनिरुक्तः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। आश्विनं धूम्रमालभते। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सारस्वतं मेषम्। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनं भिषज्यति। ऐन्द्रमृषभꣳ सेन्द्रत्वाय॥२०॥

अक्ष्योर्लोमानि हिरण्यं वसति गृह्णाति भिषज्यत्येकं च॥६॥ [५]

यत्त्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवꣳ सुरामममश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामव नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्यै व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्ध्यै। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीची दधाति। पुरस्तादनूयाजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमव यजते। वडबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वꣳ सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोम उत सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्ध्यै। बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुतेति शतातृण्णायाꣳ समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवैनां जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृण्णां धारयति॥२५॥

तन्निदधाति प्रतिष्ठित्यै। पितॄन् वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यं गच्छति। यꣳ सोमोऽति पवते। पितॄणां याज्यानुवाक्याभिरुप तिष्ठते। यदेवास्य पितॄनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे। तिसृभिरुप तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अध्वर्युर्होता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव यज्ञस्यैन्द्रियाणि। तैरेवास्मै भेषजं करोति॥२६॥

प्रीणाति प्रथमो दक्षिणा समवनयति धारयतीन्द्रियाणि चत्वारि च॥६॥ [६]

अग्निष्टोममग्र आहरति। यज्ञमुखं वा अग्निष्टोमः। यज्ञमुखमेवारभ्य सवमा क्रमते। अथैषोऽभिषेचनीयश्चतुस्त्रिꣳशपवमानो भवति। त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। ता एवाऽऽप्नोति। प्रजापतिश्चतुस्त्रिꣳशः। तमेवाऽऽप्नोति। सꣳशर एष स्तोमानामयथापूर्वम्। यद्विषमाः स्तोमाः॥२७॥

एतावान् वै यज्ञः। यावान्पवमानाः। अन्तः श्लेषणं त्वा अन्यत्। यथ्समाः पवमानाः। तेनाऽसꣳशरः। तेन यथापूर्वम्। आत्मनैवाग्निष्टोमेनर्ध्नोति। आत्मना पुण्यो भवति। प्रजा वा उक्थानि। पशव उक्थानि। यदुक्थ्यो भवत्यनु सन्तत्त्यै॥२८॥

स्तोमाः पशव उक्थान्येक च॥२॥ [७]

उप त्वा जामयो गिर इति प्रतिपद्भवति। वाग्वै वायुः। वाच एवैषोऽभिषेकः। सर्वासामेव प्रजानाꣳ सूयते। सर्वा एनं प्रजा राजेति वदन्ति। एतमु त्यन्दश क्षिप इत्याह। आदित्या वै प्रजाः। प्रजानामेवैतेन सूयते। यन्ति वा एते यज्ञमुखात्। ये सम्भार्या अक्रन्॥२९॥

यदाह पवस्व वाचो अग्रिय इति। तेनैव यज्ञमुखान्नयन्ति। अनुष्टुक्प्रथमा भवति। अनुष्टुगुत्तमा। वाग्वा अनुष्टुक्। वाचैव प्रयन्ति। वाचोद्यन्ति। उद्वतीर्भवन्ति। उद्वद्वा अनुष्टुभो रूपम्। आनुष्टुभो राजन्यः॥३०॥

तस्मादुद्वतीर्भवन्ति। सौर्यनुष्टुगुत्तमा भवति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। यो वै सवादेति। नैनꣳ सव उपनमति। यः सामभ्य एति। पापीयान्थ्सुषुवाणो भवति। एतानि खलु वै सामानि। यत्पृष्ठानि। यत्पृष्ठानि भवन्ति॥३१॥

तैरेव सवान्नैति। यानि देवराजानाꣳ सामानि। तैरमुष्मिँल्लोक ऋध्नोति। यानि मनुष्यराजानाꣳ सामानि। तैरस्मिँल्लोक ऋध्नोति। उभयोरेव लोकयोर् ऋध्नोति। देवलोके

च मनुष्यलोके च। एकविꣳशोऽभिषेचनीयस्योत्तमो भवति। एकविꣳशः केशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विड्वा एकविꣳशः। राष्ट्रꣳ सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्। अतिजनं वेयात्। उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रंत्राजन्यौ भवन्ति दशपेयौ माद्येत्रीणि च॥५॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः। आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्याऽऽपः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। वर्चो वै हिरण्यम्। वर्चस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति॥३४॥

शतक्षरोऽष्टौ च॥१॥ [९]

अप्रतिष्ठितो वा एष इत्याहुः। यो राजसूयेन यजत इति। यदा वा एष एतेन द्विरात्रेण यजते। अथ प्रतिष्ठा। अथ संवथ्सरमाप्नोति। यावन्ति संवथ्सरस्याहोरात्राणि। तावतीरेतस्य स्तोत्रीयाः। अहोरात्रेष्वेव प्रति तिष्ठति। अग्निष्टोमः पूर्वमहर्भवति। अतिरात्र उत्तरम्॥३५॥

नानैवाहोरात्रयोः प्रति तिष्ठति। पौर्णमास्यां पूर्वमहर्भवति। व्यष्टकायामुत्तरम्। नानैवार्धमासयोः प्रति तिष्ठति। अमावास्यायां पूर्वमहर्भवति। उद्दृष्ट उत्तरम्। नानैव मासयोः प्रति तिष्ठति। अथो खलु। ये एव समानपक्षे पुण्याहे स्याताम्। तयोः कार्यं प्रतिष्ठित्यै॥३६॥

अपशव्यो द्विरात्र इत्याहुः। द्वे ह्येते छन्दसी। गायत्रं च त्रैष्टुभं च। जगतीमन्तर्यन्ति। न तेन जगती कृतेत्याहुः। यदेनान्तृतीयसवने कुर्वन्तीति। यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साह्नस्य वा सवनम्। अथैव जगती कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवापहते। अग्निष्टोममन्तत आहरति। अग्निः सर्वा देवताः।वताःस्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥३॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥
वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्मादुद्वतीः सप्तत्रिꣳशत्॥३७॥
वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमासत। तेषां पृश्निर्घर्मधुगासीत्। सर्जीषेणाजीवत्। तेऽब्रुवन्। कस्मै नु सत्रमास्महे। येऽस्या ओषधीर्न जनयाम इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः स्तोका अवापद्यन्त। तावतीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासां जग्ध्वा रुप्यन्त्यैत्। तेऽब्रुवन्। क इदमित्थमकरिति। वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वो भागधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्य एतद्भागधेयं प्रायच्छन्। यद्धुत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेद॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वथ्समुपावासृजन्। इदं नो हव्यं प्रदापयेति। सोऽब्रवीद्वरं वृणै। दश मा रात्रीर्जातं न दोहन्। आसङ्गवं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्वथ्सं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गवं मात्रा सह चरति। वारेवृतꣳ ह्यस्य। तस्माद्वथ्सꣳ सꣳसृष्टधयꣳ रुद्रो घातुकः। अति हि सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एकं च॥३॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग उपास्त। सोऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्। तमवरुरुथ्समानोऽन्वैत्। तमवरुधं नाशक्नोत्। स तपोऽतप्यत। सोऽग्निरुपारमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति। स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्घृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः। ताञ्ज्यैष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्। तद्व्यचिकित्सत्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्विचिकित्सायै जन्म। य एवं विद्वान् विचिकित्सति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वागभ्यवदज्जुहुधीति। सोऽब्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वैव ते वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोथ्स्वाहेति। तथ्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवꣳस्वाहाकारस्य जन्म वेद। करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण जुह्वति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत। द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत। पञ्चममजुहोत्।

सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरबिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदꣳ हूयाता इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये सायꣳ हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। उभयमेवाग्नेयꣳ स्यात्। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। तथाऽग्नये सायꣳ हूयते। सूर्याय प्रातः। रात्रिं वा अनु प्रजाः प्र जायन्ते। अह्ना प्रति तिष्ठन्ति। यथ्सायं जुहोति॥१०॥

प्रैव तेन जायते। उदिते सूर्ये प्रातर्जुहोति। प्रत्येव तेन तिष्ठति। प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स एतदग्निहोत्रं मिथुनमपश्यत्। तदुदिते सूर्येऽजुहोत्। यजुषाऽन्यत्। तूष्णीमन्यत्। ततो वै स प्राजायत। यस्यैवं विदुष उदिते सूर्येऽग्निहोत्रं जुह्वति॥११॥

प्रैव जायते। अथो यथा दिवा प्रजानन्नेति। तादृगेव तत्। अथो खल्वाहुः। यस्य वै द्वौ पुण्यौ गृहे वसतः। यस्तयोरन्यꣳ राधयत्यन्यं न। उभौ वाव स तावृच्छतीति। अग्निं वावाऽऽदित्यः सायं प्र विशति। तस्मादग्निर्दूरान्नक्तं ददृशे। उभे हि तेजसी सम्पद्येते॥१२॥

उद्यन्तं वावाऽऽदित्यमग्निरनु समारोहति। तस्माद्धूम एवाग्नेर्दिवा ददृशे। यदग्नये सायं जुहुयात्। आ सूर्याय वृश्च्येत। यथ्सूर्याय प्रातर्जुहुयात्। आऽग्नये वृश्च्येत। देवताभ्यः समदं दध्यात्। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्येव सायꣳ होतव्यम्। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति प्रातः। तथोभाभ्याꣳ सायꣳ हूयते॥१३॥

उभाभ्यां प्रातः। न देवताभ्यः समदं दधाति। अग्निर्ज्योतिरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। प्रजा ज्योतिरित्याह। प्रजा एवास्मै प्र जनयति। सूर्यो ज्योतिरित्याह। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। ज्योतिरग्निः स्वाहेत्याह। प्रजा एव प्रजाता अस्यां प्रतिष्ठापयति॥१४॥

तूष्णीमुत्तरामाहुतिं जुहोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यदुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्।

यथाऽतिथये प्रद्रुताय शून्यायावसथायाहार्यꣳ हरन्ति। तादृगेव तत्। क्वाऽऽह ततस्तद्भवतीत्याहुः। यथ्स न वेद। यस्मै तद्धरन्तीति। तस्माद्यदौषसं जुहोति। तदेव सम्प्रति। अथो यथा प्रार्थमौषसं परिवेवेष्टि। तादृगेव तत्॥१५॥

अमृष्ट विचिकित्स्यंति जुह्वत्यजामसृजताग्निहोत्रꣳ सूर्याय प्रातर्जुहोति जुह्वति सम्पद्यते हूयते स्थापयति सम्प्रति द्वे च॥१२॥ ——— [२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्रयेत्। रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति। तथा पत्न्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छृतꣳ हविरनभिघारितम्। अभि द्योतयति। अभ्यैवैनद्घारयति। अथो देवत्रैवैनद्गमयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्। यजमानꣳ शुचाऽर्पयेत्। यद्दक्षिणा। पितृदेवत्यꣳ स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीꣳ शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै देवमनुष्याणाꣳ शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तथ्स्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशूनेवाव रुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्या राद्धाः। अनूच उन्नयति। प्रजाया अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्य प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै। नाहौष्यन्नुप सादयेत्। यदहौष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्च्येत। यदेव गार्हपत्येऽधि श्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति। अग्निरबिभेत्। आहुतयो माऽत्यैष्यन्तीति। स एताꣳ समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽध्रियन्त॥२२॥

यदेनꣳ समयच्छत्। तथ्समिधः समित्त्वम्। समिधमा दधाति। समेवैनं यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकाꣳ समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्याꣳ समिधि द्वितीयामाहुतिं जुहोतीति॥२३॥

यद्वे समिधावा दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकाꣳ समिधमाधाय। यजुषाऽन्यामाहुतिं जुहोति। उभे एव समिद्वती आहुती जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। आदीप्तायां जुहोति। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो यथाऽतिथिं ज्योतिष्कृत्वा परिवेवेष्टि। तादृगेव तत्। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति॥२४॥

भवति प्रतिपिश्चतिं गमयति प्रत्यक्पशवं उपनिधायाँध्रियन्तेति तच्चत्वारिं च॥९॥ [३]

उत्तरावतीं वै देवा आहुतिमजुहवुः। अवाचीमसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत वसीयान्थ्स्यादिति। कनीयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा। उत्तरं भूयो जुहुयात्। एषा वा उत्तरावत्याहुतिः। तान्देवा अजुहवुः। ततस्तेऽभवन्॥२५॥

यस्यैवं जुह्वति। भवत्येव। यं कामयेत पापीयान्थ्स्यादिति। भूयस्तस्य पूर्वꣳ हुत्वा। उत्तरं कनीयो जुहुयात्। एषा वा अवाच्याहुतिः। तामसुरा अजुहवुः। ततस्ते पराऽभवन्। यस्यैवं जुह्वति। परैव भवति॥२६॥

हुत्वोप सादयत्यजामित्वाय। अथो व्यावृत्त्यै। गार्हपत्यं प्रतीक्षते। अननुध्यायिनमेवैनं करोति। अग्निहोत्रस्य वै स्थाणुरस्ति। तं य ऋच्छेत्। यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। एष वा अग्निहोत्रस्य स्थाणुः। यत्पूर्वाऽऽहुतिः। तां यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥२७॥

यज्ञस्थाणुमृच्छेत्। अतिहाय पूर्वामाहुतिं जुहोति। यज्ञस्थाणुमेव परि वृणक्ति। अथो भ्रातृव्यमेवास्वाऽति क्रामति। अवाचीनꣳ सायमुपमार्ष्टि। रेत एव तद्दधाति। ऊर्ध्वं प्रातः। प्र जनयत्येव तत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। चतुरुन्नयति॥२८॥

द्विर्जुहोति। अथ क्व द्वे आहुती भवत इति। अग्नौ वैश्वानर इति ब्रूयात्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। हुत्वा द्विः प्राश्नाति। अग्नावेव वैश्वानरे द्वे आहुती जुहोति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति॥२९॥

षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्नम्। यत्तूष्णीम्। तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्द्वितीयम्। तत्पितॄणाम्। यत्प्राश्ञाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्ञन्तो वर्धन्ते। यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्वर्यावृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्ध्यै। निष्टपति स्वगाकृत्यै। उद्दिशति। सप्तऋषीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्यै। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असꣳस्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभवन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्ञाति प्राजापत्यमाचामतीन्धेऽकः॥९॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वथ्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्। द्यौर्हविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो बर्हिः॥३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवथ्सरः स्वगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यथ्सायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रꣳ सर्वस्यैव समवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यथ्सायं जुहोति। रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अह्न एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्ञाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पयसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति। पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनाꣳ रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वा ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरꣳ रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीव हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्व्यक्षरं बृहत्। बृहत एष वर्णः। अग्निहोत्रमेव तथ्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोप सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हुत्वोप सादयति। दिवमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितꣳ होतारं ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होता। चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यन्न तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं प्रजया पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायꣳ सम्मृशति। सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावानो ये च प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाꣳस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजया पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो ह स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहꣳ सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीयाꣳसो भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिथ्सप्तमी। सप्तपदा शक्करी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथ्सायं प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बर्हिः प्रातरहुताद्याय जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारश्च प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रीणि च॥११॥ ——— [५]

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्। तस्याऽऽत्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तेऽब्रुवन्। प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमजनिष्महि। जायतान्न आत्मन्वदिति तेऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषाꣳ हुतादजायत गौरेव। तस्यै पर्यसि व्यायच्छन्त। ममं हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेर्हुतादजनीति। तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निꣳ समर्धयति। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति। यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्रवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्रवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदालम्भ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत। तꣳ हुत्वा पराङ्वर्यावर्तत। ततो वै स मृत्युमपाजयत्। अप मृत्युं जयति। य एवं वेद। तस्माद्यस्यैवं विदुषः। उतैकाहमुत द्व्यहं न जुह्वति। हुतमेवास्य भवति। असौ ह्यादित्योऽग्निहोत्रम्॥४९॥

तनुवै वायुरग्निर्भवत्यवित्वा भवत्येकं च॥५॥ [६]

रौद्रं गवि। वायव्यमुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। सौम्यं दुग्धम्। वारुणमधि श्रितम्। वैश्वदेवा भिन्दवः। पौष्णमुदन्तम्। सारस्वतं विष्यन्दमानम्। मैत्रꣳ शरः। धातुरुद्वासितम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्र क्रान्तम्। द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम्। ऐन्द्राग्नमुपसन्नम्। अग्नेः पूर्वाऽऽहुतिः। प्रजापतेरुत्तरा। ऐन्द्रꣳ हुतम्॥५०॥

उद्वासितꣳ सप्त च॥१॥ [७]

दक्षिणत उप सृजति। पितृलोकमेव तेन जयति। प्राचीमा वर्तयति। देवलोकमेव तेन जयति। उदीचीमावृत्य दोग्धि। मनुष्यलोकमेव तेन जयति। पूर्वौ दुह्याज्ज्येष्ठस्य

ज्यैष्ठिनेयस्य। यो वा गतश्रीः स्यात्। अपरौ दुह्यात्कनिष्ठस्य कानिष्ठिनेयस्य। यो वा बुभूषेत्॥५१॥

न सं मृशति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। वायव्यं वा एतदुपसृष्टम्। आश्विनं दुह्यमानम्। मैत्रं दुग्धम्। अर्यम्ण उद्वास्यमानम्। त्वाष्ट्रमुन्नीयमानम्। बृहस्पतेरुन्नीतम्। सवितुः प्रक्रान्तम्। द्यावापृथिव्यꣳ ह्रियमाणम्॥५२॥

ऐन्द्राग्नमुप सादितम्। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यो जुहोति। योऽग्निहोत्रं जुहोति। यथा खलु वै धेनुं तीर्थे तर्पयति। एवमग्निहोत्री यजमानं तर्पयति। तृप्यति प्रजया पशुभिः। प्र सुवर्गं लोकं जानाति। पश्यति पुत्रम्। पश्यति पौत्रम्। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५३॥

बुभूषेद्ध्रियमाणञ्जायते द्वे च॥३॥ [८]

त्रयो वै प्रैयमेधा आसन्। तेषां त्रिरेकोऽग्निहोत्रमजुहोत्। द्विरेकः। सकृदेकः। तेषां यस्त्रिरजुहोत्। स ऋचाऽजुहोत्। यो द्विः। स यजुषा। यः सकृत्। स तूष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्ध्नुताम्। तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेत एव तद्दधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥३॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। निहितो धूपायञ्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते। आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। विश्वेष्वेवास्य

देवेष्वग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। इन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निर्निहितः प्रथमꣳ सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥३॥ [१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निना-ऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥१॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निꣳ रुद्र उत्तरावतीं ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वा सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशूनेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्यौपसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत प्रजायेयेति। स दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानाꣳ सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानाꣳ सृष्टानां धृत्यै। यं ब्राह्मणं विद्यां विद्वाꣳसं यशो नर्च्छेत्॥३॥

सोऽरण्यं परेत्य। दर्भस्तम्बमुद्ध्रथ्य। ब्राह्मणं दक्षिणतो निषाद्य। चतुर्होतॄन्व्याचक्षीत। एतद्वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। तदेव प्रकाशं गमयति। तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। दर्भस्तम्बमुद्ध्रथ्य व्याचष्टे॥४॥

अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्निवत्येव व्याचष्टे। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येवैनं यश ऋच्छति। ईश्वरन्तं यशोर्तोरित्याहुः। यस्यान्तं व्याचष्ट इति। वरस्तस्मै देयः। यदेवैनं तत्रोपनमति। तदेवाव रुन्धे॥५॥

अग्निमादधानो दशहोत्राऽरणिमव दध्यात्। प्रजातमेवैनमा धत्ते। तेनैवोद्द्रुत्याग्निहोत्रं जुहुयात्। प्रजातमेवैनञ्जुहोति। हविर्निर्वपस्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। प्रजातमेवैनं निर्वपति। सामिधेनीरनुवक्ष्यं दशहोतारं व्याचक्षीत। सामिधेनीरेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। अथो यज्ञो वै दशहोता। यज्ञमेव तनुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्। निर्ऋतिगृहीत एवैनं

निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रूरम्। तेन वषट्करोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति। ताजगार्तिमार्च्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्या ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तंनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥७॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्माथ्सृष्टावपाक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभमानः। चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत चातुर्मास्यानि सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्माथ्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानाꣳ सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धꣳ सृजेयेति। स एतꣳ षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरꣳ सृजेयेति। स एतꣳ सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः। सप्तहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। सौम्यमेवाध्वरꣳ सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। सौम्यस्याध्वरस्य सृष्टस्य धृत्यै। देवेभ्यो वै यज्ञो न प्राभवत्। तमेतावच्छः समभरन्॥१२॥

यथ्सम्भाराः। ततो वै तेभ्यो यज्ञः प्राभवत्। यथ्सम्भारा भवन्ति। यज्ञस्य प्रभूत्यै। आतिथ्यमासाद्य व्याचष्टे। यज्ञमुखं वा आतिथ्यम्। मुखत एव यज्ञꣳ सम्भृत्य प्र तनुते। अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्नीर्व्याचष्टे। यज्ञमेवाकः।

प्रजानां प्रजननाय। उपसथ्सु व्याचष्टे। एतद्वै पत्नीनामायतनम्। स्व एवैना आयतनेऽवकल्पयति॥१३॥

तनुत आलभमानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेरन्थ्सट्ट॥६॥ [२]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स त्रिवृतꣳ स्तोममसृजत। तं पञ्चदशः स्तोमो मध्यत उदतृणत्। तौ पूर्वपक्षश्चापरपक्षश्चाभवताम्। पूर्वपक्षं देवा अन्वसृज्यन्त। अपरपक्षमन्वसुराः। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यं कामयेत वसीयान्थ्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत पापीयान्थ्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्कनिष्ठतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः संवथ्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाꣳसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माꣳस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्थ्संवथ्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरꣳ हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वे सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्व इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वे सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवथ्सरो वै पञ्चहोता। संवथ्सरः सुवर्गो लोकः। संवथ्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं लोकमेति। तेऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सद्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सद्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति।

वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतꣳ श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवथ्सरो जनयथ्समितीत्यब्रवीत्पूर्व इत्यादित्यानृतवः षट्च॥७॥ [३]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः स्रुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजूꣳषि। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दाꣳसि प्राजायन्त। य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत। स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्ते हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रत्यङ्ङबाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्धुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। तद्धुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङ्ङबाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। तथ्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एवꣳ सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्माथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स सप्तहौत्रैव सुवर्गं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिꣳशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविꣳशेन रुचमधत्त॥२६॥

सप्तदशेन प्राजायत। य एवं विद्वान्थ्सोमेन यजते। सप्तहौत्रैव सुवर्गं लोकमेति।

त्रिणवेन स्तोमेनैभ्यो लोकेभ्यो भ्रातृव्यान्प्रणुदते। त्रयस्त्रिꣳशेन प्रति तिष्ठति। एकविꣳशेन रुचं धत्ते। सप्तदशेन प्र जायते। तस्माँथ्सप्तदशः स्तोमो न निर्हृत्यः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतिमेव मध्यतो धत्ते प्रजाँत्यै॥२७॥

अनन्दद्भव इति व्याहरद्वेदासीद्वेदाधत्त प्रजाँत्यै॥७॥ [४]

देवा वै वरुणमयाजयन्। स यस्यैयस्यै देवतायै दक्षिणामनयत्। तामब्लीनात्। तेऽब्रुवन्। व्यावृत्य प्रतिगृह्णाम। तथा नो दक्षिणा न ब्लेष्यतीति। ते व्यावृत्य प्रत्यगृह्णन्। ततो वै तान्दक्षिणा नाब्लीनात्। य एवं विद्वान्व्यावृत्य दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। नैनं दक्षिणा ब्लीनाति॥२८॥

राजाँ त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यमित्याह। आग्नेयं वै हिरण्यम्। स्वयैवैनद्देवतया प्रतिगृह्णाति। सोमाय वास इत्याह। सौम्यं वै वासः। स्वयैवैनद्देवतया प्रतिगृह्णाति। रुद्राय गामित्याह। रौद्री वै गौः। स्वयैवैनां देवतया प्रतिगृह्णाति। वरुणायाश्वमित्याह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाँङ्गीरसायान इत्याह। इयं वा उत्तानाँङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। वैश्वानर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमश्यामित्याह। अमृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते। वयो दात्र इत्याह। वय एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन एवैषा परीत्तिः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वै कः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह। येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनममुष्मिँल्लोके काम आगच्छति। कामैतत्त एषा ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिँल्लोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

द्वौनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारिं च॥६॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्दशममहः। दशमेऽहन्थ्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निंवतीर्भवन्ति। अन्नं वै पृश्निं॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यैं। देवा वै सर्पाः। तेषामियꣳ राज्ञीं। यथ्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतॄन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशꣳसति शान्त्यैं। अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्दशममहः। एतत्खलु वै देवानां परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहꣳश्चतुर्होतॄन्व्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्मावं रुन्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानां गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यैं। यजमानदेवत्यं वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्या रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते। यद्दिवा वाचं विसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिꣳषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिꣳषेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजति। एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिꣳषति। यावदादित्योंऽस्तमेतिं॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिꣳषेत्पश्च च॥४॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समश्लिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरितिं। ता नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम वै प्रजापतिरितिं। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्यं। नाम्ना चेद्ध्वयेंते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेतिं। स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्त आपद्यत। तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥३९॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्यं। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिंल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेंऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेतिं। ते सप्तहोतारं

य॒ज्ञं वि॒धाया॒यास्यम्॑। आ॒ङ्गीर॒सं प्राहि॑ण्वन्। ए॒तेना॒मुत्र॑ कल्प॒येति॑॥४०॥

तस्य॒ वा इ॒यं क्लृप्तिः॑। यदि॒दं किं च॑। य ए॒वं वेद॑। कल्प॑तेऽस्मै। स वा अ॒यं म॑नु॒ष्येषु॑ य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता। अ॒मुत्र॑ स॒द्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति। य ए॒वं वेद॑। उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति। सो॑ऽमन्यत। अ॒भि वा इ॒मेऽस्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं क॑मिष्यन्त॒ इति॑। स वाच॑स्पते॒ हृदिति॒ व्याह॑रत्। तस्मा॑त्पु॒त्रो हृद॑यम्। तस्मा॑द॒स्माल्लो॒काद॒मुं लो॒कं नाभि का॑मयन्ते। पु॒त्रो हि हृद॑यम्॥४१॥

ह्वये॑ते अभवत्कल्प॒येतीति॑ चत्वारिं च॥४॥ [७]

दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिर्य॒ज्ञम॑तन्वत। ते वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येणाज॑यन्त। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चतु॑र्होतृभिर्य॒ज्ञं त॑नु॒ते। वि पा॒प्मना॒ भ्रातृ॑व्येण जयते। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। षड्हो॑त्रा प्राय॒णीय॒मा सा॑दयति। अ॒मुष्मै॒ वै लो॒काय॒ षड्हो॑ता। घ्नन्ति॒ खलु॒ वा ए॒तथ्सोमम्॑। यद॑भिषु॒ण्वन्ति॑॥४२॥

ऋ॒जु॒धैवैन॑म॒मुं लो॒कं ग॑मयति। चतु॑र्होत्राऽऽति॒थ्यम्। यशो॒ वै चतु॑र्होता। यश॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। पञ्च॑होत्रा प॒शुमुप॑सादयति। सु॒व॒र्ग्यो॑ वै पञ्च॑होता। यज॑मानः प॒शुः। यज॑मानमे॒व सु॑व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। ग्रहा॑न्गृही॒त्वा स॒प्तहो॑तारं जुहोति। इ॒न्द्रि॒यं वै स॒प्तहो॑ता॥४३॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। यो वै चतु॑र्होतृननुसव॒नं त॒र्पय॑ति। तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑नꣳ सोमपी॒थो न॑मति। ब॒हि॒ष्प॒व॒मा॒ने दश॑होतारं॒ व्याच॑क्षीत। माध्य॑ं दिने॒ पव॑माने॒ चतु॑र्होतारम्। आर्भ॑वे॒ पव॑माने॒ पञ्च॑होतारम्। पि॒तृ॒य॒ज्ञे षड्हो॑तारम्। य॒ज्ञा॒य॒ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्। अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैनाꣳ॑ स्तर्पयति॥४४॥

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑नꣳ सोमपी॒थो न॑मति। दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः स॒त्रमा॑सत। ऋद्धि॑परिमितं॒ यश॑स्कामाः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्वे॑षान्न॒स्तथ्स॒हास॒दिति॑। सोम॒श्चतु॑र्होत्रा। अ॒ग्निः पञ्च॑होत्रा। धा॒ता षड्हो॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑होत्रा। तेषा॒ꣳ सोम॒ꣳ राजा॑नं॒ यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रै॒षैः प्रैष॑मैच्छन्। तत्प्रै॒षाणां॑ प्रैष॒त्वम्। नि॒विद्भि॒र्न्य॑वेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्निवि॒त्त्वम्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑मा॒प्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॒ यशो॒ व्य॑गृह्णत। ते ग्रहा॑ अभवन्।

तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। तेऽब्रुवन्। यो वै नः श्रेष्ठोऽभूत्॥४७॥

तमवधिष्म। पुनरिमꣳ सुवामहा इति। तं छन्दोभिरसुवन्त। तच्छन्दसां छन्दस्त्वम्। साम्ना समानयन्। तथ्साम्नः सामत्वम्। उक्थैरुदस्थापयन्। तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थ्सोममागच्छति। यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्माथ्सोमे सोमः प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्भौत्रा निवित्त्वमभूत्तिष्ठति प्राहेति द्वे च॥८॥ [८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति। तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादग्निरजायत। तद्धूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाज्ज्योतिरजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादर्चिरजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयोऽजायन्त। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त। तद्धूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स समुद्रोऽभवत्। तस्माथ्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्दशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वाꣳस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदफ्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु लोकेष्वार्तिमार्च्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। सा तमिस्रा-

ऽभवत्। सोऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स प्रजनना देव प्रजा असृजत। तस्मादिमा भूयिष्ठाः। प्रजनना द्येना असृजत॥५५॥

ताभ्यो दारुमये पात्रे पयोऽदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। सा जोथ्स्नाऽभवत्। सोऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स उपपक्षाभ्यामेवर्तूनसृजत। तेभ्यो रजते पात्रे घृतमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्॥५६॥

तामपाहत। सोऽहोरात्रयोः सन्धिरभवत्। सोऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स मुखाद्देवानसृजत। तेभ्यो हरिते पात्रे सोममदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। तदहरभवत्॥५७॥

एते वै प्रजापतेर्दोहाः। य एवं वेद। दुह एव प्रजाः। दिवा वै नोऽभूदिति। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। देववानेव भवति। एतद्वा अहोरात्राणां जन्म। य एवमहोरात्राणां जन्म वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति॥५८॥

असतोऽधि मनोऽसृज्यत। मनः प्रजापतिमसृजत। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तद्वा इदं मनस्येव परमं प्रतिष्ठितम्। यदिदं किं च। तदेतच्छ्वोवस्यसन्नाम ब्रह्म। व्युच्छन्तीव्युच्छन्त्यस्मै वस्यसीवस्यसी व्युच्छति। प्रजायते प्रजया पशुभिः। प्र परमेष्ठिनो मात्रामाप्नोति। य एवं वेद॥५९॥

अग्निरजायत तद्ब्रूयोऽतप्यताभिनदरोदीत्प्रजापतीरोदस्त्वमसृजतासृजत घृतमदुहद्याऽस्य सा तनूरासीदहरभवदृच्छति वेद (इदं धूमोऽग्निर्ज्योतिरर्चिर्मरीचय उदारास्तदभ्र२ स जघनाथ्सा तमिस्रा स प्रजनना थ्सा जोथ्स्ना स उपपक्षाभ्या२ सोऽहोरात्रयोः सन्धिः स मुखात्तदहर्देववान्मन्मये दारुमये रजते हरिते तेभ्यस्ताभ्यो द्वे तेऽन्नं पयो घृत२ सोमम्॥)॥१०॥ [९]

प्रजापतिरिन्द्रमसृजतानुजावरं देवानाम्। तं प्राहिणोत्। परेहि। एतेषां देवानामधिपतिरेधीति। तं देवा अब्रुवन्। कस्त्वमसि। वयं वै त्वच्छ्रेया२सः स्म इति। सोऽब्रवीत्। कस्त्वमसि वयं वै त्वच्छ्रेया२सः स्म इति मा देवा अवोचन्निति। अथ वा इदं तर्हि प्रजापतौ हर आसीत्॥६०॥

यदस्मिन्नादित्ये। तदेनमब्रवीत्। एतन्मे प्रयच्छ। अथाहमेतेषां देवानामधिपतिर्भविष्यामीति। कोऽहꣳ स्यामित्यब्रवीत्। एतत्प्रदायेति। एतथ्स्या इत्यब्रवीत्। यदेतद्ब्रवीषीति। को ह वै नाम प्रजापतिः। य एवं वेद॥६१॥

विदुरेनं नाम्ना। तदस्मै रुक्मं कृत्वा प्रत्यमुञ्चत्। ततो वा इन्द्रो देवानामधिपतिरभवत्।

य एवं वेद। अधिपतिरेव समानानां भवति। सोऽमन्यत। किं किं वा अकरमिति। स चन्द्रं म आहरेति प्रालपत्। तच्चन्द्रमसश्चन्द्रमस्त्वम्। य एवं वेद॥६२॥

चन्द्रवानेव भवति। तं देवा अब्रुवन्। सुवीर्यो मर्या यथा गोपायत इति। तथ्सूर्यस्य सूर्यत्वम्। य एवं वेद। नैनं दभ्नोति। कश्च नास्मिन्वा इदमिन्द्रियं प्रत्यस्थादिति। तदिन्द्रस्येन्द्रत्वम्। य एवं वेद। इन्द्रियाव्येव भवति॥६३॥

अयं वा इदं परमोऽभूदिति। तत्परमेष्ठिनः परमेष्ठित्वम्। य एवं वेद। परमामेव काष्ठां गच्छति। तं देवाः समन्तं पर्यविशन्। वसवः पुरस्तात्। रुद्रा दक्षिणतः। आदित्याः पश्चात्। विश्वे देवा उत्तरतः। अङ्गिरसः प्रत्यञ्चम्॥६४॥

साध्याः परांश्चम्। य एवं वेद। उपैनꣳ समानाः संविशन्ति। स प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्टान्न्यवर्तयत। ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदैन्द्रियाव्येव भवति प्रत्यञ्चं मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नवं च॥८॥ [१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत। बहोरेव भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो म आजायेतेति। स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो जायते। सोऽकामयत पशुमान्थ्स्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्थ्स्यामिति। स

पञ्चहोतारं प्रयुंञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्त्यृतवोऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स षड्होतारं प्रयुंञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः। सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति सोमपः सोमयाज्यभवत्। आऽस्य सोमपः सोमयाज्यजायत। यः कामयेत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति। स सप्तहोतारं प्रयुंञ्जीत। सोमप एव सोमयाजी भवति। आऽस्य सोमपः सोमयाजी जायते। स वा एष पशुः पञ्चधा प्रति तिष्ठति॥७१॥

पद्भिर्मुखेन। ते देवाः पशून् वित्वा। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति। तस्य वा इयं क्लृप्तिः॥७२॥

यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। यो वै चतुर्होतृणां निदानं वेद। निदानवान्भवति। अग्निहोत्रं वै दर्शहोतुर्निदानम्। दर्शपूर्णमासौ चतुर्होतुः। चातुर्मास्यानि पञ्चहोतुः। पशुबन्धः षड्होतुः। सौम्योऽध्वरः सप्तहोतुः। एतद्वै चतुर्होतृणां निदानम्। य एवं वेद।दानवान्भवति॥७३॥

अमिमीत तं प्रायुङ्क्त पञ्चहोतारं प्र युंञ्जीत जायेतेति तिष्ठति क्लृप्तिर्दर्शहोतुर्निदानꣳ सप्त च॥६॥ [११]

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति स तपः स त्रिवृतं प्रजापतिरकामयत दशहोतारं तेन दशधाऽऽत्मानं देवा वै वरुणमन्तो वै प्रजापतिस्ताः सृष्टाः समश्लिष्यं देवा वै चतुर्होतृभिरिदं वा अग्रे प्रजापतिरिन्द्रं प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयानेकादश॥११॥

प्रजापतिस्तद्वहंस्य प्रजापतिरकामयतानयैवैनत्तस्य वा इयं क्लृप्तिस्तस्मात्तेपानाज्योतिरयदस्मिन्नादित्ये स षड्होतुः सप्तहोतारं त्रिसप्ततिः॥७३॥

प्रजापतिरकामयत निदानवान्भवति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्र्होतृणां चतुर्र्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्र्होतारः। तस्माच्चतुर्र्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्र्होतृणां चतुर्र्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्र्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्ढोता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्र्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्र्होता। पञ्चहोता षड्ढोता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्र्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्र्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रꣳ श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति। कीर्तिरस्य पूर्वाऽऽगच्छति जनतामायतः। अथो एनं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्। अयमवासादिति॥३॥

सप्तहोता प्रतिष्ठां वेद बुध्यन्ते षट्च॥३॥ [१]

दक्षिणां प्रतिग्रहीष्यन्थ्सप्तदशकृत्वोऽपान्यात्। आत्मानमेव समिन्धे। तेजसे वीर्याय। अथो प्रजापतिरेवैनां भूत्वा प्रतिगृह्णाति। आत्मनोऽनार्त्यै। यद्येनमार्त्विज्याद्धृतꣳ सन्तं निर्हरेरन्। आग्नीध्रे जुहुयाद्दशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठन्। प्रतिलोमं विग्राहम्॥४॥

प्राणानेवास्योप दासयति। यद्येनं पुनरुप शिक्षेयुः। आग्नीध्र एव जुहुयाद्दशहोतारम्। चतुर्गृहीतेनाऽऽज्येन। पश्चात्प्राङासीनः। अनुलोममविग्राहम्। प्राणानेवास्मै कल्पयति। प्रायश्चित्ती वाग्घोतेत्यृतुमुखऋतुमुखे जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः॥५॥

क्लृप्ता अस्मा ऋतव आयन्ति। षड्ढोता वै भूत्वा प्रजापतिरिदꣳ सर्वमसृजत। स मनोऽसृजत। मनसोऽधि गायत्रीमसृजत। तद्गायत्रीं यश आर्च्छत्। तामाऽलभत। गायत्रिया अधि छन्दाꣳस्यसृजत। छन्दोभ्योऽधि सामं। तथ्साम यश आर्च्छत्। तदाऽलभत॥६॥

साम्नोऽधि यजूꣳष्यसृजत। यजुर्भ्योऽधि विष्णुम्। तद्विष्णुं यशः आर्च्छत्। तमाऽलभत। विष्णोरध्योषधीरसृजत। ओषधीभ्योऽधि सोमम्। तथ्सोमं यशः आर्च्छत्। तमाऽलभत। सोमादधि पशूनसृजत। पशुभ्योऽधीन्द्रम्॥७॥

तदिन्द्रं यशः आर्च्छत्। तदेनं नाति प्राच्यवत। इन्द्र इव यशस्वी भवति। य एवं वेद। नैनं यशोऽति प्रच्यवते। यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्। तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनꣳ हिनस्ति। बर्हिषा प्रतीयाद्गां वाऽश्वं वा। एतद्वै पशूनां प्रियं धाम। प्रियेणैवैनं धाम्ना प्रत्येति॥८॥

विग्राहंमृतवस्तदाऽलभतेन्द्रं गृह्णीयात्थट्ट्वं॥५॥ [२]

यो वा अविद्वान्निवर्तयते। विशीर्षा सपाप्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। अथ यो विद्वान्निवर्तयते। सशीर्षा विपाप्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। देवता वै सप्त पुष्टिकामा न्यवर्तयन्त। अग्निश्च पृथिवी च। वायुश्चान्तरिक्षं च। आदित्यश्च द्यौश्च चन्द्रमाः। अग्निर्न्यवर्तयत। स साहस्रमपुष्यत्॥९॥

पृथिवी न्यवर्तयत। सौषधीभिर्वनस्पतिभिरपुष्यत्। वायुर्न्यवर्तयत। स मरीचीभिरपुष्यत्। अन्तरिक्षं न्यवर्तयत। तद्वयोभिरपुष्यत्। आदित्यो न्यवर्तयत। स रश्मिभिरपुष्यत्। द्यौर्न्यवर्तयत। सा नक्षत्रैरपुष्यत्। चन्द्रमा न्यवर्तयत। सोऽहोरात्रैरर्धमासैर्मासैरृतुभिः संवथ्सरेणापुष्यत्। तान्पोषान्पुष्यति। याꣳस्तेऽपुष्यन्। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च॥१०॥

अपुष्यन्नक्षत्रैरपुष्यत्पश्च च॥२॥ [३]

तस्य वा अग्नेर्हिरण्यं प्रतिजग्रहुषः। अर्धमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापा-

क्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानश्वं प्रतिगृह्णाति॥१३॥

अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। पञ्चममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै प्रजापतेः पुरुषं प्रतिजग्रहुषः। षष्ठमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। षष्ठमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्पुरुषं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामति॥१४॥

तस्य वै मनोस्तल्पं प्रतिजग्रहुषः। सप्तममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। सप्तममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वाꣳस्तल्पं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। सप्तममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वा उत्तानस्याऽऽङ्गीरसस्याप्राणत्प्रतिजग्रहुषः। अष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥१५॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अष्टममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वानप्राणत्प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अष्टममस्येन्द्रियस्यापक्रामति। यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वमुत्तान एवाऽऽङ्गीरसः प्रत्यगृह्णात्। तदेनं प्रतिगृहीतं नाहिनत्। यत्किं च प्रतिगृह्णीयात्। तथ्सर्वमुत्तानस्त्वाऽऽङ्गीरसः प्रतिगृह्णात्वित्येव प्रतिगृह्णीयात्। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः। अनयैवैनत्प्रतिगृह्णाति। नैनꣳ हिनस्ति॥१६॥

तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामच्चतुर्थमिन्द्रियस्यात्मन्नुपाधत्ताश्वं प्रतिगृह्णातिं षष्ठमस्येन्द्रियस्यापक्रामत्यष्टममिन्द्रियस्यापाक्रामत्प्रतिगृह्णीयाच्चत्वारिं च (तस्य वा अग्नेरहिरण्यꣳ सोमस्य वासस्तदेतेन रुद्रस्य गान्तामेतेन वरुणस्याश्वं प्रजापतेः पुरुषं मनोस्तल्पन्तमेतेनौत्तानस्य तदेतेनाप्राणद्यद्वे। अर्धं तृतीयमष्टमं तच्चतुर्थं तां पञ्चमꣳ षष्ठꣳ सप्तमन्तम्। तदेतेन द्वे तामेतेनैकं तमेतेन त्रीणि तदेतेनैकम्॥)॥६॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यद्दशहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन प्रजा असृजन्तेति। प्रजापतिना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन प्रजा असृजन्त। यच्चतुर्होतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनौषधीरसृजन्तेति। सोमेन वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१७॥

तेनौषधीरसृजन्त। यत्पञ्चहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनैभ्यो

लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। केनैषां पशूनवृञ्जतेति। अग्निना वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेनैभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदन्त। तेनैषां पशूनवृञ्जत। यथ्षड्ढोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिना-ऽऽर्ध्नुवन्॥१८॥

केनर्तूनकल्पयन्तेति। धात्रा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेनर्तूनकल्पयन्त। यथ्सप्तहोतारः सत्रमासत। केन ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन सुवरायन्। केनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति। अर्यम्णा वै ते गृहपतिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन सुवरायन्। तेनेमाँल्लोकान्थ्समतन्वन्निति॥१९॥

एते वै देवा गृहपतयः। तान् य एवं विद्वान्। अप्यन्यस्य गार्हपते दीक्षते। अवान्तरमेव सत्रिणामृध्नोति। यो वा अर्यमणं वेद। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यज्ञो वा अर्यमा। आर्यावसतिरिति वै तमाहुर्यं प्रश्सन्ति। आर्यावसतिर्भवति। य एवं वेद॥२०॥

यद्वा इदं किं च। तथ्सर्वं चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधि यज्ञो निर्मितः। स य एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेद। यो वै चतुर्होतृणाᳬ होतॄन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणाᳬ होता। सोमश्चतुर्होतृणाᳬ होता। अग्निः पञ्चहोतृणाᳬ होता। धाता षड्ढोतृणाᳬ होता। अर्यमा सप्तहोतृणाᳬ होता। एते वै चतुर्होतृणाᳬ होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आर्ध्नुवन्नार्ध्नुवन्नित्येवं वेदात्ति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्कृतं॥)॥६॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रᳬसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३) इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यश्रृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एक ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यश्रृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहᳬश्चत्वार्यङ्गानि। तस्माद्दर्शपूर्णमासयोर्यज्ञक्रतोः। चत्वार ऋत्विजः। पञ्चकृत्वो-ऽह्वयत्। पशवः प्रत्यश्रृण्वन्। ते चातुर्मास्यैरेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त उपौहं लोमछवीं माᳬसमस्थि मज्जानम्। तस्माच्चातुर्मास्यानां यज्ञक्रतोः॥२४॥

पञ्चर्त्विजः। षट्कृत्वोऽह्वयत्। ऋतवः प्रत्यश्रृण्वन्। ते पशुबन्धेनैव यज्ञक्रतुनोपपर्यावर्तन्त।

त उपौ॑ह॒न्थ्स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्ञमवा॑ञ्चं प्रा॒णम्। तस्मा॑त्पशुब॒न्धस्य॑ यज्ञक्र॒तोः। षडृ॒त्विजः॑। स॒प्त॒कृत्वोऽह्व॑यत्। होत्राः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ताः सौ॒म्येनै॒वाध्व॒रेण॑ यज्ञक्र॒तुनोप॑प॒र्याव॑र्तन्त॥२५॥

ता उपौ॑हन्थ्स॒प्त शी॑र्ष॒ण्या॑न्प्रा॒णान्। तस्मा॑थ्सौ॒म्यस्या॑ध्व॒रस्य॑ यज्ञक्र॒तोः। स॒प्त होत्राः॒ प्राची॒र्वष॑ट्कुर्वन्ति। द॒श॒कृत्वोऽह्व॑यत्। तपः॒ प्रत्य॑शृणोत्। तत्कर्म॑णै॒व सं॑वथ्स॒रेण॒ सर्वै॑र्यज्ञक्र॒तुभि॒रुप॑ प॒र्याव॑र्तत। तथ्सर्व॑मा॒त्मान॒मप॑रिवर्ग॒मुपौ॑हत्। तस्मा॑थ्संवथ्स॒रे सर्वे॑ यज्ञक्र॒तवोऽव॑रुध्यन्ते। तस्मा॒द्दश॑होता॒ चतु॑र्होता। पञ्च॑होता॒ षड्ढो॑ता स॒प्तहो॑ता। एक॑होत्रे ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। हर॑न्त्यस्मै प्र॒जा ब॒लिम्। ऐन॒मप्र॑तिख्यातं गच्छति। य ए॒वं वेद॑॥२६॥

च॒न्द्रमा॑श्चातुर्मा॒स्यानां॑ यज्ञक्र॒तोर॑ध्व॒रेण॑ यज्ञक्र॒तुनोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त स॒प्तहो॑ता च॒त्वारि॑ च॥४॥ [६]

प्र॒जाप॑तिः॒ पुरु॑षमसृजत। सो॑ऽग्निर॑ब्रवीत्। ममा॒यमन्न॑म॒स्त्विति॑। सो॑ऽबिभेत्। सर्वं॒ वै मा॒ऽयं प्र ध॑क्ष्य॒तीति॑। स ए॒ताꣳश्चतु॑र्होतॄनात्म॒स्पर॑णानपश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स आ॒त्मान॑मस्पृणोत्। यद॑ग्निहो॒त्रं जु॒होति॑। एक॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोत्यग्निहो॒त्रम्॥२७॥

कुसि॑न्धं चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। चतु॑र्होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति दर्शपूर्णमा॒सौ। च॒त्वारि॑ चा॒ऽऽत्मनोऽङ्गा॑नि स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। स॒मित्प॑ञ्च॒मी। पञ्च॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति चातुर्मा॒स्यानि॑। लोम॑ छ॒वीं मा॒ꣳसमस्थि॑ म॒ज्जानम्॑॥२८॥

तानि॑ चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति। षड्ढो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति पशुब॒न्धम्। स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्ञमवा॑ञ्चं प्रा॒णम्। तानि॑ चा॒ऽऽत्मनः॑ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति॥२९॥

स॒मिथ्स॑प्त॒मी। स॒प्तहो॑तारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति सौ॒म्यम॑ध्व॒रम्। स॒प्त चा॒ऽऽत्मनः॑ शीर्ष॒ण्या॑न्प्रा॒णान्थ्स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॒होति॑। द्विर्निमा॑र्ष्टि। द्विः प्राश्ञा॑ति। दश॑होतारमे॒व तद्य॑ज्ञक्र॒तुमा॑प्नोति संवथ्स॒रम्। सर्वं॑ चा॒ऽऽत्मान॒मप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोति॑। आ॒दि॒त्यस्य॑ च॒ सायु॑ज्यं गच्छति॥३०॥

अ॒ग्नि॒हो॒त्रं म॒ज्जान॒न्द्विर्जु॑होत्यप॑रिवर्गꣳ स्पृ॒णोत्येकं॑ च॥४॥ [७]

प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स हरि॑तः श्या॒वो॑ऽभवत्। तस्मा॒थ्स्त्र्य॑न्तर्वत्नी। हरि॑णी स॒ती श्या॒वा भ॑वति। स वि॒जाय॑मानो॒ गर्भे॑णाताम्यत्। स

तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति। तस्यासुरेवाजीवत्॥३१॥

तेनासुनाऽसुरानसृजत। तदसुराणामसुरत्वम्। य एवमसुराणामसुरत्वं वेद। असुमानेव भवति। नैनमसुर्जहाति। सोऽसुरान्थ्सृष्ट्वा पितेवामन्यत। तदनु पितॄनसृजत। तत्पितॄणां पितृत्वम्। य एवं पितॄणां पितृत्वं वेद। पितेवैव स्वानां भवति॥३२॥

यन्त्यस्य पितरो हवम्। स पितॄन्थ्सृष्ट्वाऽऽमनस्यत्। तदनु मनुष्यानसृजत। तन्मनुष्याणां मनुष्यत्वम्। य एवं मनुष्याणां मनुष्यत्वं वेद। मनस्व्येव भवति। नैनं मनुर्जहाति। तस्मै मनुष्यान्थ्ससृजानाय। दिवा देवत्राऽभवत्। तदनु देवानसृजत। तद्देवानां देवत्वम्। य एवं देवानां देवत्वं वेद। दिवा हैवास्य देवत्रा भवति। तानि वा एतानि चत्वार्यम्भाꣳसि। देवा मनुष्याः पितरोऽसुराः। तेषु सर्वेष्वम्भो नभ इव भवति। य एवं वेद॥३३॥

अजीवथ्स्वानां भवति देवानसृजत सप्त च॥३॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्थ्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्देत प्रजाम्। अद्भ्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते। दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मात्पुरस्ताद्वान्तम्। सर्वाः प्रजाः प्रति नन्दन्ति। प्राणो हि प्रियः प्रजानाम्। प्राण इव प्रियः प्रजानां भवति। य एवं वेद। स वा एष प्राण एव। अथ यद्दक्षिणतो वाति। मातरिश्वैव भूत्वा दक्षिणतो वाति। तस्माद्दक्षिणतो वान्तं विद्यात्। सर्वा दिश आ वाति॥३८॥

सर्वा दिशोऽनु वि वाति। सर्वा दिशोऽनु सं वातीति। स वा एष मातरिश्वैव।

अथ॒ यत्प॒श्चाद्वाति॑। पव॑मान ए॒व भू॒त्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पू॒तम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पू॒तमुप॑हरन्ति। पू॒तम॑श्ञाति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष पव॑मान ए॒व॥३९॥

अथ॒ यदु॑त्तर॒तो वाति॑। स॒वि॒तैव भू॒त्त्वोत्त॑र॒तो वा॑ति। स॒वि॒तेव॒ स्वाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष स॑वि॒तैव। ते य ए॑नं पु॒रस्ता॑दा॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ पु॒रस्ता॑त्पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति। पु॒रस्ता॒दित॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। अथ॒ य ए॑नं दक्षिण॒त आ॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति॥४०॥

य ए॒वास्य॑ दक्षिण॒तः पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति। द॒क्षि॒ण॒त इत॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। अथ॒ य ए॑नं प॒श्चादा॒यन्त॑मुप॒ वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ प॒श्चात्पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति। प॒श्चादित॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। अथ॒ य ए॑नमुत्तर॒त आ॒यन्त॑मुप॒ वद॑न्ति। य ए॒वास्यो॑त्तर॒तः पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति॥४१॥

उ॒त्त॒र॒त इत॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। तस्मा॑दे॒वं वि॒द्वान्। वीव॑ नृत्येत्। प्रेव॑ चलेत्। व्यस्ये॑वा॒क्ष्यौ भा॑षेत। म॒ण्टये॑दिव। क्रा॒थये॑दिव। शृ॒ङ्गा॒येते॑व। उ॒त मोप॑ वदेयुः। उ॒त मे॑ पा॒प्मान॒मप॑ हन्यु॒रिति॑। स यान्दिशꣳ स॒निमे॒ष्यन्थ्स्यात्। य॒दा तान्दिशं॒ वातो॑ वा॒यात्। अथ॒ प्रवे॒यात्। प्र वा॑ धावयेत्। सा॒तमे॒व र॑दि॒तं व्यू॑ढं ग॒न्धम॒भि प्रच्य॑वते। आऽस्य॒ तं ज॑नप॒दं पूर्वा॑ की॒र्तिर्ग॑च्छति। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य ए॒वं वेद॑॥४२॥

वेद॒ सम्प॑वत आदि॒त्यात्प॑वते वा॒त्या वा॑त्ये॒ष पव॑मान ए॒व द॑क्षिण॒त आ॒यन्त॑मुप॒ वद॑न्त्युत्तर॒तः पा॒प्मान॒स्ताꣳ स्तेप॑ घ्न॒न्तीत्य॒ष्टौ च॑॥९॥—[९]

प्र॒जाप॑ति॒ः सोम॒ꣳ राजा॑नमसृजत। तं त्रयो॒ वेदा॒ अन्व॑सृज्यन्त। तान् हस्ते॑ऽकुरुत। अथ॒ ह सीता॑ सावि॒त्री। सोम॒ꣳ राजा॑नं चकमे। श्र॒द्धामु॒ स च॑कमे। साऽऽह॑ पि॒तर॑ं प्र॒जाप॑ति॒मुप॑ससार। तꣳ हो॑वाच। नम॑स्ते अस्तु भगवः। उप॑ त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा॑ पद्ये। सोम॑ं वै राजा॑नं कामये। श्र॒द्धामु॒ स का॑मयत॒ इति॑। तस्या॑ उ॒ ह स्था॑ग॒रम॑लङ्का॒रं क॑ल्पयि॒त्वा। दश॑होतारं पु॒रस्ता॑द्व्या॒ख्याय॑। चतु॑र्होतारं दक्षिण॒तः। पञ्च॑होतारं प॒श्चात्। षड्हो॑तारमुत्तर॒तः। स॒प्तहो॑तारमु॒परि॑ष्टात्। स॒म्भा॒रैश्च॒ पत्नि॑भिश्च॒ मुखे॑ऽलङ्कृत्य॑॥४४॥

आऽस्यार्धं॑ व॑व्राज। ताꣳ हो॒दीक्ष्यो॑वाच। उप॒ मा व॑र्त॒स्वेति॑। तꣳ हो॑वाच। भोगं॒ तु म॒ आच॑क्ष्व। ए॒तन्म॒ आच॑क्ष्व। यत्ते॑ पा॒णाविति॑। तस्या॑ उ॒ ह त्रीन् वेदा॒न्प्रददौ। तस्मा॒दुह॒ स्त्रियो॒ भोग॒मेव हा॑रयन्ते। स यः का॒मये॑त प्रि॒यः स्या॒मिति॑॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतꣳ स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य। आस्यार्धं व्रजेत्। प्रियो हैव भवति॥४६॥

अयान्यलङ्कृत्य स्यामिति भवति॥४॥ [१०]

ब्रह्मात्मन्वदसृजत। तदकामयत। समात्मना पद्येयेति। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै दशमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स दशहूतोऽभवत्। दशहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं दशहूतꣳ सन्तम्। दशहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥४७॥

आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै सप्तमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स सप्तहूतोऽभवत्। सप्तहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतꣳ सप्तहूतꣳ सन्तम्। सप्तहोतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै षष्ठꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स षड्हूतोऽभवत्॥४८॥

षड्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतꣳ षड्हूतꣳ सन्तम्। षड्होतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै पञ्चमꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहूतꣳ सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थꣳ हूतः प्रत्यशृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हूतꣳ सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठꣳ हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाꣳश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणाꣳ हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्हूतोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षड्ढ॥४॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्दशहोतारः प्रजापतिर्व्यस्रं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत स तपः सोऽन्तर्वान्ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमꣳ राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥

ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत य एवास्य दक्षिणतः पंञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो दमूना अतिथिर्दुरोणे। इमं नो यज्ञमुप याहि विद्वान्। विश्वा अग्नेऽभियुजो विहत्य। शत्रूयतामा भरा भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्चास्पत्यꣳ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाꣳसि। अग्ने यो नोऽभितो जनः। वृको वारो जिघाꣳसति॥१॥

ताꣳस्त्वं वृत्रहं जहि। वस्वस्मभ्यमा भर। अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ट्यः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। त्वमिन्द्राभिभूरसि। देवो विज्ञातवीर्यः। वृत्रहा पुरुचेतनः। अप प्राच इन्द्र विश्वाꣳ अमित्रान्॥२॥

अपापाचो अभिभूते नुदस्व। अपोदीचो अपशूराधरा च ऊरौ। यथा तव शर्मन्मदेम। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। युजे रथं गवेषणꣳ हरिभ्याम्। उप ब्रह्माणि जुजुषाणमस्थुः। विबाधिष्टास्य रोदसी महित्वा। इन्द्रो वृत्राण्यप्रतीजघन्वान्॥३॥

हव्यवाहमभिमातिषाहम्। रक्षोहणं पृतनासु जिष्णुम्। ज्योतिष्मन्तं दीद्यतं पुरन्धिम्। अग्निꣳ स्विष्टकृतमा हुवेम। स्विष्टमग्ने अभि तत्पृणाहि। विश्वा देव पृतना अभि ष्य। उरुं नः पन्थां प्रदिशन्विभाहि। ज्योतिष्मद्धेह्यजरं न आयुः। त्वामग्ने हविष्मन्तः। देवं मर्तास ईडते॥४॥

मन्ये त्वा जातवेदसम्। स हव्या वक्ष्यानुषक्। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः। सिन्धुं न नावा दुरिताऽति पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानः। अस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पूषा गा अन्वेतु नः। पूषा रक्षत्वर्वतः। पूषा वाजꣳ सनोतु नः। पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः॥५॥

सो अस्माꣳ अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरः। अप्रयुच्छन्पुर एतु प्रजानन्। त्वमग्ने सप्रथा असि। जुष्टो होता वरेण्यः। त्वया यज्ञं वितन्वते। अग्नी रक्षाꣳसि सेधति। शुक्रशोचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः। अग्ने रक्षा णो अꣳहसः॥६॥

प्रति ष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हꣳसि न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्वा। स्वे

क्षये शुचिव्रत। आ वात वाहि भेषजम्। वि वात वाहि यद्रपः। त्वꣳ हि विश्वभेषजः। देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु यद्रपः। यददो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह। वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण आयूꣳषि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन् हव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुथ्सृजते वशी। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। त्वया मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः। तिग्मेषव आयुधा सꣳशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युर्होता वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश ईडते देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिः। देवाꣳ आसादया इह। अग्ने हव्याय वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यः। यजा नो देवाꣳ अजरः सुवीरः। दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिघाꣳसत्यमित्राञ्जघन्वानीडते सर्वा अꣳहसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्न एकं च॥११॥ [१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो माऽघायुरभिदासति। तमग्ने मेन्या मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणाऽघायुरभिदासति। तयाऽग्ने त्वं मेन्या। अमुममेनिं कृणु। यत्किं चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घ्नन्त्वनृतेन सत्यम्। इन्द्रेषिता आज्यमस्य मथ्नन्तु। मा तथ्समृद्धि यदसौ करोति। हन्मि तेऽहं कृतꣳ हविः। यो मे घोरमचीकृतः। अपाश्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अप नह्यामि ते बाहू। अप नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्।

पुराऽमुष्य वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्रापन्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्याꣳ हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाह्नो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेम ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषाꣳसि तरेम। अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ। उभौ मामवतञ्जातवेदसौ। शिवौ भवतमद्य नः। स्वयं कृण्वानः सुगमप्रयावम्॥१६॥

तिग्मशृङ्गो वृषभः शोशुचानः। प्रत्नꣳ सधस्थमनु पश्यमानः। आ तन्तुमग्निर्दिव्यं ततान। त्वन्नस्तन्तुरुत सेतुरग्ने। त्वं पन्था भवसि देवयानः। त्वयाऽग्ने पृष्ठं वयमारुहेम। अथा देवैः संधमादं मदेम। उदुत्तमं मुमुग्धि नः। वि पाशं मध्यमश्रृत। अवाधमानि जीवसे॥१७॥

वयꣳ सोम व्रते तव। मनस्तनूषु बिभ्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि। इन्द्राणी देवी सुभगा सुपत्नी। उदꣳशेन पतिविद्ये जिगाय। त्रिꣳशदस्या जघनं योजनानि। उपस्थ इन्द्रꣳ स्थविरं बिभर्ति। सेना ह नाम पृथिवी धनञ्जया। विश्वव्यचा अदितिः सूर्यत्वक्। इन्द्राणी देवी प्रासहा ददाना॥१८॥

सा नो देवी सुहवा शर्म यच्छतु। आत्वाऽहार्षमन्तरभूः। ध्रुवस्तिष्ठाविचाचलिः। विशस्त्वा सर्वा वाञ्छन्तु। मा त्वद्राष्ट्रमधि भ्रशत्। ध्रुवा द्यौर्ध्रुवा पृथिवी। ध्रुवं विश्वमिदं जगत्। ध्रुवा ह पर्वता इमे। ध्रुवो राजा विशामयम्। इहैवैधि मा व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दासतो विपश्चितमप्रयावञ्जीवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेक च॥९॥ [२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितॄणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्वरीषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिनो नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पयसा मा न आधक्। जुषस्व नः

स॒ख्या॑ वे॒श्या॑ च॥२१॥

मा त्वक्षेत्रा॒ण्यर॑णानि गन्म। वृ॒ञ्जे ह॒विर्नम॑सा ब॒र्हिर॒ग्नौ। अया॑मि॒ स्रुग्घृ॒तव॑ती सुवृ॒क्तिः। अम्य॑क्षि॒ सद्म॒ सद॑ने पृथि॒व्याः। अश्रा॑यि य॒ज्ञः सूर्ये॑ न चक्षुः॑। इ॒हार्वाञ्च॒मति॑ ह्वये। इन्द्रं॑ जैत्रा॑य॒ जेत॑वे। अ॒स्माक॑मस्तु॒ केव॑लः। अ॒र्वाञ्च॒मिन्द्र॑म॒मुतो॑ हवामहे। यो गो॒जिद्ध॑न॒जिद॑श्व॒-जिद्यः॥२२॥

इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं वि॑ह॒वे जु॑षस्व। अ॒स्य कु॑र्मो हरिवो मे॒दिनं॑ त्वा। अस॑म्मृष्टो जायसे मातृ॒वोः शुचिः॑। म॒न्द्रः क॒विरुद॑तिष्ठो॒ विव॑स्वतः। घृ॒तेन॑ त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धू॒मस्ते॑ के॒तुर॑भवद्दि॒वि श्रि॒तः। अ॒ग्निरग्रे॑ प्रथ॒मो दे॒वता॑नाम्। संया॑तानामुत्त॒मो विष्णु॑रासीत्। यज॑मानाय परि॒गृह्य॑ दे॒वान्। दी॒क्षये॒दꣳ ह॒विरा ग॑च्छतन्नः॥२३॥

अ॒ग्निश्च॑ विष्णो॒ तप॑ उत्त॒मं म॒हः। दी॒क्षा॒पा॒लेभ्यो॒ऽवन॑त॒ꣳ हि श॑क्रा। विश्वै॑र्दे॒वैर्य॒ज्ञियैः॑ संविदा॒नौ। दी॒क्षाम॒स्मै यज॑मानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः॑ स्तवते वी॒र्याय॑। मृ॒गो न भी॒मः कु॑च॒रो गि॑रि॒ष्ठाः। यस्यो॒रुषु॑ त्रि॒षु वि॒क्रम॑णेषु। अधि॑ क्षि॒यन्ति॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। नूमतो॑ दयते सनि॒ष्यन् यः। विष्ण॑व उरुगा॒याय॒ दाश॑त्॥२४॥

प्र यः स॒त्राचा॒ मन॑सा॒ यजा॑ते। ए॒ताव॑न्त॒न्नर्य॑मा॒ विवा॑सात्। विच॑क्रमे पृथि॒वीमे॒ष ए॒ताम्। क्षेत्रा॑य॒ विष्णु॒र्मनु॑षे दश॒स्यन्। ध्रु॒वासो॑ अस्य की॒रयो॒ जना॑सः। उ॒रु॒क्षि॒तिꣳ सु॒जनि॑मा चकार। त्रिर्दे॒वः पृ॑थि॒वीमे॒ष ए॒ताम्। विच॑क्रमे श॒तर्च॑सं महि॒त्वा। प्र विष्णु॑रस्तु त॒वस॒स्तवी॑यान्। त्वे॒षꣳ ह्य॑स्य॒ स्थवि॑रस्य॒ नाम॑॥२५॥

होता॑रं चि॒त्रर॑थमध्व॒रस्य॑। य॒ज्ञस्य॑यज्ञस्य के॒तुꣳ रुश॑न्तम्। प्रत्य॑र्धिं दे॒वस्य॑देवस्य म॒ह्ना। श्रि॒या त्व॑ग्निमति॑थिं॒ जना॑नाम्। आ नो॒ विश्वा॑भिरू॒तिभिः॑ स॒जोषाः॑। ब्रह्म॑ जुषा॒णो हर्य॑श्व याहि। वरी॑वृजथ्स्थवि॑रेभिः सुशिप्र। अ॒स्मे दध॒द्वृष॑णꣳ शुष्म॑मिन्द्र। इन्द्रः॑ सुव॒र्षा ज॒नय॒न्नहा॑नि। जि॒गायो॒शिग्भिः॒ पृत॑ना अभि॒ श्रीः॥२६॥

प्रारो॑चय॒न्मन॑वे के॒तुमह्ना॑म्। अवि॑न्द॒ज्ज्योति॑र्बृह॒ते रणा॑य। अश्वि॑ना॒ववं॑से॒ निह्व॑ये वाम्। आ नू॒नं या॑तꣳ सुकृ॒ताय॑ विप्रा। प्रा॒त॒र्युक्तेन॑ सु॒वृता॒ रथे॑न। उ॒पाग॑च्छत॒मव॒सागा॑तन्नः। अ॒वि॒ष्टं धी॒ष्वश्वि॑ना न आ॒सु। प्र॒जाव॒द्रेतो॒ अह्र॑यं नो अस्तु। आवा॑ तो॒के तन॑ये॒ तूतु॑जानाः। सु॒रत्ना॑सो दे॒ववी॑तिं गमेम॥२७॥

त्वꣳ सो॑म॒ क्रतु॑भिः सु॒क्रतु॑र्भूः। त्वं दक्षैः॑ सु॒दक्षो॑ वि॒श्ववे॑दाः। त्वं वृषा॑ वृष॒त्वेभि॑र्महि॒त्वा।

द्युम्नेभिर्द्युम्न्यभवो नृचक्षाः। अषाढं युत्सु पृतनासु पप्रिम्। सुवर्षामप्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम। भवा मित्रो न शेव्यो घृतासुतिः। विभूतद्युम्न एव या उ सप्रथाः॥२८॥

अधा ते विष्णो विदुषा चिदध्यः। स्तोमो यज्ञस्य राध्यो हविष्मतः। यः पूर्व्याय वेधसे नवीयसे। सुमज्जानये विष्णवे ददाशति। यो जातमस्य महतो महि ब्रवात्। सेदु श्रवोभिर्युज्यं चिदभ्यसत्। तमु स्तोतारः पूर्व्यं यथा विद ऋतस्य। गर्भꣳ हविषा पिपर्तन। आऽस्य जानन्तो नाम चिद्विवक्तन। बृहत्ते विष्णो सुमतिं भजामहे॥२९॥

इमा धाना घृतस्नुवः। हरी इहोपवक्षतः। इन्द्रꣳ सुखतमे रथे। एष ब्रह्मा प्रतेमहे। विदथे शꣳसिषꣳ हरी। य ऋत्वियः प्रते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतन्नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गण आ त्वा विशन्तु॥३०॥

हरिवर्पसङ्गिरः। आचर्षणिप्रा वृषभो जनानाम्। राजा कृष्टीनां पुरुहूत इन्द्रः। स्तुतश्रवस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्ता हरी वृषणायाह्यर्वाङ्। प्र यथ्सिन्धवः प्रसवं यदायन्। आपः समुद्रꣳ रथ्येव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदीꣳ सोमः पृणति दुग्धो अꣳशुः। ह्वयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माꣳ अव पृतनासु प्रयुत्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः। ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः। प्रयम्यमाणान्प्रति षू गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः। अहेडमान उपयाहि यज्ञम्। तुभ्यं पवन्त इन्दवः सुतासः। गावो न वज्रिन्थ्स्वमोको अच्छ॥३२॥

इन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुथ्सुकृता या वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि मध्व ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा वि बोधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतये। प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशꣳसन्ति कवयः पूर्वभाजः। प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न सायमस्ति देवया अजुष्टम्। उतान्यो अस्मद्यजते विचायः। पूर्वः पूर्वो यजमानो वनीयान्॥३३॥

चाश्वजिद्यो गच्छतं नो दाशन्नामभिश्रीर्गमेम सप्रथा भजामहे विशन्तु याह्यर्वाङच्छ पिबाथः षट्च॥१३॥ [३]

नक्तं जाताऽस्योषधे। रामे कृष्णे असिक्नि च। इदꣳ रजनि रजय। किलासं पलितं च यत्। किलासं च पलितं च। निरितो नाशया पृषत्। आ नः स्वो अश्नुतां वर्णः। परा श्वेतानि पातय। असितं ते निलयनम्। आस्थानमसितं तव॥३४॥

असिक्नियस्योषधे। निरितो नाशया पृषत्। अस्थिजस्य किलासस्य। तनूजस्य च यत्त्वचि। कृत्यया कृतस्य ब्रह्मणा। लक्ष्मं श्वेतमनीनशम्। सरूपा नाम ते माता। सरूपो नाम ते पिता। सरूपाऽस्योषधे सा। सरूपमिदं कृधि॥३५॥

शुनꣳ हुवेम मघवानमिन्द्रम्। अस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ। शृण्वन्तमुग्रमूतये समत्सु। घ्नन्तं वृत्राणि सञ्जितं धनानाम्। धूनुथ द्यां पर्वतान्दाशुषे वसु। नि वो वना जिहते यामं नो भिया। कोपयथ पृथिवीं पृश्निमातरः। युधे यदुग्राः पृषतीरयुग्ध्वम्। प्रवेपयन्ति पर्वतान्। विविञ्चन्ति वनस्पतीन्॥३६॥

प्रोवारत मरुतो दुर्मदा इव। देवासः सर्वया विशा। पुरुत्रा हि सदृङ्ङसि। विशो विश्वा अनु प्रभु। समत्सु त्वा हवामहे। समत्स्वग्निमवसे। वाजयन्तो हवामहे। वाजेषु चित्रराधसम्। सङ्गच्छध्वꣳ संवदध्वम्। सं वो मनाꣳसि जानताम्॥३७॥

देवा भागं यथा पूर्वे। सञ्जानाना उपासत। समानो मन्त्रः समितिः समानी। समानं मनः सह चित्तमेषाम्। समानं केतो अभि सꣳ रभध्वम्। संज्ञानेन वो हविषा यजामः। समानी व आकूतिः। समाना हृदयानि वः। समानमस्तु वो मनः। यथा वः सुसहासति॥३८॥

संज्ञानं नः स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्विना युवम्। इहास्मासु नियच्छतम्। संज्ञानं मे बृहस्पतिः। संज्ञानꣳ सविता करत्। संज्ञानमश्विना युवम्। इह मह्यं नि यच्छतम्। उप च्छायामिव घृणेः। अगन्म शर्म ते वयम्॥३९॥

अग्ने हिरण्यसन्दृशः। अदब्धेभिः सवितः पायुभिष्ट्वम्। शिवेभिरद्य परिपाहि नो गयम्। हिरण्यजिह्वः सुविताय नव्यसे। रक्षा माकिर्नो अघशꣳस ईशत। मदेमदे हि नो ददुः। यूथा गवामृजुक्रतुः। सङ्गृभाय पुरूशता। उभया हस्त्या वसु। शिशीहि राय आ भर॥४०॥

शिप्रिन्वाजानां पते। शचीवस्तव दꣳसना। आ तू न इन्द्र भाजय। गोष्वश्वेषु शुभ्रिषु। सहस्रेषु तुवीमघ। यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा यूयम्। ऋतस्यर्तेन मुञ्चत। ऋतस्यर्तेनाऽऽदित्याः॥४१॥

यजत्रा मुञ्चतेह माँ। यज्ञैर्वो यज्ञवाहसः। आशिक्षन्तो न शेकिम। मेदस्वता यजमानाः। स्रुचाऽऽज्येन जुह्वतः। अकामा वो विश्वेदेवाः। शिक्षन्तो नोप शेकिम। यदि दिवा यदि नक्तम्। एन एनस्योकरत्। भूतं मा तस्माद्भव्यं च॥४२॥

द्रुपदादिव मुञ्चतु। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव। पूतं पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। विश्वे मुञ्चन्तु मैनसः। उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृधि वनस्पतीँञ्जानतामसंति वयं भरादित्याश्च नवं च॥१०॥ [४]

वृषा सो अ५शुः पवते हविष्मान्थ्सोमः। इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शतायुः। स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु। प्रियं विशा५ सर्ववीर५ सुवीरम्। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। यस्ते शृङ्ग वृषोनपात्। प्रणपात्कुण्डपाय्यः। न्यस्मिन्दध्र आ मनः॥४४॥

त५ सध्रीचीरूतयो वृष्णियानि। पौ५स्यानि नियुतः सश्चुरिन्द्रम्। समुद्रं न सिन्धव उक्थशुष्माः। उरुव्यचसङ्गिर आ विशन्ति। इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गाः। अपः प्रैरयन्थ्सगरस्य बुध्नात्। यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिः। विष्वक्तस्तम्भ पृथिवीमुत द्याम्। अक्षोदयच्छवसा क्षामबुध्नम्। वार्णवातस्तविषीभिरिन्द्रः॥४५॥

दृढान्यौघ्नादुशमान ओजः। अवाभिनत्ककुभः पर्वतानाम्। आ नो अग्ने सुकेतुना। रयिं विश्वायुपोषसम्। मार्डीकं धेहि जीवसे। त्व५ सोम महे भगम्। त्वं यून ऋतायते। दक्षं दधासि जीवसे। रथं युञ्जते मरुतः शुभे सुगम्। सूरो न मित्रावरुणा गविष्टिषु॥४६॥

रजा५ंसि चित्रा विचरन्ति तन्यवः। दिवः सम्राजा पयसा न उक्षतम्। वाच५ सुमित्रावरुणाविरावतीम्। पर्जन्यश्चित्रां वदति त्विषीमतीम्। अभ्रा वसत मरुतः सुमायया। द्यां वर्षयतमरुणामरेपसम्। अयुक्त सप्त शुन्ध्युवः। सूरो रथस्य नप्त्रियः। ताभिर्याति स्वयुक्तिभिः। वहिष्ठेभिर्विहरन् यासि तन्तुम्॥४७॥

अवव्ययन्नसितं देव वस्वः। दविध्वतो रश्मयः सूर्यस्य। चर्मेवावाधुस्तमो अप्स्वन्तः। पर्जन्याय प्र गायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। अच्छा वद तवसं गोर्भिराभिः। स्तुहि पर्जन्यं नमसाऽऽविवास। कनिक्रदद्वृषभो जीरदानुः। रेतो दधात्वोषधीषु गर्भम्॥४८॥

यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्। तस्मा इदास्ये हविः। जुहोता मधुमत्तमम्। इडा नः संयत करत्। तिस्रो यदग्ने शरदस्त्वामित्। शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तꣳ स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बर्हिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवꣳ हि वृत्रहन्तमा। याभ्याꣳ सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥
मन इन्द्रो गविष्टिषु तन्तुं गर्भꣳ सुजाताः सखा सप्त च॥७॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमꣳ सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः। ततो धर्माणि धारयन्॥५१॥

तदस्य प्रियमभि पाथो अश्याम्। नरो यत्र देवयवो मदन्ति। उरुक्रमस्य स हि बन्धुरित्था। विष्णोः पदे परमे मध्व उत्सः। क्रत्वादा अस्थु श्रेष्ठः। अद्य त्वा वन्वन्थसुरेक्णाः। मर्त आनाश सुवृक्तिम्। इमा ब्रह्म ब्रह्मवाह। प्रिया त आ बर्हिः सीद। वीहि सूर पुरोडाशम्॥५२॥

उप नः सूनवो गिरः। शृण्वन्त्वमृतस्य ये। सुमृडीका भवन्तु नः। अद्या नो देव सवितः। प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्नियꣳ सुव। विश्वानि देव सवितः। दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। शुचिमर्कैर्बृहस्पतिम्॥५३॥

अध्वरेषु नमस्यत। अनाम्योज आ चके। या धारयन्त देवा सुदक्षा दक्षपितारा। असुर्याय प्रमहसा। स इत् क्षेति सुधित ओकसि स्वे। तस्मा इडा पिन्वते विश्वदानी। तस्मै विशः स्वयमेवानमन्ति। यस्मिन्ब्रह्मा राजनि पूर्व एति। सकूतिमिन्द्र सच्युतिम्। सच्युतिं जघनच्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भर। प्रयफ्स्यन्निव सक्थ्यौ। वि न इन्द्र मृधो जहि। कनीखुनदिव सापयन्। अभि नः सुष्टुतिं नय। प्रजापतिः स्त्रियां यशः। मुष्कयोरदधात्सपम्। कामस्य

तृप्तिमानन्दम्। तस्याँग्ने भाजयेह माँ। मोदः प्रमोद आनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि। पशूनाꣳ रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां मयि। यथाऽहमस्या अतृपꣳ स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुꣳसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराह तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाँः। आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ मे कामः समृद्ध्यताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुरएतारमग्नेः॥५७॥

अथेममन्थन्नमृतममूराः। वैश्वानरं क्षैत्रजित्याय देवाः। येषामिमे पूर्वे अर्मास आसन्। अयूपाः सद्म विभृता पुरूणि। वैश्वानर त्वया ते नुत्ताः। पृथिवीमन्यामभितस्थुर्जनासः। पृथिवीं मातरं महीम्। अन्तरिक्षमुप ब्रुवे। बृहतीमूतये दिवम्। विश्वं बिभर्ति पृथिवी॥५८॥

अन्तरिक्षं वि पप्रथे। दुहे द्यौर्बृहती पयः। न ता नशन्ति न दभाति तस्करः। नैनां अमित्रो व्यथिरादधर्षति। देवाꣳश्च याभिर्यजते ददाति च। ज्योगित्ताभिः सचते गोपतिः सह। न ता अर्वा रेणुककाटो अश्नुते। न सꣳस्कृतत्रमुप यन्ति ता अभि। उरुगायमभयं तस्य ता अनु। गावो मर्त्यस्य वि चरन्ति यज्वनः॥५९॥

रात्री व्यख्यदायती। पुरुत्रा देव्यक्षभिः। विश्वा अधि श्रियोऽधित। उप ते गा इवाकरम्। वृणीष्व दुहितर्दिवः। रात्री स्तोमं न जिग्युषी। देवीं वाचमजनयन्त देवाः। तां विश्वरूपाः पशवो वदन्ति। सा नो मन्द्रेषमूर्जं दुहाना। धेनुर्वागस्मानुप सुष्टुतैतु॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्री देवानां निषसाद मन्द्रा। चतस्र ऊर्जं दुदुहे पयाꣳसि। क्व स्विदस्याः परमं जगाम। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्। तस्याꣳ समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वाꣳ अस्तु गणवान्थ्सजातवान्। अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्ना वाचं मनसा उपासताम्। इन्द्रः सूरो अतरद्रजाꣳसि। स्नुषा सपत्ना श्वशुरोऽयमस्तु। अयꣳ शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः।

अयं वाजं जयतु वाजसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः। सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधा न उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्॥६२॥

धारयन्पुरोडाशं बृहस्पतिं जघनच्युतिमानन्दो भगस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो वाजसातौ चत्वारि च॥१२॥——[६]

वृषाऽस्यशुर्वृषभाय गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे। दिव्यः कर्मण्यो हितो बृहन्नाम। वृषभस्य या ककुत्। विषूवान् विष्णो भवतु। अयं यो मामको वृषा। अथो इन्द्र इव देवेभ्यः। वि ब्रवीतु जनेभ्यः। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्। अथो अधिपतिं विशाम्॥६३॥

अस्याः पृथिव्या अध्यक्षम्। इममिन्द्र वृषभं कृणु। यः सुशृङ्गः सुवृषभः। कल्याणो द्रोण आहितः। कार्षीवल प्रगाणेन। वृषभेण यजामहे। वृषभेण यजमानाः। अक्रूरेणेव सर्पिषा। मृद्धश्च सर्वा इन्द्रेण। पृतनाश्च जयामसि॥६४॥

यस्यायमृषभो हविः। इन्द्राय परिणीयते। जयति शत्रुमायन्तम्। अथो हन्ति पृतन्यतः। नृणामह प्रणीरसत्। अग्र उद्भिन्दतामसत्। इन्द्र शुष्मं तनुवा मेरयस्व। नीचा विश्वा अभितिष्ठाभिमातीः। नि शृणीह्याबाधं यो नो अस्ति। उरुं नो लोकं कृणुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्यभि प्रेहि प्र भरा सहस्व। मा विवेनो वि शृणुष्वा जनेषु। उदीडितो वृषभ तिष्ठ शुष्मैः। इन्द्र शत्रून्पुरो अस्माक युध्य। अग्ने जेता त्वं जय। शत्रून्थ्सहस ओजसा। वि शत्रून् विमृधो नुद। एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः। रथं न धीरः स्वपा अतक्षम्। यदीदग्ने प्रतित्वं देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षं सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहांसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु। अयं कृत्नुरगृभीतः। विश्वजिदुद्भिदिथ्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा यज्ञम्। शिवो नियुद्भिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोम पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विश्पतिरस्तु राजा। अस्मा इन्द्र महि वर्चांसि धेहि। अवर्चसं कणुहि शत्रुमस्य। इममा भज ग्रामे अश्वेषु गोषु। निरमुं भज योऽमित्रो अस्य। वर्ष्मन् क्षत्रस्य ककुभि

श्रयस्व। ततो न उग्रो वि भजा वसूनि॥६९॥

अस्मे द्यावापृथिवी भूरि वामम्। सन्दुहाथां घर्मदुघेव धेनुः। अयꣳ राजा प्रिय इन्द्रस्य भूयात्। प्रियो गवामोषधीनामुतापाम्। युनज्मि त उत्तरावन्तमिन्द्रम्। येन जयासि न पराजयासै। स त्वाऽकरेकवृषभꣳ स्वानाम्। अथो राजन्नुत्तमं मानवानाम्। उत्तरस्त्वमधरे ते सपत्नाः। एकवृषा इन्द्रसखा जिगीवान्॥७०॥

विश्वा आशाः पृतनाः सञ्जयं जयन्। अभि तिष्ठ शत्रूयतः सहस्व। तुभ्यं भरन्ति क्षितयो यविष्ठ। बलिमग्ने अन्तित ओत दूरात्। आ भन्दिष्ठस्य सुमतिं चिकिद्धि। बृहत्ते अग्ने महि शर्म भद्रम्। यो देह्यो अनमयद्वधस्नैः। यो अर्यपत्नीरुषसश्चकार। स निरुध्या नहुषो यह्वो अग्निः। विशश्चक्रे बलिहृतः सहोभिः॥७१॥

प्र सद्यो अग्ने अत्येष्यन्यान्। आविर्यस्मै चारुतरो बभूथ। ईडेन्यो वपुष्यो विभावा। प्रियो विशामतिथिर्मानुषीणाम्। ब्रह्मज्येष्ठा वीर्या सम्भृतानि। ब्रह्माग्रे ज्येष्ठं दिवमा ततान। ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः। ब्रह्म स्रुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणाꣳ सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवाꣳसः। नमः सखिभ्यः सन्नान्माऽवगात। अभिभूरग्निरतरद्रजाꣳसि। स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्रियम्। स्तौम्यग्न उरुकृतꣳ सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नाꣳ अभिभूरसि। जहि शत्रूꣳ रप मृधो नुदस्व॥७३॥
विशां जयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिविष्टिषु वसूनि जिगीवान्स्महोभिर्मिता नश्चत्वारि च॥११॥ [७]

स प्रत्नवन्नवीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्ततन्थ भानुना। नवं नु स्तोममग्नये। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवꣳ सोमाय वाजिने। आज्यं पयसोऽजनि। जुष्टꣳ शुचितमं वसु। नवꣳ सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृप्णुहि। यस्ते भाग ऋता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवꣳ हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रति-

हर्य नः। राजन्थ्सोम स्वस्तये। नव ँ स्तोमन्नव ँ हविः। इन्द्राग्निभ्यां नि वेदय। तञ्जुषेता ँ सचेतसा। शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्य। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम्॥७६॥

उभा हि वा ँ सुहवा जोहवीमि। ता वाज ँ सद्य उशते धेष्ठा। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। इह देवौ सहस्रिणौ। यज्ञं न आ हि गच्छताम्। वसुमन्त ँ सुवर्विदम्। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वान्देवा ँ स्तर्पयत॥७७॥

हविषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जज्ञिरे। एदं बर्हिः सुष्टरीमा नवेन। अयं यज्ञो यजमानस्य भागः। अयं बभूव भुवनस्य गर्भः। विश्वे देवा इदमद्यागमिष्ठाः। इमे नु द्यावापृथिवी समीची। तन्वाने यज्ञं पुरुपेशसन्धिया। आऽस्मै पृणीतां भुवनानि विश्वा। प्रजां पुष्टिममृतं नवेन॥७८॥

इमे धेनू अमृतं ये दुहाते। पयस्वत्युत्तरामेतु पुष्टिः। इमं यज्ञं जुषमाणे नवेन। समीची द्यावापृथिवी घृताची। यविष्ठो हव्यवाहनः। चित्रभानुर्घृतासुतिः। नवजातो वि रोचसे। अग्ने तत्ते महित्वनम्। त्वमग्ने देवताभ्यः। भागे देव न मीयसे॥७९॥

स एना विद्वान् यक्ष्यसि। नव ँ स्तोमं जुषस्व नः। अग्निः प्रथमः प्राश्नातु। स हि वेद यथा हविः। शिवा अस्मभ्यमोषधीः। कृणोतु विश्वचर्षणिः। भद्रान्नः श्रेयः समनैष्ट देवाः। त्वयाऽवसेन समशीमहि त्वा। स नो मयोभूः पितो आ विशस्व। शं तोकाय तनुवे स्योनः। एतमु त्यं मधुना संयुतं यवम्। सरस्वत्या अधिमनावचर्कृषुः। इन्द्र आसीथ्सीरपतिः शतक्रतुः।नाशा आसन्मरुतः सुदानवः॥८०॥

पुरएता वृणीमहे जुषेथान्तर्पयतामृतन्नवेन मीयसे स्योनश्चत्वारिं च॥७॥ [८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तञ्चाता वृषास उत नो वृषाऽस्य ँ शुः सप्रबवदष्टौ॥८॥

जुष्टो मन्युर्भगो जुष्टी नरो हरिवर्पसङ्गिरः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इथ्सर्वं व्यानशे। यो देवो देवेषु विभूरन्तः। आवृदृदात् क्षेत्रियध्वगद्वृषा। तमित्प्राणं मनसोप शिक्षत। अग्रं देवानामिदमत्तु नो हविः। मनसश्चित्तेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्धि देवेष्वग्रियम्॥१॥

आ न एतु पुरश्चरम्। सह देवैरिमꣳ हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपतिं दधत्। जुषतां मे वागिदꣳ हविः। विराड्देवी पुरोहिता। हव्यवाडनपायिनी। ययारूपाणि बहुधा वदन्ति। पेशाꣳसि देवाः परमे जनित्रे। सा नो विराडनपस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदꣳ हविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय बहुधा निधीयते। तस्य सुम्नमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरिन्नः प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवर्ज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा। प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छ्रोत्रं बहुधोद्यमानम्। अरान्न नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्रियमनपस्फुरन्ती सत्यꣳ सप्त च॥३॥ [१]

उदेहि वाजिन्यो अस्यफ्स्वन्तः। इदꣳ राष्ट्रमा विश सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदं जजान। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहꣳरोहꣳ रोहित आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। ताभिः सꣳरब्धो अविदथ्षडुर्वीः। गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहाः। आऽहार्षीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्करीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विममर्श रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च। दिवं गत्वाय महता महिम्ना। वि नो राष्ट्रमुनत्तु पयसा स्वेन। यास्ते विशस्तपसा सं बभूवुः। गायत्रं वथ्समनु तास्त आऽगुः। तास्त्वा विशन्तु महसा स्वेन। सं माता पुत्रो अभ्येतु रोहितः॥५॥

यूयमुग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रेण सयुजा प्रमृणीथ शत्रून्। आ वो रोहितो

अश्रृणोदभिद्यवः। त्रिसप्तासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहितो द्यावापृथिवी जजान। तस्मिꣳस्तन्तुं परमेष्ठी ततान। तस्मिंञ्छ्रिये अज एकपात्। अदृꣳहद्द्यावापृथिवी बलेन। रोहितो द्यावापृथिवी अदृꣳहत्। तेन सुवः स्तभितं तेन नाकः॥६॥

सो अन्तरिक्षे रजसो विमानः। तेन देवाः सुवरन्वविन्दन्। सुशेवं त्वा भानवो दीदिवꣳसम्। समग्रासो जुह्वो जातवेदः। उक्षन्ति त्वा वाजिनमा घृतेन। सꣳसमग्ने युवसे भोजनानि। अग्ने शर्ध महते सौभगाय। तव द्युम्नान्युत्तमानि सन्तु। सञ्जास्पत्यꣳ सुयममा कृणुष्व। शत्रूयतामभि तिष्ठा महाꣳसि॥७॥

अस्त्वेतु रोहितो नाको महाꣳसि॥४॥ [२]

पुनर्न इन्द्रो मघवा ददातु। धनानि शक्रो धन्यः सुराधाः। अर्वाचीनं कृणुतां याचितो मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो जुषाणः। यानि नोऽजितं धनानि। जहर्थ शूर मन्युना। इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः परि। सर्वाभ्योऽभयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचर्षणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधै त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय जीवसे। आकूतिमस्यावसे। कामममस्य समृद्ध्यै। इन्द्रस्य युञ्जते धियः। आकूतिं देवीं मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि मनसा सकामः। विदेयमेनद्धृदये निविष्टम्॥९॥

सेदग्निरग्नीꣳरत्यैत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरा समेति। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषा वयम्। विश्वा आशा मधुना सꣳसृजामि। अनमीवा आप ओषधयो भवन्तु। अयं यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृभीताः पशवः सन्तु सर्वे। अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता यः सहस्री। पूषा नो गोभिरवसा सरस्वती। त्वष्टा रूपाणि समनक्तु यज्ञैः। त्वष्टा रूपाणि दधती सरस्वती। पूषा भगꣳ सविता नो ददातु। बृहस्पतिर्ददिन्द्रः सहस्रम्। मित्रो दाता वरुणः सोमो अग्निः॥११॥

कुरन्निविष्टमस्यतान्नव च॥४॥ [३]

आ नो भर भगमिन्द्र द्युमन्तम्। नि ते देष्णस्य धीमहि प्ररेके। उर्व इव पप्रथे कामो अस्मे। तमापृणा वसुपते वसूनाम्। इमं कामं मन्दया गोभिरश्वैः। चन्द्रवता राधसा

प्रथश्च। सुवर्यवो मतिभिस्तुभ्यं विप्राः। इन्द्राय वाहः कुशिकासो अक्रन्। इन्द्रस्य नु वीर्याणि प्रवोचम्। यानि चकार प्रथमानि वज्री॥१२॥

अहन्नहिमन्वपस्ततर्द। प्रवक्षणा अभिनत्पर्वतानाम्। अहन्नहिं पर्वते शिश्रियाणम्। त्वष्टाऽस्मै वज्रꣳ स्वर्यन्ततक्ष। वाश्रा इव धेनवः स्यन्दमानाः। अञ्जः समुद्रमव जग्मुरापः। वृषायमाणोऽवृणीत सोमम्। त्रिकद्रुकेष्वपिबत्सुतस्य। आ सायकं मघवा दत्त वज्रम्। अहन्नेनं प्रथमजा महीनाम्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः। आत्सूर्यं जनयन्द्यामुषासम्। तादीक्ना शत्रून्न किलाविविथ्से। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यꣳसम्। इन्द्रो वज्रेण महता वधेन। स्कन्धाꣳसीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः शयत उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे। महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। सꣳ रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते वारमृण्वति। अग्निर्द्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुज्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृञ्चन्विश्वा भुवनानि पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दूढ्यः। आ नो रयिं बहुलं गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदꣳससा। पूषा रक्षतु नो रयिम्॥१६॥

इमं यज्ञमश्विना वर्धयन्ता। इमौ रयिं यजमानाय धत्तम्। इमौ पशून्रक्षतां विश्वतो नः। पूषा नः पातु सदमप्रयच्छन्। प्रते महे सरस्वति। सुभगे वाजिनीवति। सत्यवाचे भरे मतिम्। इदं ते हव्यं घृतवत्सरस्वति। सत्यवाचे प्रभरेमा हवीꣳषि। इमानि ते दुरिता सौभगानि। तेभिर्वयꣳ सुभगासः स्याम॥१७॥

वज्रमहीनामृजीषं व्यृण्वति रक्षतु नो रयिꣳ सौभगान्येकं च॥६॥ [४]

यज्ञो रायो यज्ञ ईशे वसूनाम्। यज्ञः सस्यानामुत सुक्षितीनाम्। यज्ञ इष्टः पूर्वचित्तिं दधातु। यज्ञो ब्रह्मण्वाꣳ अप्येतु देवान्। अयं यज्ञो वर्धतां गोभिरश्वैः। इयं वेदिः स्वपत्या सुवीरा। इदं बर्हिरति बर्हीꣳष्यन्या। इमं यज्ञं विश्वे अवन्तु देवाः। भग एव भगवाꣳ

अस्तु देवाः। तेन॑ व॒यं भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग पुरएता भ॑वे॒ह। भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मां धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भग॒ प्र णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑तीः॒ समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑तीः॒ समा॒ उप॑य॒न्त्यापः॑। इ॒ष्टं पू॒र्तꣳ शश्व॑तीना॒ꣳ समा॑नाꣳ शाश्व॒तेन॑। ह॒विषे॒ष्ट्वाऽन॒न्तं लो॒कं पर॒मा रु॑रोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरुते॒ पश्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वयत॒स्तन्त्र॑मे॒तत्। स॒ना॒तनं॑ वित॑त॒ꣳ षण्म॑यूखम्। अवा॒न्याꣳस्तन्तू॑न्कि॒रतो॑ धत्तो अ॒न्यान्। नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑माते॒ अन्तम्॑। आ वो॑ यन्तूदवा॒हासो॑ अ॒द्य। वृष्टिं॒ ये विश्वे॑ म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रुतः॒ समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॒मास्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मिभिः॑। अ॒ग्नयो॒ न शु॑शुचा॒ना ऋ॑जीषिणः॑। भ्रमि॒न्धम॑न्त॒ उप॒ गा अ॑वृण्वत। वि च॑क्रमे॒ त्रिर्दे॒वः। आ वे॒धसं॒ नील॑पृष्ठं बृ॒हन्तम्॑। बृ॒ह॒स्पति॒ꣳ सद॑ने सादयध्वम्। सा॒दद्यो॑निं॒ दम॒ आ दी॑दि॒वाꣳसम्॑। हिर॑ण्यवर्णमरु॒षꣳ स॑पेम। स हि शुचिः॑ श॒तप॑त्रः स शु॒न्ध्यूः॥२१॥

हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः सु॑व॒र्षाः। बृ॒ह॒स्पतिः॒ स स्वा॑वे॒श ऋ॒ष्वाः। पूरू सखि॑भ्य आसु॒तिं क॑रिष्ठः। पूष॒ꣳ स्तव॑ व्र॒ते व॒यम्। नरि॑ष्येम क॒दाच॒न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह स्म॑सि। यास्ते॑ पूष॒न्ना वो॑ अ॒न्तः स॑मु॒द्रे। हि॒र॒ण्ययी॑र॒न्तरि॑क्षे॒ चर॑न्ति। याभि॑र्यासि दू॒त्याꣳ सूर्य॑स्य। काम॑न कृ॒तश्रव॑ इ॒च्छमा॑नः॥२२॥

अर॑ण्या॒न्यर॑ण्यान्य॒सौ। या प्रेव॒ नश्य॑सि। क॒था ग्रामं॒ न पृ॑च्छसि। न त्वा॒भीरि॑व विन्दती (३)। वृ॒षा॒र॒वाय॒ वद॑ते। यदु॒पाव॑ति चिच्चि॒कः। आ॒घा॒टीभि॑रिव धा॒वयन्। अ॒र॒ण्या॒निर्म॑हीयते। उ॒त गाव॑ इवादन्। उ॒तो वेश्मे॑व दृश्यते॥२३॥

उ॒तो अ॑रण्या॒निः सा॒यम्। श॒क॒टीरि॑व सर्जति। गाम॒ङ्गैष॒ आ ह्व॑यति। दार्व॒ङ्गैष॒ उपा॑वधीत्। वस॑न्नरण्या॒न्याꣳ सा॒यम्। अक्रु॑क्ष॒दिति॑ मन्यते। न वा अ॑रण्या॒निर्ह॑न्ति। अ॒न्यश्चेन्नाभि॒गच्छ॑ति। स्वा॒दोः फल॑स्य ज॒ग्ध्वा। यत्र॒ काम॒ं नि प॑द्यते। आञ्ज॑नगन्धीꣳ सुर॒भीम्। ब॒ह्व॒न्नामकृ॑षीवलाम्। प्राहं मृ॒गाणां॑ मा॒तरम्॑। अ॒र॒ण्या॒नीम॑शꣳसिषम्॥२४॥

स्याम॒ रु॒रो॒ह॒ यु॒वा॒नः॒ शु॒न्ध्यूरि॒च्छमा॑नो दृश्यते॒ निप॑द्यते च॒त्वारि॑ च॥७॥ [५]

वार्त्र॑हत्याय॒ शव॑से। पृ॒त॒ना॒साह्या॑य च। इन्द्र॒ त्वा व॑र्तयामसि। सु॒ब्रह्मा॑णं वी॒रव॑न्तं

बृहन्तम्। उरुं गभीरं पृथुबुध्नमिन्द्र। श्रुतर्षिमुग्रमभिमातिषाहम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणꣳ रयिं दाः। क्षेत्रियै त्वा निर्ऋत्यै त्वा। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि॥२५॥

शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे। शं ते अग्निः सहाद्भिरस्तु। शं द्यावापृथिवी सहौषधीभिः। शमन्तरिक्षꣳ सह वातेन ते। शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु। या दैवीश्चतस्रः प्रदिशः। वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे। तासां त्वा जरस आ दधामि। प्र यक्ष्म एतु निर्ऋतिं पराचैः। अमोचि यक्ष्मादुरितादवर्त्यै॥२६॥

द्रुहः पाशान्निर्ऋत्यै चोदमोचि। अहा अवर्तिमविदथ्स्योनम्। अप्यभूद्भद्रे सुकृतस्य लोके। सूर्यमृतं तमसो ग्राह्या यत्। देवा अमुञ्चन्नसृजन्व्यैनसः। एवमहमिमं क्षैत्रियाङ्गामिशꣳसात्। द्रुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात्। बृहस्पते युवमिन्द्रश्च वस्वः। दिव्यस्येशाथे उत पार्थिवस्य। धत्तꣳ रयिꣳ स्तुवते कीरयेचित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथ्स्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवथ्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोऽसि। ततो नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। सꣳशोभमाना कन्येव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भाजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अहꣳ हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ भूतिं भूतिं वयमश्ञवामहै। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति। न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्यै चिच्छुभ्रेऽश्ञवामहे चत्वारिं च॥५॥ [६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां क्रतुना। मरुतामेम्ना जुहोमि स्वाहा। अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशासु दुष्षहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह ओजो बलं च॥३०॥

दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय। आयुरसि विश्वायुरसि।

स॒र्वायु॑रसि॒ सर्व॒मायु॑रसि। सर्वं॑ म॒ आयु॑र्भूयात्। सर्व॒मायु॑र्गेषम्। भूर्भुवः॒ सुवः॑। अ॒ग्निर्धर्मे॑णान्ना॒दः। मृ॒त्युर्धर्मे॒णान्न॑पतिः। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रꣳ स्वाहा॑॥३१॥

प्र॒जाप॑तिः प्रणे॒ता। बृह॒स्पतिः॑ पुरए॒ता। य॒मः पन्था॑ः। च॒न्द्रमाः॑ पुनर॒सुः स्वाहा॑। अ॒ग्निर॑न्ना॒दोऽन्न॑पतिः। अ॒न्नाद्य॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। सोमो॒ राजा॒ राज॑पतिः। रा॒ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। वरु॑णः स॒म्राट्थ्स॒म्राट्प॑तिः। साम्रा॑ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑॥३२॥

मि॒त्रः क्ष॒त्रं क्ष॒त्रप॑तिः। क्ष॒त्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। इन्द्रो॒ बलं॒ बल॑पतिः। बल॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। बृह॒स्पति॒र्ब्रह्म॒ ब्रह्म॑पतिः। ब्रह्मा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। स॒वि॒ता रा॒ष्ट्रꣳ रा॒ष्ट्रप॑तिः। रा॒ष्ट्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। पू॒षा वि॒शां विट्प॑तिः। विश॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। सर॑स्वती॒ पुष्टिः॒ पुष्टि॑पत्नी। पुष्टि॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। त्वष्टा॑ पशू॒नां मि॑थु॒नाना॑ꣳ रूप॒कृद्रू॒पप॑तिः। रू॒पेणा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय प॒शून्द॑दातु॒ स्वाहा॑॥३३॥

च॒ स्वाहा॒ साम्रा॑ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॒ विश॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता पू॒षा सर॑स्वती॒ त्वष्टा॒ दश॑)॥४॥ [७]

स ई॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रः। यः शिप्र॑वान्वृष॒भो यो म॑ती॒नाम्। यो गो॑त्र॒भिद्व॑ज्र॒भृद्यो ह॑रि॒ष्ठाः। स इ॑न्द्र चि॒त्राꣳ अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजान्॑। आ ते॒ शुष्मो॑ वृष॒भ ए॑तु प॒श्चात्। ओत्त॒राद॑ध॒रागा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिसमे॑त्व॒र्वाङ्। इन्द्र॑ द्यु॒म्नꣳ सुव॑र्वद्धेह्य॒स्मे। प्रोष्व॑स्मै पुरोर॒थम्। इन्द्रा॑य शू॒षम॑र्चत॥३४॥

अ॒भीके॑ चिदु लोक॒कृत्। स॒ङ्गे स॒मथ्सु॑ वृत्र॒हा। अ॒स्माक॑ बोधि चोदि॒ता। नभ॑न्तामन्य॒केषा॑म्। ज्या॒का अधि॒ धन्व॑सु। इन्द्र॑ व॒यꣳ शु॑ना॒सीरम्॑। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे ह॑वामहे। आ वाजे॒रुप॑ नो गमत्। इन्द्रा॑य॒ शुना॒सीरा॑य। स्रु॒चा जु॑हुत नो ह॒विः॥३५॥

जु॒षतां॒ प्रति॒ मेधि॑रः। प्र ह॒व्यानि॑ घृ॒तव॑न्त्यस्मै। हर्य॑श्वाय भरता स॒जोषा॑ः। इन्द्र॒र्तुभि॒र्ब्रह्म॑णा वावृधा॒नः। शु॒ना॒सी॒री ह॒विरि॒दं जु॑षस्व। वयः॑ सुप॒र्णा उप॑सेदु॒रिन्द्र॑म्। प्रि॒यमे॑धा ऋष॑यो॒ नाध॑मानाः। अप॑ ध्वा॒न्तमू॑र्णु॒हि पू॒र्धि चक्षुः॑। मु॒मु॒ग्ध्य॑स्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्। बृ॒हदि॑न्द्रा॑य गायत॥३६॥

मरु॑तो वृत्र॒हन्त॑मम्। येन॒ ज्योति॒रज॑नयन्नृता॒वृधः॑। दे॒वं दे॒वाय॒ जागृ॑वि। कामि॒हैका॒ः क

इमे पतङ्गाः। मान्थालाः कुलिपरिमापतन्ति। अनावृतैनान्प्रधमन्तु देवाः। सौपर्णं चक्षुस्तनुवा विदेय। एवा वन्दस्व वरुणं बृहन्तम्। नमस्याधीरममृतस्य गोपाम्। स नः शर्म त्रिवरूथं वियꣳसत्॥३७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तम्। हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतम्। यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। शं नो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शं योरभि स्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणाम्। क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्॥३८॥

अपो याचामि भेषजम्। अफ्सु मे सोमो अब्रवीत्। अन्तर्विश्वानि भेषजा। अग्निं च विश्वशम्भुवम्। आपश्च विश्वभेषजीः। यदफ्सु ते सरस्वति। गोष्वश्वेषु यन्मधु। तेन मे वाजिनीवति। मुखमद्धि सरस्वति। या सरस्वती वैशम्भल्या॥३९॥

तस्या मे रास्व। तस्यास्ते भक्षीय। तस्यास्ते भूयिष्ठभाजो भूयास्म। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वह हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। इहैव सन्तत्र सन्तं त्वाऽग्ने। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्॥४०॥

ज्योतिषा त्वा वैश्वानरेणोपतिष्ठे। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आरोह। अथा नो वर्धया रयिम्। या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहात्मा-ऽऽत्मानम्। अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा सीद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजाꣳ रयिमस्मासु धेहि। अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रम्। सत्रा दधानमप्रतिष्कुतꣳ शवासि। मꣳहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री। त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत्। सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवशत्। स ईं ममाद महि कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैनꣳ सश्चद्देवं देवः सत्यमिन्दुꣳ सत्य इन्द्रः। विदद्यतीं सरमा रुग्णमद्रेः। महि पाथः पूर्व्यꣳ सद्ध्रियक्कः। अग्रं नयथ्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रव प्रथमा जानतीगात्। विदद्गव्यꣳ सरमा दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते विट्। आ ये विश्वाः स्वपत्यानि

च॒क्रुः। कृ॒ण्वा॒नासो॑ अमृत॒त्वाय॑ गा॒तुम्। त्वं नृभि॑र्नृपते दे॒वहू॑तौ॥४३॥

भूरी॑णि वृ॒त्वा ह॑र्यश्व हꣳसि। त्वन्निद॑स्यु॒ञ्चुमु॑रिम्। धुनिं॒ चास्वा॑पयो द॒भीत॑ये सु॒हन्तु॑। ए॒वा पा॑हि प्र॒त्नथा॒ मन्द॑तु त्वा। श्रु॒धि ब्रह्म॑ वावृधस्वो॒त गी॒र्भिः। आ॒विः सूर्यं॑ कृणु॒हि पी॒पिही॒षः। ज॒हि शत्रूꣳ॑ र॒भि गा इ॑न्द्र तृन्धि। अग्ने॒ बाध॑स्व॒ वि मृधो॑ नुदस्व। अपामी॑वा॒ अप॒ रक्षाꣳ॑सि सेध। अ॒स्माथ्स॑मु॒द्राद्वृ॑ह॒तो दि॒वो नः॑॥४४॥

अ॒पां भू॒मान॒मुप॑ नः सृजे॒ह। यज्ञ॒ प्रति॑ तिष्ठ सुम॒तौ सु॒शेवा॒ आ त्वा॑। वसू॑नि पुरु॒धा वि॑शन्तु। दी॒र्घमायु॒र्यज॑मानाय कृ॒ण्वन्। अथा॒मृते॑न जरि॒तार॑मङ्धि। इन्द्रः॑ शु॒नाव॒द्वित॑नोति॒ सीरम्॑। सं॒व॒थ्स॒रस्य॑ प्रति॒माण॑मे॒तत्। अ॒र्कस्य॒ ज्योति॒स्तदिदा॑स॒ ज्येष्ठम्॑। सं॒व॒थ्स॒रꣳ शु॒नव॒थ्सीर॑मे॒तत्। इन्द्र॑स्य॒ राधः॒ प्रय॑तं पु॒रु त्मना॑। तद॑र्करू॒पं वि॒मिमा॑नमेति। द्वाद॑शारे॒ प्रति॑ तिष्ठ॒तीद्वृषा॑। अ॒श्वा॒यन्तो॑ ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। हवा॑महे॒ त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सुम॒तौ नवा॑याम्।यमि॑न्द्र त्वा शु॒नꣳ हु॑वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत यꣳसच्चर्षणी॒नां वै॑शम्भ॒ल्या हा॑सी॒त्त्वमु॒रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्त्मना॒ षट्च॑॥१२॥ [८]

प्रा॒ण उ॒देहि॒ पुन॒रा नो॑ भर य॒ज्ञो रा॒यो वार्त्र॑हत्याय॒ वसू॑ना॒ꣳ स ईं॑ पाह्य॒ष्टौ॥८॥
प्रा॒णो र॑क्ष॒त्यगृ॑भीता धाराव॒रा म॒रुतो॑ दीर्घायु॒त्वाय॒ ज्योति॑षा त्वा॒ पञ्च॑चत्वारिꣳशत्॥४५॥
प्रा॒णः शु॒नꣳ हु॑वेम॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वाद्वीं त्वा॑ स्वादुना॑। तीव्रां तीव्रेण॑। अमृतां॑ममृतेन॑। मधु॑मतीं मधु॑मता। सृजामि॑ स꣣ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्यश्विभ्यां॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सुत्राम्णे॑ पच्यस्व। परी॑तो षिञ्चता सुतम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒म꣣ हविः॥१॥

दध॒न्वा यो नर्यो॑ अप्स्व॑न्तरा। सुषाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः। पुनातु॑ ते परि॒स्रुतम्॑। सोम॒꣣ सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वार॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सुत आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृग्धि। रसे॒नान्नं॒ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपू॒र्वं वि॒यूय॑। इ॒हेहै॑षां कृणुत॒ भोज॑नानि। ये ब॒र्॒हिषो॒ नमो॑वृक्तिं॒ न ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्यां॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते॒ योनि॒स्तेज॑से त्वा। वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं॑ मयि॑ धेहि। बल॑मसि॒ बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॒ हि वां॑ दे॒वहि॑त॒꣣ सदः॑ कृ॒तम्। मा स꣣सृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोम॑ ए॒षः। मा मा॑ हि꣣सीः॒ स्वां योनि॑माविशन्॥४॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्याश्वि॒नं तेजः॑। सा॒र॒स्व॒तं वी॒र्यम्॑। ऐ॒न्द्रं बलम्॑। ए॒ष ते॒ योनि॒र्मोदा॑य त्वा। आ॒न॒न्दाय॑ त्वा॒ मह॑से त्वा। ओजो॒ऽस्योजो॒ मयि॑ धेहि। म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि। महो॑ऽसि॒ महो॒ मयि॑ धेहि। सहो॑ऽसि॒ सहो॒ मयि॑ धेहि। या व्याघ्रं विषू॑चिका। उ॒भौ वृक॑ं च॒ रक्ष॑ति। श्ये॒नं प॑त॒त्रिण॑꣣ सि॒꣣हम्। सेमं पा॒त्व꣣ह॑सः। स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृङ्क्त। वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृङ्क्त॥५॥

हविः प्रत्यङ्ख्सोमो॒ अतिद्रुतो गृह्णाम्याविशन्विपूचिका॒ पञ्च॑ च॥५॥ [१]

सोमो॒ राजा॒ऽमृत॑꣣ सुतः। ऋ॒जी॒षणा॑जहान्मृ॒त्युम्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। विपान॑꣣ शु॒क्रमन्ध॑सः। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒यम्। इ॒दं पयो॒ऽमृतं॒ मधु॑। सोम॑म॒द्भ्यो व्य॑पिबत्। छन्द॑सा ह॒꣣सः शु॑चि॒षत्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्। अ॒द्भ्यः क्षी॒रं व्य॑पिबत्॥६॥

क्रुङ्ङाङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्रुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जरायुणा-ऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सतासती प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ व्यपिबत्। सुतासुतौ प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्। सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽदधात्। श्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्रुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानꣳ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु॥८॥

अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबन्नन्नर्तेन सत्यमिन्द्रियꣳ श्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥३॥ [२]

सुरावन्तं बर्हिषदꣳ सुवीरम्। यज्ञꣳ हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन। सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि। सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तꣳ शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रिप्तꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

पवित्रेण शतायुषा। विश्वमायुर्व्यश्ञवै। अग्न आयूꣳषि पवसेऽग्ने पवस्व। पवमानः सुवर्जनः पुनन्तु मा देवजनाः। जातवेदः पवित्रवद्यत्ते पवित्रमर्चिषि। उभाभ्यां देव सवितर्वैश्वदेवी पुनती। ये समानाः समनसः। पितरो यमराज्ये। तेषां लोकः स्वधा नमः। यज्ञो देवेषु कल्पताम्॥१२॥

ये संजाताः समनसः। जीवा जीवेषु मामकाः। तेषाꣳ श्रीर्मयि कल्पताम्। अस्मिँल्लोके शतꣳ समाः। द्वे स्रुती अशृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। याभ्यामिदं

विश्वमेजत्समेति। यदन्तरा पितरं मातरं च। इदꣳ हविः प्रजननं मे अस्तु। दशवीरꣳ सर्वगणꣳ स्वस्तये। आत्मसनि प्रजासनि। पशुसन्यभयसनि लोकसनि। अग्निः प्रजां बहुलां मे करोतु। अन्नं पयो रेतो अस्मासु धत्त। रायस्पोषमिषमूर्जमस्मासु दीधरत्स्वाहा॥१३॥
इन्द्रियायं पितरः शतायुषा पुनन्तु मा पितामहाः पुनन्तु प्रपितामहाः कल्पताꣳ स्वस्तये पशवं च॥५॥ [३]

सीसेन तन्त्रं मनसा मनीषिणः। ऊर्णासूत्रेण कवयो वयन्ति। अश्विना यज्ञꣳ सविता सरस्वती। इन्द्रस्य रूपं वरुणो भिषज्यन्। तदस्य रूपममृतꣳ शचीभिः। तिस्रोऽदधुर्देवताः सꣳरराणाः। लोमानि शष्पैर्बहुधा न तोक्मभिः। त्वगस्य माꣳसमभवन्न लाजाः। तदश्विना भिषजा रुद्रवर्तनी। सरस्वती वयति पेशो अन्तरः॥१४॥

अस्थि मज्जानं मासरैः। कारोतरेण दधतो गवां त्वचि। सरस्वती मनसा पेशलं वसु। नासत्याभ्यां वयति दर्शतं वपुः। रसं परिस्रुता न रोहितम्। नग्नहुर्धीरस्तसरन्न वेम। पयसा शुक्रममृतं जनित्रम्। सुरया मूत्राज्जनयन्ति रेतः। अपामतिं दुर्मतिं बाधमानाः। ऊर्ध्वं वातꣳ सबुवन्तदारात्॥१५॥

इन्द्रः सुत्रामा हृदयेन सत्यम्। पुरोडाशेन सविता जजान। यकृत्क्लोमानं वरुणो भिषज्यन्। मतस्ने वायव्यैर्न मिनाति पित्तम्। आन्त्राणि स्थाली मधु पिन्वमाना। गुदा पात्राणि सुदुघा न धेनुः। श्येनस्य पत्रं न प्लीहा शचीभिः। आसन्दी नाभिरुदरं न माता। कुम्भो वनिष्ठुर्जनिता शचीभिः। यस्मिन्नग्रे योन्यां गर्भो अन्तः॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधार उथ्सः। दुहे न कुम्भीꣳ स्वधां पितृभ्यः। मुखꣳ सदस्य शिर इथ्सदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना सꣳ सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेपो हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन तेजो हविषा शृतेन। पक्ष्माणि गोधूमैः क्लेरुतानि। पेशो न शुक्लमसितं वसाते॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम्। सरस्वत्युपवाकैर्व्यानम्। नस्यानि बर्हिर्बदरैर्जजान। इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णाभ्याꣳ श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम्। यवा न बर्हिर्भुवि केसराणि। कर्कन्धु जज्ञे मधु सारघं मुखात्। आत्मन्नुपस्थे न वृकस्य लोम। मुखे श्मश्रूणि न व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीर्षन् यशसे श्रियै शिखा। सिꣳहस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि।

अङ्गा॑न्यात्मन्भि॒षजा॒ तद॒श्विना॑। आ॒त्मान॒मङ्गैः॒ सम॑धा॒थ्सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒प१ शत॒मान॒मायुः॑। च॒न्द्रेण॒ ज्योति॑र॒मृतं॒ दधा॑ना। सर॑स्वती॒ योन्यां॒ गर्भ॑म॒न्तः। अ॒श्विभ्यां॒ पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभर्ति। अ॒पा१ रसे॑न॒ वरु॑णो॒ न साम्ना॑। इन्द्र॑ꣳ श्रि॒यै ज॒नय॑न्न॒प्स्सु राजा॑। तेजः॑ पशू॒ना१ ह॒विरि॑न्द्रि॒यावत्। प॒रि॒स्रुता॒ पय॑सा सार॒घं मधु॑। अ॒श्विभ्यां॑ दु॒ग्धं भि॒षजा॒ सर॑स्वत्या सुतासु॒ताभ्या॑म्। अ॒मृतः॒ सोम॒ इन्दुः॑॥१९॥

अन्तर॑ आ॒राद॒न्तर्व॑साते व्याघ्रलो॒म१ राजा॑ च॒त्वारि॑ च॥६॥ [४]

मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णोऽसि। सम॒हं विश्वै॑र्दे॒वैः। क्ष॒त्रस्य॒ नाभि॑रसि। क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि। स्यो॒नामा सी॑द। सु॒षदा॒मा सी॑द। मा त्वा॑ हि१सीत्। मा मा॑ हि१सीत्। निष॑साद धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः। प॒स्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतुः॑। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। अ॒श्विनो॒र्भैष॑ज्येन। तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साया॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। सर॑स्वत्यै॒ भैष॑ज्येन॥२१॥

वी॒र्या॑या॒न्नाद्या॑या॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑। श्रि॒यै यश॑से॒ बला॑या॒भिषि॑ञ्चामि। को॑ऽसि कत॒मो॑ऽसि। कस्मै॑ त्वा॒ काय॑ त्वा। सुश्लो॒काँ(४) सुम॑ङ्ग॒लाँ(४) सत्य॑रा॒जा(३)न्। शिरो॑ मे॒ श्रीः॥२२॥

यशो॒ मुख॑म्। त्विषिः॒ केशा॑श्च॒ श्मश्रू॑णि। राजा॑ मे प्रा॒णो॑ऽमृतम्। स॒म्राट्चक्षुः॑। वि॒राट्श्रो॒त्रम्। जि॒ह्वा मे॑ भ॒द्रम्। वाङ्महः॑। मनो॑ म॒न्युः। स्व॒राड्ग्रामः॑। मोदाः॑ प्रमो॒दा अ॒ङ्गु॒ली॒रङ्गा॑नि॥२३॥

चि॒त्तं मे॒ सहः॑। बा॒हू मे॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्। हस्तौ॑ मे॒ कर्म॑ वी॒र्यम्। आ॒त्मा क्ष॒त्रमुरो॒ मम॑। पृ॒ष्टीर्मे॑ रा॒ष्ट्रमुद॒र१सौ॑। ग्री॒वाश्च॒ श्रोण्यौ॑। ऊ॒रू अ॑र॒त्नी जानु॑नी। विशो॒ मेऽङ्गा॑नि स॒र्वतः॑। नाभि॑र्मे चि॒त्तं वि॒ज्ञानम्। पा॒युर्मेऽप॑चितिर्भ॒सत्॥२४॥

आ॒न॒न्द॒न॒न्दावा॒ण्डौ मे॑। भगः॒ सौभा॑ग्यं॒ पसः॑। जङ्घा॑भ्यां प॒द्भ्यां धर्मो॑ऽस्मि। वि॒शि राजा॒ प्रति॑ष्ठितः। प्रति॑ क्ष॒त्रे प्रति॑ तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्यश्वे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठामि॒ गोषु॑। प्रत्यङ्गे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठाम्या॒त्मन्। प्रति॑ प्रा॒णेषु॒ प्रति॑ तिष्ठामि पु॒ष्टे। प्रति॒ द्यावा॑पृथि॒व्योः। प्रति॑ तिष्ठामि य॒ज्ञे॥२५॥

त्र॒या दे॒वा एका॑दश। त्र॒यस्त्रि१शाः सु॒राध॑सः। बृह॒स्पति॑पुरोहिताः। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे।

देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं यज्ञेन। यज्ञो यजुर्भिः॥२६॥

यजूꣳषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः। याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा आहुतिभिः। आहुतयो मे कामान्थ्समर्धयन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मम। त्वङ्म आनतिरागतिः। माꣳसं म उपनतिः। वस्वस्थि। मज्जा म आनतिः॥२७॥

पस्त्याँस्वा सरस्वत्यै भैषज्येन श्रीरङ्गानि भसद्यज्ञे यज्ञो यजुर्भिरुपनतिर्द्वे च॥८॥ [५]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः। यदि दिवा यदि नक्तम्। एनाꣳसि चकृमा वयम्। वायुर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः। यदि जाग्रद्यदि स्वप्ने। एनाꣳसि चकृमा वयम्॥२८॥

सूर्यो मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः। यद्ग्रामे यदरण्ये। यथ्सभायां यदिन्द्रिये। यच्छूद्रे यदर्ये। एनश्चकृमा वयम्। यदेकस्याधि धर्मणि। तस्यावयजनमसि। यदापो अग्निया वरुणेति शपामहे। ततो वरुण नो मुञ्च॥२९॥

अवभृथ निचङ्कुण निचेरुरसि निचङ्कुण। अव देवैर्देवकृतमेनोऽयाट्। अव मर्त्यैर्मर्त्यकृतम्। उरोरा नो देव रिषस्पाहि। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। द्रुपदादिवेन्मुमुचानः। स्विन्नः स्नात्वी मलादिव॥३०॥

पूतं पवित्रेणेवाऽऽज्यम्। आपः शुन्धन्तु मैनसः। उद्वयं तमसस्परि। पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्। प्रतियुतो वरुणस्य पाशः। प्रत्यस्तो वरुणस्य पाशः। एधोऽस्येधिषीमहि। समिदसि॥३१॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि। अपो अन्वचारिषम्। रसेन समसृक्ष्महि। पयस्वाꣳ अग्न आगमम्। तं मा सꣳसृज वर्चसा। प्रजया च धनेन च। समावर्वर्ति पृथिवी। समुषाः। समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्। विभुं कामं व्यश्नवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एनाꣳसि चकृमा वयं मुञ्च मलादिव समिदसि जगत्रीणि च॥५॥ [६]

होता यक्षथ्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो वर्ष्मन्थ्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतार-

मप॑राजितम्। इन्द्रं॑ दे॒वꣳ सु॑व॒र्विदम्॑। प॒थिभि॒र्मधु॑मत्तमैः। नरा॒शꣳसे॑न॒ तेज॑सा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दिडा॑भि॒रिन्द्र॑मीडि॒तम्। आ॒जुह्वा॑न॒मम॑र्त्यम्। दे॒वो दे॒वैः सवी॑र्यः। वज्र॑हस्तः पुरन्द॒रः। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑यक्षद्ब॒र्॒हिषीन्द्र॑न्निषद्व॒रम्। वृ॒ष॒भं नर्या॑पसम्। वसु॑भीरु॒द्रैरा॑दि॒त्यैः। स॒युग्भि॑र्ब॒र्॒हिरास॑दत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दोजो॒ न वी॒र्यम्॑। सहो॒ द्वार॒ इन्द्र॑मवर्धयन्। सु॒प्रा॒य॒णा विश्र॑यन्तामृता॒वृधः॑। द्वार॒ इन्द्रा॑य मी॒ढुषे॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदु॒षे इन्द्र॑स्य धे॒नू। सु॒दुघे॑ मा॒तरौ॑ म॒ही। सवा॒तरौ॒ न तेज॑सी। व॒थ्समिन्द्र॑मवर्धताम्॥३५॥

वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा। भि॒षजा॒ सखा॑या। ह॒विषेन्द्रं॑ भिषज्यतः। क॒वी दे॒वौ प्रचे॑तसौ। इन्द्रा॑य धत्त इन्द्रि॒यम्। वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीः। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒पसः॑। इडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती॥३६॥

म॒हीन्द्र॑पत्नीर्ह॒विष्म॑तीः। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्रं॑ दे॒वम्। भि॒षजꣳ॑ सु॒यजं॑ घृत॒श्रियम्॑। पु॒रु॒रूपꣳ॑ सु॒रेत॑सं म॒घोनिम्॑। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पतिम्॑। श॒मि॒तारꣳ॑ श॒तक्र॑तुम्। धि॒यो जो॒ष्टार॑मिन्द्रि॒यम्॥३७॥

मध्वा॑ सम॒ञ्जन्प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दिन्द्र॒ꣳ॒ स्वाहाऽऽज्य॑स्य। स्वाहा॒ मेद॑सः। स्वाहा॑ स्तो॒काना॑म्। स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीनाम्। स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्। स्वाहेन्द्रꣳ॑ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। इन्द्र॒ आज्य॑स्य वियन्तु। होत॒र्यज॑॥३८॥

तेज॑साऽऽसददवर्धतां॒ भार॑तीन्द्रि॒यं जु॑षा॒णा द्वे च॑ (स॒मिधेन्द्र॒न्तनू॒नपा॑त॒मिडा॑भिर्ब॒र्॒हिष्योज॑ उ॒षे दैव्या॑ ति॒स्रस्त्वष्टा॑रं॒ वन॒स्पति॒मिन्द्रम्॑॥ स॒मिधेन्द्रं॑ च॒तुर्वेत्वेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वी॒तामेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वेत्वेको॑ वि॒यन्तु॒ होत॒र्यज॑॥)॥६॥ [७]

समि॑द्ध॒ इन्द्र॑ उ॒षसा॒मनी॑के। पु॒रो॒रुचा॑ पूर्व॒कृद्वा॑वृधा॒नः। त्रि॒भिर्दे॒वैस्त्रि॒ꣳशता॒ वज्र॑बाहुः। ज॒घान॑ वृ॒त्रं वि दुरो॑ ववार। नरा॒शꣳसः॒ प्रति॒शूरो॒ मिमा॑नः। तनू॒नपा॒त्प्रति॑ य॒ज्ञस्य॒ धाम॑। गोभि॑र्व॒पावा॒न्मधु॑ना सम॒ञ्जन्। हिर॑ण्यैश्च॒न्द्री य॑जति॒ प्रचे॑ताः। ई॒डि॒तो दे॒वैर्हरि॑वाꣳ अभि॒ष्टिः। आ॒जुह्वा॑नो ह॒विषा॒ शर्ध॑मानः॥३९॥

पु॒र॒न्द॒रो म॒घवा॒न् वज्र॑बाहुः। आया॑तु य॒ज्ञमुप॑नो जुषा॒णः। जु॒षा॒णो ब॒र्॒हिर्हरि॑वान्न॒ इन्द्रः॑। प्रा॒चीनꣳ॑ सीदत्प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः। उ॒रु॒व्यचाः॒ प्रथ॑मानꣳ स्यो॒नम्। आ॒दि॒त्यैर॒क्तं

वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुघे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होतारा विन्द्रं प्रथमा सुवाचा। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः। तिस्रो देवीर्हविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जञ्छमिता न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो वृषभस्तुराषाट्। घृतप्रुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य जुषताꣳ स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारि च॥४॥ [८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तꣳ सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न त्वावाꣳ अन्यो अस्ति। इन्द्र देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवासृजोऽपो अच्छा समुद्रम्। प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेवृधमधि धाद्युम्नमस्मे। महि क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारि च॥१॥ [९]

देवं बर्हिरिन्द्रꣳ सुदेवं देवैः। वीरवथ्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्रात्तोर्भृतम्। राया बर्हिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वार इन्द्रꣳ सङ्घाते। विड्वीर्यामन्नवर्धयन्। आ वथ्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता अपावाणम्। रेणुककाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यह्वेताम्। दैवीर्विशः प्रायासिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती। देवमिन्द्रमवर्धताम्। अयाव्यन्याघा द्वेषाꣳसि। आन्यावाक्षीद्वसु वार्याणि। यजमानाय शिक्षिते॥४५॥

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दुघे॑ सु॒दुघे॑। पय॒सेन्द्र॑मवर्धताम्। इष॒मूर्ज॑म॒न्याऽवा॑क्षीत्। सग्धि॒ꣳ सपी॑तिम॒न्या। नवे॑न॒ पूर्वं॒ दय॑माने। पु॒रा॒णेन॒ नवम्॑। अधा॑ता॒मूर्ज॑मू॒र्जाहु॑ती॒ वसु॒ वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒ते। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥४६॥

दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। ह॒ताघ॑शꣳसा॒वाभा॑र्ष्टां॒ वसु॒वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒तौ। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। पति॒मिन्द्र॑मवर्धयन्। अस्पृ॑क्ष॒द्भार॑ती॒ दिवम्॑। रु॒द्रैर्य॒ज्ञꣳ सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती गृ॒हान्॥४७॥

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसः॑। त्रि॒व॒रू॒थस्त्रि॑वन्धु॒रः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। श॒तेन॑ शितिपृ॒ष्ठाना॒माहि॑तः। स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते। मि॒त्रावरु॒णेद॑स्य हो॒त्रमर्ह॑तः। बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम्। अ॒श्विनाऽऽध्व॑र्यवम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥४८॥

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। हिर॑ण्यपर्णो॒ मधु॑शाखः सुपिप्प॒लः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। दिव॒मग्रे॑णाप्रात्। आऽन्तरि॑क्षं पृथि॒वीम॑दृꣳहीत्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीनाम्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वा॒स॒स्थमिन्द्रे॒णास॑न्नम्। अ॒न्या ब॒र्हीꣳष्य॒भ्य॑भूत्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। स्वि॑ष्टं कु॒र्वन्थ्स्वि॑ष्ट॒कृत्। स्वि॑ष्टम॒द्य क॑रोतु नः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥४९॥

वि॒य॒न्तु॒ यज॑ शिक्षि॒ते शि॑क्षि॒ते व॑सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑ गृ॒हान् वे॑तु॒ यजा॑भू॒थ्षट्च॑ (दे॒वं ब॒र्हिर्दे॒वीर्द्वारो॑ दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑ दे॒वी जोष्ट्री॑ दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा शिक्षि॒तौ दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसो॑ दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पति॑र्दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीनान्दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृद्दे॒वम्। वे॒तु॒ वि॒य॒न्तु॒ च॒तुर्वी॑ता॒मेको॑ वियन्तु च॒तुर्वे॑त्ववर्धयदवर्धय॒न्त्रिर॑वर्धता॒मेको॑ऽ वर्धयꣳश्च॒तुर॑वर्धयत्। वस्तो॒रा व॒थ्सेन॒ दैवी॒रया॒वीषꣳह॒ताऽस्पृ॑क्षच्छ॒तेन॒ दिवꣳ स्वास॒स्थꣳ स्वि॑ष्टꣳ शिक्षि॒ते शि॑क्षि॒ते शि॑क्षि॒तौ॥)॥६॥ [१०]

होता॑ यक्षथ्स॒मिधा॒ऽग्निमि॒डस्प॒दे। अ॒श्विनेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वतीम्। अ॒जो धू॒म्रो न गो॒धूमैः॒ क्व॑लैर्भेष॒जम्। मधु॒ शष्पै॒र्न तेज॑ इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्तनू॒नपा॒थ्सर॑स्वती। अवि॑र्मे॒षो न भे॑ष॒जम्। प॒था मधु॑म॒ताभ॑रन्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॑॥५०॥

बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॒जं तोक्म॑भिः। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षं॒ नरा॒शꣳसं॒ न न॒ग्नहुम्॑। पति॒ꣳ सुरा॑यै भेष॒जम्। मे॒षः सर॑स्वती भि॒षक्। रथो॒ न च॒न्द्र्य॑श्विनो॑र्व॒पा इन्द्र॑स्य वी॒र्यम्॑। बद॑रैरुप॒वाका॑भिर्भेष॒जं तोक्म॑भिः। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥५१॥

होता॑ यक्षदि॒डेडि॒त आ॒जुह्वा॑नः॒ सर॑स्वतीम्। इन्द्रं॒ बले॑न व॒र्धयन्। ऋ॒ष॒भेण॒ गवे॑न्द्रि॒यम्। अ॒श्विनेन्द्रा॑य वी॒र्यम्॑। यवैः॑ क॒र्कन्धु॑भिः। मधु॑ ला॒जैर्न मास॑रम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्वर॒हिः सु॒ष्टरी॒मोर्णम्रदाः॑। भि॒षङ्गास॑त्या॥५२॥

भि॒षजा॒ऽश्विनाऽश्वा॒ शिशु॑मती। भि॒षग्धेनुः॒ सर॑स्वती। भि॒षग्दु॒ह इन्द्रा॑य भेष॒जम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दुरो॒ दिशः॑। क॒व॒ष्यो॑ न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्यां॒ न दुरो॒ दिशः॑। इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दुघे॑। दु॒हे कामा॒न्थ्सर॑स्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भेष॒जम्। शु॒क्रं न ज्योति॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षथ्सु॒पेश॑सो॒षे नक्तं॒ दिवा॑। अ॒श्विना॑ सञ्जाना॒ने। सम॑ जाते॒ सर॑स्वत्या। त्विषि॒मिन्द्रे॒ न भे॑ष॒जम्। श्ये॒नो न रज॑सा ह॒दा। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑॥५४॥

वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा भि॒षजा॒ऽश्विना॑। इन्द्रं॒ न जागृ॑वी॒ दिवा॒ नक्तं॒ न भे॑ष॒जैः। शूष॒ꣳ सर॑स्वती भि॒षक्। सीसे॑न दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर्न भे॑ष॒जम्। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒ऽपसः॑। रू॒पमिन्द्रे॑ हिर॒ण्ययम्॑॥५५॥

अ॒श्विनेडा॒ न भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॒ इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्त्वष्टा॑र॒मिन्द्र॑म॒श्विना॑। भि॒षजं॒ न सर॑स्वतीम्। ओजो॒ न जू॒तिरि॑न्द्रि॒यम्। वृको॒ न र॑भ॒सो भि॒षक्। यशः॒ सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मास॑रम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्वन॒स्पतिम्॑। श॒मि॒तार॑ꣳ श॒तक्र॑तुम्। भी॒मं न म॒न्युꣳ राजा॑नं व्या॒घ्रं नम॑सा॒ऽश्विना॒ भाम॑म्। सर॑स्वती भि॒षक्। इन्द्रा॑य दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥५७॥

होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य स्तो॒काना॑म्। स्वाहा॒ मेद॑सां॒ पृथ॑क्। स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्या॑म्। स्वाहा॑ मे॒षꣳ सर॑स्वत्यै। स्वाह॑र्ष॒भमिन्द्रा॑य सि॒ꣳहाय॒ सह॑सेन्द्रि॒यम्। स्वाहा॒ऽग्निं न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॒ सोम॑मिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्र॑ꣳ सु॒त्रामा॑णꣳ सवि॒तारं॒ वरु॑णं भि॒षजां॒ पतिम्॑। स्वाहा॒ वन॒स्पतिं॑ प्रि॒यं पाथो॒ न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्॥५८॥

स्वाहा॒ऽग्निꣳ होत्राञ्जु॑षाणो अ॒ग्निर्भे॑षजम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒श्विना॒ सर॑स्वती॒मिन्द्र॑ꣳ सु॒त्रामा॑णम्। इ॒मे सोमाः॑ सु॒रामा॑णः। छागै॒र्न मे॒षैर्ऋ॑ष॒भैः सु॒ताः। शष्पै॒र्न तोक्म॑भिः। ला॒जैर्मह॑स्वन्तः। मदा॒ मास॑रेण॒ परि॑ष्कृताः। शु॒क्राः पय॑स्वन्तो॒ऽमृताः॑। प्रस्थि॑ता वो मधु॒श्चुतः॑। ता॒न॒श्विना॒ सर॑स्व॒तीन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा। जु॒षन्ताꣳ सौ॒म्यं मधु॑। पिब॑न्तु॒ मद॑न्तु वि॒यन्तु॒ सोमम्॑। होत॒र्यज॑॥५९॥

वीर्यं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज नासत्या सरस्वती मधु हिरण्यय भेषजं वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजाज्यपानमृताः पञ्च च (समिधाऽग्निꣳ षट्। तनूनपाथ्समप्त। नराशꣳसमृषिः। इडेडितो यवैरष्टौ। बर्हिः सप्त। दुरोऽश्विना नव। सुपेशसर्षिः। दैव्या होतारा सीसेन रसः। तिस्रस्वष्टारमष्टावष्टौ। वनस्पतिमृषिः। अग्निस्त्रयोदश। अश्विना द्वादश त्रयोदश। समिधाऽग्निं बदरैर्बदरैर्यवैरश्विना त्विषिमश्विना न भेषजꣳ रूपमश्विना भीमं भामम्॥)॥१०॥ [११]

समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना। त॒प्तो घ॒र्मो वि॒राट्थ्सु॒तः। दु॒हे धे॒नुः सर॑स्वती। सोमꣳ॑ शु॒क्रमि॒हेन्द्रि॒यम्। त॒नू॒पा भि॒षजा॑ सु॒ते। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती। मध्वा॒ रजाꣳसीन्द्रि॒यम्। इन्द्रा॑य प॒थिभि॑र्वहान्। इन्द्रा॒येन्दु॒ꣳ सर॑स्वती। नरा॒शꣳसे॑न न॒ग्नहुः॑॥६०॥

अधा॑ताम॒श्विना॒ मधु॑। भे॒ष॒जं भि॒षजा॑ सु॒ते। आ॒जु॒ह्वा॑ना॒ सर॑स्वती। इन्द्रा॑येन्द्रि॒याणि॑ वी॒र्यम्॑। इडा॑भिरश्विना॒विषम्॑। समूर्ज॒ꣳ सꣳ र॒यिं द॑धुः। अश्वि॑ना॒ नमु॑चेः सु॒तम्। सोमꣳ॑ शु॒क्रं प॑रि॒स्रुता॑। सर॑स्वती॒ तमाभ॑रत्। ब॒र्हि॒षेन्द्रा॑य॒ पात॑वे॥६१॥

क॒व॒ष्यो॑ न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्यां॑ न दुरो॒ दिशः॑। इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दुघे॑। दु॒हे कामा॒न्थ्सर॑स्वती। उ॒षासा॒ नक्त॑मश्विना। दिवेन्द्रꣳ॑ सा॒यमि॑न्द्रि॒यैः। स॒ञ्जा॒ना॒ने सु॒पेश॑सा। सम॑ जाते॒ सर॑स्वत्या। पा॒तं नो॑ अश्विना॒ दिवा॑। पा॒हि नक्तꣳ॑ सरस्वति॥६२॥

दैव्या॑ होतारा भिषजा। पा॒तमिन्द्र॒ꣳ सचा॑ सु॒ते। ति॒स्रस्त्रे॒धा सर॑स्वती। अ॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। ती॒व्रं प॑रि॒स्रुता॒ सोमम्॑। इन्द्रा॑य सुषवु॒र्मदम्॑। अश्वि॑ना भेष॒जं मधु॑। भे॒ष॒जं नः॒ सर॑स्वती। इन्द्रे॒ त्वष्टा॒ यशः॒ श्रियम्॑। रू॒पꣳ रू॑पमधुः सु॒ते। ऋ॒तु॒थेन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। श॒श॒मा॒नः प॑रि॒स्रुता॑। की॒लाल॑म॒श्विभ्यां॑ मधु॑। दु॒हे धे॒नुः सर॑स्वती। गोभि॒र्न सोम॑मश्विना। मास॑रेण परि॒ष्कृता॑। सम॑धाताꣳ॒ सर॑स्वत्या। स्वाहेन्द्रे॑ सु॒तं मधु॑॥६३॥

न॒ग्नहुः॒ पात॑वे सरस्वत्यधुः सु॒तेऽष्टौ च॑॥४॥ [१२]

अ॒श्विना॑ ह॒विरि॑न्द्रि॒यम्। नमु॑चेर्धि॒या सर॑स्वती। आ शु॒क्रमा॑सु॒राद्वसु॑। म॒घमिन्द्रा॑य जभ्रिरे। यम॒श्विना॒ सर॑स्वती। ह॒विषेन्द्र॒मव॑र्धयन्। स बि॑भेद व॒लं म॒घम्। नमु॑चावासु॒रे सचा॑। तमिन्द्रं॑ प॒शवः॒ सचा॑। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती॥६४॥

दधा॑ना अ॒भ्य॑नूषत। ह॒विषा॑ य॒ज्ञमि॑न्द्रि॒यम्। य इन्द्रं॑ इन्द्रि॒यं द॒धुः। स॒वि॒ता वरु॑णो॒ भगः॑। स सु॒त्रामा॑ ह॒विष्प॑तिः। यज॑मानाय सश्चत। स॒वि॒ता वरु॑णो॒ऽदध॑त्। यज॑मानाय दा॒शुषे॑। आद॑त्त॒ नमु॑चे॒र्वसु॑। सु॒त्रामा॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्॥६५॥

वरु॑णः क्ष॒त्रमि॑न्द्रि॒यम्। भगे॑न सवि॒ता श्रिय॑म्। सु॒त्रामा॒ यश॑सा॒ बल॑म्। दधा॑ना य॒ज्ञमा॑शत। अश्वि॑ना॒ गोभि॑रिन्द्रि॒यम्। अश्वे॑भिर्वी॒र्यं॑ बल॑म्। ह॒विषेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वती। यज॑मानमवर्धयन्। ता नास॑त्या सु॒पेश॑सा। हिर॑ण्यवर्तनी॒ नरा॑। सर॑स्वती ह॒विष्म॑ती। इन्द्र॒ कर्म॑सु नोऽवत। ता भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा। सा सु॒दुघा॒ सर॑स्वती। स वृ॑त्र॒हा श॒तक्र॑तुः। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्॥६६॥

उ॒भा सर॑स्वती॒ बल॑मिन्द्रि॒यन्नरा॒ षट्च॥३॥ [१३]

दे॒वं ब॒र्॒हिः सर॑स्वती। सु॒दे॒वमिन्द्रे॑ अ॒श्विना॑। तेजो॒ न चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒र्॒हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वारो॑ अ॒श्विना॑। भि॒षजेन्द्रे॒ सर॑स्वती। प्रा॒णं न वी॒र्य॑न्नसि। द्वारो॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजेन्द्रे॒ सर॑स्वती। बलं॒ न वाच॑मा॒स्ये॑। उ॒षाभ्या॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वी जोष्ट्री॑ अ॒श्विना॑। सु॒त्रामेन्द्रे॒ सर॑स्वती। श्रोत्रं॒ न कर्ण॑यो॒र्यशः॑। जोष्ट्री॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६८॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दुघे॑ सु॒दुघे॑। पय॒सेन्द्र॒ꣳ सर॑स्वत्य॒श्विना॑ भि॒षजा॑ऽवत। शु॒क्रं न ज्योतिः॒ स्तन॑यो॒राहु॑ती धत्त इन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वा दे॒वानां॑ भि॒षजा॑। होता॑रा॒विन्द्र॑म॒श्विना॑। व॒ष॒ट्का॒रैः सर॑स्वती। त्विषिं॒ न हृद॑ये म॒तिम्। होतृ॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६९॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। सर॑स्वत्य॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। शूष॒न्न मध्ये॒ नाभ्या॑म्। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसः॑। त्रि॒व॒रू॒थः सर॑स्वत्या॒ऽश्विभ्या॑मीयते॒ रथः॑। रेतो॒ न रू॒पम॒मृतं॑ ज॒नित्र॑म्। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥७०॥

दे॒व इन्द्रो॒ वन॒स्पतिः॑। हिर॑ण्यपर्णो अ॒श्विभ्याम्॑। सर॑स्वत्याः सुपिप्प॒लः। इन्द्रा॑य पच्यते॒ मधु॑। ओजो॒ न जू॒तिमृ॑ष॒भो न भामम्॑। वन॒स्पतिर्नो॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य

वियन्तु यज। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। अध्वरे स्तीर्णमश्विभ्याम्। ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युꣳ राजानं बर्हिषा दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होतारविन्द्रमश्विना। वाचा वाचꣳ सरस्वतीम्। अग्निꣳ सोमꣳ स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामा सविता वरुणो भिषक्। इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्टा देवा आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निना। होता होत्रे स्विष्टकृत्। यशो न दधदिन्द्रियम्। ऊर्जमपचितिꣳ स्वधाम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥७२॥

द्वारो दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजेन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज सरस्वत्या वनस्पतिः षट्ड (देवं बर्हिर्देवीर्द्वारो देवी उषासानक्ता देवी जोष्ट्री देवी ऊर्जाहुती देवा देवानाम् भिषजा वषट्कारैर्देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशꣳसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्विना सर्व वियन्तु। द्वारस्तिस्रः सर्ववियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वः सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्याꣳ सुतासुती। अञ्जन्त्ययं यजमानः॥)॥६॥ [१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। पचन्पक्तीः। पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्नश्विभ्यां छागꣳ सरस्वत्या इन्द्राय। बध्नन्थ्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्विभ्याम्। बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्यां छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्विभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। अक्षꣳस्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः। अवीवृधन्त ग्रहैः। अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। सोमान्थ्सुराम्णः। उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्। अवीवृधन्ताङ्गूषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणां नपादवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सप्त च॥२॥ [१५]

उशन्तस्त्वा हवामह आ नो अग्ने सुकेतुना। त्वꣳ सोम महे भगं त्वꣳ सोम प्रचिकितो मनीषा। त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे त्वꣳ सोम पितृभिः संविदानः। बर्हिषदः पितर आऽहं पितॄन्। उपहूताः पितरोऽग्निष्वात्ताः पितरः। अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे। नराशꣳसे सोमपीथं य आशुः। ते नो अर्वन्तः सुहवा भवन्तु। शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे। ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः॥७५॥

अꣳहोमुचः पितरः सोम्यासः। परेऽवरेऽमृतासो भवन्तः। अधि ब्रुवन्तु ते

अवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जुषमाणाः करम्भम्। उदीराणा अवरे परे च। अग्निष्वात्ता ऋतुभिः संविदानाः। इन्द्रवन्तो हविरिदं जुषन्ताम्। यदग्ने कव्यवाहन त्वमग्न ईडितो जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवत्रा जेहमानाः। होत्रावृधः स्तोमतष्टासो अर्कैः। आऽग्ने याहि सुविदत्रेभिरर्वाङ्। सत्यैः कव्यैः पितृभिर्घर्मसद्भिः। हव्यवाहमजरं पुरुप्रियम्। अग्निं घृतेन हविषा सपर्यन्। उपासदं कव्यवाहं पितॄणाम्। स नः प्रजां वीरवतीꣳ समृण्वतु॥७६॥

अनग्निष्वात्ता जेहमानाः सप्त च॥२॥ [१६]

होता यक्षदिडस्पदे। समिधानं महद्यशः। सुषमिद्धं वरेण्यम्। अग्निमिन्द्रं वयोधसम्। गायत्रीं छन्द इन्द्रियम्। त्र्यविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षच्छुचिव्रतम्। तनूनपातमुद्भिदम्। यं गर्भमदितिर्दधे॥७७॥

शुचिमिन्द्रं वयोधसम्। उष्णिहं छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदीडेन्यम्। ईडितं वृत्रहन्तमम्। इडाभिरीड्यꣳ सहः। सोममिन्द्रं वयोधसम्। अनुष्टुभं छन्द इन्द्रियम्। त्रिवथ्सं गां वयो दधत्॥७८॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्सुबर्हिषदम्। पूषण्वन्तममर्त्यम्। सीदन्तं बर्हिषि प्रिये। अमृतेन्द्रं वयोधसम्। बृहतीं छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होतायक्षद्व्यचस्वतीः। सुप्रायणा ऋतावृधः॥७९॥

द्वारो देवीर्हिरण्ययीः। ब्रह्माण इन्द्रं वयोधसम्। पङ्क्तिं छन्द इहेन्द्रियम्। तुर्यवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्सुपेशसे। सुशिल्पे बृहती उभे। नक्तोषासा न दर्शते। विश्वमिन्द्रं वयोधसम्। त्रिष्टुभं छन्द इन्द्रियम्॥८०॥

पष्ठवाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्प्रचेतसा। देवानामुत्तमं यशः। होतारा दैव्या कवी। सयुजेन्द्रं वयोधसम्। जगतीं छन्द इहेन्द्रियम्। अनड्वाहं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्पेशस्वतीः॥८१॥

तिस्रो देवीर्हिरण्ययीः। भारतीर्बृहतीर्महीः। पतिमिन्द्रं वयोधसम्। विराजं छन्द इहेन्द्रियम्। धेनुं गां न वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षथ्सुरेतसम्। त्वष्टारं पुष्टिवर्धनम्। रूपाणि बिभ्रतं पृथक्। पुष्टिमिन्द्रं वयोधसम्॥८२॥

द्वि॒पदं॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षाणं॒ गां न वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षच्छ॒तक्र॑तुम्। हिर॑ण्यपर्णमु॒क्थिनम्॑। र॒श॒नां बिभ्र॑तं व॒शिम्। भग॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। क॒कुभं॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। व॒शां वे॒हतं॒ गां न वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒थ्स्वाहा॑कृतीः। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिं॒ पृथ॑क्। वरु॑णं भेष॒जं क॒विम्। क्ष॒त्रमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। अति॑च्छन्दसं॒ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हदृ॑ष॒भं गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥८३॥

द॒धे दध॑दृता॒वृध॑ इन्द्रि॒यं पेश॑स्वतीर्वयो॒धसं॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ स॒प्त च॑ (इ॒डस्प॒देऽग्निङ्गा॑य॒त्रीन्त्र्यविम्॑। शुचि॑व्रत॒ꣳ शुचि॑मु॒ष्णिह॑न्दित्य॒वाहम्॑। ई॒डेन्य॒ꣳ सोम॑मनु॒ष्टुभं॑ त्रिव॒थ्सम्। सु॒ब॒र्हि॒षद॑म॒मृतेन्द्रं॑ बृह॒तीं पञ्चा॑विम्। व्यच॑स्वतीः सुप्राय॒णा द्वारो॑ ब्र॒ह्माणः॑ प॒ङ्क्तिमि॒ह तु॑र्य॒वाहम्॑। सु॒पेश॑से॒ विश्व॒मिन्द्रं॑ त्रि॒ष्टुभं॑ पष्ठ॒वाहम्॑। प्रचे॑तसा स॒युजेन्द्रं॒ जग॑तीमि॒हान॒ड्वाहम्॑। पेश॑स्वतीस्ति॒स्रः पतिं॑ वि॒राज॑मि॒ह धे॒नुन्न। सु॒रेत॑स॒न्त्वष्टा॑रं॒ पु॒ष्टिमिन्द्रं॑ द्वि॒पद॑मि॒होक्षाण॒न्न। श॒तक्र॑तुं॒ भग॒मिन्द्रं॑ क॒कुभ॑मि॒ह व॒शान्न। स्वाहा॑कृतीः क्ष॒त्रमति॑च्छन्दसं बृ॒हदृ॑ष॒भं गां वयो॒ दध॑दिन्द्रि॒यमृषिं॑ वसु॒ नव॑ द॒शेहे॑न्द्रि॒यमष्ट॑ नव दश॒ गां न वयो॒ दध॑दि॒डस्प॒दे सर्व॑ वेतु॥)॥७॥ [१७]

समि॑द्धो अ॒ग्निः स॒मिधा॑। सुष॑मिद्धो॒ वरे॑ण्यः। गा॒य॒त्री छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्र्यवि॒र्गौर्वयो॑ दधुः। तनू॒नपा॒च्छुचि॑व्रतः। त॒नू॒पाच्च॒ सर॑स्वती। उ॒ष्णिक्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। दि॒त्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः। इडा॑भिर॒ग्निरीड्यः॑। सोमो॑ दे॒वो अम॑र्त्यः॥८४॥

अ॒नु॒ष्टुप्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒थ्सो गौर्वयो॑ दधुः। सु॒ब॒र्हि॒र॒ग्निः पू॑ष॒ण्वान्। स्ती॒र्णब॑र्हि॒रम॑र्त्यः। बृ॒ह॒ती छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। पञ्चा॑वि॒र्गौर्वयो॑ दधुः। दुरो॑ दे॒वीर्दिशो॑ म॒हीः। ब्र॒ह्मा दे॒वो बृह॒स्पतिः॑। प॒ङ्क्तिश्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। तु॒र्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः॥८५॥

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा। विश्वे॑ दे॒वा अम॑र्त्याः। त्रि॒ष्टुप्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। प॒ष्ठ॒वाद्गौर्वयो॑ दधुः। दैव्या॑ होतारा भिषजा। इन्द्रे॑ण स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ड्वान्गौर्वयो॑ दधुः। ति॒स्र इडा॒ सर॑स्वती। भार॑ती म॒रुतो॒ विशः॑॥८६॥

वि॒राट्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। धे॒नुर्गौर्न वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तु॒रीपो॒ अद्भु॑तः। इ॒न्द्रा॒ग्नी पु॑ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षा गौर्न वयो॑ दधुः। श॒मि॒ता नो॒ वन॒स्पतिः॑। स॒वि॒ता प्र॑सु॒वन्भगम्॑। क॒कुच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं वरु॑णः। सु॒क्ष॒त्रो भे॑ष॒जं क॑रत्। अति॑च्छन्दा॒श्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हदृ॑ष॒भो गौर्वयो॑ दधुः॥८७॥

अम॑र्त्यस्तुर्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधु॒र्विशो॑ व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च॥४॥ [१८]

व॒स॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॒ तेज॑सा। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑। रु॒द्राः प॑ञ्चद॒शे स्तु॒तम्। बृ॒ह॒ता यश॑सा॒ बलम्॑। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। व॒र्षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तम्॥८८॥

वैरूपेण विशौजसा। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शारदेनर्तुना देवाः। एकविꣳश ऋभवः स्तुतम्। वैराजेन श्रिया श्रियम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः। हेमन्तेनर्तुना देवाः। मरुतस्त्रिणवे स्तुतम्। बलेन शक्करीः सहः। हविरिन्द्रे वयो दधुः। शैशिरेणर्तुना देवाः। त्रयस्त्रिꣳशेऽमृतꣳ स्तुतम्। सत्येन रेवतीः क्षत्रम्। हविरिन्द्रे वयो दधुः॥८९॥

स्तोमे सप्तदशे स्तुतꣳ सहो हविरिन्द्रे वयो दधुश्चत्वारिं च (वसन्तेन ग्रीष्मेण वर्षाभिः शारदेन हेमन्तेन शैशिरेण षट्॥)॥२॥——[१९]

देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। गायत्रिया छन्दसेन्द्रियम्। तेज इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वारो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवीर्देवमवर्धयन्। उष्णिहा छन्दसेन्द्रियम्। प्राणमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥९०॥

देवी देवं वयोधसम्। उषे इन्द्रमवर्धताम्। अनुष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। वाचमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। बृहत्या छन्दसेन्द्रियम्। श्रोत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥९१॥

देवी ऊर्जाहुती देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवी देवमवर्धताम्। पङ्क्त्या छन्दसेन्द्रियम्। शुक्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवा दैव्या होतारा देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवा देवमवर्धताम्। त्रिष्टुभा छन्दसेन्द्रियम्। त्विषिमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज॥९२॥

देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्वयोधसम्। पतिमिन्द्रमवर्धयन्। जगत्या छन्दसेन्द्रियम्। बलमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो नराशꣳसो देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। विराजा छन्दसेन्द्रियम्। रेत इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥९३॥

देवो वनस्पतिर्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। द्विपदा छन्दसेन्द्रियम्। भगमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं बर्हिर्वारितीनां देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥९४॥

वियन्तु यज वीतां यज वीतां यज वेतु यज वेतु यज पञ्च च (देवं बर्हिर्गायत्रिया तेजः। देवीर्द्वारं उष्णिहां प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्ट्री बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहुती पङ्क्त्या शुक्रम्। देवा दैव्या होतारा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः पतिं जगत्या

बलम्। देवो नराशꣳसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्। देवं बर्हिर्वारितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्।तु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वैत्ववर्धयदवर्धयꣳश्चतुरर्धतामेकोऽवर्धयꣳ श्चतुरर्धयत्॥)॥५॥ [२०]

स्वाद्वीं त्वा सोमः सुरावन्तꣳ सीसेन मित्रोऽसि यद्देवा होता यक्षथ्समिधेन्द्रꣳ समिद्ध इन्द्र आचर्षणिप्रा देवं बर्हिर्होता यक्षथ्समिधाऽग्निꣳ समिद्धो अग्निरश्विनाऽश्विनां हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा वसन्तेनर्तुना देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विꣳशतिः॥२०॥

स्वाद्वीं त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रेणोषासानक्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो वनस्पतिः पष्ठवाहङ्गां देवी देवं वयोधसं चतुर्नवतिः॥९४॥

स्वाद्वीं त्वा वेतु यजः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृथ्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तरꣳ साम भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराशꣳसेषु। त्रयस्त्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवाव रुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिꣳशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिꣳशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता एवाव रुन्धे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवैनꣳ समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत वा अश्वौ दधाति॥४॥ [१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकुरोति। निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्थ्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सप्तैतानि हवीꣳषि भवन्ति। सप्तगणा वै मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रजनयिता। दध्नाऽभिषिञ्चति। ऊग्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विड्वै मरुतोऽष्टौ च॥२॥ [२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव

सा॑वि॒त्रः। अथ॒ यद्बा॑र्हस्प॒त्यः। ए॒तद्वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ वाक्प॒तीयम्॑। अथ॒ यद॑ग्नीषो॒मीयः॑। आ॒ग्नेयो वै ब्रा॑ह्म॒णः। तौ य॒दा स॒ङ्गच्छे॑ते॥७॥

अथ॑ वी॒र्या॑वत्तरो भवति। अथ॒ यथ्सा॑रस्व॒तः। ए॒तद्धि प्र॒त्यक्षं॑ ब्राह्म॒णस्य॑ वाक्प॒तीयम्॑। नि॒र्व॒रु॒ण॒त्वायै॒व वा॑रु॒णः। अथो॒ य ए॒व कश्च॒ सन्थ्सू॒यते॑। स हि वा॑रु॒णः। अथ॒ यद्द्या॑वापृथि॒व्यः॑। इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॒ वज्र॒मुद॑यच्छत्। तं द्यावा॑पृथि॒वी नान्व॑मन्येताम्। तमे॒तेनै॒व भा॑ग॒धेये॒नान्व॑मन्येताम्॥८॥

वज्र॑स्य॒ वा ए॒षोऽनुमा॒नाय॑। अनु॑मतवज्रः सूयाता॒ इति॑। अ॒ष्टावे॒तानि॑ ह॒वी२ंषि॑ भवन्ति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्री ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। गा॒य॒त्रि॒यैव ब॑ह्मवर्च॒समव॑ रुन्धे। हिर॑ण्येन घृ॒तमुत्पु॑नाति। तेज॑स ए॒व रु॒चे। कृ॒ष्णा॒जि॒नेऽभिषि॑ञ्चति। ब्रह्म॑णो॒ वा ए॒तद्रू॑ख्सा॒मयो॑ रू॒पम्। यत्कृ॑ष्णाजि॒नम्। ब्रह्म॑न्नेवैन॑मृख्सा॒मयो॒रध्य॒भिषि॑ञ्चति। घृ॒तेना॒भिषि॑ञ्चति। तथा॑ वी॒र्या॑वत्तरो भवति॥९॥

स॒ङ्गच्छे॑ते भाग॒धेये॒नान्व॑मन्येता२ रू॒पं च॒त्वारि॑ च॥३॥ [३]

न वै सोमे॑न॒ सोम॑स्य स॒वोऽ॑स्ति। ह॒तो ह्ये॑षः। अ॒भिषु॑तो॒ ह्ये॑षः। न हि ह॒तः सू॒यते॑। सौ॒मी२ं सू॒तव॑शा॒मा ल॑भते। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। सौ॒म्यर्चाऽभिषि॑ञ्चति। रे॒तो॒धा ह्ये॑षा। रेतः॒ सोमः॑। रेत॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। यत्किं च॑ राज॒सूय॑मृ॒ते सोमम्॑। तथ्सर्वं॑ भवति। अषा॑ढं यु॒थ्सु पृत॑नासु॒ पप्रि॑म्। सु॒व॒र्ष॒ाम॒फ्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्। भ॒रे॒षु॒जा२ं सु॑क्षि॒ति२ं सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं॒ त्वामनु॑ मदेम सोम॥१०॥

रेतः॒ सोमः॑ स॒प्त च॑॥१॥ [४]

यो वै सोमे॑न सू॒यते॑। स दे॑वस॒वः। यः प॒शुना॑ सू॒यते॑। स दे॑वस॒वः। य इष्ट्या॑ सू॒यते॑। स म॑नुष्यस॒वः। ए॒तं वै पृथ॑ये दे॒वाः प्राय॑च्छन्। ततो॒ वै सोऽप्या॑र॒ण्याना॑ पशू॒नाम॑सूयत। याव॑ती॒ः कियं॑तीश्च प्र॒जा वाचं॒ वद॑न्ति। तासा॒२ं सर्वा॑सा२ं सूयते॥११॥

य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। ना॒रा॒श॒ꣳस्यर्चाऽभिषि॑ञ्चति। म॒नु॒ष्या॑ वै नरा॒श२ंसः॑। नि॒ह्नु॒त्य॒ वावैतत्। अथा॒भिषि॑ञ्चति। यत्किं च॑ राज॒सूय॑मनुत्तरवे॒दीकम्॑। तथ्सर्वं॑ भवति। ये मे॑ पञ्चा॒शत॑ द॒दुः। अश्वा॑ना२ं स॒धस्तु॑तिः। द्यु॒मद॑ग्ने॒ महि॒ श्रवः॑। बृ॒हत्कृ॑धि म॒घोना॑म्। नृ॒वद॑मृत नृ॒णाम्॥१२॥

सू॒यते॒ स॒धस्तु॑ति॒स्त्रीणि॑ च॥२॥ [५]

एष गोसवः। षट्त्रिꣳश उक्थ्यो बृहथ्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्थ्सवः। यो राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव रथन्तरम्॥१४॥

असौ बृहत्। अनयोरेवैनमनन्तरहितमभिषिञ्चति। पशुस्तोमो वा एषः। तेन गोसवः। षट्त्रिꣳशः सर्वः। रेवज्ज्ञातः सहसा वृद्धः। क्षत्राणां क्षत्रभृत्तमो वयोधाः। महान्महित्वे तस्तभानः। क्षत्रे राष्ट्रे च जागृहि। प्रजापतेस्त्वा परमेष्ठिनः स्वाराज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। स्वाराज्यमेवैनं गमयति॥१५॥

इव भवति रथन्तरमाहैकं च॥३॥ [६]

सिꣳहे व्याघ्र उत या पृदाकौ। त्विषिरग्नौ ब्राह्मणे सूर्ये या। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या राजन्ये दुन्दुभावायतायाम्। अश्वस्य क्रन्द्ये पुरुषस्य मायौ। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। या हस्तिनि द्वीपिनि या हिरण्ये। त्विषिरश्वेषु पुरुषेषु गोषु॥१६॥

इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। रथे अक्षेषु वृषभस्य वाजे। वाते पर्जन्ये वरुणस्य शुष्मे। इन्द्रं या देवी सुभगा जजान। सा न आगन्वर्चसा संविदाना। राडसि विराडसि। सम्राडसि स्वराडसि। इन्द्राय त्वा तेजस्वते तेजस्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्राय त्वौजस्वत ओजस्वन्तꣳ श्रीणामि॥१७॥

इन्द्राय त्वा पयस्वते पयस्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्राय त्वाऽऽयुष्मत आयुष्मन्तꣳ श्रीणामि। तेजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। तेजस्वदस्तु मे मुखम्। तेजस्वच्छिरो अस्तु मे। तेजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। तेजसा सम्पिपृग्धि मा। ओजोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि॥१८॥

ओजस्वदस्तु मे मुखम्। ओजस्वच्छिरो अस्तु मे। ओजस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। ओजसा सं पिपृग्धि मा। पयोऽसि। तत्ते प्र यच्छामि। पयस्वदस्तु मे मुखम्। पयस्वच्छिरो अस्तु मे। पयस्वान् विश्वतः प्रत्यङ्। पयसा सं पिपृग्धि मा॥१९॥

आयुरसि। तत्ते प्र यच्छामि। आयुष्मदस्तु मे मुखम्। आयुष्मच्छिरो अस्तु मे। आयुष्मान् विश्वतः प्रत्यङ्ङः। आयुषा सं पिपृग्धि मा। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि। प्रियꣳ रेतो वरुण सोम राजन्। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ। विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासाꣳ रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गह्मनाः। सोम इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्ङः। सूर्य इव ज्योतिषा विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। तेजसे ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। पुष्ट्यै प्रजननाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। आयुषे दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तꣳ श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पयसा सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे च॥७॥ [७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्कौ न्यङ्कावभित आतिष्ठ वृत्रहन्नथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्। श्रियं वसानश्चरति स्वरोचाः। महत्तदस्यासुरस्य नाम। आ विश्वरूपो अमृतानि तस्थौ। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु बृहस्पतिः॥२३॥

अनु सोमो अन्वग्निरावीत्। अनु त्वा विश्वे देवा अवन्तु। अनु सप्त राजानो य उताभिषिक्ताः। अनु त्वा मित्रावरुणाविहावतम्। अनु द्यावापृथिवी विश्वशम्भू। सूर्यो अहोभिरनु त्वाऽवतु। चन्द्रमा नक्षत्रैरनु त्वाऽवतु। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहद्दक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिताꣳ सोमो अग्निः। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्॥२४॥

बृहस्पतिः सोमो अग्निरेकं च॥२॥ [८]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। स एतं प्रजापतिरोदनमपश्यत्। सोऽन्नं भूतोऽतिष्ठत्। ता अन्यत्रान्नाद्यमवित्वा। प्रजापतिं प्रजा उपावर्तन्त। अन्नमेवैनं भूतं पश्यन्तीः प्रजा उपावर्तन्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। सर्वाण्यन्नानि भवन्ति॥२५॥

सर्वे पुरुषाः। सर्वाण्येवान्नान्यव रुन्धे। सर्वान्पुरुषान्। राडसि विराडसीत्याह।

स्वाराज्यमेवैनं गमयति। यद्धिरण्यं ददाति। तेजस्तेनाव रुन्धे। यत्तिसृधन्वम्। वीर्यं तेन। यदष्ट्राम्॥२६॥

पुष्टिं तेन। यत्कमण्डलुम्। आयुष्टेन। यद्धिरण्यमा बध्नाति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवास्मिन्दधाति। अथो तेजो वै हिरण्यम्। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते। यदोदनं प्राश्नाति। एतदेव सर्वमवरुध्य॥२७॥

तदस्मिन्नेकधाऽधात्। रोहिण्यां कार्यः। यद्ब्राह्मण एव रोहिणी। तस्मादेव। अथो वर्ष्मैवैनꣳ समानानां करोति। उद्यता सूर्येण कार्यः। उद्यन्तं वा एतꣳ सर्वाः प्रजाः प्रतिनन्दन्ति। दिदृक्षेण्यो दर्शनीयो भवति। य एवं वेद। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥२८॥

अवेत्योऽवभृथा (३) ना (३) इति। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। तथ्स्वेदेवावैति। तन्नावैति। त्रिभिः पवयति। त्रय इमे लोकाः। एभिरेवैनं लोकैः पवयति। अथो अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसाऽभिषिञ्चति॥२९॥
भवन्त्यष्ट्रांमवरुध्य वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥५॥ [९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुथ्स्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवथ्सरः। ऋतुष्वेव संवथ्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तो यज्ञः। यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशꣳ स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै॥३१॥
भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥२॥ [१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्षणः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त। त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवं द्वितीयै। एवं तृतीयै॥३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहन्ना लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा कान्दमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन यजते॥३३॥

य उं चैनमेवं वेद। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मरुतो देवानां भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः। आ पञ्चमात्पुरुषादन्नमत्ति। य एतेन यजते। य उं चैनमेवं वेद। सप्तदशꣳ स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरेव नैति॥३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽत्ति य एतेन यजते य उं चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः सप्तदशं प्रजापतेरेव नैति)॥३॥ [११]

अस्या जरासो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्नयः पावकाः। श्विचीचयः श्वात्रासो भुरण्यवः। वनर्षदो वायवो न सोमाः। यजा नो मित्रावरुणा। यजा देवाꣳ ऋतं बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना पिबतꣳ सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना यज्ञवाहसा॥३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्यां वथ्समुप धापयेते। हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधज्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिꣳशच्च देवा नव चाऽसपर्यन्॥३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बर्हिरस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाड्जुह्वाऽऽस्यः। अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः कविक्रतुः। देवो देवेभिरा गमत्। अग्निश्रियो मरुतो विश्वकृष्टयः। आ त्वेषमुग्रमव ईमहे वयम्॥३७॥

ते स्वानिनो रुद्रिया वर्षनिर्णिजः। सिꣳहा न हेषक्रतवः सुदानवः। यदुत्तमे मरुतो मध्यमे वा। यद्वाऽवमे सुभगासो दिवि ष्ठ। ततो नो रुद्रा उत वाऽन्वस्य। अग्ने वित्ताद्धविषो यद्यजामः। ईडे अग्निꣳ स्ववसन्नमोभिः। इह प्रसत्तो वि च यत्कृतं नः। रथैरिव प्रभरे वाजयद्भिः। प्रदक्षिणिन्मरुताꣳ स्तोममृध्याम्॥३८॥

श्रुधि श्रुत्कर्ण वह्निभिः। देवैरग्ने सयावभिः। आसीदन्तु बर्हिषि। मित्रो वरुणो अर्यमा। प्रातर्यावाणो अध्वरम्। विश्वेषामदितिर्यज्ञियानाम्। विश्वेषामतिथिर्मानुषाणाम्। अग्निर्देवानामव आवृणानः। सुमृडीको भवतु विश्ववेदाः। त्वे अग्ने सुमतिं भिक्षमाणाः॥३९॥

दिवि श्रवो दधिरे यज्ञियासः। नक्ता च चक्रुरुषसा विरूपे। कृष्णं च वर्णमरुणं च सन्धुः। त्वामग्न आदित्यास आस्यम्। त्वां जिह्वाꣳ शुचयश्चक्रिरे कवे। त्वाꣳ रातिषाचो अध्वरेषु सश्चिरे। त्वे देवा हविरदन्त्याहुतम्। नि त्वा यज्ञस्य साधनम्। अग्ने होतारमृत्विजम्।

वनुष्वद्देव धीमहि प्रचेतसम्। जीरं दूतममर्त्यम्॥४०॥

यज्ञवाहुसासपर्यन्वयमृध्याम भिक्षमाणाः प्रचेतसमेकं च॥६॥ [१२]

तिष्ठा हरी रथ आ युज्यमाना याहि। वायुर्न नियुतो नो अच्छ। पिबास्यन्धो अभिसृष्टो अस्मे। इन्द्रः स्वाहा ररिमा ते मदाय। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। इन्द्र वयं महाधने। इन्द्रमर्भे हवामहे। युजं वृत्रेषु वज्रिणम्॥४१॥

द्विता यो वृत्रहन्तमः। विद इन्द्रः शतक्रतुः। उप नो हरिभिः सुतम्। स सूर आजनयं ज्योतिरिन्द्रम्। अया धिया तरणिरद्रिबर्हाः। ऋतेन शुष्मी नवमानो अर्कैः। व्युस्रिधो अस्रो अद्रिर्बिभेद। उतत्यदाश्वश्वियम्। यदिन्द्र नाहुषीष्वा। अग्रे विक्षु प्रतीदयत्॥४२॥

भरेष्विन्द्रꣳ सुहवꣳ हवामहे। अꣳहोमुचꣳ सुकृतं दैव्यं जनम्। अग्निं मित्रं वरुणꣳ सातये भगम्। द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तये। महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं वि विद्वान्। आदित्सखिभ्यश्चरथꣳ समैरत्। इन्द्रो नृभिरजनद्दीद्यानः साकम्। सूर्यमुषसं गातुमग्निम्। उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्। सुवर्वज्योतिरभयꣳ स्वस्ति॥४३॥

ऋष्वा त इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि। वरीवृजत्थस्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणꣳ शुष्ममिन्द्र। इन्द्राय गाव आशिरम्। दुदुह्रे वज्रिणे मधु। यत्सीमुपह्वरे विदत्। तास्ते वज्रिन्धेनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमां ते धियं प्र भरे महो महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे। तमुत्सवे च प्रसवे च सासहिम्। इन्द्रं देवासः शवसा मदं ननु॥४५॥

वज्रिणमयथ्स्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥५॥ [१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तेऽस्माथ्सृष्टाः परा च आयन्। तानग्निष्टोमेन नाऽऽप्नोत्। तानुक्थ्येन नाऽऽप्नोत्। तान्थ्षोडशिना नाऽऽप्नोत्। तान्रात्रिया नाऽऽप्नोत्। तान्थ्सन्धिना नाऽऽप्नोत्। सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानग्निस्त्रिवृता स्तोमेन नाऽऽप्नोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन स्तोमेन नाऽऽप्नोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म ईप्सतेति। तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन नाऽऽप्नुवन्। स विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईप्सेति। तान् विष्णुरेकविꣳशेन स्तोमेनाऽऽप्नोत्।

वा॒र॒व॒न्तीये॑नावारयत॥४७॥

इ॒दं विष्णु॒र्वि च॑क्रम॒ इति॒ व्य॑क्रमत। यस्मा॑त्प॒शवः॒ प्रप्रेव॒ भ्रꣳशे॑रन्। स ए॒तेन॑ यजेत। यदाप्नो॑त्। तद॒प्तोर्याम॑स्याप्तोर्याम॒त्वम्। ए॒तेन॒ वै दे॒वा जैत्वा॑नि जि॒त्वा। यं काम॒मका॑मयन्त॒ तमा॑ऽऽप्नुवन्। यं कामं॑ का॒मय॑ते। तमे॒तेना॑ऽऽप्नोति॥४८॥

स्तोमे॑न॒ नाऽऽप्नो॑दवारयत॒ नव॑ च॥३॥ [१४]

व्या॒घ्रो॑ऽयम॒ग्नौ च॑रति॒ प्रवि॑ष्टः। ऋषी॑णां पु॒त्रो अ॑भिशस्ति॒पा अ॒यम्। न॒म॒स्का॒रेण॒ नम॑सा ते जुहोमि। मा दे॒वानां॑ मिथु॒याक॑र्म भा॒गम्। सावी॒र्हि दे॑व प्रस॒वाय॑ पित्रे। व॒र्ष्माण॑मस्मै वरि॒माण॑मस्मै। अथा॒स्मभ्यꣳ॑ सवितः स॒र्वता॑ता। दि॒वेदि॑व॒ आ सु॑वा॒ भूरि॑ प॒श्वः। भू॒तो भू॒तेषु॑ चरति॒ प्रवि॑ष्टः। स भू॒ताना॒मधि॑पतिर्बभूव॥४९॥

तस्य॑ मृ॒त्यौ च॑रति राज॒सूयम्॑। स राजा॑ रा॒ज्यमनु॑ मन्यतामि॒दम्। येभिः॒ शिल्पैः॑ पप्रथा॒नामदृꣳ॑हत्। येभि॒र्द्याम॒भ्यपिꣳ॑शत्प्र॒जाप॑तिः। येभि॒र्वाचं॑ वि॒श्वरू॑पाꣳ स॒मव्य॑यत्। तेने॒मम॑ग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्ग्धि। येभि॑रादि॒त्यस्तप॑ति॒ प्र के॒तुभिः॑। येभिः॒ सूर्यो॑ ददृ॒शे चि॒त्रभा॑नुः। येभि॒र्वाचं॑ पुष्क॒लेभि॒रव्य॑यत्। तेने॒मम॑ग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्ग्धि॥५०॥

आऽयं भा॑तु॒ शव॑सा॒ पञ्च॑ कृ॒ष्टीः। इन्द्र॑ इव ज्ये॒ष्ठो भ॑वतु प्र॒जावान्॑। अ॒स्मा अ॑स्तु पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। आऽयं पृ॑णक्तु॒ रज॑सी उ॒पस्थम्॑। यत्ते॒ शिल्पं॑ कश्यप रोच॒नाव॑त्। इ॒न्द्रि॒याव॑त्पुष्क॒लं चि॒त्रभा॑नु। यस्मि॒न्थ्सूर्या॒ अर्पि॑ताः स॒प्त सा॒कम्। तस्मि॒न्राजा॑न॒मधि॒ विश्र॑ये॒मम्। द्यौर॑सि पृथि॒व्य॑सि। व्या॒घ्रो वैया॒घ्रेऽधि॑॥५१॥

विश्र॑यस्व॒ दिशो॑ म॒हीः। विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु। मा त्वद्रा॒ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा सम्बभू॒वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वी॒र्याः। तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑साꣳ रु॒चा। अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। अ॒भि त्वा॒ वर्च॑साऽसिचं दि॒व्येन॑। पय॑सा स॒ह। यथासा॑ राष्ट्र॒वर्ध॑नः॥५२॥

तथा॑ त्वा सवि॒ता क॑रत्। इन्द्रं॒ विश्वा॑ अवीवृधन्। स॒मु॒द्रव्य॑चस॒ङ्गिरः॑। र॒थीत॑मꣳ रथी॒नाम्। वाजा॑ना॒ꣳ सत्प॑तिं॒ पतिम्॑। वस॑वस्त्वा पु॒रस्ता॑द॒भिषि॑ञ्चन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ प॒श्चाद॒भिषि॑ञ्चन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा। विश्वे॑ त्वा दे॒वा उ॑त्तर॒तो॑ऽभिषि॑ञ्चं॒ त्वाऽनु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा।

बृहस्पतिस्त्वोपरिष्टादभिषिञ्चतु पाङ्क्तेन छन्दसा॥५३॥

अरुणं त्वा वृकमुग्रङ्खजङ्करम्। रोचमानं मरुतामग्रे अर्चिषः। सूर्यवन्तं मघवानं विषासहिम्। इन्द्रमुक्थेषु नामहूतमꣳ हुवेम। प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन। आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इन्द्रस्य ते वीर्यकृतः। बाहू उपाव हरामि॥५४॥

बभूवाव्ययत्तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्क्ष्वि वैयाघ्रेऽधि राष्ट्रवर्धनः पाङ्क्तेन छन्दसोपावहरामि॥६॥ [१५]

अभि प्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ वृत्रहन्तमः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ। ध्वान्तं वाताग्रमनु सञ्चरन्तौ। दूरेहेतिरिन्द्रियावान्पतत्री। ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु। नमस्त ऋषे गद। अव्यथायै त्वा स्वधायै त्वा॥५५॥

मा न इन्द्राभितस्त्वदृष्वारिष्टासः। एवा ब्रह्मन्तवेदस्तु। तिष्ठा रथे अधि यद्वज्रहस्तः। आ रश्मीन्देव युवसे स्वश्वः। आ तिष्ठ वृत्रहन्नातिष्ठन्तं परि। अनु त्वेन्द्रो मदत्वनु त्वा मित्रावरुणौ। द्यौश्च त्वा पृथिवी च प्रचेतसा। शुक्रो बृहद्दक्षिणा त्वा पिपर्तु। अनु स्वधा चिकिताꣳ सोमो अग्निः। अनु त्वाऽवतु सविता सवेन॥५६॥

इन्द्रं विश्वा अवीवृधन्। समुद्रव्यचसङ्गिरः। रथीतमꣳ रथीनाम्। वाजानाꣳ सत्पतिं पतिम्। परिमा सेन्या घोषाः। ज्यानां वृञ्जन्तु गृध्नवः। मेथिष्ठाः पिन्वमाना इह। मां गोपतिमभि संविशन्तु। तन्मेऽनुमतिरनु मन्यताम्। तन्माता पृथिवी तत्पिता द्यौः॥५७॥

तद्वावाणः सोमसुतो मयोभुवः। तदश्विना शृणुतꣳ सौभगा युवम्। अव ते हेड उदुत्तमम्। एना व्याघ्रं परिषस्वजानाः। सिꣳहꣳ हिन्वन्ति महते सौभगाय। समुद्रं न सुहुवन्तस्थिवाꣳसम्। मर्मृज्यन्ते द्वीपिनमप्स्वन्तः। उदसावेतु सूर्यः। उदिदं मामकं वचः। उदिहि देव सूर्य। सह वग्नुना मम। अहं वाचो विवाचनम्। मयि वागस्तु धर्णसिः। यन्तु नदयो वर्षन्तु पर्जन्याः। सुपिप्पला ओषधयो भवन्तु। अन्नवतामोदनवतामामिक्षवताम्। एषाꣳ राजा भूयासम्॥५८॥

स्वधायै त्वा सवेन द्यौः सूर्य सप्त च॥४॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासत। येभिराभृतं यदिदं विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। नते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा वशिनी ह्युग्रा। प्र केशाः सुवते काण्डिनो भवन्ति। तेषां ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ

रोह प्रोष्ठं विषहस्व शत्रून्। अवास्राग्दीक्षा वशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्। येनावपथ्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्मणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा सꣳ सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौꣳस्येनेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौꣳस्येनेमं वर्चसा सꣳसृजाथ। यथ्सीमन्तं कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा क्षुरः परिववर्ज वपꣳस्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौꣳस्येनेमꣳ सꣳ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवाँस्राग्दीक्षा वशिनी ह्युग्राऽदधाद्ववर्ज वपꣳ स्ते द्वे च॥३॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं विघनमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्तꣳ सꣳ स्तम्भं व्यहन्। यद्व्यहन्। तद्विघनस्य विघनत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

यꣳ राजानं विशो नापचायेयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत। विघनेनैवैनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्विꣳशे। औद्भिद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्भिद्यम्। यदस्मै स्वाविशो बलिꣳ हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुग्वा अग्रे क्षत्राण्यातेपुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति। तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै सचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्याताम्। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दाꣳसि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सतोबृहतीषु स्तुवते सतो बृहन्। प्रजया पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते।

व्यति॑षक्तं॒ वै क्ष॒त्रं वि॒शा। वि॒शैवैनं॑ क्ष॒त्रेण॒ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तो॒ वै ग्रा॑म॒णीः स॑जा॒तैः। स॒जा॒तैरे॒वैनं॒ व्यति॑षजति। व्यति॑षक्ताभिः स्तुवते। व्यति॑षक्तो॒ वै पुरु॑षः पा॒प्मभिः॑।यति॑षक्ताभिरे॒वास्य॑ पा॒प्मनो॑ नुदते॥६६॥

वेद॒ हर॑न्त्येनमे॒वं वेदा॒भ्यू॑ढः पा॒प्मभि॒रेकं॑ च॥५॥ [१८]

त्रि॒वृद्यदा॑ग्ने॒यो॑ऽग्निमु॑खा॒ ह्यृद्धि॒र्यदा॑ग्ने॒य आ॑ग्ने॒यो न वै सोमे॑न॒ यो वै सोमे॑नै॒ष गो॑स॒वः सि॒ꣳहे॑ऽभि प्रेहि॑ मित्र॒वर्ध॑नः प्र॒जाप॑ति॒स्ता ओ॑द॒नं प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न॒गस्त्यो॒स्या जरा॑स॒स्तिष्ठा॒ हरी॑ प्र॒जाप॑तिः प॒शून्व्या॒घ्रो॑ऽयम॒भिप्रेहि॑ वृत्र॒हन्त॑मो॒ ये के॒शिन॒ इन्द्रं॒ वा अ॒ष्टाद॑श॥१८॥

त्रि॒वृद्यो वै सोमे॒नायु॑रसि ब॒हुर्भ॑वति॒ तिष्ठा॒ हरी॒रथ॒ आयं भा॑तु॒ तेभ्यो॑ नि॒धान॒ꣳ षट्थ्ष॑ष्टिः॥६६॥

त्रि॒वृत्पा॒प्मनो॑ नुदते॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवोन्नाꣳ रयिवृधः सुमेधाः। श्वेतः सिषक्ति नियुतामभिश्रीः। ते वायवे समनसो वितस्थुः। विश्वेन्नरः स्वपत्यानि चक्रुः। रायेऽनु यज्ञजतू रोदसी उभे। राये देवी धिषणा धाति देवम्। अधा वायुं नियुतः सश्चत स्वाः। उत श्वेतं वसुधितिन्निरेके। आ वायो प्र याभिः। प्र वायुमच्छा बृहती मनीषा॥१॥

बृहद्रयिं विश्ववारा रथप्राम्। द्युतद्यामा नियुतः पत्यमानः। कविः कविमियक्षसि प्रयज्यो। आ नो नियुद्भिः शतिनीभिरध्वरम्। सहस्रिणीभिरुप याहि यज्ञम्। वायो अस्मिन् हविषि मादयस्व। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बभूव। यत्कामास्ते जुहुमस्तं नो अस्तु॥२॥

वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। रयीणां पतिं यजतं बृहन्तम्। अस्मिन्भरे नृतमं वाजसातौ। प्रजापतिं प्रथमजामृतस्य। यजाम देवमधि नो ब्रवीतु। प्रजापते त्वन्निधिपाः पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः। हविर्नो देव विहवे जुषस्व। तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

परावतो निवत उद्वतश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं नो देव। प्रतिहर्य हव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्। देवानामग्रे यजतं यजध्वम्। स नो ददातु द्रविणꣳ सुवीर्यम्। रायस्पोषं वि ष्यतु नाभिमस्मे। यो राय ईशे शतदाय उक्थ्यः। यः पशूनाꣳ रक्षिता विष्ठितानाम्। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषताꣳ हविर्नः। सोमापूषणेमौ देवौ। सोमापूषणा रजसो विमानम्। सप्तचक्रꣳ रथमविश्वमिन्वम्। विषूवृतं मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो वृषणा पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे। तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं विष्यतान्नाभिमस्मे॥५॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिꣳ सोमो रयिपतिर्दधातु। अवतु देव्यदितिरनर्वा। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। विश्वान्यन्यो भुवना जजान। विश्वमन्यो अभिचक्षाण एति। सोमापूषणाववतं धियं मे। युवभ्यां विश्वाः पृतना जयेम। उदुत्तमं वरुणास्तं भ्राद्याम्।

यत्किं चेदं कितवासः। अव ते हेडस्तत्त्वा यामि। आदित्यानामवसा न दक्षिणा। धारयन्त आदित्यास्स्तिस्रो भूमीर्धारयन्। यज्ञो देवानाꣳ शुचिरपः॥६॥

मनीषाऽस्तु चतस्स्यास्मे कितवासश्चत्वारि च॥६॥ [१]

ते शुक्रासः शुचयो रश्मिवन्तः। सीदन्नादित्या अधि बर्हिषि प्रिये। कामेन देवाः सरथं दिवो नः। आ यान्तु यज्ञमुप नो जुषाणाः। ते सूनवो अदितेः पीवसामिषम्। घृतं पिन्वत्प्रतिहर्यन्नृतेजाः। प्र यज्ञिया यजमानाय येमुरे। आदित्याः कामं पितुमन्तमस्मे। आ नः पुत्रा अदितेर्यान्तु यज्ञम्। आदित्यासः पथिभिर्देवयानैः॥७॥

अस्मे कामं दाशुषे सन्नमन्तः। पुरोडाशं घृतवन्तं जुषन्ताम्। स्कभायत निर्ऋतिꣳ सेधतामतिम्। प्र रश्मिभिर्यतमाना अमृध्राः। आदित्याः काम प्रयतां वषट्कृतिम्। जुषध्वं नो हव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये भूतानि जनयन्तो विचिख्युः। सीदन्तु पुत्रा अदितेरुपस्थम्। स्तीर्णं बर्हिरहविरद्याय देवाः॥८॥

स्तीर्णं बर्हिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेधन्तो अमतिं दुरेवाम्। अस्मभ्यं पुत्रा अदितेः प्र यꣳसत। आदित्याः काम हविषो जुषाणाः। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठान्ते नम उक्तिं विधेम। प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वम्। हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतम्॥९॥

यो दैव्यानि मानुषा जनूꣳषि। अन्तर्विश्वानि विद्मना जिगाति। अच्छा गिरो मतयो देवयन्तीः। अग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षमाणाः। सुसन्दृशꣳ सुप्रतीकꣳ स्वञ्चम्। हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः। अनग्निवा अभ्यमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यꣳ सुवितायं देव। क्षां विश्वेभिरजरेभिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी। भवा तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीचीं नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाड्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्नये घृताची। इन्द्रं नरो युजे रथम्। जगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्मा हि त्वा गोपतिꣳ शूर गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणꣳ रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि

गोपतिरेक इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः। सꣳ सूरिभिर्मघवन्थ्सꣳ स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानाꣳ सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमप बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवमद्गोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ वेधसꣳ स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सप्तरश्मिरधमत्तमाꣳसि॥१३॥

बृहस्पतिः समजयद्वसूनि। महो व्रजान्गोमतो देव एषः। अपः सिषासन्थ्सुवरप्रतीत्तः। बृहस्पतिर्हन्त्यमित्रमर्कैः। बृहस्पते पर्येवा पित्रे। आ नो दिवः पावीरवी। इमा जुह्वानायस्ते स्तनः। सरस्वत्यभि नो नेषि। इयꣳ शुष्मेभिर्बिसखा इवारुजत्। सानु गिरीणां तविषेभिरूर्मिभिः। पारावदघ्नीमवसे सुवृक्तिभिः। सरस्वतीमा विवासेम धीतिभिः॥१४॥

देवयानैर्देवाः सुपूतं यजत्र हस्तमस्ति तमाꣳस्यूर्मिभिर्द्वे च॥८॥ [२]

सोमो धेनुꣳ सोमो अर्वन्तमाशुम्। सोमो वीरं कर्मण्यं ददातु। सादन्यं विदथ्यꣳ सभेयम्। पितुः श्रवणं यो ददाशदस्मै। अषाढं युथ्सु त्वꣳ सोम क्रतुभिः। या ते धामानि हविषा यजन्ति। त्वमिमा ओषधीः सोम विश्वाः। त्वमपो अजनयस्त्वङ्गाः। त्वमातनथोर्वन्तरिक्षम्। त्वं ज्योतिषा वि तमो ववर्थ॥१५॥

या ते धामानि दिवि या पृथिव्याम्। या पर्वतेष्वोषधीष्वप्सु। तेभिर्नो विश्वैः सुमना अहेडन्। राजन्थ्सोम प्रति हव्या गृभाय। विष्णोर्नुकं तदस्य प्रियम्। प्र तद्विष्णुः। परो मात्रया तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति। उभे ते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य विथ्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिर्देवः। आ ते महो यो जात एव। अभि गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः। आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अयꣳ शृण्वे अध जयन्नुत घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सधीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिद्यून्। मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानम्। अकवारिं दिव्यꣳ शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय। उग्रꣳ सहोदामिह

तꣳ हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतश्चिदत्र। माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा। क्वस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्। यन्मामेकꣳ समधत्ताहिहत्ये। अहꣳ ह्युग्रस्तविषस्तुविष्मान्। विश्वस्य शत्रोरनमं वधस्नैः। वृत्रस्य त्वा श्वसथा दीषमाणाः। विश्वे देवा अजहुर्ये सखायः। मरुद्भिरिन्द्र सख्यं ते अस्तु॥१९॥

अथेमा विश्वाः पृतना जयासि। वधीं वृत्रं मरुत इन्द्रियेण। स्वेन भामेन तविषो बभूवान्। अहमेता मनवे विश्वश्चन्द्राः। सुगा अपश्चकर वज्रबाहुः। स यो वृषा वृष्णियेभिः समोकाः। महो दिवः पृथिव्याश्च सम्राट्। सतीनसत्वा हव्यो भरेषु। मरुत्वां नो भवत्विन्द्र ऊती। इन्द्रो वृत्रमतरद्वृत्रतूर्ये॥२०॥

अनाधृष्यो मघवा शूर इन्द्रः। अन्वेनं विशो अमदन्त पूर्वीः। अयꣳ राजा जगतश्चर्षणीनाम्। स एव वीरः स उ वीर्यावान्। स एकराजो जगतः परस्पाः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथाभवद्दमिताभिक्रतूनाम्। इन्द्रो यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशस्य जुषताꣳ हविर्नः। वृत्रं तीर्त्वा दानवं वज्रबाहुः॥२१॥

दिशोऽदृꣳहद्दृꣳहिता दृꣳहणेन। इमं यज्ञं वर्धयन्विश्ववेदाः। पुरोडाशं प्रति गृभ्णात्विन्द्रः। यदा वृत्रमतरच्छूर इन्द्रः। अथैकराजो अभवज्जनानाम्। इन्द्रो देवाञ्छम्बरहत्य आवत्। इन्द्रो देवानामभवत्पुरोगाः। इन्द्रो यज्ञे हविषा वावृधानः। वृत्रतूर्नो अभयꣳ शर्म यꣳसत्। यः सप्त सिन्धूꣳ रदधात्पृथिव्याम्। यः सप्त लोकानकृणोद्दिशश्च। इन्द्रो हविष्मान्थ्सगणो मरुद्भिः। वृत्रतूर्नो यज्ञमिहोप यासत्॥२२॥

वर्वर्थ विथ्स इन्द्रस्तुरायाँस्तु वृत्रतूर्ये वज्रबाहुः पृथिव्याश्रीणि च॥८॥ [३]

इन्द्रस्तरस्वानभिमातिहोग्रः। हिरण्यवाशीरिषिरः सुवर्षाः। तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। हिरण्यवर्णो अभयं कृणोतु। अभिमातिहेन्द्रः पृतनासु जिष्णुः। स नः शर्म त्रिवरूथं वि यꣳसत्। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। इन्द्रꣳ स्तुहि वज्रिणꣳ स्तोमपृष्ठम्। पुरोडाशस्य जुषताꣳ हविर्नः॥२३॥

हत्वाऽभिमातीः पृतनाः सहस्वान्। अथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। स्तुहि शूरं

वज्रिणमप्रतीत्तम्। अभिमातिहनं पुरुहूतमिन्द्रम्। य एक इच्छतपतिर्जनेषु। तस्मा इन्द्राय हविरा जुहोत। इन्द्रो देवानामधिपाः पुरोहितः। दिशां पतिरभवद्वाजिनीवान्। अभिमातिहा तविषस्तुविष्मान्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणꣳ रयिन्दात्॥२४॥

य इमे द्यावापृथिवी महित्वा। बलेनादृꣳहदभिमातिहेन्द्रः। स नो हविः प्रति गृभ्णातु रातये। देवानां देवो निधिपा नो अव्यात्। अनवस्ते रथं वृष्णे यत्ते। इन्द्रस्य नु वीर्याण्यहन्नहिम्। इन्द्रो यातोऽवसितस्य राजा। शमस्य च शृङ्गिणो वज्रबाहुः। सेदु राजा क्षेति चर्षणीनाम्। अरान्न नेमिः परि ता बभूव॥२५॥

अभि सिध्मो अजिगादस्य शत्रून्। वितिग्मेन वृषभेणा पुरोभेत्। सं वज्रेणासृजद्वृत्रमिन्द्रः। प्र स्वां मतिमतिरच्छाशदानः। विष्णु देवं वरुणमूतये भगम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। ता नो यज्ञमागतं विश्वधेना। प्रजावदस्मे द्रविणेह धत्तम्। मेदसा देवा वपया यजध्वम्। विष्णु च देवं वरुणं च रातिम्॥२६॥

ता नो अमीवा अप बाधमानौ। इमं यज्ञं जुषमाणावुपेतम्। विष्णूवरुणा युवमध्वराय नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्यू हविषा वृधाना। ज्योतिषाऽरातीर्दहतन्तमाꣳसि। ययोरोजसा स्कभिता रजाꣳसि। वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवाꣳ सेधतꣳ रक्षसश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अꣳहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां देवतमा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमूतये हविः। मही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवताꣳ शुचयद्भिरर्कैः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्योक्षा पप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वꣳ सदने ऋतस्य। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्। स इथ्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी गभीरे रजसी सुमेके। अवꣳशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरि द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे। तं पिपृतꣳ रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितर्मातर्यदिहोप ब्रुवे वाम्।

भू॒तं दे॒वाना॑मव॒मे अवो॑भिः। विद्यामे॒षं वृ॒जनं॑ जी॒रदा॑नुम्। उ॒र्वी पृ॒थ्वी ब॑हु॒ले दू॒रे अ॑न्ते। उप॑ ब्रुवे॒ नम॑सा य॒ज्ञे अ॒स्मिन्। दधा॑ते॒ ये सु॒भगे॑ सु॒प्रतू॑र्ती। द्यावा॒ रक्ष॑तं पृथि॒वी नो॒ अभ्वा॑त्। या जा॒ता ओष॑ध॒योऽति॒ विश्वाः॑ परि॒ष्ठाः। या ओष॑धयः॒ सोम॑राज्ञीरश्वाव॒तीꣳ सो॑मव॒तीम्। ओष॑धी॒रिति॑ मातरो॒ऽन्या वो॑ अ॒न्याम॑वतु॥३०॥

ह॒विर्नो॑ दाद्भूव रा॒तिं पू॒र्वहू॑ताव॒र्कैरै॑रद॒स्मिन्पञ्च॑ च॥८॥ [४]

शुचिं॒ नु स्तोम॒ꣳ श्ञथ॑द्वृ॒त्रम्। उ॒भा वा॑मिन्द्राग्नी॒ प्र च॑र्ष॒णिभ्यः॑। आ वृ॑त्रहणा गी॒र्भिर्विप्रः॑। ब्रह्म॑णस्पते॒ त्वम॒स्य य॒न्ता। सू॒क्तस्य॑ बोधि॒ तन॑यं च जिन्व। विश्वं॒ तद्भ॒द्रं यद॒वन्ति॑ दे॒वाः। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। स ईꣳ स॒त्येभिः॒ सखि॑भिः शु॒चद्भिः॑। गोधा॑यसं॒ विध॑न॒सैर॑तर्दत्। ब्रह्म॑ण॒स्पति॒र्वृष॑भिर्व॒राहैः॑॥३१॥

घ॒र्मस्वे॑देभि॒र्द्रवि॑णं॒ व्या॑नट्। ब्रह्म॑ण॒स्पते॑रभवद्यथाव॒शम्। स॒त्यो म॒न्युर्महि॒ कर्मा॑ करिष्य॒तः। यो गा उ॒दाज॒थ्स दि॒वे वि चा॑भजत्। म॒हीव॑ री॒तिः शव॑सा सर॒त्पृथ॑क्। इन्धा॑नो अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुवद्रा॒तह॑व्य॒ इत्। जा॒तेन॑ जा॒तमति॒सृत्प्र सृꣳसते। यं यं॒ युजं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णस्पते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑॥३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो॑ विव॑स्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒राꣳ उप॑पृङ्धि न॒स्त्वम्। यदीशा॑नो॒ ब्रह्म॑णा॒ वेषि॑ मे॒ हवम्॑। स इज्जने॑न॒ स वि॒शा स जन्म॑ना। स पु॒त्रैर्वाजं॑ भरते॒ धना॒ नृभिः॑। दे॒वानां॒ यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिम्॑। यास्ते॑ पूष॒न्नावो॑ अ॒न्तः। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यत्पू॒षेमा आशाः॑। प्रप॑थे प॒थाम॑जनिष्ट पू॒षा॥३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृथि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे स॒धस्थे॑। आ च॒ परा॑ च चरति प्रजा॒नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दि॒व आ पृ॑थि॒व्याः। इ॒डस्पति॑र्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वासो॒ अद॑दुः सू॒र्यायै॑। कामे॑न कृ॒तं त॒वस॒ꣳ स्वञ्चम्॑। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यः। धि॒यं॒ जि॒न्वो विश्वे॒ भुव॑ने॒ अर्पि॑तः। अष्ट्रां॑ पू॒षा शि॑थि॒रामु॒द्वरी॑वृजत्॥३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो॒ भुव॑ना दे॒व ई॑यते। शुची॑ वो ह॒व्या म॑रुतः॒ शुची॑नाम्। शुचिꣳ॑ हिनोम्यध्व॒रꣳ शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमृत॒साप॑ आयन्। शुचि॑जन्मानः॒ शुच॑यः पाव॒काः। प्र चि॒त्रम॒र्कं गृ॑ण॒ते तु॒राय॑। मारु॑ताय॒ स्वत॑वसे भरध्वम्। ये सहाꣳ॑सि॒ सह॑सा॒ सह॑न्ते। रेज॑ते अग्ने पृथि॒वी म॒खेभ्यः॑। अꣳसे॒ष्वा म॑रुतः खा॒दयो॑ वः॥३५॥

वक्षः॑ सुरु॒क्मा उप॑ शिश्रियाणाः। वि वि॒द्युतो॒ न वृ॒ष्टिभी॑ रुचा॒नाः। अनु॑ स्व॒धामायु॑धै॒र्यच्छ॑मानाः। या वः॒ शर्म॑ शशमा॒नाय॒ सन्ति॑। त्रि॒धातू॑नि दा॒शुषे॑ यच्छ॒ताधि॑। अ॒स्मभ्यं॒ तानि॑ मरुतो॒ वियं॑न्त। र॒यिं नो॑ धत्त वृषणः सु॒वीरम्॑। इ॒मे तु॒रं म॒रुतो॑ रामयन्ति। इ॒मे सहः॒ सह॑स॒ आ न॑मन्ति। इ॒मे श॒ꣳसं॑वनुष्य॒तो नि पा॑न्ति॥३६॥

गु॒रुद्वेषो॒ अर॑रुषे दधन्ति। अ॒रा इ॒वेदच॑रमा॒ अहे॑व। प्रप्र॑ जायन्ते॒ अक॑वा॒ महो॑भिः। पृश्नेः॑ पु॒त्रा उ॑प॒मासो॒ रभि॑ष्ठाः। स्वया॑ म॒त्या म॒रुतः॒ सं मि॑मिक्षुः। अनु॑ ते दायि म॒ह इ॑न्द्रि॒याय॑। स॒त्रा ते॒ विश्व॒मनु॑ वृत्र॒हत्ये॑। अनु॑ क्ष॒त्रमनु॒ सहो॑ यजत्र। इन्द्र॑ दे॒वेभि॒रनु॑ ते नृ॒षह्ये॑। य इन्द्र॒ शुष्मो॑ मघवन्ते॒ अस्ति॑॥३७॥

शिक्षा॒ सखि॑भ्यः पुरुहूत॒ नृभ्यः॑। त्वꣳ हि दृ॒ढा म॑घव॒न्विचे॑ताः। अपा॑वृधि॒ परि॑वृतिं॒ न राधः॑। इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तश्च॒र्षणी॒नाम्। अ॒धि॒क्षमि॒ विषु॑रूपं॒ यदस्ति॑। ततो॑ ददातु दा॒शुषे॒ वसू॑नि। चोद॒द्राध॒ उप॑स्तुतश्चि॒दर्वा॑क्। तमु॑ष्टुहि॒ यो अ॒भिभू॑त्योजाः। व॒न्वन्न॒वातः॑ पुरुहूत इन्द्रः॑। अषा॑ढमु॒ग्रꣳ सह॑मानमा॒भिः॥३८॥

गी॒र्भिर्व॑र्ध वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्। स्थू॒रस्य॑ रा॒यो बृ॑ह॒तो य ईशे॑। तमु॑ ष्टवाम वि॒दथे॒ष्विन्द्र॑म्। यो वा॒युना॒ जय॑ति॒ गोम॑तीषु। प्र धृ॑ष्णु॒या न॑यति॒ वस्यो॒ अच्छ॑। आ ते॒ शुष्मो॑ वृष॒भ ए॑तु प॒श्चात्। ओत्त॒राद॑ध॒रागा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिसमे॑त्व॒र्वाङ्। इन्द्र॑ द्यु॒म्नꣳ सुव॑र्वद्धेह्य॒स्मे॥३९॥
व॒राहे॑र्वि॒श्वहा॑ऽजनिष्ट पू॒षोद्वरी॑वृजत्खा॒दयो॑ वः पा॒न्त्यस्त्या॒भिर्नव॑ च॥९॥ [५]

आ दे॒वो या॑तु सवि॒ता सु॒रत्नः॑। अ॒न्त॒रि॒क्षप्रा वह॑मानो॒ अश्वैः॑। हस्ते॒ दधा॑नो॒ नर्या॑ पु॒रूणि॑। नि॒वे॒शय॑ञ्च प्रसु॒वं च॒ भूम॑। अ॒भीवृ॑तं॒ कृश॑नैर्वि॒श्वरू॑पम्। हिर॑ण्यशम्यं यज॒तो बृ॒हन्तम्॑। आस्था॒द्रथꣳ॑ सवि॒ता चि॒त्रभा॑नुः। कृ॒ष्णा रजा॑ꣳसि॒ तवि॑षी॒ दधा॑नः। सघा॑ नो दे॒वः स॑वि॒ता स॒वाय॑। आ सा॑विष॒द्वसु॑पति॒र्वसू॑नि॥४०॥

वि॒श्रय॑माणो॒ अम॑तिमुरू॒चीम्। म॒र्त॒भोज॑नमध॒रासतेन। विजना॑ञ्छ्या॒वाः शि॑ति॒पादो॑ अख्यन्। रथ॒ꣳ हिर॑ण्यप्रउगं॒ वह॑न्तः। शश्व॒द्विशः॑ सवि॒तुर्दैव्य॑स्य। उ॒पस्थे॒ विश्वा॒ भुव॑नानि तस्थुः। वि सु॑प॒र्णो अ॒न्तरि॑क्षाण्यख्यत्। ग॒भी॒रवे॑पा॒ असु॑रः सुनी॒थः। क्वे॑दानी॒ꣳ सूर्यः॑ कश्चि॑केत। क॒त॒मान्द्याꣳ र॒श्मिर॒स्या त॑तान॥४१॥

भगं॒ धियं॑ वा॒जय॑न्तः पुर॑न्धिम्। नरा॒शꣳसो॒ ग्नास्पति॑र्नो अव्यात्। आ ये वा॒मस्य॑ सङ्ग॒थे र॑यी॒णाम्। प्रि॒या दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स्या॑म। आ नो॒ विश्वे॒ अस्क्रा॑गमन्तु दे॒वाः। मि॒त्रो

अर्यमा वरुणः सजोषाः। भुवन् यथा नो विश्वे वृधासः। करन्थ्सुषाहा विथुरं न शवः। शं नो देवा विश्वदेवा भवन्तु। श२ सरस्वती सह धीभिरस्तु॥४२॥

शमभिषाचः शमु रातिषाचः। शं नो दिव्याः पार्थिवाः शं नो अप्याः। ये सवितुः सत्यसवस्य विश्वे। मित्रस्य व्रते वरुणस्य देवाः। ते सौभगं वीरवद्गोमदप्नः। दधातन द्रविणं चित्रमस्मे। अग्ने याहि दूत्यं वारिषेण्यः। देवा२ अच्छा ब्रह्मकृता गणेन। सरस्वतीं मरुतो अश्विनाऽपः। यक्षि देवान्त्रधेयाय विश्वान्॥४३॥

द्यौः पितः पृथिवि मातरध्रुक्। अग्ने भ्रातर्वसवो मृडता नः। विश्व आदित्या अदिते सजोषाः। अस्मभ्य२ शर्म बहुलं वि यन्त। विश्वे देवाः शृणुतेम२ हवं मे। ये अन्तरिक्षे य उप द्यवि ष्ठ। ये अग्निजिह्वा उत वा यजत्राः। आसद्यास्मिन्बर्हिषि मादयध्वम्। आ वां मित्रावरुणा हव्यजुष्टिम्। नमसा देवाववसाऽऽववृत्याम्॥४४॥

अस्माकं ब्रह्म पृतनासु सह्या अस्माकम्। वृष्टिर्दिव्या सुपारा। युवं वस्त्राणि पीवसा वसाथे। युवोरच्छिद्रा मन्तवो ह सर्गाः। अवातिरतमनृतानि विश्वा। ऋतेन मित्रावरुणा सचेथे। तथ्सु वां मित्रावरुणा महित्वम्। ईर्मा तस्थुषीरहभिर्दुदुह्रे। विश्वाः पिन्वथ स्वसरस्य धेनाः। अनु वामेकः पविरा ववर्ति॥४५॥

यद्व२हिष्ठन्नाति विदे सुदानू। अच्छिद्र२ शर्म भुवनस्य गोपा। ततो नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषासन्तो जीगिवा२सः स्याम। आ नो मित्रावरुणा हव्यदातिम्। घृतैर्गव्यूतिमुक्षतमिडाभिः। प्रति वामत्र वरमा जनाय। पृणीतमद्रो दिव्यस्य चारोः। प्र बाहवा सिसृतं जीवसे नः। आ नो गव्यूतिमुक्षतं घृतेन॥४६॥

आ नो जने श्रवयतं युवाना। श्रुतं मे मित्रावरुणा हवेमा। इमा रुद्राय स्थिरधन्वने गिरः। क्षिप्रेषवे देवाय स्वधाभ्ने। अषाढाय सहमानाय मीढुषे। तिग्मायुधाय भरता शृणोतन। त्वादत्तेभी रुद्र शन्तमेभिः। शत२ हिमा अशीय भेषजेभिः। व्यस्मद्द्वेषो वितरं व्य२हः। व्यमीवा२ श्चातयस्वा विषूचीः॥४७॥

अर्हन्बिभर्षि मा नस्तोके। आ ते पितर्मरुता२ सुम्नमेतु। मा नः सूर्यस्य सन्दृशो युयोथाः। अभि नो वीरो अर्वति क्षमेत। प्र जायेमहि रुद्र प्रजाभिः। एवा बभ्रो वृषभ चेकितान। यथा देव न हृणीषे न ह२सि। हावनश्रूनो रुद्रेह बोधि। बृहद्वदेम विदथे

सुवीराः। परि णो रुद्रस्य हेतिः स्तुहि श्रुतम्। मीढुष्टमार्हन्बिभर्षि। त्वमग्ने रुद्र आ वो राजानम्॥४८॥

वसूनि ततानास्तु विश्वान् ववृत्यां ववर्ति घृतेन विषूचीः श्रुतन्द्वे च॥९॥ [६]

सूर्यो देवीमुषसꣳ रोचमानामर्यः। न योषामभ्येति पश्चात्। यत्रा नरो देवयन्तो युगानि। वितन्वते प्रति भद्राय भद्रम्। भद्रा अश्वा हरितः सूर्यस्य। चित्रा एतग्वा अनुमाद्यासः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः। तथ्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वम्। मध्या कर्तोर्वितततꣳ सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थे। अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः। कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरꣳहसः पिपृतान्निरवद्यात्। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति। दूरे अर्थस्तरणिर्भ्राजमानः। नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपाꣳसि। शं नो भव चक्षसा शं नो अह्ना। शं भानुना शꣳ हिमा शं घृणेन। यथा शमस्मै शमसद्दुरोणे। तथ्सूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च। त्वष्टा दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकꣳ स्वयशसं जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्ट्यो वर्धते चारुरासु। जिह्मानामूर्ध्वस्वयशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीची सिꣳहं प्रतिजोषयेते। मित्रो जनान्प्र स मित्र। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास इडया मदन्तः। मितज्मवो वरिमन्ना पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ईꣳ शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अप्स्वजीजनन्। अरेजयताꣳ रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतं जनुषामवः। महाꣳ

आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयज्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ वाꣳ रथो रोदसी बद्बधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविभीरुचानः। इषां वोढा नृपतिर्वाजिनीवान्। स पप्रथानो अभि पञ्च भूम। त्रिवन्धुरो मनसाऽऽयातु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्यामम्श्विना दधाना। स्वश्वा यशसाऽऽयातमर्वाक्। दस्रा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वाꣳ रथो वध्वा यादमानः॥५५॥

अन्तान्दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूरो दुहिता परितक्म्यायाम्। यद्देवयन्तमवथः शचीभिः। परिघ्रꣳ सवा मनावा वयोगाम्। यो हस्यवाꣳ रथिरावस्त उस्राः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो व्युष्टौ। न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्धꣳ समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरर्णसो अस्रिधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। दꣳसनाभिरश्विना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्तꣳ सुवीर्यम्। गवा पोषꣳ स्वश्विय्यम्। यो अग्नीषोमा हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो घृतेन। तस्य व्रतꣳ रक्षतं पातमꣳहसः॥५७॥

विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। अग्नीषोमा य आहुतिम्। यो वां दाशाद्धविष्कृतिम्। स प्रजया सुवीर्यम्। विश्वमायुर्व्यश्ञवत्। अग्नीषोमा चेति तद्वीर्यं वाम्। यदमुष्णीतमवसं पणिङ्गोः। अवातिरतं प्रथयस्य शेषः। अविन्दतं ज्योतिरेकं बहुभ्यः। अग्नीषोमाविमꣳ सु मेऽग्नीषोमा हविषः प्रस्थितस्य॥५८॥

जभार द्यौरग्नेरुपस्थं उपक्ष्यन्तौ बद्बधानो वध्वा यादमानः समुद्रेऽꣳहसः प्रस्थितस्य॥१०॥ [७]

अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य नाभिः। यो मा ददाति स इदेव माऽऽवाः। अहमन्नमन्नमदन्तमद्मि। पूर्वमग्नेरपि दहत्यन्नम्। यत्तौ हासाते अहमुत्तरेषु। व्यात्तमस्य पशवः सुजम्भम्। पश्यन्ति धीराः प्रचरन्ति पाकाः। जहाम्यन्यन्न जहाम्यन्यम्। अहमन्नं वशमिच्चरामि॥५९॥

समानमर्थं पर्यमि भुञ्जत्। को मामन्नं मनुष्यो दयेत। पराके अन्नं निहितं लोक एतत्। विश्वैर्देवैः पितृभिर्गुप्तमन्नम्। यदद्यते लुप्यते यत्परोप्यते। शततमी सा तनूर्मे बभूव।

महान्तौ चरू संकृद्दुग्धेन पप्रौ। दिवं च पृथ्विं च साकम्। तथ्सम्पिबन्तो न मिनन्ति वेधसः। नैतद्भूयो भवति नो कनीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमु जीवातुमाहुः। अन्नं ब्रह्माणो जरसं वदन्ति। अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इथ्स तस्य। नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी। अहं मेघः स्तनयन्वर्षन्नस्मि। मामदन्त्यहमद्म्यन्यान्॥६१॥

अह५ सदमृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वे तपन्ति। देवीं वाचमजनयन्त यद्वाग्वदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्यां देवा अदधुर्भोजनानि। एकाक्षरां द्विपदा५ षट्पदां च। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं गन्धर्वाः पशवो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हवं जुषतामिन्द्रपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माताऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु। यामृषयो मन्त्रकृतो मनीषिणः। अन्वैच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाच५ हविषा यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि। वचसा वेदयामसि। प्रियꣳ श्रद्धे ददतः। प्रियꣳ श्रद्धे दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धा५ हृदय्यया-ऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातर्हवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धा५ सूर्यस्य निम्रुचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह मा। श्रद्धा देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषा वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्तात्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुध्निया उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सतश्च योनिमसतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वथ्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्।

ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मना। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठम्। तेन कोऽर्हति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिꣳशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरꣳ सुवीरम्॥६८॥

ब्रह्म समिद्भवत्याहुतीनाम्। आ गावो अग्मन्नुत भद्रमक्रन्। सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः। इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो यज्वने पृणते च शिक्षति। उपेद्ददाति न स्वं मुषायति। भूयोभूयो रयिमिदस्य वर्धयन्। अभिन्ने खिल्ले नि दधाति देवयुम्। न ता नशन्ति न ता अर्वा॥६९॥

गावो भगो गाव इन्द्रो मे अच्छात्। गावः सोमस्य प्रथमस्य भक्षः। इमा या गावः सजनास इन्द्रः। इच्छामीद्धृदा मनसा चिदिन्द्रम्। यूयं गावो मेदयथा कृशं चित्। अश्लीलं चित्कृणुथा सुप्रतीकम्। भद्रं गृहं कृणुथ भद्रवाचः। बृहद्वो वय उच्यते सभासु। प्रजावतीः सूयवसꣳ रिशन्तीः। शुद्धा अपः सुप्रपाणे पिबन्तीः। मा वः स्तेन ईशत माऽघशꣳसः। परि वो हेती रुद्रस्य वृज्याः। उपेदमुपपर्चनम्। आसु गोषूपपृच्यताम्। उपर्षभस्य रेतसि। उपेन्द्र तव वीर्ये॥७०॥

चरामि कनीयोऽन्यानर्पिता पदानि यज्वसु हवामहे विष्ठा लोकाः सुवीरमर्वा पिबन्तीः षट्॥१२॥ [८]

ता सूर्याचन्द्रमसा विश्वभृत्तमा महत्। तेजो वसुमद्राजतो दिवि। सामात्माना चरतः सामचारिणा। ययोर्व्रतं न ममे जातु देवयोः। उभावन्तौ परि यात अर्म्या। दिवो न रश्मीꣳस्तनुतो व्यर्णवे। उभा भुवन्ती भुवना कविक्रतू। सूर्या न चन्द्रा चरतो हतामती। पती द्युमद्विश्वविदा उभा दिवः। सूर्या उभा चन्द्रमसा विचक्षणा॥७१॥

विश्ववारा वरिवोभा वरेण्या। ता नोऽवतं मतिमन्ता महिव्रता। विश्ववपरी प्रतरणा तरन्ता। सुवर्विदा दृशये भूरिरश्मी। सूर्या हि चन्द्रा वसु त्वेषदर्शता। मनस्विनोभानुचरतोनु सन्दिवम्। अस्य श्रवो नद्यः सप्त बिभ्रति। द्यावा क्षामा पृथिवी दर्शतं वपुः। अस्मे सूर्याचन्द्रमसाऽभिचक्षे। श्रद्धेकमिन्द्र चरतो विचर्तुरम्॥७२॥

पूर्वापरं चरतो मायया॑तौ। शिशू॒ क्रीड॑न्तौ॒ परि॑ यातो अध्व॒रम्। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि॒चष्टे॑। ऋ॒तून॒न्यो वि॒दध॑ज्जायते॒ पुनः॑। हिर॑ण्यवर्णाः॒ शुच॑यः पाव॒का यासा॒ꣳ राजा॑। यासां॑ दे॒वाः शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यत। आपो॑ भ॒द्रा आदित्प॑श्यामि। नास॑दासी॒न्नो सदा॑सीत्त॒दानी॑म्। नासी॒द्रजो॒ नो व्यो॑मा प॒रो यत्। किमाव॑रीवः॒ कुह॒ कस्य॒ शर्मन्॑॥७३॥

अम्भः॒ किमा॑सी॒द्गह॑नं गभी॒रम्। न मृ॒त्युर॒मृतं॒ तर्हि॒ न। रात्रि॑या॒ अह्न॑ आसीत्प्रके॒तः। आनी॑दवा॒तꣳ स्व॒धया॒ तदेकम्॑। तस्मा॑द्धा॒न्यं न प॒रः किं च॒ नाऽऽस॑। तम॑ आसी॒त्तम॑सा गू॒ढमग्रे॑ प्रके॒तम्। स॒लि॒लꣳ सर्व॑मा इ॒दम्। तु॒च्छेना॒भ्वपि॑हितं॒ यदासी॑त्। तम॑स॒स्तन्म॑हि॒ना जा॑य॒तैकम्॑। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑॥७४॥

मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्। स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षा। ति॒र॒श्चीनो॒ विततो र॒श्मिरे॑षाम्। अ॒धः स्वि॑दा॒सी(३)दु॒परि॑ स्विदासी(३)त्। रे॒तो॒धा आ॑सन्महि॒मान॑ आसन्। स्व॒धा अ॒वस्ता॒त्प्रय॑तिः प॒रस्ता॑त्। को अ॒द्धा वे॑द॒ क इ॒ह प्र वो॑चत्। कुत॒ आजा॑ता॒ कुत॑ इ॒यं विसृ॑ष्टिः। अ॒र्वाग्दे॒वा अ॒स्य वि॒सर्ज॑नाय॥७५॥

अथा॒ को वे॑द॒ यत॑ आब॒भूव॑। इ॒यं विसृ॑ष्टि॒र्यत॑ आब॒भूव॑। यदि॑ वा द॒धे यदि॑ वा॒ न। यो अ॒स्याध्य॑क्षः पर॒मे व्यो॑मन्। सो अ॒ङ्ग वे॑द॒ यदि॑ वा॒ न वेद॑। किꣳस्वि॒द्वन॒ङ्क उ॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्। यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा पृ॒च्छतेदु॒तत्। यद॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। ब्रह्म॒ वनं॒ ब्रह्म॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्॥७६॥

यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा॒ विब्र॑वीमि वः। ब्रह्मा॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्॑। प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरिन्द्रꣳ॑ हवामहे। प्रा॒तर्मि॒त्रावरु॑णा प्रा॒तर॒श्विना॑। प्रा॒तर्भगं॑ पू॒षणं॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति॑म्। प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रꣳ हु॑वेम। प्रा॒त॒र्जितं॒ भग॑मु॒ग्रꣳ हु॑वेम। व॒यं पु॒त्रम॑दि॒तेर्यो वि॑ध॒र्ता। आ॒ध्रश्चि॒द्यं मन्य॑मानस्तु॒रश्चि॑त्॥७७॥

राजा॑ चि॒द्यं भग॑ भ॒क्षीत्याह॑। भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मां धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भग॒ प्र णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। उ॒तेदानीं॒ भग॑वन्तः स्याम। उ॒त प्रपि॒त्व उ॒त मध्ये॒ अह्ना॑म्। उ॒तोदि॑ता मघव॒न्थ्सूर्य॑स्य। व॒यं दे॒वाना॑ꣳ सुम॒तौ स्या॑म। भग॑ ए॒व भग॑वाꣳ अस्तु देवाः॥७८॥

तेन॑ व॒यं भग॑वन्तः स्याम। तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग पुर ए॒ता

भवेह। समध्वरायोषसो नमन्त। दधिक्रावेव शुचये पदाय। अर्वाचीनं वसुविदं भगं नः। रथमिवाश्वा वाजिन आवहन्तु। अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासः। वीरवतीः सदमुच्छन्तु भद्राः। घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीनाः।यं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥७९॥

विचक्षणा विचर्तुरꣳ शर्मन्नधि विसर्जनाय ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्तुरश्चिद्देवाः प्रपीना एकं च॥९॥ [९]

पीवोन्नान्ते शुक्रासः सोमो धेनुमिन्द्रस्तरस्वाञ्छुचिमा देवो यातु सूर्यो देवीमहमस्मि ता सूर्याचन्द्रमसा नव॥९॥
पीवोन्नामग्ने त्वं पारयानाधृष्यः शुचिं नु विश्रयमाणो दिवो रुक्मोऽन्नं प्राणमन्नन्ता सूर्याचन्द्रमसा नवसप्ततिः॥७९॥
पीवोन्नां यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अग्निर्नः पातु कृत्तिकाः। नक्षत्रं देवमिन्द्रियम्। इदमासां विचक्षणम्। हविरासं जुहोतन। यस्य भान्ति रश्मयो यस्य केतवः। यस्येमा विश्वा भुवनानि सर्वा। स कृत्तिकाभिरभिसंवसानः। अग्निर्नो देवः सुविते दधातु। प्रजापते रोहिणी वेतु पत्नी। विश्वरूपा बृहती चित्रभानुः॥१॥

सा नो यज्ञस्य सुविते दधातु। यथा जीवेम शरदः सवीराः। रोहिणी देव्युदगात्पुरस्तात्। विश्वा रूपाणि प्रतिमोदमाना। प्रजापतिꣳ हविषा वर्धयन्ती। प्रिया देवानामुपयातु यज्ञम्। सोमो राजा मृगशीर्षेण आगन्। शिवं नक्षत्रं प्रियमस्य धाम। आप्यायमानो बहुधा जनेषु। रेतः प्रजां यजमाने दधातु॥२॥

यत्ते नक्षत्रं मृगशीर्षमस्ति। प्रियꣳ राजन् प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम हविषा विधेम। शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। आर्द्रया रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो देवानां पतिरघ्न्यानाम्। नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजाꣳ रीरिषन्मोत वीरान्। हेती रुद्रस्य परि णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषताꣳ हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशꣳ सन्नुदतामरातिम्। पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदꣳ सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः। ये रोचने सूर्यस्यापि

सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमज्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति। याꣳश्च विद्म या२ उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञ२ सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्। तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वय२ सनितार२ सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रोरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वा विदुः फल्गुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजर२ सुवीर्यम्। गोमदश्ववदुप सन्नुदेह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो देवीः फल्गुनीरा विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः सधमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः सवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन् हस्त२ सुभगं विद्मनापसम्। प्रयच्छन्तं पपुरिं पुण्यमच्छ। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृभ्णीम एनत्। दातारमद्य सविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभ२ ससं युवति२ रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्याꣳश्च। रूपाणि पि२शन् भुवनानि विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवती२ सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ट्याम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषा२सि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ट्या शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात् पुरस्तादभयं नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे। श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रूनप बाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम्। पूर्णा पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय। तस्यां देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे नाक इह मादयन्ताम्। पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना। आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा।

उ॒रुं दुहां॒ यज॑मानाय य॒ज्ञम्॥१२॥

चि॒त्रभा॑नुर्य॒जमाने दधातु हु॒विर्नः॒ पाथ॒श्चेतो॑ जुषन्ता॒श्चेतो॑ मदेम॒ रोच॑मानाम॒रात॑ीर्गो॒पौ य॒ज्ञम्॥१२॥ [१]

ऋ॒द्ध्यास्म॑ ह॒व्यैर्नम॑सोप॒सद्य॑। मि॒त्रं दे॒वं मि॑त्र॒धेय॑ं नो अस्तु। अ॒नू॒रा॒धान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। चि॒त्रं नक्ष॑त्र॒मुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। अ॒नू॒रा॒धास॒ इति॒ यद्वद॑न्ति। तन्मि॒त्र ए॑ति प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑। हि॒र॒ण्ययै॒र्वित॑तै॒रन्त॑रि॑क्षे। इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठामनु॒ नक्ष॑त्रमेति। यस्मि॑न्वृ॒त्रं वृ॑त्र॒तूर्ये॑ त॒तार॑॥१३॥

तस्मि॑न्व॒यम॒मृतं॒ दुहा॑नाः। क्षुधं॑ तरेम॒ दुरि॑तिं॒ दुरि॑ष्टिम्। पु॒र॒न्द॒राय॑ वृष॒भाय॑ धृ॒ष्णवे॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑। इन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठा मधु॑म॒द्दुहा॑ना। उ॒रुं कृ॑णोतु॒ यज॑मानाय लो॒कम्। मूलं॑ प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। परा॑ञ्च्येतु॒ निर्ऋ॑तिः परा॒चा। गोभि॒र्नक्ष॑त्रं प॒शुभिः॒ सम॑क्तम्। अह॑र्भूया॒द्यज॑मानाय॒ मह्य॑म्॥१४॥

अह॑र्नो अ॒द्य सु॑वि॒ते द॑धातु। मूलं॒ नक्ष॑त्र॒मिति॒ यद्वद॑न्ति। परा॑चीं वा॒चा निर्ऋ॑तिं नुदामि। शि॒वं प्र॒जाभ्यः॑ शि॒वम॑स्तु॒ मह्य॑म्। या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा सम्बभू॒वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वीर्याः। यासा॑मषा॒ढा अ॑नु॒यन्ति॒ कामम्॑। ता न॒ आपः॒ शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु। याश्च॒ कूप्या॒ याश्च॑ ना॒द्याः॑ समु॒द्रिया॑ः। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॑॥१५॥

यासा॑मषा॒ढा मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति। ता न॒ आपः॒ शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु। तन्नो॒ विश्वे॒ उप॑ शृण्वन्तु दे॒वाः। तद॑षा॒ढा अ॒भिसं॑यन्तु य॒ज्ञम्। तन्नक्ष॑त्रं प्रथतां प॒शुभ्यः॑। कृ॒षिर्वृ॒ष्टिर्यज॑मानाय कल्पताम्। शु॒भ्राः क॒न्या॑ युव॒तयः॑ सु॒पेश॑सः। क॒र्म॒कृतः॑ सु॒कृतो॑ वी॒र्या॑वतीः। विश्वा॑न् दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः। अ॒षा॒ढाः काम॒मुप॑ यान्तु य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मि॒न् ब्रह्मा॒ऽभ्यज॑य॒थ्सर्व॑मे॒तत्। अ॒मुं च॑ लो॒कमि॒दमू॑ च॒ सर्व॑म्। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॒जित्य॑। श्रियं॑ दधा॒त्वह॑णीयमानम्। उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा॒ सञ्जि॑तो॒मौ। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्विच॑ष्टाम्। तस्मि॑न्व॒यं पृत॑नाः॒ सञ्ज॑येम। तन्नो॑ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु॒ कामम्॑। शृ॒ण्वन्ति॑ श्रो॒णाम॒मृत॑स्य गो॒पाम्। पुण्या॑मस्या॒ उप॑शृणोमि॒ वाचम्॑॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं विष्णु॑पत्नीमजू॒र्याम्। प्र॒तीची॑मेना२ ह॒विषा॑ यजामः। त्रे॒धा विष्णु॑रुरुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दिवं॑ पृथि॒वीम॒न्तरि॑क्षम्। तच्छ्रो॒णैति॒श्रव॑ इ॒च्छमा॑ना। पुण्य॒ꣳ श्लोकं॒ यज॑मानाय कृण्व॒ती। अ॒ष्टौ दे॒वा वस॑वः सो॒म्यासः॑। चत॑स्रो दे॒वीर॒जराः॒ श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं

पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त्। स॒व॒थ्स॒रीण॑म॒मृतꣳ स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पान्तु॒ वस॑वः पु॒रस्ता॑त्। द॒क्षि॒ण॒तोऽभिय॑न्तु॒ श्रवि॑ष्ठाः। पुण्यं॒ नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा नो॒ अरा॑तिर॒घश॒ꣳसाऽगन्। क्षत्र॑स्य॒ राजा॒ वरु॑णोऽधिरा॒जः। नक्ष॑त्राणाꣳ श॒तभि॑ष॒ग्वसि॑ष्ठः। तौ दे॒वेभ्यः॑ कृणुतो दी॒र्घमायुः॑। श॒तꣳ स॒हस्रा॑ भेष॒जानि॑ धत्तः। य॒ज्ञं नो॒ राजा॒ वरु॑ण॒ उप॑यातु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि संय॑न्तु दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्रꣳ श॒तभि॑षग्जुषा॒णम्। दी॒र्घमायुः॒ प्रति॑रद्भेष॒जानि॑। अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। विश्वा॑ भू॒तानि॑ प्रति॒ मोद॑मानः। तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति॒ सर्वे॑। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः। वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒न उ॒ग्रः। आऽन्तरि॑क्षमरुहद॒गन्द्याम्। तꣳ सूर्य॑ दे॒वम॒जमेक॑पादम्। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॒ अनु॑यन्ति॒ सर्वे॑॥२०॥

अहि॑र्बु॒ध्नियः॒ प्रथ॑मान एति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑मु॒त मानु॑षाणाम्। तं ब्रा॑ह्म॒णाः सो॑म॒पाः सो॒म्यासः॑। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॑ अ॒भि र॑क्षन्ति॒ सर्वे॑। च॒त्वार॒ एक॑म॒भि कर्म॑ दे॒वाः। प्रो॒ष्ठ॒प॒दास॒ इति॒ यान् वद॑न्ति। ते बु॒ध्नियं॑ परि॒षद्यꣳ स्तु॒वन्तः॑। अहिꣳ॑ रक्षन्ति॒ नम॑सोप॒सद्य॑। पू॒षा रे॒वत्यन्वे॑ति॒ पन्था॑म्। पु॒ष्टि॒पती॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यौ॥२१॥

इ॒मानि॑ ह॒व्या प्रय॑ता जुषा॒णा। सु॒गैर्नो॒ याने॒रुप॑यातां य॒ज्ञम्। क्षु॒द्रान् प॒शून् र॑क्षतु रे॒वती॑ नः। गावो॑ नो॒ अश्वाꣳ॒ अन्वे॑तु पू॒षा। अन्नꣳ॒ रक्ष॑न्तौ बहु॒धा विरू॑पम्। वाजꣳ॑ सनुतां॒ यज॑मानाय य॒ज्ञम्। तद॒श्विना॑वश्व॒युजोप॑यातां। शुभ॒ङ्गमि॑ष्ठौ सु॒यमे॑भि॒रश्वैः॑। स्वं नक्ष॑त्रꣳ ह॒विषा॒ यज॑न्तौ। मध्वा॒ सम्पृ॑क्तौ॒ यजु॑षा॒ सम॑क्तौ॥२२॥

यौ दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑ हव्यवा॒हौ। विश्व॑स्य दू॒तावमृ॑तस्य गो॒पौ। तौ नक्ष॑त्रं जुजुषा॒णोप॑यातां। नमो॒ऽश्विभ्यां॑ कृणुमोऽश्व॒युग्भ्या॑म्। अप॑ पा॒प्मानं॒ भर॑णीर्भरन्तु। तद्य॒मो राजा॒ भग॑वान् विच॑ष्टाम्। लो॒कस्य॒ राजा॑ मह॒तो म॒हान् हि। सु॒गं नः॒ पन्था॒मभ॑यं कृणोतु। यस्मि॒न्नक्ष॑त्रे य॒म एति॒ राजा॑। यस्मि॑न्नेनम॒भ्यषि॑ञ्चन्त दे॒वाः। तद॑स्य चि॒त्रꣳ ह॒विषा॑ यजाम। अप॑ पा॒प्मानं॒ भर॑णीर्भरन्तु। नि॒वेश॑नी॒ यत्ते॑ दे॒वा अद॑धुः॥२३॥

त॒तार॒ मह्यं॑ प्रासु॒चीर्या यां॑न्तु य॒ज्ञं वाचꣳ स्व॒स्ति दे॒वा अनु॑यन्ति॒ सर्वे॒ वाज॑बस्त्यौ॒ समं॑क्तौ दे॒वाश्वीर्णि च॥११॥ [२]

नवो॑नवो भवति॒ जाय॑मानो॒ यमा॑दि॒त्या अ॒ꣳशुमा॑प्याययं॒न्ति। ये विरू॑पे॒ सम॑नसा स॒ंव्यय॑न्ती। स॒मा॒नं तन्तुं॑ परितात॒ना तौ॑। वि॒भू प्र॒भू अ॑नु॒भू वि॒श्वतो॑ हुवे। ते नो॒ नक्ष॑त्रे

हवमागमेतम्। वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नासो देववीतिं दधानाः। अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अति पाप्मानमति मुक्त्या गमेम। प्रत्युवदृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्ती दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा। तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी। उदुस्रियाः सचते सूर्यः। सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं भक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्। उपयज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुꣳ हवामहे। स नः सविता सुवथ्सनिम्। पुष्टिदां वीरवत्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदितिर्न उरुष्यतु महीमूषु मातरम्। इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यंगमथ्स्विष्टम्॥३॥ [३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानाꣳस्यामिति। स एतमग्नये कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह वा अग्निर्देवानामन्नादः। एवꣳ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै स्वाहा। नितत्न्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा वर्षयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। तासाꣳ रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत। उप मा वर्तेत। समेनया गच्छेयेति। स एतं प्रजापतये रोहिण्यै चरुं निरवपत्। ततो वै सा तमुपावर्तत। समेनया गच्छत। उप ह वा एनं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण गच्छते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। प्रजापतये स्वाहा रोहिण्यै स्वाहा। रोचमानायै स्वाहा प्रजाभ्यः स्वाहेति॥२८॥

सोमो वा अकामयत। ओषधीनाꣳ राज्यमभिजयेयमिति। स एतꣳ सोमाय मृगशीर्षाय श्यामाकं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स ओषधीनाꣳ राज्यमभ्यजयत्। समानानाꣳ ह वै राज्यमभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सोमाय स्वाहा मृगशीर्षाय स्वाहा। इन्वकाभ्यः स्वाहौषधीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥२९॥

रुद्रो वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतꣳ रुद्रायाऽऽर्द्रायै प्रैय्यङ्गवं चरुं पयसि

निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्ये करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोक ऋध्नुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशꣳ षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोक आर्ध्नुवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा मघाभ्यः। स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहाऽगदाभ्यः। स्वाहाऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतमर्यम्णे फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा फल्गुनीभ्याꣳ स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥३५॥

भगो वा अकामयत। भगी श्रेष्ठी देवानाꣳस्यामिति। स एतं भगाय फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भगी ह वै श्रेष्ठी समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा फल्गुनीभ्याꣳ स्वाहा। श्रैष्ठ्याय स्वाहेति॥३६॥

स॒वि॒ता वा अ॑कामयत। श्रन्मे॑ दे॒वा दधी॑रन्। स॒वि॒ता स्या॒मिति॑। स ए॒तꣳ स॑वि॒त्रे हस्ता॑य पुरो॒डाशं॒ द्वाद॑शकपालं॒ निर॑वपदाशू॒नां व्री॑ही॒णाम्। ततो॒ वै तस्मै॒ श्रद्दे॒वा अद॑धत। स॒वि॒ताऽभ॑वत्। श्रद्ध॒वा अ॑स्मै मनु॒ष्या॑ दधते। स॒वि॒ता स॑मा॒नानां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे स्वाहा॒ हस्ता॑य। स्वाहा॑ दद॒ते स्वाहा॑ पृण॒ते। स्वाहा॑ प्र॒यच्छ॑ते॒ स्वाहा॑ प्रतिगृभ्ण॒ते स्वाहेति॑॥३७॥

त्वष्टा॒ वा अ॑कामयत। चि॒त्रं प्र॒जां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तं त्वष्ट्रे॑ चि॒त्रायै॑ पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स चि॒त्रं प्र॒जाम॑विन्दत। चि॒त्रꣳ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। त्वष्ट्रे॒ स्वाहा॑ चि॒त्राये॒ स्वाहा॑। चैत्रा॑य॒ स्वाहा॑ प्र॒जाये॒ स्वाहेति॑॥३८॥

वा॒युर्वा अ॑कामयत। का॒म॒चार॑मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तद्वा॒यवे॒ निष्ठ्या॑यै गृ॒ष्ट्यै दु॒ग्धं पयो॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स का॑म॒चार॑मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। का॒म॒चारꣳ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। वा॒यवे॒ स्वाहा॒ निष्ठ्या॑यै॒ स्वाहा॑। का॒म॒चारा॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥३९॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी वा अ॑कामयेताम्। श्रैष्ठ्य॑ दे॒वाना॑म॒भिज॑ये॒वेति॑। तावे॒तमि॑न्द्रा॒ग्निभ्यां॒ विशा॑खाभ्यां पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपालं॒ निर॑वपताम्। ततो॒ वै तौ श्रैष्ठ्य॑ दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयताम्। श्रैष्ठ्यꣳ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑म॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॒ꣳ स्वाहा॒ विशा॑खाभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रैष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४०॥

अथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या आज्यं॒ निर्व॑पति। कामो॒ वै पौ॑र्णमा॒सी। काम॒ आज्यम्॑। कामे॑ने॒व काम॒ꣳ सम॑र्धयति। क्षिप्रमे॑न॒ꣳ सकाम॒ उप॑नमति। येन॒ काम॑ने॒न यज॑ते। सोऽत्र॑ जुहोति। पौ॒र्ण॒मा॒स्यै स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽऽग॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४१॥

अ॒ग्निः पञ्च॑दश प्र॒जाप॑तिः॒ षोड॑श॒ सोम॒ एका॑दश रु॒द्रो दश॒क्षेका॑दश॒ बृह॒स्पति॒र्दश॑ देवासु॒रा नव॑ पि॒तर॒ एका॑दशार्य॒मा भगो॒ दश॑ दश स॒विता चतु॑र्दश॒ त्वष्टा॑ वा॒युरि॑न्द्रा॒ग्नी दश॑ द॒शाथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या अ॒ष्टौ पञ्च॑दश॥१५॥ [४]

मि॒त्रो वा अ॑कामयत। मि॒त्र॒धेय॑मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तं मि॒त्राया॑नूरा॒धेभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मि॑त्र॒धेय॑मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। मि॒त्र॒धेयꣳ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। मि॒त्राय॒ स्वाहा॑ऽनूरा॒धेभ्यः॒ स्वाहा॑। मि॒त्र॒धेया॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४२॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। ज्यैष्ठ्य॑ दे॒वाना॑म॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठायै॑

पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपालं॒ निर॑वपन्म॒हाव्री॑हीणाम्। ततो॒ वै स ज्यैष्ठ्यं॑ दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयत्। ज्यैष्ठ्य॑ꣳ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑ ज्ये॒ष्ठाये॒ स्वाहा॑। ज्यैष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॑कामयत। मूलं॑ प्र॒जां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये॒ मूला॑य च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मूलं॑ प्र॒जाम॑विन्दत। मूल॑ꣳ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॒ मूला॑य॒ स्वाहा॑। प्र॒जाये॒ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मु॒द्रं काम॑म॒भिज॑ये॒मेति॑। ता ए॒तम॒द्भ्यो॑ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ताः स॑मु॒द्रं काम॑म॒भ्य॑जयन्। स॒मु॒द्रꣳ ह॒ वै काम॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। स॒मु॒द्राय॒ स्वाहा॒ काम॑य॒ स्वाहा॑। अ॒भिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४५॥

विश्वे॒ वै दे॒वा अ॑कामयन्त। अ॒न॒प॒ज॒य्यं ज॑ये॒मेति॑। त ए॒तं विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यो॑ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ते॑ऽनपज॒य्यम॑जयन्। अ॒न॒प॒ज॒य्यꣳ ह॒ वै ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒न॒प॒ज॒य्याय॒ स्वाहा॒ जित्यै॒ स्वाहेति॑॥४६॥

ब्रह्म॒ वा अ॑कामयत। ब्र॒ह्म॒लो॒कम॒भिज॑येय॒मिति॑। तदे॒तं ब्रह्म॑णेऽभि॒जिते॑ च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै तद्ब्र॑ह्मलो॒कम॒भ्य॑जयत्। ब्र॒ह्म॒लो॒कꣳ ह॒ वा अ॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑ऽभि॒जिते॒ स्वाहा॑। ब्र॒ह्म॒लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४७॥

विष्णु॒र्वा अ॑कामयत। पुण्य॒ꣳ श्लोक॑ꣳ शृण्वीय। न मा॑ पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छे॒दिति॑। स ए॒तं विष्ण॑वे श्रो॒णायै॑ पुरो॒डाश॑ं त्रिकपा॒लं निर॑वपत्। ततो॒ वै स पुण्य॒ꣳ श्लोक॑मशृणुत। नैनं॑ पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छत्। पुण्य॑ꣳ ह॒ वै श्लोक॑ꣳ शृणुते। नैनं॑ पा॒पी की॒र्तिराग॑च्छति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॑ श्रो॒णाये॒ स्वाहा॑। श्लोका॑य॒ स्वाहा॑ श्रु॒ताय॒ स्वाहेति॑॥४८॥

वस॑वो॒ वा अ॑कामयन्त। अग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ परी॑या॒मेति॑। त ए॒तं वसु॑भ्यः॒ श्रवि॑ष्ठाभ्यः पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपन्। ततो॒ वै तेऽग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ पर्या॑यन्। अग्र॑ꣳ ह॒ वै स॑मा॒नानां॒

पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वसुभ्यः स्वाहा श्रविष्ठाभ्यः स्वाहा। अग्राय स्वाहा परीत्यै स्वाहेति॥४९॥

इन्द्रो वा अकामयत। दृढोऽशिथिलः स्यामिति। स एतं वरुणाय शतभिषजे भेषजेभ्यः पुरोडाशं दशकपालं निरवपत्कृष्णानां व्रीहीणाम्। ततो वै स दृढोऽशिथिलोऽभवत्। दृढो ह वा अशिथिलो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वरुणाय स्वाहा शतभिषजे स्वाहा। भेषजेभ्यः स्वाहेति॥५०॥

अजो वा एकपादकामयत। तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतमजायैकपदे प्रोष्ठपदेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यभवत्। तेजस्वी ह वै ब्रह्मवर्चसी भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अजायैकपदे स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। तेजसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥५१॥

अहिर्वै बुध्नियोऽकामयत। इमां प्रतिष्ठां विन्देयेति। स एतमहये बुध्नियाय प्रोष्ठपदेभ्यः पुरोडाशं भूमिकपालं निरवपत्। ततो वै स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। इमाꣳ ह वै प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहये बुध्नियाय स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतं पूष्णे रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरौ स्यावेति। तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्याꣳ स्वाहाऽश्वयुग्भ्याꣳ स्वाहा। श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत। पितॄणाꣳ राज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स पितॄणाꣳ राज्यमभ्यजयत्। समानानाꣳ ह वै राज्यमभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्यायाऽ आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्। कामेनैव काम ँ समर्धयति। क्षिप्रमेन ँ सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दश दशाप एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुस्त्रयोदश वसव इन्द्रोऽजोऽहिर्बुध्नियः पूषाऽश्विनौ यमो दश दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥१५॥ [५]

चन्द्रमा वा अकामयत। अहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्थ्संवथ्सरमाप्नवा। चन्द्रमसः सायुज्य ँ सलोकतामाप्नुयामिति। स एतं चन्द्रमसे प्रतीदृश्यायै पुरोडाशं पञ्चदशकपालं निरवपत्। ततो वै सोऽहोरात्रानर्धमासान्मासानृतून्थ्संवथ्सरमाप्नवा। चन्द्रमसः सायुज्य ँ सलोकतामाप्नोत्। अहोरात्रान् ह वा अर्धमासान्मासानृतून्थ्संवथ्सरमाप्नवा। चन्द्रमसः सायुज्य ँ सलोकतामाप्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे स्वाहा प्रतीदृश्यायै स्वाहा। अहोरात्रेभ्यः स्वाहाऽर्धमासेभ्यः स्वाहा। मासेभ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा। संवथ्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न नावहोरात्रे आप्नुयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां चरुं निरवपताम्। द्वयानां व्रीहीणाम्। शुक्लानां च कृष्णानां च। सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आप्नुताम्। अति ह वा अहोरात्रे मुच्यते। नैनमहोरात्रे आप्नुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अह्ने स्वाहा रात्रियै स्वाहा। अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा स्यामिति। सैतमुषसे चरुं निरवपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगाऽभवत्। प्रियो ह वै समानाना ँ सुभगो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा। व्यूषुष्यै स्वाहा व्युच्छन्त्यै स्वाहा। व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुं निर्वपति। यथा त्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाम्। एव ँ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते स्वाहा। उद्यते स्वाहोदिताय स्वाहा। हरसे स्वाहा भरसे स्वाहा। भ्राजसे स्वाहा तेजसे स्वाहा। तपसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एतꣳ सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा ह वै समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्याय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६१॥

अथैतमदित्यै चरुं निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६२॥

अथैतं विष्णवे चरुं निर्वपति। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञ एवान्ततः प्रति तिष्ठति। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सप्तदशोषा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमदित्यै पञ्चाथैतं विष्णवे षट्थ्सप्त (सविताऽऽशूनां व्रीहीणामिन्द्रो महाव्रीहीणामिन्द्रः कृष्णानां व्रीहीणामहोरात्रे द्वयानां व्रीहीणाम्। पितरः षट्कपालꣳ सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र एकादश-कपालमिन्द्रो दशकपालं विष्णुस्त्रिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टाकपालमन्यत्र चरुम्। रुद्रोऽर्यमा पूषा पशुमान्थ्स्याꣳ सोमो रुद्रो बृहस्पतिः पयसि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिजित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्यायाऽ अगत्यै विश्वे जित्यां अश्विनौ श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनावकामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्रोकामयतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रैष्ठ्यमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः समानानाम्। अग्निर्नो रीरिषदन्यत्र रीरिषः॥)॥७॥ [६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवोनवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥
अग्निर्नस्तन्नो वायुरहिर्बुध्न्यं ऋक्षा वा इयमथैतत्पौर्णमास्या अजो वा एकपाथ्सूर्यस्त्रिषष्टिः॥६३॥
अग्निर्नः पातु प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्। ब्रह्म वै पर्णः। यत्पर्णशाखया वत्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गायत्रो वै पर्णः। गायत्राः पशवः॥१॥

तस्मात्त्रीणित्रीणि पर्णस्य पलाशानि। त्रिपदा गायत्री। यत्पर्णशाखया गाः प्रार्पयति। स्वयैवैना देवतया प्रार्पयति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णान्तस्मै शुष्काग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्थ्स्यादिति। बहुपर्णान्तस्मै बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीचीं मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीचीमा हरति। उभयोर्लोकयोरभिजित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु वै पशवः॥३॥

वायव एवैनान्परि ददाति। प्र वा एनानेतदा करोति। यदाह। वायवः स्थेत्युपायवः स्थेत्याह। यजमानायैव पशूनुप ह्वयते। देवो वः सविता प्रार्पयत्वित्याह प्रसूत्यै। श्रेष्ठतमाय कर्मण इत्याह। यज्ञो हि श्रेष्ठतमं कर्म। तस्मादेवमाह। आप्यायध्वमघ्निया देवभागमित्याह॥४॥

वत्सेभ्यश्च वा एताः पुरा मनुष्येभ्यश्चाप्यायन्त। देवेभ्य एवैना इन्द्रायाप्यायय्यति। ऊर्जस्वतीः पयस्वतीरित्याह। ऊर्ज हि पयः सम्भरन्ति। प्रजावतीरनमीवा अयक्ष्मा इत्याह प्रजात्यै। मा वः स्तेन ईशत माऽघशꣳस इत्याह गुप्त्यै। रुद्रस्य हेतिः परि वो वृणक्त्वित्याह। रुद्रादेवैनान्त्रायते। ध्रुवा अस्मिन्गोपतौ स्यात बह्वीरित्याह। ध्रुवा एवास्मिन्बह्वीः करोति॥५॥

यजमानस्य पशून्पाहीत्याह। पशूनां गोपीथाय। तस्मात्थ्सायं पशव उपसमावर्तन्ते। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव निदधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥६॥

पशवः करोति पशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥६॥ [१]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यश्वपर्शुमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। यो वा ओषधीः पर्वशो वेद। नैनाः स हिनस्ति। प्रजापतिर्वा ओषधीः पर्वशो वेद। स एना न हिनस्ति। अश्वपर्शा बर्हिरच्छैति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय॥७॥

ओषधीनामहिꣳसायै। यज्ञस्य घोषदसीत्याह। यजमान एव रयिं दधाति। प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। प्रेयमगाद्धिषणां बर्हिरच्छेत्याह। विद्या वै धिषणा। विद्ययैवैनदच्छैति। मनुना कृता स्वधया वितष्टेत्याह। मानवी हि पर्शुः स्वधाकृता॥८॥

त आवहन्ति कवयः पुरस्तादित्याह। शुश्रुवाꣳसो वै कवयः। यज्ञः पुरस्तात्। मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो यदेतदुक्त्वा यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिरासद इत्याह। बर्हिषः समृद्ध्यै। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिꣳसायै। यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिꣳष्यात्। अति तद्यज्ञस्य रेचयेत्। एकꣳ स्तम्बं परिदिशेत्। तꣳ सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वर्षवृद्धमसीत्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। देवबर्हिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वाऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिꣳसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहध्यै। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवबर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानां प्रजननाय। सहस्रवल्शा वि वयꣳ रुहेमेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह प्रतिष्ठित्यै। अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टीं लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसम्भृतां त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनथ्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्नाऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनद्रास्नां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा अग्रे देवतानाꣳ समनह्यत। साऽऽर्ध्नोत्। ऋद्ध्यै सन्नह्यति।

प्रजा वै बर्हिः। प्रजानामपरावापाय। तस्माथ्स्रावसन्तताः प्रजा जायन्ते॥१३॥

पूषा ते ग्रन्थिं ग्रंथ्नात्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। स ते मास्थादित्याहाहिꣳसायै। पश्चात्प्राञ्चमुपगूहति। पश्चाद्वै प्राचीनꣳ रेतो धीयते। पश्चादेवास्मै प्राचीनꣳ रेतो दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छ इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। देवङ्गममसीत्याह। देवानेवैनद्गमयति। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

सयोनित्वाय स्वधाकृताऽसीत्याह दायाद्वेद भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥९॥ [२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रꣳसेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यथ्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्रꣳसाय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायाइत्याह। देवयज्यायाय एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृꣳहस्व मा ह्वारित्याह धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारꣳ सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पर्णः सयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रं दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यꣳ ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयꣳ सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतꣳ स्वाहाकृतꣳ स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा

द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

पवित्रवत्यानयति। अपां चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳसृजति। अथो ओषधीष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। अन्वारभ्य वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। धारयन्नास्ते। धारयन्त इव हि दुहन्ति। कामधुक्ष इत्याहाऽऽतृतीयस्यै। त्रय इमे लोकाः। इमानेव लोकान् यजमानो दुहे॥२१॥

अमूमिति नाम गृह्णाति। भद्रमेवासां कर्मा विष्करोति। सा विश्वायुः सा विश्वव्यचाः सा विश्वकर्मेत्याह। इयं वै विश्वायुः। अन्तरिक्षं विश्वव्यचाः। असौ विश्वकर्मा। इमानेवैताभिर्लोकान् यथापूर्वं दुहे। अथो यथा प्रदात्रे पुण्यमाशास्ते। एवमेवैनां एतदुपस्तौति। तस्मात्प्रादादित्युन्नीय वन्दमाना उपस्तुवन्तः पशून्दुहन्ति॥२२॥

बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यो हविरिति वाचं विसृजते। यथादेवतमेव प्रसौति। दैव्यस्य च मानुषस्य च व्यावृत्यै। त्रिराह। त्रिषत्या हि देवाः। अवाचं यमोऽनन्वारभ्योत्तराः। अपरिमितमेवाव रुन्धे। न दारुपात्रेण दुह्यात्। अग्निवद्वै दारुपात्रम्। यद्दारुपात्रेण दुह्यात्॥२३॥

यातयाम्ना हविषा यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि वै हवीꣳषि। नेत इतः पुरोडाशꣳ हविषो यामोऽस्तीति। काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रमत्येति। अथ तद्धविरिति। सम्पृच्यध्वमृतावरीरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳसृजति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन त्वातनच्मीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवथ्सरꣳ सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै सान्नाय्यम्। य एवं विद्वान्थ्सान्नाय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्। यन्मृन्मयेनापिदध्यात्। पितृदेवत्यꣳ स्यात्॥२६॥

अयस्पात्रेण वा दारुपात्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदेवम्। उदन्वद्भवति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अदस्तमसि विष्णवे त्वेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनदर्दस्तं

करोति। विष्णो॑ ह॒व्य१ꣳ र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां॒ धृत्या॒ अप्र॑पादाय। तस्माद्गर्भाः॑ प्र॒जाना॒मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व॒ निद॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥२७॥

अ॒सीत्या॑ह॒ धृत्यै॒ यज॑माने दधा॒त्यजा॑मित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुह्याद्दोग्धीति॒ दधीत्या॑ह स्याथ्सादयति॒ पञ्च॑ च॥१२॥ [३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ शकेय॒मित्या॑ह॒ शक्त्यै॑। य॒ज्ञस्य॒ वै सन्ति॑तिमनु॑ प्र॒जाः प॒शवो॒ यज॑मानस्य॒ सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॒ विच्छि॑त्तिमनु॑ प्र॒जाः प॒शवो॒ यज॑मानस्य॒ विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॒ सन्ति॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑त्यै स्तृणामि॒ सन्त॑त्यै त्वा य॒ज्ञस्येत्याह॑व॒नीयाथ्सं त॑नोति। यज॑मानस्य प्र॒जायै॑ पशू॒ना१ꣳ सन्त॑त्यै। अ॒पः प्रण॑यति। श्र॒द्धा वा आपः॑। श्र॒द्धामे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो वा आपः॑॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। वज्रो॒ वा आपः॑। वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यं धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यं धाम॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति॥२९॥

अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाऽऽरभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। वेषा॑य॒ त्वेत्या॑ह। वेषा॑य॒ ह्येन॑दादत्ते। प्रत्यु॑ष्ट१ꣳ रक्षः॒ प्रत्यु॑ष्टा॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। धूर॒सीत्या॑ह। ए॒ष वै धुर्यो॒ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्यातीया॒त्॥३०॥

अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒प॒स्पृश्यात्ये॑ति। अ॒ध्व॒र्योश्च॒ यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑ऽस्मान्धूर्व॑ति॒ तं धू॑र्व॒ यं व॒यं धूर्वा॑म॒ इत्या॑ह। द्वौ वाव पुरु॑षौ। यं चै॒व धूर्व॑ति। यश्चै॑नं॒ धूर्व॑ति। तावु॒भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒ सस्नि॑तमं॒ पप्रि॑तमं॒ जुष्ट॑तमं॒ वह्नि॑तमं देव॒हूत॑म॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥३१॥

अह्रु॑तमसि हवि॒र्धान॒मित्या॒हाना॑र्त्यै। दृꣳह॑स्व॒ मा ह्वा॒रित्या॑ह॒ धृत्यै॑। मि॒त्रस्य॑ त्वा॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्ष॒ इत्या॑ह मित्र॒त्वाय॑। मा भे॑र्मा संवि॑क्था॒ मा त्वा॑ हिꣳसिष॒मित्या॒हाहिꣳसायै। यद्वै किं च॒ वातो॒ नाभि॒ वाति॑। तथ्सर्वं॑ वरुणदेव॒त्यम्॑। उ॒रु वाता॒येत्या॑ह। अवा॑रुणमे॒वैन॑त्करोति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह॥३२॥

अ॒श्विनो॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। अ॒ग्नये॒ जुष्टं॒ निर्व॑पामीत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनां॒ जुष्टं॒ निर्व॑पति। त्रिर्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मात्यै॑। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थम्। अप॑रिमितमे॒वाव॑ रुन्धे। स ए॒वमे॒वानु॑पू॒र्वꣳ ह॒वीꣳषि॒

निर्वपति॥३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति। यः परीणहि। सुवरभि वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। सुवरेवाभि वि पश्यति वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि गृहीत उदवेपेताम्। दृꣳहन्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याह। गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्बाहुभ्यामित्याह हवीꣳषि निर्वपति गत्यै चत्वारिं च॥७॥——————[४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः। अभ्यम्रियत। तासां यन्मेध्यं यज्ञियꣳ सदेवमासीत्। तदपोदक्रामत्। ते दर्भा अभवन्। यद्दर्भैरप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपः। ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैना उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना उत्पुनाति। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसवः। प्राणा रश्मयः॥३६॥

प्राणैरेव प्राणान्थ्सं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्षमृद्धत्वाय। आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्र एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्॥३७॥

युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रꣳ ह हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह। तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्नये वो जुष्टं प्रोक्षाम्यग्नीषोमाभ्यामित्याह। यथादेवतमेवैनान्प्रोक्षति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥३८॥

अथो रक्षसामपहत्यै। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायाय इत्याह। देवयज्यायाय एवैनानि शुन्धति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनथ्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यꣳ सुशमि शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानाꣳ हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिर्ह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः। इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयꣳ सङ्घातं जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां मध्येऽवसाय यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह विजित्यै॥४३॥

वृङ्क्ष एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वर्षवृद्धमसि प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। वर्षवृद्धा इषीकाः समृद्ध्यै। यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यनु प्राविशन्। तान्यस्मा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतꣳ रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षाꣳसि निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्त्वित्याह। पवित्रं वै वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति। ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥११॥—[५]

अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह।

इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्यैताꣳ शम्यामात्रमेकमहः। दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्वीत्यै। धिषणाऽसि पर्वत्या प्रति त्वा दिवः स्कम्भनिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्विधृत्यै॥४७॥

धिषणाऽसि पार्वतेयी प्रति त्वा पर्वतिर्वेत्त्वित्याह। द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्त्यै। अधिवपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानधि वपति। धान्यमसि धिनुहि देवानित्याह। एतस्य यजुषो वीर्येण॥४८॥

यावदेका देवता कामयते यावदेका। तावदाहुतिः प्रथते। न हि तदस्ति। यत्तावदेव स्यात्। यावज्जुहोति। प्राणाय त्वाऽपानाय त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असवपन्ती पिꣳषाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥४॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्यादꣳ सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवाऽऽमात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धꣳ रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाꣳस्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिँल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृꣳहेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृꣳहति। धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृꣳहेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृꣳहति। धरुणमसि दिवं दृꣳहेत्याह। दिवमेवैतेन दृꣳहति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृꣳहेत्याह। दिश एवैतेन दृꣳहति। इमानेवैतैर्लोकान्दृꣳहति। दृꣳहन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्रे कपालान्युपदधाति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एकमग्रे कपालमुप दधाति। एकं वा अग्रे कपालं पुरुषस्य सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिꣳ सꣳस्करोति। आत्मानमेव तथ्सꣳस्करोति। तꣳ सꣳस्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिँल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया तथ्सम्मितम्। यन्नव। त्रिवृता तत्। यद्दश। विराजा तत्। यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्द्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि। इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृꣳहति। अथाऽऽयुः प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि ततः सꣳस्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति। चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति॥५५॥
वर्तयति दिवमेवैतेन दृꣳहति सम्भवति तꣳ सꣳस्कृतमात्मानं द्वादश सꣳस्थिते त्रीणि च॥६॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि संवपति। समापो अद्भिरग्मत समोषधयो रसेनेत्याह। आपो वा ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। सꣳ रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः। ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा एकधा सꣳसृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्लावयति। यथा सुवृष्ट इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्मह्यन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै त्वा संयौमीत्याह। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्नये त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याह व्यावृत्त्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णीष्वेत्याह। सर्वमेवैन्ँ सतनुं करोति। अथाऽऽप आनीय परिमार्ष्टि। मा्ँस एव तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मा्ँसं छन्नम्। घर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो यजमानꣳ शुचा प्रदहः। पर्यग्नि करोति। पशुमेवैनमकः। शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो रक्षसामपहत्यै। अन्तरितꣳ रक्षोऽन्तरिता अरातय इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तर्हित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षाꣳस्यपाहन्। देवस्त्वा सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनꣳ श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव हवीꣳष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय शृत्त्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिं वासयेत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहा मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मा्ँसेनास्थि छन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छन्नम्। अखलतिभावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स नायज्ञुष्कमभिवास्यः। वृथेव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्थ्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भूत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति। सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि। यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्न्यदधत। तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः। अभ्यपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यपातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितोऽजायत। यदद्भ्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत।

आप्या अमृजत सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिम्रुक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिम्रुक्तः कुनखिनि। कुनखी श्यावदंति। श्यावदंन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत। अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्ध्यै। उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय। शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विमृत्यैवमाहाशांन्त आह गुत्यै छन्नं ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्यपातयथ्सूर्याभिनिम्रुक्ते देवाः॥१२॥ [८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददे इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वै नामासुर आसीत्। सोऽबिभेत्। यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्। सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा मेध्याऽभवत्। पृथिवि देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा हिꣳसिषमित्याह। ओषधीनामहिꣳसायै। व्रजं गच्छ गोस्थानमित्याह। छन्दाꣳसि वै व्रजो गोस्थानः। छन्दाꣳस्येवास्मै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवावरुन्धे। बधान देव सवितः परमस्यां परावतीत्याह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ बध्नाति परमस्यां परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिम्रुक्त्यै। अररुर्वै नामासुर आसीत्। स पृथिव्यामुपप्लुतोऽशयत्। तं देवा अपहतोऽररुः पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अररुः। अपहतोऽररुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः पतिष्यतीति। तमररुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अररुः। अररुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुरहरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयꣳ हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयꣳ हरति। दिव एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति। असुराणां वा इयमग्रे आसीत्। यावदासीनः परापश्यति।

तावद्दे॒वानाँ॑म्। ते दे॒वा अ॑ब्रुवन्। अस्त्वे॒व नो॒ऽस्यामपीति॑॥७३॥

क्य॑न्नो दास्य॒थेति॑। याव॑थ्स्व॒यं प॑रिगृह्णी॒थेति॑। ते वस॑व॒स्त्वेति॑ दक्षिण॒तः पर्य॑गृह्णन्। रु॒द्रास्त्वेति॑ प॒श्चात्। आ॒दि॒त्यास्त्वेत्यु॑त्तर॒तः। तेँ॑ऽग्निना॒ प्राञ्चो॑ऽजयन्। वसु॑भिर्दक्षि॒णा। रु॒द्रैः प्र॒त्यञ्चः॑। आ॒दि॒त्यैरुद॑ञ्चः। यस्यै॒वं वि॒दुषो॒ वेदिं॑ परिगृ॒ह्णन्ति॑॥७४॥

भव॑त्या॒त्मनाँ॑। पराँ॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। कर्म॑ कृण्वन्ति वे॒धस॒ इत्या॑ह। इ॒षि॒त॒ꣳ हि कर्म॑ क्रि॒यतेँ॑। पृ॒थि॒व्यै मेध्य॑ं चामे॒ध्यं च॒ व्युद॑क्रामताम्। प्रा॒चीन॑मुदी॒चीनं॒ मेध्यम्॑। प्र॒ती॒चीन॑ं दक्षि॒णाऽमे॒ध्यम्। प्राची॒मुदी॑चीं प्रव॒णां क॑रोति। मेध्या॑मे॒वैनाँ॑ देव॒यज॑नीं करोति॥७५॥

प्राञ्चौ॑ वेद्य॒ꣳसावुन्न॑यति। आ॒ह॒व॒नीय॑स्य॒ परि॑गृहीत्यै। प्र॒ती॒ची॒ श्रोणीँ॑। गार्ह॑पत्यस्य॒ परि॑गृहीत्यै। अथो॑ मिथुन॒त्वाय॑। उद्ध॑न्ति। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तदप॑हन्ति। उद्ध॑न्ति। तस्मा॒दोष॑धयः॒ परा॑भवन्ति॥७६॥

मूलं॑ छिनत्ति। भ्रातृ॑व्यस्यै॒व मूलं॑ छिनत्ति। मूलं॒ वा अ॑ति॒तिष्ठ॒द्रक्षा॒ꣳस्यनूत्पि॑पते। यद्धस्ते॑न छि॒न्द्यात्। कु॒न॒खिनीँ॑ः प्र॒जाः स्युः॑। स्फ्येन॑ छिनत्ति। वज्रो॒ वै स्फ्यः। वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञाद्रक्षा॒ꣳस्यप॑हन्ति। पि॒तृ॒दे॒व॒त्याऽति॑खाता। इय॑तीं खनति॥७७॥

प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑ताम्। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। तां च॑तुरङ्गु॒लेऽन्व॑विन्दन्। तस्माँ॑च्चतुरङ्गु॒लं खेयाँ॑। च॒तु॒र॒ङ्गु॒लं ख॑नति। च॒तु॒र॒ङ्गु॒ले ह्योष॑धयः प्रति॒तिष्ठ॑न्ति। आ प्र॑ति॒ष्ठायै॑ खनति। यज॑मानमे॒व प्र॑ति॒ष्ठां ग॑मयति। द॒क्षि॒ण॒तो वर्षी॑यसीं करोति। दे॒व॒यज॑नस्यै॒व रू॒पम॑कः॥७८॥

पुरी॑षवतीं करोति। प्र॒जा वै प॒शवः॒ पुरी॑षम्। प्र॒जयै॒वैन॑ं प॒शुभिः॒ पुरी॑षवन्तं करोति। उत्त॑रं परिग्रा॒हं परि॑गृह्णाति। ए॒तावं॑ती॒ वै पृ॑थि॒वी। याव॑ती॒ वेदिः॑। तस्या॑ ए॒तावं॑त ए॒व भ्रातृ॑व्यं नि॒र्भज्य॑। आ॒त्मन॒ उत्त॑रं परिग्रा॒हं परि॑गृह्णाति। ऋ॒तम॑स्यृत॒सद॑नमस्यृत॒श्रीर॒सीत्या॑ह। य॒था॒-य॒जुरे॒वैतत्॥७९॥

क्रू॒रमि॑व॒ वा ए॒तत्क॑रोति। यद्वेदिं॑ क॒रोति॑। धा अ॑सि स्व॒धा अ॒सीति॑ योयुप्यते॒ शान्त्यै॑। उ॒र्वी चासि॒ वस्वी॑ चा॒सीत्या॑ह। उ॒र्वीमे॒वैनां॒ वस्वीँ॑ करोति। पु॒रा क्रू॒रस्य॑ वि॒सृपो॑ विरप्शि॒न्नित्या॑ह मेध्य॒त्वाय॑। उ॒दा॒दाय॑ पृथि॒वीं जी॒रदा॑नु॒र्यामैर॑यं च॒न्द्रम॑सि स्व॒धाभि॒रित्या॑ह।

यदेवास्यां अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरासो अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय। इध्माबर्हिरुपसादय। स्रुवं च स्रुचश्च सम्मृड्धि। पत्नीꣳ सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति। आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षसामपहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्थ्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिँल्लोक आप आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्बह्वीरासाद्याः। स्फ्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुरर्ह परावतीत्याहाहं द्वितीयꣳ हरतीति परिगृह्णन्ति देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यकरेतत्कृत्वा रक्षोघ्नीरर्पयति॥१५॥ [९]

वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत। पुरस्तात्तिर्यञ्चं धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाꣳस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचश्च प्रतीचश्च। स्फ्येनोदीचश्चाधराचश्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं भ्रातृव्यमपहत्य। उत्करेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनिक्ते। आत्मानमेव पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै। यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्नुयाद्बर्हिषा प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषा प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥३॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्याँश्वपरशुं यो वै पूर्वेद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्थ्सोऽपोऽवधूतं धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वपामि देवस्य स्फ्यमा ददे वज्रो वै स्फ्यो दर्श॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिपवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षसामन्तरहित्यै द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। स्रुचः सम्मार्ष्टि। स्रुवमग्रे। पुमाꣳसमेवाभ्यः सꣳश्यति मिथुनत्वाय। अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः स्रुचः। वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकानानुपूर्वं कल्पयति। ते ततः क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनाग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्टाथ्सम्मृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते। अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्ज प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। अधस्तात्प्रतीचीम्। दण्डमुत्तमतः। मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्टाल्लोमानि। प्रत्यञ्च्यधस्तात्॥४॥

स्रुग्घ्येषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृथ्सव्यः। आत्मा ध्रुवा। अन्नꣳ सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवꣳ शुभयति। तस्माथ्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥५॥

जुहूमृज्याद्भवतीति प्रत्यञ्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥५॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभि श्रितम्। तेन वयꣳ सहस्रवल्शेन। सपत्नं नाशयामसि स्वाहेति स्रुख्सम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै दर्भाः। रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रꣳ स्रुख्सम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वया देवतया समर्धयति। अथो ऋग्वाव योषा। दर्भो वृषा।

तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजया पशुभिर्यजमानः। तान्येके वृथैवापास्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य कर्मणः सविदोहः॥७॥

यद्येनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्। अद्भिर्मार्जयित्वोत्करे न्यस्येत्। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽऽहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एताꣳ हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्भिर्मार्जयति। तेन शान्तम्। यदुत्करे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्गमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्रूपम्। यथ्स्रुग्स्रुम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते। अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः। यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यतरस्मिन्थ्सम्मृज्यात्। पशूनां धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशूनस्माकं मा हिꣳसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रꣳ स्रुग्स्रुम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिꣳसीः षट् च॥५॥ [२]

अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्न्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नह्येत। प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्पश्चात्प्राच्यन्वासीत। अनया समदन्दधीत। देवानां पत्न्या समदन्दधीत। देशाद्दक्षिणत उदीच्यन्वास्ते। आत्मनो गोपीथाय। आशासाना सौमनसमित्याह। मेध्यामेवैनां केवलीं कृत्वा। आशिषा समर्धयति। अग्नेरनुव्रता भूत्वा सन्नह्ये सुकृताय कमित्याह। एतद्वै पत्न्यै व्रतोपनयनम्॥१२॥

तेनैवैनां व्रतमुपनयति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। योक्त्रमेव युते। यमन्वास्ते। तस्यामुष्मिँल्लोके भवतीति योक्त्रेण। यद्योक्त्रम्। स योगः। यदास्ते। स क्षेमः॥१३॥

योगक्षेमस्य क्लृप्त्यै। युक्तं क्रियाता आशीः कामे युज्याता इति। आशिषः समृद्ध्यै। ग्रन्थिं ग्रथ्नाति। आशिष एवास्यां परि गृह्णाति। पुमान् वै ग्रन्थिः। स्त्री पत्नी। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्र जायते प्रजया पशुभिर्यजमानः॥१४॥

अथो अर्धो वा एष आत्मनः। यत्पत्नी। यज्ञस्य धृत्या अशिथिलं भावाय। सुप्रजसस्त्वा वयꣳ सुपत्नीरुप सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनाꣳ रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥५॥ [३]

घृतं च वै मधु च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय। पल्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पत्निया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्न्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्वदति। यज्ञस्य सन्तत्यै। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो वा अग्निः। तेज आज्यम्। तेजसैव तेजः समर्धयति। अग्निस्ते तेजो मा विनैदित्याहाहिꣳसायै। स्फ्यस्य वर्त्मन्थ्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै। अग्नेर्जिह्वाऽसि सुभूर्देवानामित्याह। यथायजुरेवैतत्। धाम्नेधाम्ने देवेभ्यो यजुषेयजुषे भवेत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१८॥

तद्वा अतः पवित्राभ्यामेवोत्पुनाति। यजमानो वा आज्यम्। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। पुनराहारम्। एवमिव हि प्राणापानौ सञ्चरतः। शुक्रमसि ज्योतिरसि तेजोऽसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। त्रियजुषा। त्रय इमे लोकाः॥१९॥

एषां लोकानामास्यै। त्रिः। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथाऽऽज्यवतीभ्यामपः। रूपमेवासामेतद्वर्णं दधाति। अपि वा उताऽऽहुः। यथा ह वै योषा सुवर्णꣳ हिरण्यं पेशलं बिभ्रती रूपाण्यास्ते। एवमेता एतर्हीति। आपो वै सर्वा देवताः॥२०॥

एषा हि विश्वेषां देवानां तनूः। यदाज्यम्। तत्रोभयोर्मीमाꣳसा। जामि स्यात्। यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो

मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्षमृद्धत्वाय। अद्भिरेवौषधीः सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वाऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय। पर्याप्त्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥६॥ [४]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत्। तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि हवीꣳष्यभिघारयति॥२२॥

अथ केनाऽऽज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैवैनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्यो भवितोः। यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावैक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः। अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दाꣳसि वा आज्यम्। छन्दाꣳस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वां गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै स्रुचः। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः स्तना। गामेव तथ्सꣳस्करोति। साऽस्मै सꣳस्कृतेषमूर्जं दुहे। यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वै च॥५॥ [५]

आपो देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्याह। रूपमेवासामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अग्र इमं यज्ञं नयताग्रे यज्ञपतिमित्याह। अग्र एव यज्ञं नयन्ति। अग्रे यज्ञपतिम्। युष्मानिन्द्रोऽवृणीत वृत्रतूर्ये यूयमिन्द्रमवृणीध्वं वृत्रतूर्य इत्याह। वृत्रꣳ ह हनिष्यन्निन्द्र आपो वव्रे। आपो हेन्द्रं वव्रिरे। संज्ञामेवासामेतथ्सामानं व्याचष्टे। प्रोक्षिताः स्थेत्याह॥२७॥

तेनाऽऽपः प्रोक्षिताः। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। स

वनस्पतीन्प्राविशत्। कृष्णोऽस्याखरेष्ठोऽग्नये त्वा स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। अथो अग्नेरेव मेधमव रुन्धे। वेदिरसि बर्हिषे त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः॥२८॥

प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। बर्हिरसि स्रुग्भ्यस्त्वा स्वाहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। यजमानः स्रुचः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेति बर्हिरासाद्य प्रोक्षति। एभ्य एवैनल्लोकेभ्यः प्रोक्षति। अथ ततः सह स्रुचा पुरस्तात्प्रत्यञ्चं ग्रन्थिं प्रत्युक्षति। प्रजा वै बर्हिः। यथा सूत्यै काल आपः पुरस्ताद्यन्ति॥२९॥

तादृगेव तत्। स्वधा पितृभ्य इत्याह। स्वधाकारो हि पितॄणाम्। ऊर्ग्भव बर्हिषद्य इति दक्षिणाये श्रोणेरोत्तरस्यै निनयति सन्तत्यै। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति समृद्ध्यै। अनतिस्कन्दन् ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवं क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्यामेवोर्जं दधाति। तस्मात्पृथिव्या ऊर्जा भुञ्जते। ग्रन्थिं वि स्रꣳसयति। प्रजनयत्येव तत्। ऊर्ध्वं प्राञ्चमुद्गूढं प्रत्यञ्चमा यच्छति। तस्मात्प्राचीनꣳ रेतो धीयते। प्रतीचीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपोऽसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति। इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनथ्स्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्जꣳ स्तृणाति। प्रजयैवैनं पशुभिरनतिदृश्जं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तथ्स्वयं परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापाना-वेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै। कस्याँश्चिदभिशस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥३५॥

वीतिहोत्रं त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति। द्युमन्तꣳ समिधीमहीत्याह समिद्धे। अग्ने बृहन्तमध्वर इत्याह वृद्धे। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह। विशां यत्यै। उदीचीनाग्रे नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाꣳ रुद्राणामादित्यानाꣳ सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदने प्रस्तरꣳ सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव प्रियं नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियेणैवैना नाम्ना सादयति। एता असदन्थ्सुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मने। तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्तेऽनार्त्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्तिं क्रियते वीर्णुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सादयति षट् च॥११॥ [६]

अग्निना वै होत्रा। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। एकविꣳशतिमिध्मदारूणि भवन्ति। एकविꣳशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽऽप्त्यै। पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवथ्सर आप्यते। त्रीन्परिधीन्परि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमति शिनष्टि। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥३९॥

त्रिरुप वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्य स्रुवेण प्राजापत्यमाघारमा घारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथो प्रजापतिः सर्वा देवताः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्थ्सं मार्ष्टि। पुनात्येवैनान्। त्रिस्त्रिः सं मार्ष्टि। त्र्यावृद्धि

यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तथ्सं मार्ष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाघारमा घारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युञ्ज्यात्। एवमेव तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया पशुभिः प्रथयति। अग्ने यष्टरिदं नम इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव नमस्करोति। जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्यायाउपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्यायाइत्याह। आग्नेयी वै जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्तामिमित्याहाहिꣳसायै। लोकं मे लोककृतौ कृणुतमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानमसीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै देवानामपराजितमायतनम्। यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो दिविस्पृशमित्याह वृद्ध्यै। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य। एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानार्त्यै। इन्द्रावान्थ्स्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्वाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण आघारः। यथ्सꣳस्पर्शयेत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्। असꣳस्पर्शयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति। पाहि माऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुकर्मꣳ सत्यꣳ सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति। ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते। आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाघारः। आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आघारमाघार्य ध्रुवाꣳ समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधाति। द्विः समनक्ति।

द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य। अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्क्ष्वामित्याह। ज्योतिरेवास्मा उपरिष्टाद्दधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यज्ञो धारयति नम इत्याह पश्चाद्वीर्याणीत्याह भा इत्याह भजेत्याह ध्रुवैवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥११॥—[७]

धिष्णिया वा एते न्युप्यन्ते। यद्ब्रह्मा। यद्धोता। यदध्वर्युः। यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य प्राणान्थ्सङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकꣳ शिꣳषति। नास्य प्राणान्थ्सङ्कर्षति। न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्ङासीनः। इडाया इडामा दधाति। हस्त्याꣳ होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः। पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा दधाति। सकृदभि घारयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो वा इडा। तस्माथ्सा-ऽन्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन च। उपहूतः पशुमानसानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते होता। इडायै देवतानामुपहवे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादधाति। वाचः सा भागधेयम्। यामुपह्वयते। प्राणानाꣳ सा। वाचं चैव प्राणाꣳश्चाव रुन्धे। अथ वा एतर्ह्युपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो मीमाꣳसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति। नाहमभागो निर्वफ्स्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वषट्करिष्यथेति वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्भागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्माऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। माꣳसेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता

हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यवं रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदꣳ होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्यैऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि घारयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ कामम्मन्येन। ततो होत्रे। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति। अथाध्वर्यवे। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः। तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवाऽऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीथ्सकृथ्सकृथ्सं मृड्ढीत्याह। परांङिव ह्येतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या होतार इत्याह। इषितꣳ हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तथ्स्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्ह्वयते वेदाब्रवीद्बरहिषदं करोत्यृत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारि च॥११॥ [८]

अथ स्रुचावनुष्टुग्भ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। प्राचीं जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान् यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रतितिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्रुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः स्रुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रय इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैन लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसाऽनक्ति। अक्तꣳ रिहाणा इत्याह। तेजो वा आज्यम्। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति।

वियन्तु वय इत्याह। वयं एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय। आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आप एवौषधीरा प्यायय॑ति। मरुतां पृषतयः स्थेत्याह। मरुतो वै वृष्ट्या ईशते। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दिव गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयेत्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मीयते। आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मीयते। चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्याह। चक्षुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ध्रुवाऽसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्नय एवैनं जुष्टं करोति। तन्त एतमनु जोषं भरामीत्याह। सजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयाता इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह। भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

स्रुचौ सं प्रस्रावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। सꣳस्रावभागाः स्थेत्याह। वसवो वै रुद्रा आदित्याः सꣳस्रावभागाः। तेषां तद्भागधेयम्॥६६॥

तानेव तेन प्रीणाति। वैश्वदेव्यर्चा। एते हि विश्वे देवाः। त्रिष्टुग्भवति। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। अग्नेर्वामपन्नगृहस्य सदसि सादयामीत्याह। इयं वा अग्निरपन्नगृहः। अस्या एवैने सदने सादयति। सुम्नाय सुम्निनी सुम्ने मा धत्तमित्याह॥६७॥

प्रजा वै पशवः सुम्नम्। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। धुरि धुर्यौ पातमित्याह। जायापत्योर्गोपीथाय। अग्नेऽदब्धायोऽशीततनो इत्याह। यथायजुरेवैतत्। पाहि माऽद्य दिवः पाहि प्रसित्यै पाहि दुरिष्ट्यै पाहि दुरद्मन्यै पाहि दुश्चरितादित्याह। आमेवैतामाशास्ते। अविषन्नः पितुं कृणु सुषदा योनिꣳ स्वाहेतीध्मसंवृश्चनान्यन्वाहार्यपचनेऽभ्याधाय फलीकरणहोमं जुहोति। अतिरिक्तानि वा इध्मसं वृश्चनानि॥६८॥

अतिरिक्ताः फलीकरणाः। अतिरिक्तमाज्योच्छेषणम्। अतिरिक्त एवातिरिक्तं दधाति। अथो अतिरिक्तेनैवातिरिक्तमास्वाऽव रुन्धे। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां वेदेनान्वविन्दन्।

वेदेन वेदिं विविदुः पृथिवीम्। सा पप्रथे पृथिवी पार्थिवानि। गर्भं बिभर्ति भुवनेष्वन्तः। ततो यज्ञो जायते विश्वदानिरिति पुरस्ताथ्स्तम्बयजुषो वेदेन वेदिꣳ सम्मार्ष्ट्यनुवित्त्यै॥६९॥

अथो यद्वेदश्च वेदिश्च भवतः। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्नीया उपस्थ आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदꣳ होता-ऽऽहवनीयाथ्स्तृणन्नेति। यज्ञमेव तथ्सं तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्। तꣳ सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवावं रुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिष्ट्यै भागधेयन्यत्तमित्याह वा इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥१२॥[९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो यथादेवतम्॥७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह। आत्मनश्च यजमानस्य चानात्यै सन्त्वाय। समायुषा सं प्रजयेत्याह॥७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नीये पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो वाग्वा अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योक्रं ब्रह्मणा। आदायैनत्पत्नी सहाप उपगृह्णीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा नयति। रेत एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः। मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥४॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं वेद। विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु। उपवेषमधारयन्। ये अस्मदप चेतसः। तानस्मभ्यमिहा कुरु। उपवेषोप विड्ढि नः॥७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननपगान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यञ्चमुप गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म इति॥७७॥

अथास्मै नाम गृह्य प्रहरति। निरमुन्नुद ओकसः। सपत्नो यः पृतन्यति। निर्बाध्येन हविषा। इन्द्र एनं पराशरीत्। इहि तिस्रः परावतः। इहि पञ्च जनाꣳ अति। इहि तिस्रोऽति रोचनायावत्। सूर्यो असद्दिवि। परमान्त्वा परावतम्॥७८॥

इन्द्रो नयतु वृत्रहा। यतो न पुनरायसि। शश्वतीभ्यः समाभ्य इति। त्रिवृद्वा एष वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। शुचैवैनं विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते। हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्णिया अथ स्रुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्रायं राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुꣳश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीतायं सूतम्। नृत्तायं शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्मायं रेभम्। नरिष्ठायै भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दायं स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपायं मणिकारम्। शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टायं रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥३॥

सन्धये जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्। आर्त्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्। बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय दुर्मदम्। प्रयुद्भ्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सराभ्यो व्रात्यम्। सर्पदेवजनेभ्योऽप्रतिपदम्। अवेभ्यः कितवम्। इर्यताया अकितवम्। पिशाचेभ्यो बिदलकारम्। यातुधानेभ्यः कण्टककारम्॥५॥

उथ्सादेभ्यः कुब्जम्। प्रमुदे वामनम्। द्वार्भ्यः स्रामम्। स्वप्नायान्धम्। अधर्माय बधिरम्। संज्ञानाय स्मरकारीम्। प्रकामोद्यायोपसदम्। आशिक्षायै प्रश्निनम्। उपशिक्षाया अभिप्रश्निनम्। मर्यादायै प्रश्नविवाकम्॥६॥

ऋत्यै स्तेनहृदयम्। वैरहत्याय पिशुनम्। विवित्त्यै क्षत्तारम्। औपद्रष्टाय सङ्ग्रहीतारम्। बलायानुचरम्। भूम्ने परिष्कन्दम्। प्रियाय प्रियवादिनम्। अरिष्ट्या अश्वसादम्। मेधाय वासः पल्पूलीम्। प्रकामाय रजयित्रीम्॥७॥

भायै दार्वाहारम्। प्रभाया आग्नेन्धम्। नाकस्य पृष्ठायाभिषेक्तारम्। ब्रध्नस्य विष्टपाय

पात्रनिर्णेगम्। देवलोकाय पेशितारम्। मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्। सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेक्तारम्। अवर्त्यै वधायोपमन्थितारम्। सुवर्गाय लोकाय भागदुघम्। वरिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायाश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्। तेजसेऽजपालम्। वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्। कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्। श्रेयसे वित्तधम्। अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधाय निसरम्। शोकायाभिसरम्। उत्कूलविकूलाभ्यां त्रिस्थिनम्। योगाय योक्तारम्। क्षेमाय विमोक्तारम्। वपुषे मानस्कृतम्। शीलायाञ्जनीकारम्। निर्ऋत्यै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकाम्। संवथ्सराय पर्यारिणीम्। परिवथ्सराया-विजाताम्। इदावथ्सरायापस्कद्वरीम्। इद्वथ्सरायातीत्वरीम्। वथ्सराय विजर्जराम्। संवथ्सराय पलिक्नीम्। वनाय वनपम्। अन्यतोरण्याय दावपम्॥११॥

सरोभ्यो धैवरम्। वेशन्ताभ्यो दाशम्। उपस्थावरीभ्यो बैन्दम्। नड्वलाभ्यः शौष्कलम्। पार्याय कैवर्तम्। अवार्याय मार्गारम्। तीर्थेभ्य आन्दम्। विषमेभ्यो मैनालम्। स्वनेभ्यः पर्णकम्। गुहाभ्यः किरातम्। सानुभ्यो जम्भकम्। पर्वतेभ्यः किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रतिश्रुत्काया ऋतुलम्। घोषाय भषम्। अन्ताय बहुवादिनम्। अनन्ताय मूकम्। महसे वीणावादम्। क्रोशाय तूणवध्मम्। आक्रन्दाय दुन्दुभ्याघातम्। अवरस्पराय शङ्खध्मम्। ऋभुभ्योजिनसन्धायम्। साध्येभ्यश्चर्मम्णम्॥१३॥

बीभथ्साये पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै स्वपनम्। तुलायै वाणिजम्। वर्णाय हिरण्यकारम्। विश्वेभ्यो देवेभ्यः सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लावम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्यृद्ध्या अपगल्भम्। सꣳशराय प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय पुꣳश्चलूमा लभते। वीणावादं गणकं गीताय। यादसे शाबुल्याम्। नर्माय भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्रामण्य पाणिसङ्घातं नृत्ताय। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय तलवम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया आदिनवदर्शम्। द्वापराय बहिः

सदम्। कलये सभास्थाणुम्। दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे गोविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यां तम्। यो गां विकृन्तन्तं माꣳसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽꣳसलम्। वायवे चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय वꣳशनर्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः किलासम्। अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानं व्यानमुदानꣳ समानं तान् वायवे। सूर्याय चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्। अतिकृशमत्यꣳसलम्। अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्णमतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्। अतिमिर्मिरमतिमेमिषम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्य उथ्सादेभ्य ऋत्यै भाया अर्मेभ्यो मन्यवे यम्यै दशदश सरोभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै बीभत्सायै दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश भूम्यै दश वाचे षडथ नवैकान्नविꣳशतिः॥१९॥

ब्रह्मणे यम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्रप॑द्ये। ऋ॒तं प्रप॑द्ये। अ॒मृतं॒ प्रप॑द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां त॒नुव॒मना॑र्तां॒ प्रप॑द्ये। इ॒दम॒हं प॑श्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। भूर्भुवः॒ सुव॑ः। हिम्॥१॥

स॒त्यं दर्श॑॥२४॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति सुम्न॒युः। अग्न॒ आया॑हि वी॒तये॑। गृ॒णा॒नो ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑ सश्सि ब॒र्हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ्य। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ देव विवाससि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑ नम॒स्य॑स्ति॒रः। तमा॑ꣳसि दर्श॒तः। स॒म॒ग्निरि॑ध्यते॒ वृषा॑। वृषो॑ अ॒ग्निः समि॑ध्यते। अश्वो॒ न दे॑व॒वाह॑नः। तꣳ ह॒विष्म॑न्त ईडते। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः॒ समि॑धीमहि॥३॥

अग्ने॒ दीद्य॑तं बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॒तं वृ॑णीमहे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्। अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतुम्॑। स॒मि॒ध्यमा॑नो अध्व॒रे। अ॒ग्निः पा॑व॒क ईड्यः॑। शो॒चिष्के॑श॒स्तमी॑महे। समि॑द्धो अग्न आहुत। दे॒वान् य॑क्षि स्वध्वर। त्वꣳ हि ह॑व्य॒वाडसि॑। आ जु॑होत दुव॒स्यत॑। अ॒ग्निं प्र॑य॒त्य॑ध्व॒रे। वृ॒णी॒ध्वꣳ ह॑व्य॒वाह॑नम्। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां व॑र्धन्ति म॒तिभि॒र्वसि॑ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑ सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः॥४॥

श्र॒वाय्य॑मिधीम॒ह्यसि॑ स॒प्त च॑॥३॥ [२]

अग्ने॑ म॒हाꣳ अ॑सि ब्राह्मण भारत। असा॒वसौ॑। दे॒वेद्धो॒ मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो॒ विप्रा॑नुमदितः। क॒वि॒श॒स्तो ब्रह्म॑सꣳशितो घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॒ज्ञाना॑म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॒ होता॑। तूर्णि॑र्हव्य॒वाट्। आस्पात्रं॑ जु॒हूर्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॑व॒पानः॑। अ॒राꣳ इ॑वाग्ने ने॒मिर्दे॒वाꣳस्त्वं प॑रि॒भूर॑सि। आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न आव॑ह। सोम॒माव॑ह। अ॒ग्निमाव॑ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषोमा॒वाव॑ह। इ॒न्द्रा॒ग्नी आव॑ह। इन्द्र॒माव॑ह। म॒हेन्द्र॒माव॑ह। दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पाꣳ आव॑ह। अ॒ग्निꣳ हो॒त्राया॑ऽऽव॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒माव॑ह। आ चा॑ग्ने दे॒वान् वह॑। सु॒यजा॑ च यज जातवेदः॥६॥

दे॒वाना॒मिन्द्र॒मा व॑ह॒ षट् च॑॥२॥ [३]

अ॒ग्निर्होता॒ वेत्व॒ग्निः। होत्रं वे॑त्तु प्रावि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु ते॑ यजमान दे॒वता॑।

घृतवतीमध्वर्यो स्रुचमास्यस्व। देवायुवं विश्ववाराम्। ईडामहे देवाꣳ ईडेन्यान्। नमस्यामं नमस्यान्। यजाम यज्ञियान्॥७॥

अग्निरहोता नवं॥१॥ [४]

समिधो अग्न आज्यस्य वियन्तु। तनूनपादग्न आज्यस्य वेतु। इडो अग्न आज्यस्य वियन्तु। बर्हिरग्न आज्यस्य वेतु। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा सोमम्। स्वाहाऽग्निम्। स्वाहा प्रजापतिम्। स्वाहाऽग्नीषोमौ। स्वाहेन्द्राग्नी। स्वाहेन्द्रम्। स्वाहा महेन्द्रम्। स्वाहा देवाꣳ आज्यपान्। स्वाहाऽग्निꣳ होत्राञ्जुषाणाः। अग्न आज्यस्य वियन्तु॥८॥

इन्द्राग्नी पञ्च च॥१॥ [५]

अग्निर्वृत्राणि जङ्घनत्। द्रविणस्युर्विपन्यया। समिद्धः शुक्र आहुतः। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। त्वꣳ सोमासि सत्पतिः। त्वꣳ राजोत वृत्रहा। त्वं भद्रो असि क्रतुः। जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु। अग्निः प्रत्नेन जन्मना। शुम्भानस्तनुवꣳ स्वाम्। कविर्विप्रेण वावृधे। जुषाणो अग्निराज्यस्य वेतु। सोम गीर्भिष्ट्वा वयम्। वर्धयामो वचोविदः। सुमृडीको न आविश। जुषाणः सोम आज्यस्य हविषो वेतु॥९॥

स्वाꣳ षट् च॥१॥ [६]

अग्निर्मूर्धा दिवः ककुत्। पतिः पृथिव्या अयम्। अपाꣳ रेताꣳसि जिन्वति। भुवो यज्ञस्य रजसश्च नेता। यत्रा नियुद्भिः सचसे शिवाभिः। दिवि मूर्धानं दधिषे सुवर्षाम्। जिह्वामग्ने चकृषे हव्यवाहम्। प्रजापते न त्वदेतान्यन्यः। विश्वा जातानि परि ता बभूव। यत्कामास्ते जहुमस्तं नो अस्तु॥१०॥

वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। स वेद पुत्रः पितरꣳ स मातरम्। स सूनुर्भुवथ्स भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्षꣳ स सुवः। स विश्वा भुवो अभवथ्स आभवत्। अग्नीषोमा सवेदसा। सहूती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्॥११॥

युवꣳ सिन्धूꣳ रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना दिवः। परि वाजेषु भूषथः। तद्वाञ्चेति प्रवीर्यम्। श्नथद्वृत्रमुत सनोति वाजम्। इन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः। सहस्तमा सहसा वाजयन्ता। एन्द्र सानसिꣳ रयिम्॥१२॥

स॒जित्वा॑नꣳ सदा॒सहम्॑। वर्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भर। प्रस॑साहिषे पुरुहूत॒ शत्रून्॑। ज्येष्ठ॑स्ते॒ शुष्म॑ इ॒ह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा भ॑र॒ दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पति॒ः सिन्धू॑नामसि रे॒वती॑नाम्। म॒हाꣳ इन्द्रो॒ य ओज॑सा। प॒र्जन्यो॑ वृष्टि॒माꣳ इ॑व। स्तोमै॑र्व॒थ्सस्य॑ वावृधे। म॒हाꣳ इन्द्रो॑ नृ॒वदाच॑र्षणि॒प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॒बर्हा॑ अमि॒नः सहो॑भिः। अ॒स्म॒द्रिय॑ग्वावृधे वी॒र्या॑य। उ॒रुः पृ॒थुः सुकृ॑तः क॒र्तृभि॑र्भूत्। पि॒प्री॒हि दे॒वाꣳ उ॑श॒तो य॑विष्ठ। वि॒द्वाꣳ ऋ॒तूꣳर्ऋ॑तुपते यजे॒ह। ये दैव्या॑ ऋ॒त्विज॒स्तेभि॑रग्ने। त्वꣳ होतॄ॑णाम॒स्याय॑जिष्ठः। अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृतम्॑। अया॑ड॒ग्निर॒ग्नेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॒ट्थ्सोम॑स्य प्रि॒या धामा॑नि॥१४॥

अया॑ड॒ग्नेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑द्व॒जाप॑तेः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ड॒ग्नीषोम॑योः प्रि॒या धामा॑नि। अया॑डिन्द्राग्नि॒योः प्रि॒या धामा॑नि। अया॒डिन्द्र॑स्य प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ण्महे॒न्द्रस्य॑ प्रि॒या धामा॑नि। अया॑ड्दे॒वाना॑माज्य॒पानां॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॒थ्स्वं म॑हि॒मानम्॑। आय॑जता॒मेज्या॒ इषः॑। कृ॒णोतु॒ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षताꣳ ह॒विः। अग्ने॒ यद॒द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य होतः। पाव॑क शोचे॒ वेष्ट्वꣳ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि महि॒ना वियद्भूः। ह॒व्या व॑ह यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥१५॥

अ॒स्त्व॒ध॒त्त॒ꣳ र॒यिं च॑र्षणि॒प्राः सोम॑स्य प्रि॒या धामा॒नीषः॒ षट्च॑॥६॥ [७]

उप॑हूतꣳ रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या। उप॑ मा रथन्त॒रꣳ स॒ह पृ॑थि॒व्या ह्व॑यताम्। उप॑हूतं वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण। उप॑ मा वामदे॒व्यꣳ स॒हान्तरि॑क्षेण ह्वयताम्। उप॑हूतं बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा। उप॑ मा बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त होत्राः॑। उप॑ मा स॒प्त होत्रा॑ ह्वयन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह्वयताम्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः सखा॑। उप॑ मा भ॒क्षः सखा॑ ह्वयताम्। उप॑हू॒ताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हू॒तेडा॑। उपो॑ अ॒स्माꣳ इडा॑ ह्वयताम्। इडोप॑हूता। उप॑हू॒तेडा॑। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी मैत्रावरु॒णी। ब्रह्म॑ दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूतम्॥१७॥

दैव्या॑ अध्व॒र्यव॒ उप॑हूताः। उप॑हूता मनु॒ष्याः॑। य इ॒मं य॒ज्ञमवान्॑। ये य॒ज्ञप॑तिं॒ वर्धान्॑। उप॑हूते॒ द्यावा॑पृथि॒वी। पू॒र्व॒जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतो॒ऽयं यज॑मानः। उत्त॑रस्यान्देवय॒ज्याया॒मुप॑हूतः। भूय॑सि हवि॒ष्कर॑ण॒ उप॑हूतः। दि॒व्ये धाम॒न्नुप॑हूतः। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॒ तस्मि॒न्नुप॑हूतः। विश्व॑मस्य प्रि॒यमुप॑हूतम्। विश्व॑स्य

प्रियस्योपहूतस्योपहूतः॥१८॥
सहरर्षभा ह्वयतामुपहूतꣳ हविष्करणꣳ उपहूतश्चत्वारिꣳ च॥३॥[८]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशꣳसः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयाट्। याꣳ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमथ्सत। ताꣳ ससनुषीꣳ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥१९॥
अपिप्रेः पञ्च च॥१॥[९]

इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूत्। आर्ष्मं सूक्तवाकम्। उत नमोवाकम्। ऋध्यास्म सूक्तोच्यमग्ने। त्वꣳ सूक्तवागसि। उपश्रितो दिवः पृथिव्योः। ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी स्ताम्। शङ्गये जीरदानू। अत्रस्नू अप्रवेदे। उरुगव्यूती अभयं कृतौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि। अग्निरिदꣳ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। सोम इदꣳहविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्निरिदꣳ हविरजुषत॥२१॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। प्रजापतिरिदꣳ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अग्नीषोमाविदꣳ हविरजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्राग्नी इदꣳ हविरजुषेताम्। अवीवृधेतां महो ज्यायोऽक्राताम्। इन्द्र इदꣳ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। महेन्द्र इदꣳ हविरजुषत॥२२॥

अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। देवा आज्यपा आज्यमजुषन्त। अवीवृधन्त महो ज्यायोऽक्रत। अग्निर्होत्रेणेदꣳ हविरजुषत। अवीवृधत महो ज्यायोऽकृत। अस्यामृधद्धोत्रायान्देवङ्गमायाम्। आशास्तेऽयं यजमानोऽसौ। आयुरा शास्ते। सुप्रजास्त्वमा शास्ते। सजातवनस्यामा शास्ते॥२३॥

उत्तरान्देवयज्यामा शास्ते। भूयो हविष्करणमा शास्ते। दिव्यं धामा शास्ते। विश्वं प्रियमा शास्ते। यदनेन हविषाऽऽशास्ते। तदश्यात्तद्ध्यात्। तदस्मै देवा रासन्ताम्। तदग्निर्देवो देवेभ्यो वनते। वयमग्नेर्मानुषाः। इष्टं च वीतं च। उभे च नो द्यावापृथिवी अꣳहसस्पाताम्। इह गतिर्वामस्येदं च। नमो देवेभ्यः॥२४॥
अभयं कृतावकृताग्निरिदꣳ हविरजुषत महेन्द्र इदꣳ हविरजुषत सजातवनस्यामा शास्ते वीतं च त्रीणि च॥५॥[१०]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवी स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे॥२५॥

तच्छं योरष्टौ॥१॥ [११]

आप्यायस्व सन्ते। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्। देवानां पत्नीरुशतीरवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। याः पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म यच्छत। उत ग्ना वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्नाय्यश्विनी राट्। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा जातवेदाः। देवानामुत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र यजतामृतावा। वयमु त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा स ँ शिशाधि॥२७॥

जनीनामष्टौ च॥२॥ [१२]

उपहूत ँ रथन्तर ँ सह पृथिव्या। उप मा रथन्तर ँ सह पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्य ँ सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्य ँ सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहथ्सह दिवा। उप मा बृहथ्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मा ँ इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धान्। उपहूते द्यावापृथिवी। पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतेयं यजमाना। इन्द्राणीवाऽविधवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूता। भूयसि हविष्करणे उपहूता। दिव्ये धामन्नुपहूता। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहूता। विश्वमस्याः प्रियमुपहूतम्। विश्वस्य प्रियस्योपहूतस्योपहूता॥३०॥

सहर्षभा ह्वयतामुपहूत ँ सुपुत्रा षट्॥३॥ [१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महानग्निरहोता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहूतं देवं बरहिरिदं द्यावापृथिवी तच्छं योरा प्यायस्वोपहूतत्रयोदश॥१३॥

सत्यं वय ँ स्याम वृष्टिद्यावा त्रि ँ शत्॥३०॥

सत्यमुपहूता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन। यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेह धत्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती मीयमानः। वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म वन्वानो अजरꣳ सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय। ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये। तिष्ठा देवो न सविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्भिर्विह्वयामहे। ऊर्ध्वो नः पाह्यꣳहसो नि केतुना। विश्वꣳ समत्रिणं दह। कृधी न ऊर्ध्वाञ्च रथाय जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नाम्। समर्य आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा। देवया विप्र उदियर्ति वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्। स उ श्रेयान्भवति जायमानः। तं धीरासः कवय उन्नयन्ति। स्वाधियो मनसा देवयन्तः। पृथुपाजा अमर्त्यः। घृतनिर्णिग्स्वाहुतः। अग्निर्यज्ञस्य हव्यवाट्। तꣳ सबाधो यतः स्रुचः। इत्था धिया यज्ञवन्तः। आचक्रुरग्निमूतये। त्वं वरुण उत मित्रो अग्ने। त्वां वर्धन्ति मतिभिर्वसिष्ठाः। त्वे वसु सुषणनानि सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहुतोऽष्टौ च॥३॥ [१]

होता यक्षदग्निꣳ समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा पृथिव्याः सङ्गथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्। मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षन्नराशꣳसं नृशस्त्रं नृꣳः प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्थस्याद्वीरैः शक्तीवान्रथैः प्रथमया वा हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदग्निमिड ईडितो देवो देवाꣳ आवक्षद्दूतो हव्यवाडमूरः। उपेमं यज्ञमुपेमां देवो देवहूतिमवतु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्बर्हिः सुष्टरीमोर्णम्रदा अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च प्रथताꣳ स्वासस्थं देवेभ्यः। एमेनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः सदन्तु प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज॥४॥

होता यक्षद्दुरः ऋष्वाः कवष्यो कोषधावनीरुदाताभीर्जिहताः विपक्षोभिः श्रयन्ताम्।

सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे विश्रयन्तामृतावृधौ वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदुषासानक्ता बृहती सुपेशसा नृभ्यः पतिभ्यो योनिं कृण्वाने। सꣳस्मयमाने इन्द्रेण देवैरेदं बर्हिः सीदतां वीतामाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्दैव्या होतारा मन्द्रा पोतारा कवी प्रचेतसा। स्विष्टमद्यान्यः करदिषा स्वभिगूर्तमन्य ऊर्जा सतवसेमं यज्ञं दिवि देवेषु धत्तां वीतामाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तिस्रो देवीरपसामपस्तमा अच्छिद्रमद्येदमपस्तन्वताम्। देवेभ्यो देवीर्देवमपो वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्त्वष्टारमचिष्टुमपाकꣳ रेतोधां विश्रवसं यशोधाम्। पुरुरूपमकामकर्शनꣳ सुपोषः पोषैः स्याथ्सुवीरो वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्वनस्पतिमुपावस्रक्षद्धियो जोष्टारꣳ शशमन्नरः। स्वदाथ्स्वधितिरृतुथाद्य देवो देवेभ्यो हव्यावाड्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदग्निꣳ स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा मेदसः स्वाहा स्तोकानाꣳ स्वाहा स्वाहाकृतीनाꣳ स्वाहा हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाꣳ आज्यपान्थ्स्वाहाऽग्निꣳ होत्राञ्जुषाणा अग्न आज्यस्य वियन्तु होतर्यज॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज सुवीरो वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज चत्वारि च (अग्निन्तनूनपात्तन्नराशꣳसमग्निमिड ईडितो बर्हिर्दुरं उषासानक्ता दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतर्यज॥)॥२॥——[२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि जातवेदः। आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः। तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्। मध्वा समञ्जन्थ्स्वदया सुजिह्व। मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः। नराशꣳसस्य महिमानमेषाम्। उप स्तोषाम यजतस्य यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हव्या। आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्च। आयाह्यग्ने वसुभिः सजोषाः। त्वं देवानामसि यह्व होता। स एनान् यक्षीषितो यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्नाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके। उषासानक्ता सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि श्रियꣳ शुक्रपिशं दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा। मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्यै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता। आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडा मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदꣳ स्योनम्। सरस्वती स्वपसः

सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपिꣳशद्भुवनानि विश्वा। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्या समञ्जन्। देवानां पाथ ऋतुथा हवीꣳषि। वनस्पतिः शमिता देवो अग्निः। स्वदन्तु हव्यं मधुना घृतेन। सद्यो जातो व्यमिमीत यज्ञम्। अग्निर्देवानामभवत्पुरोगाः। अस्य होतुः प्रदिश्यृतस्य वाचि। स्वाहाकृतꣳ हविरदन्तु देवाः॥१०॥

यज्ञैः स्योनं यजध्यै विद्वानष्टौ च॥५॥ [३]

अग्निर्होता नो अध्वरे। वाजी सन्परिणीयते। देवो देवेषु यज्ञियः। परित्रिविष्ट्यध्वरम्। यात्यग्नी रथीरिव। आ देवेषु प्रयो दधत्। परि वाजपतिः कविः। अग्निर्हव्यान्यक्रमीत्। दधद्रत्नानि दाशुषे॥११॥

अग्निरहोता नो नव॥१॥ [४]

अजैदग्निः। असनद्वाजन्नि। देवो देवेभ्यो हव्यावाट्। प्राञ्जोभिर्हिन्वानः। धेनाभिः कल्पमानः। यज्ञस्यायुः प्रतिरन्। उप प्रेष्य होतः। हव्या देवेभ्यः॥१२॥

अजैदष्टौ॥१॥ [५]

दैव्याः शमितार उत मनुष्या आरभध्वम्। उपनयत मेध्या दुरः। आशासाना मेधपतिभ्यां मेधम्। प्रास्मा अग्निं भरत। स्तृणीत बर्हिः। अन्वेनं माता मन्यताम्। अनु पिता। अनु भ्राता सगर्भ्यः। अनु सखा सयूथ्यः। उदीचीनाꣳ अस्य पदो निधत्तात्॥१३॥

सूर्यं चक्षुर्गमयतात्। वातं प्राणमन्ववसृजतात्। दिशः श्रोत्रम्। अन्तरिक्षमसुम्। पृथिवीꣳ शरीरम्। एकधाऽस्य त्वचमाच्छ्यतात्। पुरा नाभ्या अपिशसो वपामुत्खिदतात्। अन्तरेवोष्माणं वारयतात्। श्येनमस्य वक्षः कृणुतात्। प्रशसा बाहू॥१४॥

शला दोषणी। कश्यपेवाꣳसा। अच्छिद्रे श्रोणी। कवषोरू स्रेकपर्णाष्ठीवन्ता। षड्विꣳशतिरस्य वङ्क्रयः। ता अनुष्ठ्योच्यावयतात्। गात्रं गात्रमस्यानूनं कृणुतात्। ऊवध्यगोहं पार्थिवं खनतात्। अस्ना रक्षः सꣳसृजतात्। वनिष्ठुमस्य मा राविष्ट॥१५॥

उरूकं मन्यमानाः। नेद्वस्तोके तनये। रविताराव्वच्छमितारः। अध्रिगो शमीध्वम्। सुशमि शमीध्वम्। शमीध्वमध्रिगो। अध्रिगुश्चापापश्च। उभौ देवानाꣳ शमितारौ। ताविमं पशूꣳ श्रपयतां प्रविद्वाꣳसौ। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

धत्ताद्बाहू मा राविष्ट तथातथा॥४॥ [६]

जुषस्व॑ स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जुह्वा॑न आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञम॒मृते॑षु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो जुषस्व। स्तो॒काना॑मग्ने॒ मेद॑सो घृ॒तस्य॑। होतः॒ प्राशा॑न प्रथ॒मो नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पावक ते। स्तो॒काः श्चो॑तन्ति॒ मेद॑सः। स्वध॑र्मं दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठं॑ नो धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्य॑ꣳ स्तो॒का घृ॑त॒श्चुतः॑। अग्ने॒ विप्रा॑य सन्त्य। ऋषिः॒ श्रेष्ठः॒ समि॑ध्यसे। य॒ज्ञस्य॑ प्रावि॒ता भ॑व। तुभ्य॑ꣳ श्चोतन्त्यध्रिगो शचीवः। स्तो॒कासो॑ अग्ने॒ मेद॑सो घृ॒तस्य॑। क॒विश॒स्तो बृ॑ह॒ता भा॒नुनागाः॑। ह॒व्या जु॑षस्व मेधिर। ओजि॑ष्ठन्ते मध्य॒तो मेद॒ उद्भृ॑तम्। प्र ते॑ व॒यं द॑दामहे। श्चोत॑न्ति ते वसो स्तो॒का अधि॑त्व॒चि। प्रति॒ तान्दे॑व॒शोवि॑हि॥१८॥

दे॒ववी॑तय॒ उद्भृ॑त॒त्रीणि॑ च॥२॥ [७]

आवृ॑त्रहणा वृत्र॒हभि॑ः शुष्मै॑ः। इन्द्र॑ या॒तन्नमो॑भिरग्ने अ॒र्वाक्। यु॒व॒ꣳ राधो॑भि॒रक॑वेभिरिन्द्र। अग्ने॑ अ॒स्मे भ॑वतमुत्त॒मेभि॑ः। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छाग॑स्य व॒पाया॒ मेद॑सः। जु॒षेता॑ꣳ ह॒विः। होत॒र्यज॑। विह्य॑ख्य॒न्मन॑सा॒ वस्य॑ इ॒च्छन्। इन्द्रा॑ग्नी ज्ञा॒स उ॒त वा॑ सजा॒तान्॥१९॥

नान्या यु॒वत्प्रम॑तिरस्ति॒ मह्य॑म्। स वां॒ धिय॑ वाज॒यन्ती॑मतक्षम्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। पु॒रो॒डाश॑स्य जु॒षेता॑ꣳ ह॒विः। होत॒र्यज॑। त्वामी॑डते अजि॒रं दू॒त्या॑य। ह॒विष्म॑न्तः सद॒मिन्मानु॑षासः। यस्य॑ दे॒वैरास॑दो ब॒र्हिर॑ग्ने। अहा॑न्यस्मै सु॒दिना॑ भवन्तु। होता॑ यक्षद॒ग्निम्। पु॒रो॒डाश॑स्य जु॒षता॑ꣳ ह॒विः। होत॒र्यज॑॥२०॥

स॒जा॒ताना॒ग्निन्द्वे च॑॥२॥ [८]

गी॒र्भिर्विप्रः॒ प्रम॑तिमि॒च्छमा॑नः। ईट्टे॑ र॒यिं य॒शस॑ं पूर्व॒भाजम्॑। इन्द्रा॑ग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो॒ नव्ये॑भिस्तिरतं दे॒ष्णैः। माच्छे॑द्म र॒श्मीꣳरिति॒ नाध॑मानाः। पि॒तॄ॒णाꣳ शक्ती॑रनु॒यच्छ॑मानाः। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॒ं कं वृष॑णो मदन्ति। ताह्यद्री॑ धि॒षणा॑या उ॒पस्थे॑। अ॒ग्निꣳ सु॑दी॒तिꣳ सु॒दृश॑ं गृ॒णन्तः॑। न॒म॒स्याम॒स्त्वेड्य॑ं जातवेदः। त्वां दू॒तम॑र॒तिꣳ ह॑व्य॒वाहम्॑। दे॒वा अ॑कृण्वन्नमृत॑स्य॒ नाभिम्॑॥२१॥

जा॒त॒वे॒दो॒ द्वे च॑॥१॥ [९]

त्वꣳ ह्य॑ग्ने प्रथ॒मो म॒नोता॑। अ॒स्या धि॒यो अभ॑वो दस्म॒होता॑। त्वꣳ सी॑ वृषन्नकृणोर्दु॒ष्टरी॑तु। सहो॒ विश्व॑स्मै॒ सह॑से॒ सह॑ध्यै। अधा॒ होता॒ न्य॑सीदो॒ यजी॑यान्। इ॒डस्प॒द इ॒षय॒न्नीड्यः॒ सन्। तं त्वा॒ नरः॑ प्रथ॒मं दे॑व॒यन्तः॑। म॒हो रा॒ये चि॒तय॑न्तो॒ अनु॑ग्मन्। वृ॒तेव॒ यन्तं॑ ब॒हुभि॑र्वस॒व्यैः॑। त्वे र॒यिं जा॑गृ॒वाꣳसो॒ अनु॑ग्मन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहा दीदिवाꣳसम्। पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रव आपन्नमृक्तम्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। भद्रायां ते रणयन्त सन्दृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वꣳ रायः उभयासो जनानाम्। त्वं त्राता तरणे चेत्योऽभूः। पिता माता सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा यजीयान्। तं त्वा वयं दम आ दीदिवाꣳसम्। उपज्ञुबाधो नमसा सदेम। तं त्वा वयꣳ सुधियो नव्यमग्ने। सुम्नायव ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अग्ने बृहता रोचनेन। विशां कविं विश्पतिꣳ शश्वतीनाम्। नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यजतꣳ रयीणाम्। सो अग्न ईजे शशमे च मर्तः। यस्त आनट्थ्समिधा हव्यदातिम्। य आहुतिं परि वेदा नमोभिः। विश्वेथ्सवामा दधते त्वोतः। अस्मा उ ते महि महे विधेम। नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः। वेदीसूनो सहसो गीर्भिरुक्थैः। आ ते भद्रायाꣳ सुमतौ यतेम॥२५॥

आ यस्ततन्थ रोदसी विभासा। श्रवोभिश्च श्रवस्यस्तरुत्रः। बृहद्भिर्वाजैः स्थविरेभिरस्मे। रेवद्भिरग्ने वितरं वि भाहि। नृवद्वसो सदमिद्धेह्यस्मे। भूरितोकाय तनयाय पश्वः। पूर्वीरिषो बृहतीरारे अघाः। अस्मे भद्रा सौश्रवसानि सन्तु। पुरूण्यग्ने पुरुधा त्वाया। वसूनि राजन्वसुतातेऽश्याम्। पुरूणि हि त्वे पुरुवार सन्ति। अग्ने वसु विधते राजनित्वे॥२६॥
जागृवाꣳसो अनुग्मन्मानुषाणाश्चरर्षणीनां यतेमाश्यान्द्वे च॥५॥ [१०]

आभरतꣳ शिक्षतं वज्रबाहू। अस्माꣳ इन्द्राग्नी अवतꣳ शचीभिः। इमे नु ते रश्मयः सूर्यस्य। येभिः सपित्वं पितरो न आयन्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य हविष आत्तामद्य। मध्यतो मेद उद्भृतम्। पुरा द्वेषोभ्यः। पुरा पौरुषेय्या गृभः। घस्तान्नूनम्॥२७॥

घासे अग्राणां यवसप्रथमानाम्। सुमत्क्षराणाꣳ शतरुद्रियाणाम्। अग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानाम्। पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उथ्सादतः। अङ्गादङ्गादवत्तानाम्। करत एवेन्द्राग्नी। जुषेताꣳ हविः। होतर्यज। देवेभ्यो वनस्पते हवीꣳषि। हिरण्यपर्ण प्रदिवस्ते अर्थम्॥२८॥

प्रदक्षिणिद्रशनया नियूय। ऋतस्य वक्षि पथिभी रजिष्ठैः। होता यक्षद्वनस्पतिमभिहि। पिष्टतमया रभिष्ठया रशनयाधित। यत्रेन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। यत्र

वनस्पतेः प्रिया पाथांसि। यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्यैवोपस्तुत्यै वोपावस्रक्षत्। रभीयांसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः। होतर्यज। पिप्रीहि देवांउशतो यविष्ठ। विद्वांऋतूंरृतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं होतॄणामस्यायजिष्ठः। होता यक्षदग्निं स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। अयाड्वनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः। होतर्यज॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथांसि सप्त च॥४॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते। वनस्पते रशनयाऽभिधाय। पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्। वह देवत्रा दिधिषो हवीषि। प्र चदातारममृतेषु वोचः। अग्निं स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि॥३१॥

अयाड्वनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरेकं च॥२॥ [१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्याथ्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येतात्तोः प्रभ्रियेतात्यन्यान्नाया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वारः सङ्घाते विङ्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा देवहूतौ वथ्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो वा नवजातो मैना अर्वा रेणुककाटः पृणग्वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन् यज्ञे प्रयत्यह्नेतामपि नूनं दैवीर्विशः प्रायासिष्टां सुप्रीते सुधिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती ययोरन्याऽघाद्वेषांसि युयवदान्यावक्षद्वसु वार्याणि यजमानाय वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती इषमूर्जमन्यावक्षथ्सग्धिं सपीतिमन्या नवेन पूर्वं दयमानाः स्याम पुराणेन नवं तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने अधातां वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज।

देवा दैव्या होतारा नेष्टारा पोतारा हुताघंशꣳसावाभरद्वसू वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीरिडा सरस्वती भारती द्यां भारत्यादित्यैरस्पृक्षथ्सरस्वतीमꣳ रुद्रैर्यज्ञमावीदिहैवेडया वसुमत्या सधमादं मदेम वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो नराशꣳसस्त्रिशीर्षा षडुक्षः शतमिदेनꣳशितिपृष्ठा आदधति सहस्रमीं प्रवहन्ति मित्रावरुणेदस्य होत्रमर्हतो बृहस्पतिः स्तोत्रमश्विनाऽऽध्वर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो वनस्पतिर्वर्षप्रावा घृतनिर्णिग्द्यामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं मध्येनाप्राः पृथिवीमुपरेणादृꣳहीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं बर्हिर्वारितीनां निधेधाऽसि प्रच्युतीनामप्रच्युतन्निकामधरणं पुरुस्पार्हं यशस्वदेना बर्हिषाऽन्या बर्हीꣳष्यभि ष्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृथ्सुद्रविणा मन्द्रः कविः सत्यमन्माऽऽयजी होता होतुर्होतुरायजीयानग्ने यान्देवानयाड्याꣳ अपिप्रेर्ये ते होत्रे अमथ्सत ताꣳ ससनुषीꣳ होत्रा देवङ्गमान्दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमꣳ स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि यज॥३३॥

यजैर्क च॥१॥ [१३]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीर्द्वारः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी जोष्ट्री। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी ऊर्जाहुती। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्॥३४॥

देवा दैव्या होतारा। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु। देवो नराशꣳसः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो वनस्पतिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयाट्। याꣳ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमथ्सत। ताꣳ ससनुषीꣳ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥३६॥

वीतां वेत्वभूरेर्क च॥३॥ [१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन्पक्तीः पचन्पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राग्निभ्यां छागꣳ सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तान्तं मेदस्तः

प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आर्षेय ऋषीणां नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥३७॥

अग्निमद्यैकम्॥१॥ [१५]

अञ्जन्ति होतां यक्षथ्समिद्धो अद्याग्निरजैद्दैव्यां जुषस्वा वृत्रहणा गीर्भिस्त्वꣳ ह्याभरतमुपोह यद्देवं बर्हिः सुदेवं देवं बर्हिरग्निमद्य पञ्चदश॥१५॥ अञ्जन्त्यग्निर्होतां नो गीर्भिरुपो ह यद्विदथं वाजिनः सप्तत्रिꣳशत्॥३७॥

अञ्जन्ति सूक्ताब्रूहि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। सयदनिष्ट्वा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्तितिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधाय व्रतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञꣳ सं तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्येत्। यदि तावदपक्षायेत्। तꣳ सम्भरेत्। इदं त एकं पर उ त एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि। प्रिये देवानां परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवेनꣳ सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायेत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्पयः प्रविशति। यस्य हविषे वथ्सा अपाकृता धयन्ति॥४॥

तान् यद्दुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागूं निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धꣳ हविरार्तिमार्च्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय एवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिय एवास्मै समीचीं दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः

प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयꣳ हविरार्तिमार्च्छति॥७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य व्रत्येऽहन्पल्यनालम्भुका भवति। तामपरुध्य यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिष्ट्वोप ह्वयेत। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्कम्। तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुꣳसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप ह्वयते। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्धयन्ति रुन्धे कुर्यादार्च्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोषधीरन्यतरानुभयानर्धो वै॥)॥९॥[१]

यद्विष्पण्णेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्यर्चाऽन्तः परिधि निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदवृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मञ्जायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्याय हव्यं घृतवज्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्याꣳ हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतु॑ष्पाद्भिः प॒शुभि॒र्यज॑मानो॒ व्यृ॑ध्येत। यत्र॒ वेत्थ॑ वनस्पते दे॒वानां॒ गुह्या॒ नामा॑नि। तत्र॑ ह॒व्यानि॑ गाम॒येति॑ वानस्प॒त्यय॒र्चा स॒मिध॑मा॒धाय॑। तू॒ष्णीमे॒व पुन॑र्जुहुयात्। वन॒स्पति॑नै॒व य॒ज्ञस्यार्तां॒ चाना॑र्तां॒ चाऽऽहु॑ती॒ वि दा॑धार। तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्॑। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। यत्पु॒रा प्र॑या॒जेभ्य॒ः प्राङङ्गा॑र॒ः स्कन्दे॑त्। अ॒ध्व॒र्यवे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाकꣳ॑ स्यात्॥१४॥

यद्द॑क्षि॒णा। ब्र॒ह्मणे॑ च॒ यज॑मानाय॒ चाकꣳ॑ स्यात्। यत्प्र॒त्यक्। होत्रे॑ च॒ पत्नि॑यै च॒ यज॑मानाय॒ चाकꣳ॑ स्यात्। यदुदङ्ङ्। अ॒ग्नीधे॑ च प॒शुभ्य॑श्च॒ यज॑मानाय॒ चाकꣳ॑ स्यात्। यद॑भिजुहु॒यात्। रु॒द्रो॑ऽस्य प॒शून्घातु॑कः स्यात्। यन्नाभि॑जुहु॒यात्। अशा॑न्त॒ः प्रह्रि॑येत॥१५॥

स्रु॒वस्य॒ बुध्ने॑नाभि॒निद॑ध्यात्। मा त॑मो॒ मा य॒ज्ञस्त॑म॒न्मा यज॑मानस्तमत्। नम॑स्ते अस्त्वाय॒ते। नमो॑ रुद्र पराय॒ते। नमो॒ यत्र॑ नि॒षीद॑सि। अ॒मुं मा हिꣳ॑सीर॒मुं मा हिꣳ॑सी॒रिति॒ येन॒ स्कन्दे॑त्। तं प्रह॑रेत्। स॒हस्र॑शृङ्गो वृष॒भो जा॒तवे॑दाः। स्तोम॑पृष्ठो घृ॒तवा॑न्थ्सु॒प्रती॑कः। मा नो॑ हासीन्मेत्थि॒तो नेत्त्वा॒ जहा॑म। गो॒पो॒षं नो॑ वीरपो॒षं च॑ य॒च्छेति॑। ब्रह्म॑णै॒वैनं॒ प्र ह॑रति। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः॥१६॥

वै प्र॒जाप॑तिः स्थापयति प्रजा॒नन्न॒भि जु॑हु॒याथ्स्या॑द्धि॒येत॒ जहा॑म॒ त्रीणि॑ च (यद्विष्ष॑ण्णेन प्राजाप॒त्यया॒ यत्की॒टा म॑ध्य॒मेन॒ यदव॑वृष्टेन॒ यत्पूर्व॑स्यां॒ यत्पु॒रा प्र॑या॒जेभ्य॒ः प्राङङ्गा॑रो॒ यद्द॑क्षि॒णा यत्प्र॒त्यग्यदुदङ्ङ्॑॥)॥७॥ [२]

वि वा ए॒ष इ॑न्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑णर्ध्यते। यस्याऽऽहि॑ताग्नेर॒ग्निर्म॒थ्यमा॑नो॒ न जाय॑ते। यत्रा॒न्यं पश्ये॑त्। तत॑ आ॒हृत्य॑ होत॒व्यम्॑। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। यद्य॒न्यन्न वि॒न्देत्। अ॒जायाꣳ॑ होत॒व्यम्॑। आ॒ग्ने॒यी वा ए॒षा। यद॒जा। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति॥१७॥

अ॒जस्य॒ तु नाश्ञी॑यात्। यद॒जस्या॑श्ञी॒यात्। यामे॒वाग्नावाहु॑तिं जुहु॒यात्। ताम॑द्यात्। तस्मा॑द॒जस्य॒ नाश्यम्॑। यद्य॒जान्न वि॒न्देत्। ब्रा॒ह्म॒णस्य॒ दक्षि॑णे॒ हस्ते॑ होत॒व्यम्॑। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्ब्रा॑ह्म॒णः। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति॥१८॥

ब्रा॒ह्म॒णं तु व॑स॒त्यै॑ नाप॑ रुन्ध्यात्। यद्ब्रा॑ह्म॒णं व॑स॒त्या अ॑परु॒न्ध्यात्। यस्मि॑न्ने॒वाग्नावाहु॑तिं जुहु॒यात्। तं भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयेत्। तस्मा॑द्ब्राह्म॒णो व॑स॒त्यै॑ नाप॒रुध्य॑ः। यदि॑ ब्राह्म॒णं न वि॒न्देत्। द॒र्भ॒स्त॒म्बे हो॑त॒व्यम्॑। अ॒ग्नि॒वान् वै द॑र्भस्त॒म्बः। अ॒ग्नावे॒वास्या॑ग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। द॒र्भाꣳस्तु नाध्या॑सीत॥१९॥

यद्द॒र्भान॒ध्यासी॑त। यामे॒वाग्नावाहु॑तिं जुहु॒यात्। तामध्या॑सीत। तस्मा॑द्द॒र्भा

नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाफ्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सꣳसृज्येते। यस्याऽऽहिताग्नेरन्यैरग्निभिरग्नयः सꣳसृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिꣳ स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं व्रतमा लम्भयति॥२१॥

गर्भꣳ स्रवन्तमगदमकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामव चुश्चोतेतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यथ्स्रवेत्। रेतोऽस्य वाजिनꣳ स्रवेत्। गर्भꣳ स्रवन्तमगदमकरित्याह। रेत एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। इन्द्र इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्चोतेतदित्याह। अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैरित्याह। रक्षसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति भवत्यासीत परिचक्षीत लम्भयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्वन्यमजायाः ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बैऽप्सु होतव्यम्।)॥७॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्टाथ्सर्वतश्च याः। ताभी रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वकलमन्तरमा ददे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्ग्याय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्न्यासु। पयो वथ्सेषु पय इन्द्राय हविषे ध्रियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः सोमं करोत्विमम्॥२५॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति सूर्यमह्ने। आदित्यं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय रमतां देवताभ्यः। वसून्रुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परि गृह्णामि पूर्वः॥२६॥

अग्निर्हव्यवाडिह ताना वहतु। पौर्णमासꣳ हविरिदमेषां मयि। आमावास्यꣳ हविरिदमेषां मयि। अन्तराऽग्नी पशवः। देवसꣳसदमा गमन्। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इह प्रजा विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। ताः पूर्वः परि गृह्णामि॥२७॥

स्व आयतने मनीषया। इह पशवो विश्वरूपा रमन्ताम्। अग्निं गृहपतिमभि संवसानाः। तान्पूर्वः परि गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। अयं पितॄणामग्निः। अवाङ्ङव्या पितृभ्य आ। तं पूर्वः परि गृह्णामि। अविषन्नः पितुं करत्। अजस्रं त्वाꣳ सभापालाः॥२८॥

विजयभागꣳ समिन्धताम्। अग्ने दीदाय मे सभ्य। विजित्यै शरदः शतम्। अन्नमावसथीयम्। अभि हराणि शरदः शतम्। आवसथे श्रियं मन्त्रम्। अहिर्बुध्नियो नि यच्छतु। इदमहमग्निज्येष्ठेभ्यः। वसुभ्यो यज्ञं प्रब्रवीमि। इदमहमिन्द्रज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रुद्रेभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। इदमहं वरुणज्येष्ठेभ्यः। आदित्येभ्यो यज्ञं प्र ब्रवीमि। पयस्वतीरोषधयः। पयस्वद्वीरुधां पयः। अपां पयसो यत्पयः। तेन मामिन्द्र सꣳ सृज। अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते॥३०॥

व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्। इषमूर्जमभि सꣳस्कृताम्। बहुपर्णामशुष्काग्राम्। हरामि पशुपामहम्। यत्कृष्णो रूपं कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामेकविꣳशतिधा। सम्भरामि सुसम्भृताम्॥३१॥

त्रीन्परिधीꣳस्तिस्रः समिधः। यज्ञायुरनुसञ्चरान्। उपवेषं मेक्षणं धृष्टिम्। सं भरामि सुसम्भृताम्। या जाता ओषधयः। देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। तासां पर्व राध्यासम्। परिस्तरमाहरन्। अपां मेध्यं यज्ञियम्। सदेवꣳ शिवमस्तु मे॥३२॥

आच्छेत्ता वो मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्। अपरिमितानां परिमिताः। सन्नह्ये सुकृताय कम्। एनो मा निगाङ्कृतमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु। सकृदाच्छिन्नं बर्हिरूर्णामृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा भराम्यहम्। अस्मिन्त्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः। पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगैः सह॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दर्भः। इयान्प्रादेशसम्मितः। यज्ञे पवित्रं पोतृतमम्। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ। यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे हव्यशोधने।

प॒वित्रे॑ स्थो वैष्ण॒वी। वा॒युर्वां॑ मन॑सा पुनातु॥३४॥

अ॒यं प्रा॒णश्चा॑पा॒नश्च॑। यज॑मान॒मपि॑ गच्छताम्। य॒ज्ञे ह्यभू॑तां॒ पोता॑रौ। प॒वित्रे॑ हव्य॒शोध॑ने। त्वया॒ वेदि॑ विविदुः पृथि॒वीम्। त्वया॑ य॒ज्ञो जा॑यते विश्व॒दानिः॑। अच्छि॑द्रं य॒ज्ञमन्वे॑षि वि॒द्वान्। त्वया॒ होता॒ सं त॑नोत्यर्धमा॒सान्। त्र॒य॒स्त्रिꣳशो॑ऽसि॒ तन्तू॑नाम्। प॒वित्रे॑ण स॒हागा॑हि॥३५॥

शि॒वेयꣳ रज्जु॑रभि॒धानी॑। अ॒ग्नि॒यामुप॑ सेवताम्। अप्र॑स्त्रꣳसाय य॒ज्ञस्य॑। उ॒खे उप॑दधाम्य॒हम्। प॒शुभिः॒ सन्नी॑तं बिभृताम्। इन्द्रा॑य शृ॒तं दधि॑। उ॒प॒वे॒षो॑ऽसि य॒ज्ञाय॑। त्वां प॑रिवे॒षम॑धारयन्। इन्द्रा॑य ह॒विः कृ॒ण्वन्तः॑। शि॒वः श॒ग्मो भ॑वासि नः॥३६॥

अमृ॑न्मयन्देवपा॒त्रम्। य॒ज्ञस्याऽऽयु॑षि॒ प्र यु॑ज्यताम्। ति॒रः प॒वि॒त्रमति॑नीताः। आपो॑ धारय॒ माति॑गुः। दे॒वेन॑ सवि॒त्रोत्पू॑ताः। वसोः॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑। गां दो॑हपवि॒त्रे रज्जु॑म्। सर्वा॒ पात्रा॑णि शुन्धत। ए॒ता आ च॑रन्ति॒ मधु॑म॒द्दुहा॑नाः। प्र॒जाव॑तीर्य॒शसो॑ वि॒श्वरू॑पाः॥३७॥

ब॒ह्वीर्भव॑न्तीरुप॒जाय॑मानाः। इ॒ह व॒ इन्द्रो॑ रमयतु गावः। पूषा स्थ॑। अ॒य॒क्ष्मा वः॑ प्र॒जया॒ सꣳ सृ॑जामि। रा॒यस्पोषे॑ण बहु॒लाभव॑न्तीः। ऊर्ज॑ं पयः॒ पिन्व॑माना घृ॒तं च॑। जी॒वो जीव॑न्तीरुप॑वः सदेयम्। द्यौश्चे॒मं य॒ज्ञं पृ॑थि॒वी च॒ सन्दु॑हाताम्। धा॒ता सोमे॑न स॒ह वाते॑न वा॒युः। यज॑मानाय॒ द्रवि॑णं दधातु॥३८॥

उथ्सं॑ दुहन्ति क॒लशं॒ चतु॑र्बिलम्। इडां॑ दे॒वीं मधु॑मतीꣳ सुव॒र्विदम्॑। तदि॑न्द्रा॒ग्नी जि॑न्वतꣳ सू॒नृता॑वत्। तद्यज॑मानममृत॒त्वे द॑धातु। काम॑धुक्षः॒ प्र णो॑ ब्रूहि। इन्द्रा॑य ह॒विरि॑न्द्रि॒यम्। अ॒मूं यस्यां॑ दे॒वाना॑म्। म॒नु॒ष्या॑णां॒ पयो॑ हि॒तम्। ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यः॑। ह॒व्यमा प्या॑यतां॒ पुनः॑॥३९॥

व॒थ्सेभ्यो॑ मनु॒ष्ये॑भ्यः। पु॒न॒र्दो॒हाय॑ कल्पताम्। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑तिरसि। य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑तिम॒नु सं त॑नोमि। अद॑स्तमसि॒ विष्ण॑वे त्वा। य॒ज्ञायापि॑ दधाम्य॒हम्। अ॒द्भिररि॑क्तेन॒ पात्रे॑ण। याः पू॒ताः प॑रि॒शेर॑ते। अ॒यं पयः॒ सोम॑ कृ॒त्वा। स्वां योनि॒मपि॑ गच्छतु॥४०॥

प॒र्णव॒ल्कः प॒वित्रम्॑। सौ॒म्यः सोमा॒द्धि निर्मि॑तः। इ॒मौ प॒र्णं च॑ द॒र्भं च॑। दे॒वाना॑ꣳ हव्य॒शोध॑नौ। प्रा॒त॒र्वे॒षाय॑ गोपाय। विष्णो॑ ह॒व्यꣳ हि रक्ष॑सि। उ॒भाव॒ग्नी उ॑पस्तृण॒ते। दे॒वता॒ उप॑वसन्तु मे। अ॒हं ग्रा॒म्यानुप॑ वसामि। मह्यं॒ गोप॑तये प॒शून्॥४१॥

आभृत इ॒मं गृ॑ह्णामि॒ पूर्व॑स्ताः॒ पूर्वः॑ परि॑गृह्णामि सभापा॒ला इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्य॒ आदि॑त्य व्रतपते सुस॒म्भृतां॑ मे स॒ह पु॑नातु गहि नो वि॒श्वरू॑पा दधातु पुन॑र्गच्छतु प॒शून् (याः पु॒रस्तादि॒मामूर्ज॑मि॒ह प्र॒जा इ॒ह प॒शवो॒ऽयं पि॑तृणामु॒ग्निः।)॥१८॥ [४]

देवा॑ दे॒वेषु॒ परा॑क्रमध्वम्। प्रथ॑मा द्वि॒तीये॑षु। द्वितीया॑स्तृ॒तीये॑षु। त्रिरे॑कादशा इ॒ह मा॑ऽवत। इ॒दꣳ श॑केयं॒ यदि॒दं क॒रोमि॑। आ॒त्मा क॑रोत्वा॒त्मने॑। इ॒दं क॑रिष्ये भेष॒जम्। इ॒दं मे॑ विश्वभेषजा। अश्वि॑ना॒ प्राव॑तं यु॒वम्। इ॒दम॒हꣳ सेना॑या अ॒भीत्व॑र्ये॑॥४२॥

मुख॒मपो॑हामि। सूर्य॑ ज्योति॒र्वि भा॑हि। म॒हत॒ इ॑न्द्रि॒याय॑। आ प्या॑यतां घृ॒तयो॑निः। अ॒ग्निर्ह॒व्याऽनु॑ मन्यताम्। खम॑ङ्ग॒ त्वच॑मङ्ग। सु॒रू॒पं त्वा॑ वसु॒विदम्॑। प॒शू॒नां तेज॑सा। अ॒ग्नये॒ जुष्ट॑म॒भि घा॑रयामि। स्यो॒नं ते॒ सद॑नं करोमि॥४३॥

घृ॒तस्य॒ धार॑या सु॒शेवं॑ कल्पयामि। तस्मि॑न्थ्सीदा॒मृते॒ प्रति॑ तिष्ठ। व्री॒ही॒णां मे॑ध सुमन॒स्यमा॑नः। आ॒र्द्रः प्र॑थस्व॒ भुव॑नस्य गो॒पाः। शृ॒त उथ्स्रा॑ति जनि॒ता म॑ती॒नाम्। यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॒ प्रवि॑ष्टः। दे॒वानां॑ वि॒ष्ठामनु॒ यो वि॑त॒स्थे। आ॒त्म॒न्वान्थ्सो॑म घृ॒तवा॒न् हि भू॒त्वा। दे॒वान्ग॑च्छ॒ सुव॑र्विन्द॒ यज॑मानाय॒ मह्य॑म्। इरा॒ भूतिः॑ पृथि॒व्यै रसो॒ मोत्क्र॑मीत्॥४४॥

देवाः॑ पितरः॒ पित॑रो देवाः। यो॑ऽहम॑स्मि॒ स सन् य॑जे। यस्या॑स्मि॒ न तम॒न्तरे॑मि। स्वं म॑ इ॒ष्टꣳ स्वं द॒त्तम्। स्वं पू॒र्तꣳ स्वꣳ श्रा॒न्तम्। स्वꣳ हु॒तम्। तस्य॑ मे॒ऽग्निरु॑पद्र॒ष्टा। वा॒युरु॑पश्रो॒ता। आ॒दि॒त्यो॑ऽनुख्या॒ता। द्यौः पि॒ता॥४५॥

पृ॒थि॒वी मा॒ता। प्र॒जाप॑तिर्ब॒न्धुः॑। य ए॒वास्मि॒ स सन् य॑जे। मा भेर्मा सं॑वि॑क्था॒ मा त्वा॑ हिꣳसिषम्। मा ते॒ तेजोऽप॑ क्रमीत्। भ॒र॒तमुद्ध॑रे॒मनु॑षिश्च। अ॒व॒दाना॑नि ते प्र॒त्यव॑दास्यामि। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः। यद॑व॒दाना॑नि तेऽव॒द्यन्। विलो॒माका॑र्ष्मा॒त्मनः॑॥४६॥

आज्ये॑न॒ प्रत्य॑नज्म्येनत्। तत्त॒ आ प्या॑यतां॒ पुनः॑। अज्या॑यो यवमा॒त्रात्। आ॒व्या॒धात्कृ॑त्यतामि॒दम्। मा रू॑रुपाम य॒ज्ञस्य॑। शु॒द्धꣳ स्वि॑ष्टमि॒दꣳ ह॒विः। मनु॑ना दृ॒ष्टां घृ॒तप॑दीम्। मि॒त्रावरु॑णसमीरिताम्। द॒क्षि॒णा॒र्धादस॑म्भिन्दन्। अव॑द्याम्येक॒तोमु॑खाम्॥४७॥

इडे॑ भा॒गं जु॑षस्व नः। जिन्व॒ गा जिन्वार्व॑तः। तस्या॑स्ते भक्षि॒वाणः॑ स्याम। स॒र्वात्मा॑नः स॒र्वग॑णाः। ब्रध्न॒ पिन्व॑स्व। दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कु॒र्व॒तो मे॒ मोप॑दसत्। दि॒शां क्लृप्ति॑रसि। दिशो॑ मे कल्पन्ताम्। कल्प॑न्तां मे॒ दिशः॑॥४८॥

दैवी॑श्च॒ मानु॑षीश्च। अ॒हो॒रा॒त्रे मे॑ कल्पेताम्। अ॒र्ध॒मा॒सा मे॑ कल्पन्ताम्। मासा॑ मे कल्पन्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे कल्पन्ताम्। स॒व॒त्स॒रो मे॑ कल्पताम्। क्लृप्ति॑रसि॒ कल्प॑तां मे। आशा॑नां त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं भू॒तस्याध्य॑क्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोऽभक्त। निरभागं भजामः। अपस्पिन्व। ओषधीर्जिन्व। द्विपात्पाहि। चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदꣳ हविः॥५०॥

सोम्यानाꣳ सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्क्तां बर्हिर्हविषा घृतेन। समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्क्ताम्। दिव्यं नभो गच्छतु यत्स्वाहा। इन्द्राणीवाविधवा भूयासम्। अदितिरिव सुपुत्रा। अस्थूरि त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उपनिषदे सुप्रजास्त्वाय। सं पत्नी पत्या सुकृतेन गच्छताम्। यज्ञस्य युक्तौ धुर्यावभूताम्। सञ्ज्ञानानौ विजहतामरातीः। दिवि ज्योतिरजरमा रभेताम्। दशते तनुवौ यज्ञ यज्ञियाः। ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयाः प्रशिषमीडमानः। देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वा देवा अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागꣳ शतक्रतू। एतद्वां तेन प्रीणानि। तेन तृप्यतमꣳहहौ। अहं देवानाꣳ सुकृतामस्मि लोके। ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्। यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्भागधेयम्। अदारसृद्भवत देवसोम। अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नो विददभिभामो अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्। पूर्णमासं यजामहे। स नो दोहताꣳ सुवीर्यम्। रायस्पोषꣳ सहस्रिणम्। प्राणाय सुराधसे। पूर्णमासाय स्वाहा। अमावास्यां सुभगां सुशेवा। धेनुरिव भूय आप्यायमाना। सा नो दोहताꣳ सुवीर्यम्। रायस्पोषꣳ सहस्रिणम्। अपानाय सुराधसे। अमावास्यायै स्वाहा। अभि स्तृणीहि परि धेहि वेदिम्। जामिं मा हिꣳसीरमुया शयाना। होतृषदना हरिताः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य ब्रध्ने॥५४॥

अभीत्वर्यै करोमि क्रमीत्पिताऽऽत्मनं एकतो मुखां मे दिशोऽध्यंक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या कल्पयन्नशस्तिः सा नो दोहताꣳ सुवीर्यꣳ सप्त च॥१३॥[५]

परिस्तृणीत परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु। अपाꣳ रस ओषधीनाꣳ सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिँल्लोके। भूपते भुवनपते। महतो भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य पतिः॥५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि। देव सवितरेतं त्वा वृणते। बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि। मनो गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभे। त्रिष्टुब्जगत्यै। जगत्यनुष्टुभे। अनुष्टुक्पङ्क्त्यै। पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष। ततो देवी वर्धयते पयाꣳसि। यज्ञियां यज्ञं वि च यन्ति शं च। ओषधीरापं इह शक्करीश्च। यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च। तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्धि। ऊर्णामृदु प्रथमानꣳ स्योनम्। देवेभ्यो जुष्टꣳ सदनाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानꣳ हि धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते सौभगाय॥५९॥

सा मे धुक्ष्व यजमानाय कामान्। शिवा च मे शग्मा चैधि। स्योना च मे सुषदा चैधि। ऊर्जस्वती च मे पयस्वती चैधि। इषमूर्जं मे पिन्वस्व। ब्रह्म तेजो मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो मे पिन्वस्व। विशं पुष्टिं मे पिन्वस्व। आयुरन्नाद्यं मे पिन्वस्व। प्रजां पशून्मे पिन्वस्व॥६०॥

अस्मिन् यज्ञ उप भूय इन्नु मे। अविक्षोभाय परिधीं दधामि। धर्ता धरुणो धरीयान्। अग्निर्द्वेषाꣳसि निरितो नुदाते। विच्छिनद्मि विधृतीभ्याꣳ सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। विशो यन्त्राभ्यां विधमाम्येनान्। अहꣳ स्वानामुत्तमोऽसानि देवाः। विशो यन्त्रे नुदमाने अरातिम्। विश्वं पाप्मानममतिं दुर्मरायुम्॥६१॥

सीदन्ती देवी सुकृतस्य लोके। धृती स्थो विधृती स्वधृती। प्राणान्मयि धारयतम्। प्रजां मयि धारयतम्। पशून्मयि धारयतम्। अयं प्रस्तर उभयस्य धर्ता। धर्ता प्रयाजानामुतानूयाजानाम्। स दाधार समिधो विश्वरूपाः। तस्मिन्थ्स्रुचो अध्या

सा॑दयामि। आ रो॑ह प॒थो जु॑हु देव॒यानान्॑॥६२॥

यत्रर्ष॑यः प्रथम॒जा ये पु॑रा॒णाः। हिर॑ण्यपक्षाऽजि॒रा सम्भृ॑ताङ्गाः। वहा॑सि मा सु॒कृतां॒ यत्र॑ लो॒काः। अवा॒हं बा॑ध उप॒भृतां॑ स॒पत्ना॑न्। जा॒तान्भ्रातृ॑व्या॒न् ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। दोहै॑ य॒ज्ञꣳ सु॒दुघा॑मिव धे॒नुम्। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे॒ मथ्स॒पत्ना॑ः। यो मा॑ वा॒चा मन॑सा दुर्मरा॒युः। हृ॒दाऽरा॑ती॒याद॑भि॒दास॑दग्ने॥६३॥

इ॒दम॑स्य चि॒त्तमध॑रं ध्रु॒वाया॑ः। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्। अध॑रे॒ मथ्स॒पत्ना॑ः। ऋ॒ष॒भो॑ऽसि शाक्व॒रः। घृ॒ताची॑नाꣳ सू॒नुः। प्रि॒येण॒ नाम्ना॑ प्रि॒ये सद॑सि सीद। स्यो॒नो मे॑ सीद सु॒षदः॑ पृथि॒व्याम्। प्रथ॑यि प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑ सुव॒र्गे लो॒के। दि॒वि सी॑द पृथि॒व्याम॒न्तरि॑क्षे। अ॒हमुत्त॑रो भूयासम्॥६४॥

अध॑रे॒ मथ्स॒पत्ना॑ः। इ॒यꣳ स्था॒ली घृ॒तस्य॑ पू॒र्णा। अच्छि॑न्नपयाः श॒तधा॑र॒ उथ्सः॑। मा॒रु॒तेन॒ शर्म॑णा॒ दैव्ये॑न। य॒ज्ञो॑ऽसि स॒र्वतः॑ श्रि॒तः। स॒र्वतो॒ मां भू॒तं भ॑वि॒ष्यच्छ्र॑यताम्। श॒तं मे॑ सन्त्वा॒शिषः॑। स॒हस्रं॑ मे सन्तु सू॒नृता॑ः। इरा॑वतीः पशु॒मती॑ः। प्र॒जाप॑तिरसि स॒र्वतः॑ श्रि॒तः॥६५॥

स॒र्वतो॒ मां भू॒तं भ॑वि॒ष्यच्छ्र॑यताम्। श॒तं मे॑ सन्त्वा॒शिषः॑। स॒हस्रं॑ मे सन्तु सू॒नृता॑ः। इरा॑वतीः पशु॒मती॑ः। इ॒दमि॑न्द्रि॒यम॒मृतं॑ वी॒र्यम्॑। अ॒नेनेन्द्रा॑य प॒शवो॑ऽचिकित्थ्सन्। तेन॑ देवा अव॒तोप॒ माम्। इ॒हेष॒मूर्जं॑ यशः॒ सह॒ ओजः॑ सनेयम्। शृ॒तं मयि॑ श्रयताम्। यत्पृ॑थि॒वीमच॑र॒त्तत्प्रवि॑ष्टम्॥६६॥

येनासि॑ञ्चद्बल॒मिन्द्रे॑ प्र॒जाप॑तिः। इ॒दं तच्छु॒क्रं मधु॑ वा॒जिनी॑वत्। येनो॒परि॑ष्टा॒दधि॑नोन्महे॒न्द्रम्। दधि॒ मां धि॑नोतु। अ॒यं वे॒दः पृ॑थि॒वीमन्व॑विन्दत्। गुहा॑ स॒तीं गह॑ने॒ गह्व॑रेषु। स वि॑न्दतु॒ यज॑मानाय लो॒कम्। अच्छि॑द्रं य॒ज्ञं भूरि॑कर्मा करोतु। अ॒यं य॒ज्ञः सम॑सदद्ध॒विष्मान्॑। ऋ॒चा साम्ना॒ यजु॑षा दे॒वता॑भिः॥६७॥

तेन॑ लो॒कान्थ्सूर्य॑वतो जयेम। इन्द्र॑स्य स॒ख्यम॑मृत॒त्वम॑श्याम्। यो नः॒ कनी॑य इ॒ह का॒मया॑तै। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय॒ मह्य॑म्। अप॒ तमि॑न्द्रा॒ग्नी भुव॑नान्नुदेताम्। अ॒हं प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। अग्ने॑ वाजजित्। वाज॑ं त्वा सरि॒ष्यन्तम्॑। वाज॑ं जे॒ष्यन्तम्॑। वा॒जिन॑ं वाज॒जितम्॑॥६८॥

वा॒ज॒जि॒त्यायै॒ सं मा॑र्ज्मि। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। उप॑हूतो॒ द्यौः पि॒ता। उप॒ मां द्यौः

पिता ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता। उप मां माता पृथिवी ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामाज्यम्। विच्छिन्नं यज्ञꣳ समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्ते अग्न आवृश्चामि। अहं वाँ क्षिपितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि वृश्चत॥७०॥

अग्ने यो नोऽभिदासति। समानो यश्च निष्ट्यः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदः। यं चाऽऽहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाꣳस्तानग्ने सन्दह। याꣳश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा ससृवाꣳसम्॥७१॥

वाजं जिगिवाꣳसम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै सम्माँर्ज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बर्हिः श्रृतꣳ हविः। इध्मः परिधयः स्रुचः। आज्यं यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याँश्च वषट्कराः। सं मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेना सहस्रकाण्डेन। द्विषन्तꣳ शोचयामसि। द्विषन्मे बहु शोचतु। ओषधे मो अहꣳ शुचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ। नमो नमश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व। यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञ नमः। उप ते नमः। उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अवशिष्यते। रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र वहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिश्लेष दृषदि यत्कपाले। अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीः। अग्नौ ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान् विद्युता जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य।

॥ हृद्रोगघ्न-मन्त्राः ॥

उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकेषु मे हरिमाणम्। रोपणाकासु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रधम्।

यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निम्रुक्च। सर्वं पाप॒ꣳ समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः परापत। शरो ब्रह्मसꣳशितः। गच्छाऽमित्रान्प्र विश। मैषां कञ्चनोच्छिषः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाजजितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्बृहत ससृवाꣳसꣳ हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च॥२४॥———[६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः पनिष्ठा। ऋतं वरिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यृतस्य योनिः। ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वꣳहसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्र शाक्कर गायत्रीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर त्रिष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर जगतीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्करानुष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतꣳ सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि। ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवꣳ सुवरगमम्। सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः। ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा

दीक्षया दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूꣳषि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्च सूनृता च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानाꣳ सुम्नो महते रणाय। स्वासस्थस्तनुवा संविशस्व। पितेवैधि सूनव आ सुशेवः। शिवो मा शिवमा विश। सत्यं म आत्मा। श्रद्धा मेऽक्षितिः॥८७॥

तपो मे प्रतिष्ठा। सवितृप्रसूता मा दिशो दीक्षयन्तु। सत्यमस्मि। अहं त्वदस्मि मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोकृकृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्थसधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा अभूम। सख्यं ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योष्ठाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते पृथिवी पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्तेऽन्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते द्यौः पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

परोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जं धुक्ष्व। तेज इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पयस्वतीम्। देवानां धेनुꣳ सुदुघामनपस्फुरन्तीम्। इन्द्रः सोमं पिबतु। क्षेमो

अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्यं। वसुमतीꣳ रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दिवः। नाभा पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न रिष्येत्। देवस्य सवितुः सवे। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्याꣳ सुपर्णावधि यौ निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप जन्यं भयं नुद। अप चक्राणि वर्तय। गृहꣳ सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवाꣳ इदेषि पथिभिः सुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः सविता दधातु॥९२॥

ब्रह्मणो योनिरꣳहसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षयां दीक्षितस्तयां त्वा दीक्षयां दीक्षयाम्योषधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिश्चाक्षितिरुत्तरस्मिन्नमेयं दिशः पादं आदित्यवर्तीं वर्तय पञ्च च॥१४॥ [७]

यदस्य पारे रजसः। शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः पर्षदति द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्द्वीषाऽवाशिष्ठाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। यस्माद्द्वीषा न्यषदः। ततो नो अभयं कृधि॥९३॥

प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। उदुस्र तिष्ठ प्रति तिष्ठ मारिषः। मेमं यज्ञं यजमानं च रीरिषः। सुवर्गे लोके यजमानꣳ हि धेहि। शन्न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। यस्माद्द्वीषाऽवेपिष्ठाः पलायिष्ठाः समज्ञास्थाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे॥९४॥

य इदमकः। तस्मै नमः। तस्मै स्वाहा। न वा उवेतन्म्रियसे। आशानां त्वा विश्वा आशाः। यज्ञस्य हि स्थ ऋत्वियौ। इन्द्राग्नी चेतनस्य च। हुताहुतस्य तृप्यतम्। अहुतस्य हुतस्य च। हुतस्य चाहुतस्य च। अहुतस्य हुतस्य च। इन्द्राग्नी अस्य सोमस्य। वीतं पिबतं जुषेथाम्। मा यजमानं तमो विदत्। मर्त्विजो मो इमाः प्रजाः। मा यः सोममिमं पिबात्। सꣳसृष्टमुभयं कृतम्॥९५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥३॥ [८]

अनागसस्त्वा वयम्। इन्द्रेण प्रेषिता उप। वायुष्टे अस्त्वꣳशभूः। मित्रस्ते अस्त्वꣳशभूः। वरुणस्ते अस्त्वꣳशभूः। अपाङ्क्ष्या ऋतस्य गर्भाः। भुवनस्य गोपाः श्येना अतिथयः। पर्वतानां ककुभः प्रयुतो नपातारः। वग्नुनेन्द्रꣳ ह्वयत। घोषेणामीवाꣳश्चातयत॥९६॥

युक्ताः स्थ वहत। देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुः। एन्द्रमचुच्यवुः परमस्याः परावतः। आऽस्माथ्सधस्थात्। ओरोरन्तरिक्षात्। आ सुभूतमसुषवुः। ब्रह्मवर्चसं

म् आसुषवुः। समरे रक्षाꣳस्यवधिषुः। अपहतं ब्रह्मज्यस्य। वाक्क त्वा मनश्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्राणश्च त्वाऽपानश्च श्रीणीताम्। चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च श्रीणीताम्। दक्षश्च त्वा बलं च श्रीणीताम्। ओजश्च त्वा सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽजरा च श्रीणीताम्। आत्मा च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। शृतोऽसि शृतं कृतः। शृताय त्वा शृतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमुं सत्यमाहुः॥९८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्घर्मो वि भातु मे। आकूत्या मनसा सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। तस्य दोहमशीमहि॥९९॥

तस्य सुम्नमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्प्र स मित्र। यस्मान्न जातः परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतीꣳषि सचते स षोडशी। एष ब्रह्मा य ऋत्वियः। इन्द्रो नाम श्रुतो गणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शꣳसिषꣳ हरी। य ऋत्वियः प्र ते वन्वे। वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतं नयः। हरिभिश्चारु सेचते। श्रुतो गण आ त्वा विशन्तु। हरिवर्पसङ्गिरः। इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिं माम्। आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम्। तयोरनु भक्षं भक्षयामि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजापतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासम्। अर्थेगा अस्य जहितः। अवसानपतेऽवसानं मे विन्द। नमो रुद्राय वास्तोष्पतये। आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्यानं यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तꣳ हुवे। यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मि। यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्। तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयानाउत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमनु श्रेयोऽवसानमा गन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे

इ॒मे। गोम॒द्धन॑व॒दश्व॑व॒दूर्ज॑स्वत्। सु॒वीरा॑ वी॒रैरनु॒ सञ्च॑रेम। अ॒र्कः प॒वित्र॒ꣳ रज॑सो वि॒मानः॑। पु॒नाति॑ दे॒वानां॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा संविदा॒ने। घृ॒तं दु॑हाते अ॒मृतं॒ प्रपी॑ने। प॒वित्र॑म॒र्को रज॑सो वि॒मानः॑। पु॒नाति॑ दे॒वानां॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। सुव॒र्ज्योति॒र्यशो॑ म॒हत्। अ॒शी॒महि॑ गा॒धमु॒त प्र॑ति॒ष्ठाम्॥१०४॥

चा॒त॒य॒त॒ श्री॒णी॒ताꣳ स॒त्यमा॒हुर॑शीमहि गा॒णे कु॑रु वि॒द्रव॑णे पितृ॒याणा॑ अ॒र्को रज॑सो वि॒मान॒श्त्रीणि॑ च॥९॥ [९]

उद॑स्ताम्फ्सीथ्सवि॒ता मि॒त्रो अ॑र्य॒मा। सर्वा॑न॒मित्रा॑नवधीद्यु॒गेन॑। बृ॒हन्तं॒ मामक॑रद्वी॒र-व॑न्तम्। र॒थ॒न्त॒रे श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ पृथि॒व्याम्। वा॒म॒दे॒व्ये श्र॑यस्व॒ स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षे। बृ॒ह॒ति श्र॑यस्व॒ स्वाहा॑ दि॒वि। बृ॒ह॒ता त्वोप॑स्तभ्नोमि। आ त्वा॑ ददे॒ यश॑से वी॒र्या॑य च। अ॒स्मास्व॑ग्निया यू॒यं द॑धाथेन्द्रि॒यं पय॑ः। यस्ते॑ द्र॒प्सो यस्त॑ उद॒र्षः॥१०५॥

दैव्यः॑ के॒तुर्विश्व॑ं भुव॑नमावि॒वेश॑। स नः॑ पा॒ह्यरि॑ष्ट्यै स्वाहा॑। अनु॑ मा॒ सवो॑ य॒ज्ञो॑-ऽयमे॑तु। विश्वे॑ दे॒वा म॒रुतः॒ सामा॒र्कः। आ॒प्रिय॒श्छन्दा॑ꣳसि नि॒विदो॒ यजू॑ꣳषि। अ॒स्यै पृ॑थि॒व्यै यद्य॒ज्ञियम्॑। प्र॒जाप॑तेर्वर्त॒निमनु॑ वर्तस्व। अनु॑वी॒रैरनु॑ राध्याम॒ गोभिः॑। अन्वश्वै॒रनु॒ सर्वै॑रु पु॒ष्टैः। अनु॑ प्र॒जया॑ऽन्वि॑न्द्रि॒येण॑॥१०६॥

दे॒वा नो॑ य॒ज्ञमृ॑जु॒धा न॑यन्तु। प्रति॑क्षत्रे प्रति॑ तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्यश्वे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठामि॒ गोषु॑। प्रति॑ प्र॒जायां॒ प्रति॑ तिष्ठामि॒ भव्ये॑। विश्व॑म॒न्याऽभि॑ वावृ॒धे। तद॒न्यस्या॒मधि॑श्रितम्। दि॒वे च॑ वि॒श्वक॑र्मणे। पृ॒थि॒व्यै चा॑कर॒ नमः॑। अस्का॒न्द्यौः पृ॑थि॒वीम्। अस्का॑नृष॒भो युवा॒गाः॥१०७॥

स्क॒न्नेमा विश्वा॒ भुव॑ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्र ज॑नयतु। अस्का॒नज॑नि॒ प्राज॑नि। आ स्क॒न्नाज्ञा॑यते॒ वृषा॑। स्क॒न्नात्प्र ज॑निषीमहि। ये दे॒वा येषा॑मि॒दं भा॑ग॒धेयं॑ ब॒भूव॑। येषां॑ प्रया॒जा उ॒तानू॑या॒जाः। इन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यो॒ वरु॑णराजभ्यः। अ॒ग्निहो॑तृभ्यो दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑। उ॒त त्या नो॒ दिवा॑ म॒तिः॥१०८॥

अदि॑तिरू॒त्या ग॑मत्। सा शन्ता॑ची॒ मय॑स्करत्। अप॒ स्रिधः॑। उ॒त त्या दैव्या॑ भि॒षजा॑। शन्न॑स्करतो अ॒श्विना॑। यू॒याता॑म॒स्मद्रपः॑। अप॒ स्रिधः॑। शम॒ग्निर॒ग्निभि॑स्करत्। शन्न॑स्तपतु॒ सूर्यः॑। शं वातो॑ वात्वर॒पाः॥१०९॥

अप॒ स्रिधः॑। तदित्प॒दं न विचि॑केत वि॒द्वान्। यन्मृ॒तः पुन॑र॒प्येति॑ जी॒वान्। त्रि॒वृद्यद्ध्रुव॑नस्य र॒थवृ॑त्। जी॒वो गर्भो॒ न मृ॒तः स जी॑वात्। प्रत्य॑स्मै॒ पिपी॑षते। विश्वा॑नि वि॒दुषे॑ भर। अ॒र॒ङ्ग॒माय॒ जग्म॑वे। अप॑श्चाद्दघ्वने॒ नरे॑। इन्दु॑रिन्दु॒मवा॑गात्। इन्दो॒रिन्द्रो॑ऽपात्। तस्य॑ त इन्द॒विन्द्र॑पीतस्य॒

मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥

उदरुष इन्द्रियेण गा मतिरंरपा अंगात्रीणि च॥६॥ [१०]

ब्रह्म प्रतिष्ठा मनसो ब्रह्म वाचः। ब्रह्म यज्ञानाꣳ हविषामाज्यस्य। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्। आश्रावितमत्याश्रावितम्। वषट्कृतमत्यनूक्तं च यज्ञे। अतिरिक्तं कर्मणो यच्च हीनम्। यज्ञः पर्वाणि प्रतिरन्नेति कल्पयन्। स्वाहाकृताऽऽहुतिरेतु देवान्॥१११॥

यद्वो देवा अतिपादयानि। वाचा चित्प्रयतं देवहेडनम्। अरायो अस्माꣳ अभिदुच्छुनायते। अन्यत्रास्मन्मरुतस्तन्निधेतन। ततं म आपस्तदु तायते पुनः। स्वादिष्ठा धीतिरुचथाय शस्यते। अयꣳ समुद्र उत विश्वभेषजः। स्वाहाकृतस्य समुतृप्णुतर्भुवः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्॥११२॥

इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि प्रजापते। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि। मैषान्नुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीः। तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इष्टेभ्यः स्वाहा वषडनिष्टेभ्यः स्वाहा। भेषजं दुरिष्ट्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा। दौराध्यै स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्ध्यै स्वाहा समृद्ध्यै स्वाहा। यत इन्द्र भयामहे। ततो नो अभयं कृधि। मघवञ्छग्धि तव तन्न ऊतये। वि द्विषो वि मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता क्रतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवाꣳ ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाꣳश्चित्रं तनूभ्यः स्वाहोनं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥५॥ [११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु। दुरिता यानि चकृम। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन॑ द्यावापृथिवी। ऋतेन॒ त्वꣳ स॑रस्वति। ऋतान्मा॑ मुञ्चता॒ꣳह॑सः। यद॒न्यकृ॑तमारि॒म। स॒जा॒तश॒ꣳसादु॒त वा॑ जामिश॒ꣳसात्। ज्यायं॑सः शꣳसा॑दु॒त वा॒ कनी॑यसः। अना॑ज्ञातं दे॒वकृ॑तं॒ यदेनः॑। तस्मा॒त्त्वम॒स्माञ्जा॑तवेदो मुमुग्धि। यद्वा॒चा यन्मन॑सा। बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑मष्ठी॒वद्भ्या॑म्॥११७॥

शि॒श्नैर्यदनृ॑तं चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यद्धस्ता॑भ्यां च॒कर॒ किल्बि॑षाणि। अ॒क्षाणा॑ व॒ग्नुमु॑प॒जिघ्न॑मानः। दू॒रेप॒श्या च॑ राष्ट्र॒भृच्च॑। तान्य॑फ्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। अदी॑व्यन्नृ॒णं यदहं॒ च॒कार॑। यद्वादा॑स्यन्थ्सञ्ज॒गारा॒ जने॑भ्यः। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यन्मयि॑ मा॒ता गर्भे॑ स॒ति॥११८॥

एन॑श्च॒कार॒ यत्पि॒ता। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॑ पि॒पेष॑ मा॒तर॑ं पि॒तरम्॑। पु॒त्रः प्रमु॑दितो॒ धयन्। अहि॑ꣳसितौ पि॒तरौ॒ मया॒ तत्। तद॑ग्ने अनृ॒णो भ॑वामि। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्याम्। यन्मा॒तर॑ं पि॒तर॑ं वा जिहि॑ꣳसि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॒शसा॑ नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदेन॑श्चकृ॒मा नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। अति॑ क्रामामि दुरि॒तं यदेनः॑। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे॑। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दु॒ष्कृतः॑। तमा रो॑हामि सु॒कृतां॒ नु लो॒कम्। त्रि॒ते दे॒वा अ॑मृजतै॒तदेनः॑। त्रि॒त ए॒तन्म॑नु॒ष्ये॑षु मामृजे। ततो॑ मा॒ यदि॒ किञ्चि॑दान॒शे। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गार्ह॑पत्यः॒ प्रमु॑ञ्चतु। दु॒रि॒ता यानि॑ चकृ॒म। क॒रोतु॒ माम॑ने॒नसम्॑। दि॒वि जा॒ता अ॒फ्सु जा॒ताः। या जा॒ता ओष॑धीभ्यः। अथो॒ या अ॑ग्नि॒जा आपः॑। ता नः॑ शुन्धन्तु॒ शुन्ध॑नीः। यदापो॒ नक्तं॑ दुरि॒तं चरा॑म। यद्वा॒ दिवा॒ नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। हिर॑ण्यवर्णा॒स्तत॒ उत्पु॑नीत नः। इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑॥१२१॥

अ॒ने॒नस॑मष्ठीवद्भ्याꣳ स॒ति प॑रा॒शसा॑ऽऽन॒शैऽग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः पुनीत न॒स्त्रीणि॑ च (यद्दे॑वा॒ देवा॑ ऋ॒तेन॑ सजातश॒ꣳसाद्यद्वा॒चा यद्धस्ता॑भ्या॒मदी॑व्यं॒ यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॒ यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॒शसाऽति॑ क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता अ॒फ्सु जा॒ता यदाप॑ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने॒ त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑।)॥६॥ [१२]

यत्ते॒ ग्राव्ण॑ा चिच्छि॒दुः सो॑म राजन्। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ स्वधि॑ता॒ परू॑ꣳषि। तथ्स॑न्धथ्स्वाज्ये॑नो॒त व॑र्धयस्व। अ॒ना॒गसो॒ अध॒मिथ्स॒ङ्ग्ये॑म। यत्ते॒ ग्रावा॑ बा॒हुच्यु॑तो॒ अचु॑च्यवुः। नरो॒ यत्ते॑ दुदु॒हुर्दक्षि॑णेन। तत्त॒ आप्या॑यतां॒ तत्ते॑। निष्ट्या॑यतां देव सोम। यत्ते॒ त्वचं॑ बिभि॒दुर्यच्च॒ योनिम्॑। यदा॒स्थाना॒त्प्रच्यु॑तो॒ वेन॑सि॒ त्मना॑॥१२२॥

त्वया तथ्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्। अहाच्छरीरं पयसा समेत्य। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य। तस्मिन्वयमुपहूतास्तव स्मः। आ नो भज सदसि विश्वरूपे। नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हासीद्विरं आवृणानः। अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो रूपं वहतु जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः। तस्मै ते सोम नम इद्वषट्च। उप मा राजन्थ्सुकृते ह्वयस्व। सं प्राणापानाभ्याꣳ समु चक्षुषा त्वम्। सꣳ श्रोत्रेण गच्छस्व सोम राजन्। यत्त आस्थितꣳ शमु तत्ते अस्तु। जानीतान्नः सङ्गमने पथीनाम्। एतं जानीतात्परमे व्योमन्। वृकाः सधस्था विद रूपमस्य॥१२४॥

यदागच्छात्पथिभिर्देवयानैः। इष्टापूर्ते कृणुतादाविरस्मै। अरिष्टो राजन्नगदः परेहि। नमस्ते अस्तु चक्षसे रघूयते। नाकमारोह सह यजमानेन। सूर्यं गच्छतात्परमे व्योमन्। अभूद्देवः सविता वन्द्योनु नः। इदानीमह्न उपवाच्यो नृभिः। वि यो रत्ना भजति मानवेभ्यः। श्रेष्ठं नो अत्र द्रविणं यथा दधत्। उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिरहेतिः। उग्रा शतापाष्ठा घविषा परि णो वृणक्तु। आप्यायस्व सन्ते॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्पञ्च च॥४॥ [१३]

यद्दीक्षे मनसा यच्च वाचा। यद्वा प्राणैश्चक्षुषा यच्च श्रोत्रेण। यद्रेतसा मिथुनेनाप्यात्मना। अद्भ्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्रीर्मयि तेज इन्द्रियम्। यदृचा साम्ना यजुषा। पशूनां चर्मन् हविषा दिदीक्षे। यच्छन्दोभिरोषधीभिर्वनस्पतौ। अद्भ्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्रीर्मयि तेज इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनेन्द्राग्नी प्रजापतिः सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः। अद्भ्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्रीर्मयि तेज इन्द्रियम्। अपां पुष्पमस्योषधीनाꣳ रसः। सोमस्य प्रियं धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमꣳ हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनाꣳ रसः। सोमस्य प्रियं धाम। इन्द्रस्य प्रियतमꣳ हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनाꣳ रसः। सोमस्य प्रियं धाम। विश्वेषां देवानां प्रियतमꣳ हविः स्वाहा। वयꣳ सोम व्रते तव। मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो

अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। देवास इह मादयध्वम्। सोम्यास इह मादयध्वम्। कव्यास इह मादयध्वम्। अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पर्णं वनस्पतेरिव॥१२९॥

अभि नः शीयता५ रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा५ रीरिषो मोत वीरान्। इदमनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्गोजिद्धनजिदश्वजिद्यत्। पर्णं वनस्पतेरिव। अभि नः शीयता५ रयिः। सचतां नः शचीपतिः॥१३०॥

वनस्पतावृग्द्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियं धामाशीमहीवाभिनः शीयता५ रयिरेकं च॥५॥ [१४]

सर्वान् यद्विष्यण्णेन वि वै याः पुरस्तादेवा देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य पारेऽनागस उदस्ताम्फसीद्ब्रह्म प्रतिष्ठा यद्दैवा यत्ते ग्राव्णा यद्दिदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवाफ्स्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् यज्ञेऽग्ने यो नो ज्योग्जीवाः परोरजाः प्रतेमहे ब्रह्म प्रतिष्ठा गारहपत्यस्त्रि५शदुत्तरशतम्॥१३०॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्ग्रहण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनताꣳ सङ्गृह्णानीति। द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्ध्यै। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥२॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रृतत्वाय। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतीꣳष्यव रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्नशनान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रशना भवति। बहु वा एष कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्दर्भमयी रशना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं मेध्यमा लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्। स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्त्वम्। यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्दधाति। अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं ददाति। रेत एव तद्दधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्। रेतसैवास्मिन्रेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवथ्षट् च॥४॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्य। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। यदाह। ब्रह्मन्नश्वं मेध्यं भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयज्ञुष्केण क्रियते। इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येत्यधि वदति यज्ञुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्ध्यै॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारत्नी(३)रिति। ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यथ्सवथ्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरत्निꣳ रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपꣳ सꣳस्करोति। तादृगेव तत्। पूर्व आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते। ऋतस्य सामन्थ्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्। सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति। भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति। सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति। सप्रथसमित्याह॥११॥

प्रजयैवैनं पशुभिः प्रथयति। स्वाहाकृत इत्याह। होम एवास्यैषः। पृथिव्यामित्याह। अस्यामेवैनं प्रतिष्ठापयति। यन्ता राड्यन्ताऽसि यमनो धर्ताऽसि धरुण इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। कृष्यै त्वा क्षेमाय त्वा रय्यै त्वा पोषाय त्वेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। स्वगा त्वा देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनꣳ स्वगा करोति। स्वाहा त्वा प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। यस्या एव देवताया आलभ्यते। तयैवैनꣳ समर्धयति॥१२॥

बध्नाति समृद्ध्या उपादधात्यसीत्याह सप्रथसमित्याह देवेभ्य इत्याह पञ्च च॥६॥ [३]

यः पितुरनुजायाः पुत्रः। स पुरस्तान्नयति। यो मातुरनुजायाः पुत्रः। स पश्चान्नयति।

विष्वंश्चमेवास्मात्पाप्मानं विवृहतः। यो अर्वन्तं जिघाꣳसति तमभ्यमीति वरुण इति श्वानं चतुरक्षं प्रसौति। परो मर्तः परः श्वेति शुनश्चतुरक्षस्य प्रहन्ति। श्वेव वै पाप्मा भ्रातृव्यः। पाप्मानमेवास्य भ्रातृव्यꣳ हन्ति। सैध्रकं मुसलं भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौꣳश्चलेयो हन्ति। पुꣳश्चल्वां वै देवाः शुचं न्यदधुः। शुचैवास्य शुचꣳ हन्ति। पाप्मा वा एतमीफ्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अश्वस्याधस्पदमुपास्यति। वज्री वा अश्वः प्राजापत्यः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यमवक्रामति। दक्षिणाऽप प्लावयति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमप प्लावयति। ऐषीक उदूहो भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा भवति। अफ्सुयोनिर्वा अश्वः। अफ्सुजो वेतसः। स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभ्युदूहति। पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे एव सन्दधाति। अभिक्रत्वेन्द्र भूरध्वज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥३॥ [४]

चत्वार ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो दिग्भ्योऽभि समीरयन्ति। शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्प्रत्यङ्त्रिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजा वृत्रं वध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रꣳ राजपुत्रः। राज्येनैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेनाराजभिरुग्रैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्त्रिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजाऽप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः। बलेनैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होता। पश्चात्प्राङ्त्रिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजाऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बह्वश्वायै बह्वजाविकायै। बहुव्रीहियवायै बहुमाषतिलायै। बहुहिरण्यायै बहुहस्तिकायै। बहुदासपूरुषायै रयिमत्यै पुष्टिमत्यै। बहुरायस्पोषायै राजास्त्विति। भूमा वै होता। भूमा सूतग्रामण्यः। भूम्नैवास्मिन्भूमानं दधाति। शतेन क्षत्तसङ्ग्रहीतृभिः सहोद्गाता। उत्तरतो दक्षिणा तिष्ठन्प्रोक्षति॥१८॥

अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयꣳ राजा सर्वमायुरेत्विति। आयुर्वा उद्गाता। आयुः क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतꣳशतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एक च॥४॥ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुथ्सृजन्ति। यथ्स्तोक्या अन्वाह। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधꣳ सꣳस्थापयामि। तेन ततः सꣳस्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्भ्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायव एवैनं जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पाद जुहोति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्त जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एताꣳ ह वाव सोऽश्वमेधस्य सꣳस्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्यज्ञस्य सꣳस्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानरः सवित्र एवैनं जुहोति वायव एवैनं जुहोति च्यवते षट् च॥५॥ [६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः।

इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओज एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

जवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यश एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपचिततमः॥२६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्टात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। सते त्वाऽसते त्वाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनꣳ सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायत्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥२७॥

सारसारितमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥३॥ [७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुथ्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनꣳ समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधꣳ सꣳस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनाद्दधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनेऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः पुरस्ताथ्स्विष्टकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याऽऽहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या

इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्। अव सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्थ्स्यादिति। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिꣳशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥४॥ [८]

विभूमात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह। शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनाꣳ श्रैष्ठ्यं गच्छति॥३२॥

प्र यशः श्रैष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। ययुर्नामासीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभि वदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्ध्वयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति। अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युथ्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परा परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतसृषु पथ्सु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वं मेध्यꣳ रक्षन्ति। तेषां य उदृचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उदृचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिच्यते। योऽबलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय

प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छुति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥५॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य। सप्ताऽऽत्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्यौद्गहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविꣳशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविꣳशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्दैव्यं क्षत्रम्। सा श्रीः। तद्ब्रध्नस्य विष्टपम्। तथ्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिꣳशतमौद्गहणानि जुहोति। त्रिꣳशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवताः जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामव रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥५॥ [१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तꣳ सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय

स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो रूपेरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय॥४३॥

यच्छुते पुरुरूपाय स्वाहेत्याहाष्टौ च॥२॥ [११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोति। गायत्रीं छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनꣳ सवनम्। माध्यं दिनादेवैनꣳ सवनात्त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः। सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परा परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवथ्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नव च॥३॥ [१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यजायत। आऽस्मिन्राष्ट्रे राजन्य इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह। राजन्य एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्य इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्री धेनुरित्याह। धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्री धेनुरजायत। वोढाऽनड्वानित्याह॥४७॥

अनडुह्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनड्वानजायत। आशुः सप्तिरित्याह। अश्व एव जवं दधाति। तस्मात्पुराऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति। तस्मात्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा

जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्प्रियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥
अनुज्ञानित्याह जायते वर्षति सप्त च॥३॥ [१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्। तैर्वै स देवानप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्। यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्। यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानाꣳ रूपम्। यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्। यथ्सक्तवः। यथ्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा एतद्देवतानाꣳ रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।

अश्वस्यैवाङ्गानि सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्। विराड्ढ्यन्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै॥५५॥

जुहोति मधुना जुहोति पृथुकैर्जुहोति करम्भैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारिं च (अन्नहोमानाऽऽज्येनाग्नेर्मधुना तण्डुलैः पृथुकैर्लाजैः करम्भैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूरैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥६॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एतान्प्रजापतिर्नक्तꣳ होमानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै स यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपाहन्। यन्नक्तꣳ होमां जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाꣳस्यप हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यप हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत एवास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवाव रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्ध्यै। नक्तं जुहोति। रक्षसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्टाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥३॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईफ्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा नियुताय स्वाहा प्रयुताय स्वाहेत्याह॥६०॥

त्रय इमे लोकाः। इमानेव लोकानव रुन्धे। अर्बुदाय स्वाहेत्याह। वाग्वा अर्बुदम्। वाचमेवाव रुन्धे। न्यर्बुदाय स्वाहेत्याह। यो वै वाचो भूमा। तन्न्यर्बुदम्। वाच एव भूमानमव रुन्धे। समुद्राय स्वाहेत्याह॥६१॥

समुद्रमेवाऽऽप्नोति। मध्यायं स्वाहेत्याह। मध्यमेवाऽऽप्नोति। अन्तायं स्वाहेत्याह। अन्तमेवाऽऽप्नोति। परार्धाय स्वाहेत्याह। परार्धमेवाऽऽप्नोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहेत्याह। रात्रिर्वा उषाः। अहर्व्युष्टिः। अहोरात्रे एवाव रुन्धे। अथो अहोरात्रयोरेव प्रतितिष्ठति। ता यदुभयीर्दिवा वा नक्तं वा जुहुयात्। अहोरात्रे मोहयेत्। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहोदेष्यते स्वाहोद्यते स्वाहेत्यनुदिते जुहोति। उदिताय स्वाहा सुवर्गाय स्वाहा लोकाय स्वाहेत्युदिते जुहोति। अहोरात्रयोरव्यतिमोहाय॥६२॥

एकोत्तरं जुहोति प्रयुतांय स्वाहेत्याह समुद्राय स्वाहेत्याहाहर्व्युष्टिः सप्त च॥४॥ [१६]

विभूमात्रा प्रभूः पित्रेत्यश्वनामानि जुहोति। उभयोरेवैनं लोकयोर्नामधेयं गमयति। आयनाय स्वाहा प्रायणाय स्वाहेत्युद्द्रावाञ्जुहोति। सर्वमेवैनमस्कन्न५ सुवर्गं लोकं गमयति। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वहोमाञ्जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहेति पूर्वदीक्षा जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति॥६३॥

पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्येकवि५शिनीं दीक्षां जुहोति। एकवि५शतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकवि५शः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। भुवो देवानां कर्मणेत्यृतुदीक्षा जुहोति। ऋतूनेवास्मै कल्पयति। अग्नये स्वाहा वायवे स्वाहेति जुहोत्यनन्तरित्यै॥६४॥

अर्वाङ्यज्ञः सङ्क्रामत्वित्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याऽऽप्त्यै। भूतं भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहा-ऽऽधिमाधीताय स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति॥६५॥

दद्भ्यः स्वाहा हनूभ्या५ं स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवैनं पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अञ्ज्येताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैन५ं समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलेभ्यो-

ऽन्याः। ता एवोभयीरवं रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मेषस्त्वा पचतेरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवावं रुन्धे। कूप्याभ्यः स्वाहाऽद्भ्यः स्वाहेत्यपाꣳ होमाञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवं रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामत्यनन्तरित्यै क्रामति रुन्धे जायत एकं च॥५॥ [१७]

अम्भाꣳसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाꣳसि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाꣳसि जुहोति। इममेव लोकमवं रुन्धे। वसूनाꣳ सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरवं रुन्धे। नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभाꣳसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षमेवावं रुन्धे। रुद्राणाꣳ सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरवं रुन्धे। महाꣳसि जुहोति। असौ वै लोको महाꣳसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाꣳसि जुहोति। अमुमेव लोकमवं रुन्धे। आदित्यानाꣳ सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरवं रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मयोभूर्वातो अभि वातूस्रा इति गव्यानि जुहोति। पशूनामवरुद्ध्यै। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति सन्ततिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्त्यै॥७०॥

सिताय स्वाहाऽसिताय स्वाहेति प्रमुक्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रमुक्त्यै। पृथिव्यै स्वाहाऽन्तरिक्षाय स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। दत्वते स्वाहाऽदन्तकाय स्वाहेति शरीरहोमाञ्जुहोति। पितृलोकमेव तैर्यजमानोऽवं रुन्धे। कस्त्वा युनक्ति स त्वा युनक्तिति परिधीन् युनक्ति। इमे वै लोकाः परिधयः। इमानेवास्मै लोकान् युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥७१॥

यः प्राणतो य आत्मदा इति महिमानौ जुहोति। सुवर्गो वै लोको महः। सुवर्गमेव ताभ्यां लोकं यजमानोऽवं रुन्धे। आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामिति समस्तानि ब्रह्मवर्चसानि जुहोति। ब्रह्मवर्चसमेव तैर्यजमानोऽवं रुन्धे। जज्ञि बीजमिति जुहोत्यनन्तरित्यै। अग्नये समनमत्पृथिव्यै समनमदिति सन्नतिहोमाञ्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्नत्यै। भूताय स्वाहा भविष्यते स्वाहेति भूताभव्यौ होमौ जुहोति। अयं वै लोको भूतम्॥७२॥

अ॒सौ भ॑वि॒ष्यत्। अ॒नयो॑रे॒व लो॒कयोः॒ प्रति॑ तिष्ठति। सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॒स्याव॑रुद्ध्यै। यदक्र॑न्दः प्रथ॒मं जाय॑मान॒ इत्य॑श्वस्तो॒मीयं॑ जुहोति। सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॑स्य॒ जित्यै॑। सर्व॑मे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। सर्वं॑ जयति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॥७३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। य॒ज्ञꣳ रक्षाꣳ॑स्यजिघाꣳसन्। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्नक्तꣳहो॒मान॑पश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स य॒ज्ञाद्रक्षा॒ꣳ॒स्यपा॑हन्। यन्न॑क्तꣳहो॒माञ्जु॒होति॑। य॒ज्ञादे॒व तैर्यज॑मानो॒ रक्षा॒ꣳ॒स्यप॑हन्ति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहेत्य॑न्त॒तो जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥७४॥

वै नभाꣳ॑सि॒ सूर्यो॒ ज्योतिः॒ सन्त॑त्यै॒ सम॑ष्ट्यै भू॒तं यज॑ते॒ नव॑ च॥७॥ [१८]

ए॒क॒यू॒पो वै॑काद॒शिनी॑ वा। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञानां॒ यूपा॑ भवन्ति। ए॒क॒वि॒ꣳशिन्य॑श्वमे॒धस्य॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। बै॒ल्वो वा॑ खादि॒रो वा॑ पाला॒शो वा॑। अ॒न्येषां॑ यज्ञक्रतू॒नां यूपा॑ भवन्ति। राज्जु॑दाल॒ एक॑विꣳशत्यरत्निरश्वमे॒धस्य॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। नान्येषां॑ पशू॒नां ते॑ज॒न्या अ॑व॒द्यन्ति॑। अव॑द्य॒न्त्यश्व॑स्य॥७५॥

पा॒प्मा वै ते॑ज॒नी। पा॒प्मनोऽप॑हत्यै। प्ल॒क्ष॒शा॒खाया॑म॒न्येषां॑ पशू॒नाम॑व॒द्यन्ति॑। वे॒त॒स॒शा॒खाया॒मश्व॑स्य। अ॒प्सुयो॑नि॒र्वा अश्वः॑। अ॒प्सु॒जो वे॑त॒सः। स्व ए॒वास्य॒ योना॒वव॑द्यति। यूपे॑षु ग्रा॒म्यान्प॒शून्नि॑यु॒ञ्जन्ति॑। आ॒रो॒केष्वा॑र॒ण्यान्धा॑रयन्ति। प॒शू॒नां व्यावृ॑त्त्यै। आ ग्रा॒म्यान्प॒शूल्लँभ॑न्ते। प्रार॒ण्यान्थ्सृ॑जन्ति। पा॒प्मनोऽप॑हत्यै॥७६॥

अश्व॑स्य॒ व्यावृ॑त्त्यै॒ त्रीणि॑ च॥२॥ [१९]

राज्जु॑दालमग्नि॒ष्ठं मि॑नोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॒ अप॑हत्यै। पौतु॑द्रवाव॒भितो॑ भवतः। पुण्य॑स्य ग॒न्धस्याव॑रुद्ध्यै। भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वास्मा॑दप॒हत्य॑। पुण्ये॑न ग॒न्धेनो॑भ॒यतः॒ परि॑ गृह्णाति। षड्बै॒ल्वा भ॑वन्ति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्याव॑रुद्ध्यै। षट्खा॑दि॒राः। तेज॒सोऽव॑रुद्ध्यै॥७७॥

षट्पा॑ला॒शाः। सो॒म॒पी॒थस्याव॑रुद्ध्यै। एक॑विꣳशतिः॒ सम्प॑द्यन्ते। एक॑विꣳशति॒र्वै दे॑वलो॒काः। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॒र्तवः॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य एक॑वि॒ꣳशः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। श॒तं प॒शवो॑ भवन्ति॥७८॥

श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑ तिष्ठति। सर्वं॒ वा अ॑श्वमे॒ध्याप्नो॑ति। अप॑रिमिता भवन्ति। अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्ध्यै। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑थ्स॒त्यात्। द॒क्षि॒ण॒तो॑ऽन्येषां॑ पशू॒नाम॑व॒द्यन्ति॑। उ॒त्त॒र॒तोऽश्व॒स्येति॑। वा॒रु॒णो वा अश्वः॑॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति। यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे। चितेऽग्नावधि वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अफ्सुयोनिर्वा अश्वः। अफ्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्थ्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुत एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनꣳ सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवथ्सरो वा इलुवर्दः। परिवथ्सरो बलिवर्दः। संवथ्सरादेव परिवथ्सरादायुरव रुन्धे। आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्ध्यै भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारिं च॥५॥ [२०]

एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वर्षभा वा वृषाणः सꣳस्फुरेरन्। एवमेव तथ्स्तोमाः सꣳस्फुरन्ते। यदेकविꣳशाः। ते यथ्समृच्छेरन्। हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। य एकादशः। स्तन एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैनां तेन। तदाहुः। यद्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविꣳश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद। शिरो ह राज्ञां भवति। एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। एतानि वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञां भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञां भवति षट् च॥४॥ [२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदश्वो बहिष्पवमानꣳ सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। यदुद्गातोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयेत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपरुध्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडबा उप रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातार उपगायन्ति। तादृगेव तत्। उदगासीदश्वो मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्गीथः। उद्गीथमेवाव रुन्धे। अथो ऋक्सामयोरेव प्रति तिष्ठति। हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखतो दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारिं च॥३॥ [२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ आलभते। सेनामुखमेव तथ्सꣳश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्ताथ्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं वै पूषा। तस्मात्पूर्वाग्नावाहार्यमा हरन्ति। ऐन्द्रापौष्णमुपरिष्टात्। ऐन्द्रो वै राजन्योऽन्नं पूषा। अन्नाद्येनैवैनमुभयतः परि गृह्णाति। तस्माद्राजन्यौऽन्नादो भावुकः। आग्नेयौ कृष्णग्रीवौ बाहुवोः। बाहुवोरेव वीर्यं धत्ते॥९०॥

तस्माद्राजन्यो बाहुबलीभावुकः। त्वाष्ट्रौ लोमशसक्थौ सक्थ्योः। सक्थ्योरेव वीर्यं धत्ते। तस्माद्राजन्य ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे। ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्टाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उथ्सेधमेव तं कुरुते। तस्मादुथ्सेधं भये प्रजा अभिसꣳश्रयन्ति॥९१॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥३॥ [२३]

साङ्ग्रहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितुश्चत्वारो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं विभूराह प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवेभ्यः प्रजापती रक्षाꣳसि प्रजापतिमीप्सति विभूरश्वनामान्यम्भाꣳस्येकयूपो राङ्मुदालमेकविꣳशो देवाः पुरुषस्त्रयोविꣳशतिः॥२३॥ साङ्ग्रहण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं इमे सितायं प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्राजन्यं एकनवतिः॥९१॥ साङ्ग्रहण्या सꣳश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमास्त्वाऽष्टादशिभिरवारुन्ध। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरास्त्वा यजमानोऽव रुन्धे। संवथ्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवथ्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवथ्सरमेव तैरास्त्वा यजमानोऽव रुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशूनुपाकरोति। इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सꣳस्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः सꣳस्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतꣳ हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभते। तेनैव पशूनव रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसं भवति। न यजमानमरण्यं मृतꣳ हरन्ति। ग्राम्यैः सꣳ स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्रावव्यवस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ भवतः। नर्क्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुथ्सृजेथ्स्यंतस्त्रीणि च॥४॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकाववं रुन्धीयेति। स एतानुभयान्पशूनपश्यत्। ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। तानालभत। तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद् ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवथ्सर इत्याहुः। य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवथ्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै संवथ्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवथ्सरं यजमानोऽव रुन्धे। वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवथ्सरं

प्र॑युङ्क्ते। स॒व॒थ्स॒रः सु॑व॒र्गो लो॒कः॥६॥

सु॒व॒र्गं तु लो॒कं नाप॑राध्नोति। प्र॒जा वै प॒शव॑ एकाद॒शिनी॑। यदे॒त ऐ॑कादशि॒नाः प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते॑। सा॒क्षादे॒व प्र॒जां प॒शून् यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। प्र॒जाप॑तिर्वि॒राज॑मसृजत। सा सृ॒ष्टा-ऽश्व॑मे॒धं प्रावि॑शत्। तान्द॒शिभि॒रनु॒ प्रायु॑ङ्क्त। तामा॑प्नोत्। तामा॒स्वा द॒शिभि॒रवा॑रुन्ध। यद्द॒शिनं आल॒भ्यन्ते॑॥७॥

वि॒राज॑मे॒व तैरा॒स्वा यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। एका॑दश द॒शत॒ आल॑भ्यन्ते। एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रैष्टु॑भाः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। वै॒श्व॒दे॒वो वा अश्वः॑। ना॒ना॒दे॒व॒त्याः॑ प॒शवो॑ भवन्ति। अश्व॑स्य सव॒त्वाय॑। नाना॑रूपा भवन्ति। तस्मा॒न्नाना॑रूपाः प॒शवः॑। ब॒हु॒रू॒पा भ॑वन्ति। तस्मा॑द्बहुरू॒पाः प॒शवः॒ समृ॑द्ध्यै॥८॥

आ॒र॒ण्याँल्लो॒को द॒शिनं आल॒भ्यन्ते॒ नाना॑रूपाः प॒शवो॒ द्वे च॑॥४॥ [२]

अ॒स्मै वै लो॒काय॑ ग्रा॒म्याः प॒शव॒ आल॑भ्यन्ते। अ॒मुष्मा॑ आर॒ण्याः। यद्ग्रा॒म्यान्प॒शूना॒लभ॑ते। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कमव॑ रुन्धे। यदा॑र॒ण्यान्। अ॒मुं तैः। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते। गा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॒रव॑रुद्ध्यै। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते॥९॥

ग्रा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। उ॒भय॑स्या॒न्नाद्य॒स्यावरुद्ध्यै। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते। ग्रा॒म्याꣳश्चा॑-र॒ण्याꣳश्च॑। उ॒भये॑षां पशू॒नामव॑रुद्ध्यै। त्रय॑स्त्रयो भवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मात्यै॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑थ्स॒त्यात्॥१०॥

अ॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॒ कामा॒ इति॑। यथ्स॑मा॒नीभ्यो॑ दे॒वता॑भ्यो॒ऽन्यें॑ऽन्ये प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते॑। अ॒स्मिन्नेव तल्लो॒के कामा॑न्दधाति। तस्मा॑द॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॒ कामाः॑। त्र॒या॒णां त्र॑याणाꣳ स॒ह व॒पा जु॑होति। त्र्या॑वृतो॒ वै दे॒वाः। त्र्या॑वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मात्यै॑। ए॒षां लो॒काना॒ं क्लृप्त्यै॑। पर्य॑ग्निकृतानार॒ण्यानुथ्सृ॑ज॒न्त्यहि॑ꣳसायै॥११॥

अव॑रुद्ध्या उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते स॒त्यादहि॑ꣳसायै॥३॥ [३]

यु॒ञ्जन्ति॑ ब्र॒ध्नमित्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो ब्र॒ध्नः। आ॒दि॒त्यमे॒वास्मै॑ युनक्ति। अ॒रु॒षमित्या॑ह। अ॒ग्निर्वा अ॑रु॒षः। अ॒ग्निमे॒वास्मै॑ युनक्ति। चर॑न्त॒मित्या॑ह। वा॒युर्वै चरन्। वा॒युमे॒वास्मै॑ युनक्ति। परि॑त॒स्थुष॒ इत्या॑ह॥१२॥

इ॒मे वै लो॒काः परि॑त॒स्थुषः॑। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। रोच॑न्ते रोच॒ना दि॒वीत्या॑ह। नक्ष॑त्राणि॒ वै रो॑च॒ना दि॒वि। नक्ष॑त्राण्ये॒वास्मै॑ रोचयति। यु॒ञ्जन्त्य॑स्य॒ काम्येत्या॑ह। कामा॑ने॒वास्मै॑ युनक्ति। हरी॒ विप॑क्ष॒सेत्या॑ह। इ॒मे वै हरी॒ विप॑क्षसा। इ॒मे ए॒वास्मै॑ युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रतिमुञ्चति। यश एवैनꣳ राज्ञा गमयति। जीमूतस्येव भवति प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र वेद्या एति। एतꣳस्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्ताद्दधात्यावृत्त्यै। यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीर्यन्ते। यद्वालेषु काचानावयन्ति। लोमान्येवास्य तथ्सम्भरन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सुवरिति प्राजापत्याभिरावयन्ति। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयन्ति। भूरिति महिषी। भुव इति वावाता। सुवरिति परिवृक्ती। एषां लोकानामभिजित्यै। हिरण्ययाः काचा भवन्ति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। राष्ट्रमश्वमेधः॥१६॥

ज्योतिश्चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। सहस्रं भवन्ति। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अप वा एतस्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। वसवस्त्वाऽञ्जन्तु गायत्रेण छन्दसेति महिष्यभ्यनक्ति। तेजो वा आज्यम्। तेजो गायत्री। तेजसैवास्मै तेजोऽव रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता। तेजो वा आज्यम्। इन्द्रियं त्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे। आदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृक्ती। तेजो वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मै पशूनव रुन्धे। पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्दधति। नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरप क्रामन्ति। लाजी(३)ञ्छाची(३)न् यशोममाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एतद्देवा अन्नमत्तेतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यं दधते। यदि नावजिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमेरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥८॥ [४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्ध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो वै ब्रह्मा। बार्हस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किꣳ स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किꣳ स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवाव रुन्धे। क उस्विज्जायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे। किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्त पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारिं च॥५॥ [५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति। नास्मात्प्राणा अपक्रामन्ति। अवन्तीः स्थावन्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रियं त्वा प्रियाणाम्। वरिष्ठमाप्यानाम्। निधीनां त्वा निधिपतिꣳ हवामहे वसो ममेत्याह। अपैवास्मै तद्भवते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य

एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे धुवनं तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे प्राणाः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अह्वतैवैनाम्। सुभगे काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनामुपनयति। सुवर्गे लोके सम्प्रोर्णवाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनां लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः। प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यथ्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मय्यो रजता हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मय्यः। अन्तरिक्षस्य रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मय्यः। अवान्तरदिशा रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा छ्यति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहिꣳसायै॥२९॥

ह्वुवते क्रामन्त्यूर्णवाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥५॥ [६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा पशून्न पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्द्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं यका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं गभे पस इत्याह। विड्वै गर्भः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह।

श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमतꣳसयदित्याह। विड्वै गर्भः। राष्ट्रं मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति। ये यज्ञेऽपूतं वदन्ति। दधिक्राव्णो अकारिषमिति सुरभिमतीमृचं वदन्ति। प्राणा वै सुरभयः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति। आपो हि ष्ठा मयोभुव इत्यद्भिर्मार्जयन्ते। आपो वै सर्वा देवताः। देवताभिरेवाऽऽत्मानं पवयन्ते॥३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारिं च॥५॥ [७]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा प्रेणाऽनु प्राविशत्। ताभ्यः पुनः सम्भवितुं नाशक्नोत्। सोऽब्रवीत्। ऋध्नवदिथ्सः। यो मेतः पुनः सम्भरदिति। तं देवा अश्वमेधेनैव समभरन्। ततो वै त आर्ध्नुवन्। योऽश्वमेधेन यजते। प्रजापतिमेव सम्भरत्यृध्नोति। पुरुषमालभते॥३५॥

वैराजो वै पुरुषः। विराजमेवालभते। अथो अन्नं वै विराट्। अन्नमेवाव रुन्धे। अश्वमालभते। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिमेवालभते। अथो श्रीर्वा एकशफम्। श्रियमेवाव रुन्धे। गामालभते॥३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवाव रुन्धे। अजावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवाव रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याꣳश्चोथ्सृजन्त्यहिꣳसायै। उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः। तैऽस्योभये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवन्ति। नैनं दङ्ग्वः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिꣳसन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥३७॥

लभते गामालभते परमौऽष्टौ च॥३॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेहन्। एकविꣳशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविꣳशात्प्रतिष्ठायां ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवथ्सरः। ऋतुष्वेव संवथ्सरे प्रतिष्ठाय। देवता अभ्यारोहति। शक्वरयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये वा एते पशव आलभ्यन्ते॥३८॥

उतेव ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्द्रव्या इति।

ग॒व्यान्प॒शूनु॑त्त॒मेऽहं॒ नाल॑भते॥३९॥

तेनै॒वोभया॑न्प॒शूनव॑ रुन्धे। प्राजा॒प॒त्या भ॑वन्ति। अन॑भिजितस्या॒भिजि॑त्यै। सौ॒रीर्नव॑ श्वे॒ता व॒शा अ॑नूब॒न्ध्या॑ भवन्ति। अ॒न्त॒त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒समव॑ रुन्धे। सोमा॑य स्वराज्ञे॒-ऽनोवा॒हाव॑नड्वाहा॒विति॑ द्वन्द्विनः॑ प॒शूनाल॑भते। अ॒हो॒रा॒त्राणा॑म॒भिजि॑त्यै। प॒शुभि॒र्वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। छ॒गलं॑ क॒ल्माषं॑ किकिदी॒विं वि॑दी॒गय॒मिति॑ त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूना ल॑भते। प॒शुभि॑रे॒वाऽऽत्मान॒ꣳ सम॑र्धयति। ऋ॒तुभि॒र्वा ए॒ष व्यृ॑ध्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। पि॒शङ्गा॒स्त्रयो॑ वास॒न्ता इत्यृ॑तुप॒शूनाल॑भते। ऋ॒तुभि॑रे॒वाऽऽत्मान॒ꣳ सम॑र्धयति। आ वा ए॒ष प॒शुभ्यो॑ वृश्च्यते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। पर्य॑ग्निकृता॒ उथ्सृ॑ज॒न्त्यना॑व्रस्काय॥४०॥

ल॒भ्य॒न्ते॒ ल॒भ्ते॒ त्वा॒ष्ट्रान्प॒शूनाल॑भते॒ऽष्टौ च॑॥३॥ [९]

प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हान॑न्ना॒दः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे म॑हि॒मानाव॑पश्यत्। ताव॑गृह्णीत। ततो॒ वै स म॒हान॑न्ना॒दो॑ऽभवत्। यः का॒मये॑त म॒हान॑न्ना॒दः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे म॑हि॒मानौ॑ गृह्णीत। म॒हाने॒वान्ना॒दो भ॑वति। य॒ज॒मा॒न॒दे॒वत्या॑ वै व॒पा। राजा॑ महि॒मा। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॒यतः॑ परि॒यज॑ति। यज॑मानमे॒व रा॒ज्येनो॑भ॒यतः॒ परि॑गृह्णाति। पु॒रस्ता॑थ्स्वाहाकारा॒ वा अ॒न्ये दे॒वाः। उ॒परि॑ष्टाथ्स्वाहाकारा अ॒न्ये। ते वा ए॒तेऽश्व॑ ए॒व मेध्य॑ उ॒भयेऽव॑रुध्यन्ते। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॒यतः॑ परि॒यज॑ति। ताने॒वोभया॑न्प्रीणाति॥४१॥

प॒रि॒यज॑ति॒ षड्ड॑॥१॥ [१०]

वै॒श्व॒दे॒वो वा अश्वः॑। तं यत्प्रा॑जापत्यं कु॒र्यात्। या दे॒वता॒ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयेत्। दे॒वता॑भ्यः स॒मद॑ दध्यात्। स्ते॒गान्दꣳष्ट्रा॑भ्यां म॒ण्डूका॑ जम्ब्ये॑भि॒रिति॑। आज्य॑मव॒दान॑ कृ॒त्वा प्र॑तिस॒ङ्ख्याय॒माहु॑तीर्जुहोति। या ए॒व दे॒वता॒ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। न दे॒वता॑भ्यः स॒मद॑ दधाति॥४२॥

चतु॑र्दशै॒तान॑नुवा॒काञ्जु॑होत्यन॑न्तरित्यै। प्र॒या॒साय॒ स्वाहेति॑ पञ्चद॒शम्। पञ्च॑दश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॒ रात्र॑यः। अ॒र्ध॒मा॒स॒शः स॑वथ्स॒र आ॑प्यते। दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते॑ऽब्रुवन्नग्नयः॑ स्विष्ट॒कृतः॑। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य व॒यमु॑द्धा॒रमुद्ध॑रामहै। अथै॒तान॒भि भ॑वा॒मेति॑। ते लोहि॑त॒मुद॑हरन्त। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्॥४३॥

पराऽसु॑राः। यथ्स्विष्ट॒कृद्भ्यो॒ लोहि॑तं जु॒होति॒ भ्रातृ॑व्याऽभिभूत्यै। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य॒ भ्रातृ॑व्यो भवति। गो॒मृ॒ग॒क॒ण्ठेन॑ प्रथ॒मामाहु॑तिं जुहोति। प॒शवो॒ वै गो॑मृ॒गः।

रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥४॥ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिꣳशतं जुहोति। षट्त्रिꣳशदक्षरा बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्ध्रूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिꣳशतं जुहोति। षट्त्रिꣳशदक्षरा बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदां जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वꣳ होतव्याँ(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदां जुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदां हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायाश्च्यवेत। द्विपदां अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्धयति स्थापयति पञ्च च॥३॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। यथ्संवथ्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति।

न वा इमां कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यथ्सांवित्रियो भवन्ति। सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यथ्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथ्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्माथ्सायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्दिवा नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्यां एनमन्विच्छत्येकं च॥३॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा। श्रियमेवास्मिन्तद्धत्तः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रꣳशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रꣳ राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्। अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रꣳ रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तꣳ राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवेनꣳ स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुꣳ संग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवेनꣳ स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताभ्याꣳ सꣳस्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेताङ्कामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारिं च॥४॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव

मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वथ्सञ्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिँल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिँल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्भ्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति। यद्भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एताꣳ ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणꣳ हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोतिं मूर्धं जुहोति द्वे चं॥३॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनꣳ समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। योऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनम्। तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवाव रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवाव रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्ध्यै। त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं

निर्वपति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति सर्वत्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुन्ध एकं च॥४॥ [१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। सावित्रमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनाꣳ राजा। याभ्य एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लौण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे यदि नाऽऽगच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्य आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अꣳहसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदꣳहोमुचे निर्वपति। अꣳहस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यꣳ रेतः। यथ्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवेनꣳ स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्य आज्यभागो भवति। गर्भैरेवेनꣳ स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्लोणो हैव भवत्यधीयादध्यते गर्भैरेवेनꣳ स समर्धयति द्वे च॥५॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्थ्सꣳस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयाꣳस्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दाꣳसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा वै सꣳस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्थ्सꣳस्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः संवथ्सरः। संवथ्सर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवथ्सर एक च॥२॥ [१८]

एष वै विभूर्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र प्रभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पयस्वान्नाम यज्ञः॥७०॥

सर्वꣳ ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्यो-ऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पयस्वान्नाम यज्ञः प्रतिष्ठित भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षट्च (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्पयस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादश॥)॥३॥ [१९]

तार्प्येणाश्वꣳ संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवेनꣳ समर्धयन्ति। यामेन साम्ना प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते। यमलोकमेवैनं गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्वꣳ संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनाꣳ रूपम्। रूपेणैव पशूनव रुन्धे। हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्ध्यै॥७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु। आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्प्येणाऽऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवꣳ हिरण्यकशिपुना। आदित्यꣳ रुक्मेण। अश्वेनैव

मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥७५॥
अर्वरुध्या आप्नोत्यष्टौ च॥३॥ [२०]

आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गिरस आदित्येभ्यः। अमुमादित्यमश्वꣳ श्वेतं भूतं दक्षिणामनयन्। तेऽब्रुवन्। यन्नो नेष्ट। स वर्यो भूदिति। तस्मादश्वꣳ सवर्येत्याह्वयन्ति। तस्माद्यज्ञे वरो दीयते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वो नाम॥७६॥

यच्छ्वयदरुरासीत्। तस्मादर्वा नाम। यथ्सद्यो वाजान्थ्समजयत्। तस्माद्वाजी नाम। यदसुराणां लोकानादत्त। तस्मादादित्यो नाम। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिमुपवपति। योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रतितिष्ठति॥७८॥
नाम करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनञ्चत्वारिं च॥३॥ [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्महे इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथ्संवथ्सरः। तस्मादश्वः पुरस्ताथ्संवथ्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः। यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशु भवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्याऽऽलभते। समेनं देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽऽलभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त। तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्ताᳬत्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥
मेधोऽभवद्यजत एति वेद॥४॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यथ्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। दर्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्दर्शपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुह्वति॥८४॥
पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥२॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपप्राणा अपश्रीरूर्ध्वां प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन प्रजापतिरकामयत महान्वैश्वदेवो वा अश्वोऽश्वस्य प्रजापतिस्तं यज्ञक्रतुभिरपश्रीर्ब्राह्मणौ सर्वेषु वारुणो यद्यश्वन्तदाहुरेष वै विभूस्ताप्येणादित्याः प्रजापतिं पितरं यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी त्रयोविंशतिः॥२३॥
प्रजापतिरस्मिंल्लोक उत्तरतः श्रियमेव प्रजापतिरकामयत महान्यत्प्रातः प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यः सर्वꣳ ह वै तत्र पयः स्वद्य उ चैनमेवं वेद चत्वार्यशीतिः॥८४॥
प्रजापतिरश्वमेधं जुह्वति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः॥१॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्रामप चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याथ्स्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सोरुः सती न निवर्तते। एवं नानासमुत्थानाः। कालाः संवथ्सरꣳ श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समवयन्त्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः। ऊरुः सन्न निवर्तते। अधिसंवथ्सरं विद्यात्। तदेव लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवथ्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकꣳ हि शिरो नाना मुखे। कृथ्स्नं तदृतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तेन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवथ्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवथ्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवथ्सरस्य प्रियतमꣳ रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पथ्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाꣳ सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि विहितानि धामशः। स्थात्रे रेजन्ते विकृतानि रूपशः। को नु मर्या अमिथितः। सखा सखायमब्रवीत्। जहाको अस्मदीषते। यस्तित्याज सखिविदꣳ सखायम्। न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति॥८॥

न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति। ऋतुर्ऋतुना नुद्यमानः। विननादाभिधावः। षष्टिश्च त्रिꣳशका वल्गाः। शुक्लकृष्णौ च षाष्टिकौ। सारागवस्त्रैर्जरदक्षः। वसन्तो वसुभिः सह। संवथ्सरस्य सवितुः। प्रैषकृत्प्रथमः स्मृतः। अमूनादयतेत्यन्यान्॥९॥

अमूꣳश्च परिरक्षतः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। यत्रैतदुपदृश्यते। एतदेव विजानीयात्। प्रमाणं कालपर्यये। विशेषणं तु वक्ष्यामः। ऋतूनां तन्निबोधत। शुक्लवासा रुद्रगणः। ग्रीष्मेणाऽऽवर्तते सह। निजहन् पृथिवीꣳ सर्वाम्॥१०॥

ज्योतिषाऽऽप्रतिख्येन सः। विश्वरूपाणि वासाꣳसि। आदित्यानां निबोधत। संवथ्सरीणं कर्मफलम्। वर्षाभिर्ददताꣳ सह। अदुःखो दुःखचक्षुरिव। तद्धाऽऽपीत इव दृश्यते। शीतेनाव्यथयन्निव। रुरुदक्ष इव दृश्यते। ह्लादयते ज्वलतश्चैव। शाम्यतश्चास्य चक्षुषी। या वै प्रजा भ्रꣳश्यन्ते। संवथ्सरात्ता भ्रꣳश्यन्ते। याः प्रतितिष्ठन्ति। संवथ्सरे ताः प्रतितिष्ठन्ति। वर्षाभ्य इत्यर्थः॥११॥

[३]

अक्षिदुःखोत्थितस्यैव। विप्रसन्ने कनीनिके। आङ्के चाद्रणं नास्ति। ऋभूणां तन्निबोधत।

कनकाभानि वासाꣳसि। अहतानि निबोधत। अन्नमश्नीत मृज्मीत। अहं वो जीवनप्रदः। एता वाचः प्रयुज्यन्ते। शरद्यत्रोपदृश्यते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्नन्त इव। वातवन्तो मरुद्गणाः। अमुतो जेतुमिषुमुखमिव। सन्नद्धाः सह ददृशे ह। अपध्वस्तैर्वस्तिवर्णैरिव। विशिखासः कपर्दिनः। अक्रुद्धस्य योध्स्यमानस्य। क्रुद्धस्येव लोहिनी। हेमतश्चक्षुषी विद्यात्। अक्ष्णयोः क्षिपणोरिव॥१३॥

दुर्भिक्षं देवलोकेषु। मनूनामुदकं गृहे। एता वाचः प्रवदन्तीः। वैद्युतो यान्ति शैशिरीः। ता अग्निः पवमना अन्वैक्षत। इह जीविकामपरिपश्यन्। तस्यैषा भवति। इहेहवः स्वतपसः। मरुतः सूर्यत्वचः। शर्म सप्रथा आवृणे॥१४॥

[४]

अतिताम्राणि वासाꣳसि। अष्टिवज्रिशतघ्नि च। विश्वे देवा विप्रहरन्ति। अग्निर्जिह्वा असश्चत। नैव देवो न मर्त्यः। न राजा वरुणो विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न पवमानः। मातृक्कंचन विद्यते। दिव्यस्यैका धनुरार्त्निः। पृथिव्यामपरा श्रिता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रिरूपेण। धनुर्ज्यामछिनथ्स्वयम्। तदिन्द्रधनुरित्यज्यम्। अभ्रवर्णेषु चक्षते। एतदेव शंयोर्बार्हस्पत्यस्य। एतद्रुद्रस्य धनुः। रुद्रस्य त्वेव धनुरार्त्निः। शिर उत्पिपेष। स प्रवर्ग्योऽभवत्। तस्माद्यः सप्रवर्ग्येण यज्ञेन यजते। रुद्रस्य स शिरः प्रतिदधाति। नैनꣳ रुद्र आरुको भवति। य एवं वेद॥१६॥

[५]

अत्यूर्ध्वाक्षोऽतिरश्चात्। शिशिरः प्रदृश्यते। नैव रूपं न वासाꣳसि। न चक्षुः प्रतिदृश्यते। अन्योन्यं तु न हिꣳस्नातः। सतस्तद्देवलक्षणम्। लोहितोऽक्ष्णि शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मण आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवथ्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवहति। स द्रफ्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रफ्सो अꣳशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उपस्नुहि तं नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यꣳशुमती। तामन्ववस्थितः संवथ्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि।

सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वꣳ संनिर्वचनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषीमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्थ्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्ज्योतिर्लभन्ते। तान्थ्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियंजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्थ्सप्त सूर्यानिति। पञ्चकर्णो वाथ्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेथ्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तन्त्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातन्त्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्यावं इन्द्र ते शतꣳ शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्थ्सहस्रꣳ सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्र निविशते। क्वायꣳ संवथ्सरो मिथः। क्वाहः क्वेयं देव रात्री। क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्त्रुटिभिः सह। क्वेमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति

सम्प्रति। काला अप्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युत्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किꣳस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वत्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्नाद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षराद्दीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८॥

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुमग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वेवं विद्ब्राह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्थ्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्व्या रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति। यथ्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अंजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामꣳ हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्गारिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः। कृशानुर्विश्वावसुः। मूर्धन्वान्थ्सूर्यवर्चाः। कृतिरित्येकादश गन्धर्वगणाः। देवाश्च महादेवाः। रश्मयश्च देवा गरगिरः॥३६॥

नैनं गरो हिनस्ति। य एवं वेद। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्निति। वाचो विशेषणम्। अथ निगदव्याख्याताः। ताननुक्रमिष्यामः। वराहवः स्वतपसः॥३७॥

विद्युन्महसो धूपयः। श्वापयो गृहमेधाश्चेत्येते। ये चेमेऽशिमिविद्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिवर्षन्ति। वृष्टिभिरिति। एतयैव विभक्तिविपरीताः। सप्तभिर्वा तैरुदीरिताः। अमूँल्लोकानभिवर्षन्ति। तेषामेषा भवति। समानमेतदुदकम्॥३८॥

उच्चैत्यवचाहभिः। भूमिं पर्जन्या जिन्वन्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्नय इति। यदक्षरं भूतकृतम्। विश्वे देवा उपासते। महर्षिमस्य गोप्तारम्। जमदग्निमकुर्वत। जमदग्नि-राप्यायते। छन्दोभिश्चतुरुत्तरैः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः॥३९॥

ब्रह्मणा वीर्यावता। शिवा नः प्रदिशो दिशः। तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवी स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगदव्याख्याताः॥४०॥

---

[९]

सहस्रवृदियं भूमिः। परं व्योम सहस्रवृत्। अश्विना भुज्यूनासत्या। विश्वस्य जगतस्पती। जाया भूमिः पतिर्व्योम। मिथुनन्ता अतुर्यथुः। पुत्रो बृहस्पती रुद्रः। सरमा इति स्त्रीपुमम्। शुक्रं वामन्यद्यजतं वामन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिव स्थः॥४१॥

विश्वा॒ हि मा॒या अव॑थः स्वधावन्तौ। भ॒द्रा वां॑ पूषणावि॒ह रा॒तिर॑स्तु। वासा॑त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑। द्यावा॑भूमी च॒रथः॑ स॒ꣳ सखा॑यौ। ताव॒श्विना॑ रा॒सभा॑श्वा॒ हवं॑ मे। शु॒भ॒स्प॒ती॒ आ॒गतꣳ॑ सू॒र्यया॑ स॒ह। त्युग्रो॑ह भु॒ज्युम॑श्विनोदमे॒घे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथुर्नौ॒भिरा॑त्म॒न्वती॑भिः। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्रुद्भि॒रपो॑दकाभिः॥४२॥

ति॒स्रः, क्षप॒स्त्रिरहा॑ति॒व्रज॑द्भिः। नास॑त्या भु॒ज्युमू॑हथुः पत॒ङ्गैः। स॒मु॒द्रस्य॒ धन्व॑न्ना॒र्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथै॑ः श॒तप॑द्भिः॒ षड॑श्वैः। स॒वि॒तारं॒ वित॑न्वन्तम्। अनु॑बध्नाति शाम्ब॒रः। आपपूर्ष्म्ब॑रश्चै॒व। स॒विता॑रेप॒सो॑ऽभवत्। त्यꣳ सुतृप्तं वि॑दित्वै॒व। ब॒हुसो॑म गि॒रं व॑शी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आयसूयान्थ्सोम॑तृप्सु॒षु। स सङ्ग्रामस्तमो॑द्योऽत्यो॒तः। वाचो गाः पि॑पाति॒ तत्। स तद्गोभिः स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये। र॒क्षसा॑नन्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वेति॒ परि॑वृत्या॒ऽस्तः। ए॒वमे॒तौ स्थो॑ अश्विना। ते ए॒ते द्युः॑ पृथि॒व्योः। अह॑रह॒र्गर्भं॑ दधाथे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒थ्साव॑होरा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अहः॑। दि॒वो रात्रिः॑। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ। अ॒ग्निश्चा॑ऽऽदि॒त्य॒श्च॑। रा॒त्रेर्व॒थ्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः। अह्नो॒ऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वै॒द्युत॑ आदि॒त्यस्य॑। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ॥४६॥

उ॒ष्मा च॑ नीहा॒रश्च॑। वृ॒त्रस्यो॒ष्मा। वै॒द्यु॒तस्य॑ नीहा॒रः। तौ तावे॒व प्रति॑पद्येते। सेयꣳ रात्री॑ ग॒र्भिणी॑ पु॒त्रेण॒ संव॑सति। तस्या॒ वा ए॒तदु॒ल्बणम्॑। यद्रात्रौ॑ र॒श्मयः॑। यथा॒ गोर्ग॒र्भिण्या॑ उ॒ल्बणम्॑। ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्बणम्॑। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभि॑श्च भ॒वति। य ए॑वं वे॒द। एतमुद्यन्तमपिय॑न्तं चे॒ति। आदित्यः पुण्य॑स्य व॒थ्सः। अथ पवि॑त्राङ्गि॒रसः॥४७॥

[१०]

प॒वित्र॑वन्तः॒ परि॒वाज॒मास॑ते। पि॒तैषां॑ प्र॒त्नो अ॒भिर॑क्षति व्र॒तम्। म॒हः स॑मु॒द्रं वरु॑णस्ति॒रोद॑धे। धीरा॑ इच्छेकु॒र्धरु॑णेष्वा॒रभम्॑। प॒वित्रं॑ ते॒ वित॑तं॒ ब्रह्म॑ण॒स्पते॑। प्रभु॒र्गात्रा॑णि॒ पर्ये॑षिवि॒श्वतः॑। अत॑प्ततनू॒र्न तदा॒मो अ॑श्नुते। शृ॒तास॒ इद्वह॑न्त॒स्तथ्समा॑शत। ब्र॒ह्मा दे॒वाना॑म्। अस॑तः स॒द्ये तत॑क्षुः॥४८॥

ऋष॑यः स॒प्तात्रि॑श्च॒ यत्। सर्वेऽत्रयो अ॑गस्त्य॒श्च। नक्ष॑त्रैः॒ शङ्कृ॑तोऽवसन्। अथ॑ सवितुः॒ श्यावाश्व॒स्याऽवर्ति॑कामस्य। अ॒मी य ऋक्षा॒ निहि॑तास उ॒च्चा। नक्तं॒ ददृ॑श्रे॒ कुह॑चि॒द्दिवे॑युः।

अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तथ्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तथ्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठꣳ सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि। अपागूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्था सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मे॥५०॥

नपुꣳसकं पुमाꣳस्त्र्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुꣳस आहुः। पश्यदक्षण्वान्नविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानाथ्सवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्। अग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्। तमजिह्वा असश्चत। ऊर्ध्वमूलमवाक्छाखम्। वृक्षं यो वेद सम्प्रति। न स जातु जनः श्रद्दध्यात्। मृत्युर्मा मारयादितिः। हसितꣳ रुदितं गीतम्॥५२॥

वीणापणवलासितम्। मृतं जीवं च यत्किञ्चित्। अङ्गानि स्त्रेव विद्धि तत्। अतृष्यꣳस्तृष्यध्यायत्। अस्माञ्ज्ञाता मे मिथू चरन्न्। पुत्रो निर्ऋत्या वैदेहः। अचेता यश्च चेतनः। स तं मणिमविन्दत्। सोऽनङ्गुलिरावयत्। सोऽग्रीवः प्रत्यमुञ्चत्॥५३॥

सोऽजिह्वो असश्चत। नैतमृषिं विदित्वा नगरं प्रविशेत्। यदि प्रविशेत्। मिथौ चरित्वा प्रविशेत्। तथ्सम्भवस्य व्रतम्। आतमग्ने रथं तिष्ठ। एकाश्वमेकयोजनम्। एकचक्रमेकधुरम्। वातध्राजिगतिं विभो। न रिष्यति न व्यथते॥५४॥

नास्याक्षो यातु सञ्चरति। यच्छ्वेतान् रोहिताꣳश्चाग्नेः। रथे युक्ताऽधितिष्ठति। एकया च दशभिश्च स्वभूते। द्वाभ्यामिष्टये विꣳशत्या च। तिसृभिश्च वहसे त्रिꣳशता च। नियुद्भिर्वायविह ता विमुञ्च॥५५॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधम सन्धम। आदित्ये चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमाधेहि यः पुमान्। इतः सिक्तꣳ सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्नेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आ मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः।

मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैर्हरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवथ्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव। सुब्रह्मण्यो२ सुब्रह्मण्यो२ सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथेः। मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण। अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वासस्सोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः॥५९॥

उक्तꣳ स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अफ्सुषा इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासाꣳसि च। कालावयवानामितः प्रतीच्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति। वासिष्टो रौहिणो मीमाꣳसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेव विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीमिमां महीम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोन्यष्टपुत्रम्। अष्टपदिदमन्तरिक्षम्। अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। अष्टयोनीमष्टपुत्राम्। अष्टपत्नीममूं दिवम्॥६१॥

अहं वेद न मे मृत्युः। न चामृत्युरघाऽऽहरत्। सुत्रामाणं महीमू षु। अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षम्। अदितिर्माता स पिता स पुत्रः। विश्वे देवा अदितिः पञ्चजनाः। अदितिर्जातमदितिर्जनित्वम्। अष्टौ पुत्रासो अदितेः। ये जातास्तन्वः परि। देवां (२) उपप्रैथ्सप्तभिः॥६२॥

परा मार्ताण्डमास्यत्। सप्तभिः पुत्रैरदितिः। उपप्रैत्पूर्व्यं युगम्। प्रजायै मृत्यवे तत्। परा मार्ताण्डमाभरदिति। ताननुक्रमिष्यामः। मित्रश्च वरुणश्च। धाता चार्यमा च। अꣳशश्च भगश्च। इन्द्रश्च विवस्वाꣳश्चेत्येते। हिरण्यगर्भो हꣳसः शुचिषत्। ब्रह्मजज्ञानं तदित्पदमिति। गर्भः प्राजापत्यः। अथ पुरुषः सप्त पुरुषः॥६३॥

[यथास्थानं गर्भिण्यः]

[१३]

योऽसौ॑ त॒पन्नु॒देति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दायो॒देति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायोद॑गाः। अ॒सौ यो॑ऽस्त॒मेति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दाया॒स्तमेति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायास्त॑ गाः। अ॒सौ य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः। अ॒सौ यो॑ऽप॒क्षीय॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒ नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोथ्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोथ्सृ॑पत॥६५॥

इ॒मे मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोथ्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोथ्सृ॑पत। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोथ्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोथ्सृ॑पत। अ॒यꣳ स॑वथ्स॒रः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोथ्स॑र्पति च॥६६॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोथ्सृ॑प। इ॒दमह॑ः। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोथ्स॑र्पति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोथ्सृ॑प। इ॒यꣳ रात्रिः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पति॒ चोथ्स॑र्पति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृप॒ मोथ्सृ॑प। ॐ भूर्भुवः॒ स्वः॑। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ रीद्ध्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपु॑रुष॒स्य। वसूनामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। रुद्राणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। आदित्यानामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। सताꣳ सत्या॒नाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अभिधून्वतां॑मभि॒घ्नताम्। वातव॑तां म॒रुताम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ऋभूणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। विश्वेषां॑ देवा॒नाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। संवथ्सर॑स्य स॒वितुः॑। आदित्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुवः॒ स्वः॑। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ रीद्ध्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पटरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विभासस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथुनꣳ रीद्ध्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमानानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो मिथुनं मा नो मिथुनꣳ रीद्ध्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथुनꣳ रीद्ध्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविसर्पी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषादी नरकः। तस्मान्नः परिपाहि। आ यस्मिन्थ्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रतवित्येते॥ ७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येव। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि देवाः॥ ७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह सञ्चस्करर्द्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥ ७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्रामपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत॥ ७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥ ७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावान् पशुमान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योऽग्नेरायतनं वेद॥ ७८॥

आयतनवान् भवति। आपो वा अग्नेरायतनम्। आयतनवान् भवति। य एवं वेद।

यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। वा॒युर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो वा॒योरा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति॥७९॥

आपो॒ वै वा॒योरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒सौ वै तप॑न्न॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो॑ऽमुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒मुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नम्॥८०॥

आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यश्च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति॥८१॥

य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। नक्ष॑त्राणि॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑॥८२॥

यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। प॒र्जन्यो॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः प॒र्जन्य॑स्या॒ऽऽयत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै प॒र्जन्य॑स्या॒ऽऽयत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑॥८३॥

आ॒यत॑नवान् भवति। स॒व॒त्स॒रो वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः स॑वत्स॒रस्या॒ऽऽयत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै स॑वत्स॒रस्या॒ऽऽयत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽप्सु नाव॒ं प्रति॑ष्ठिता॒ं वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥८४॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒प्सु प्रति॑ष्ठिताः। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। अ॒पाꣳ रस॒मुद॑यꣳसन्। सूर्ये॑ शु॒क्रꣳ स॒माभृ॑तम्। अ॒पाꣳ रस॑स्य॒ यो रसः॑। तं वो॑ गृह्णाम्युत्त॒ममिति॑। इ॒मे वै लो॒का अ॒पाꣳ रसः॑। ते॑ऽमुष्मि॑न्नादि॒त्ये स॒माभृ॑ताः। जा॒नु॒द॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयि॒त्वा गु॑ल्फद॒घ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च॑ सꣳस्तीर्य। तस्मि॑न्विहा॒यसे। अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑त्प्रणी॒तेऽयम॒ग्निश्चीय॑ते॒। साप्र॑णी॒तेऽयम॒प्सु ह्यय॑ं चीयते॒। अ॒सौ भुव॑ने॒ऽप्यना॑हिताग्निरेताः। तम॒भित॑ ए॒ता अ॒बीष्ट॑का॒ उप॑दधाति। अ॒ग्नि॒हो॒त्रे द॑र्शपूर्णमा॒सयो॑ः। प॒शु॒ब॒न्धे चा॑तुर्मा॒स्येषु॑॥८६॥

अथो॑ आहुः। सर्वे॑षु यज्ञक्र॒तुष्विति॑। ए॒तद्ध॑ स्म॒ वा आ॑हुः शण्डि॒लाः। कम॒ग्निं

चि॑नुते। स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। स॒व॒त्स॒रं प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। अ॒मुमा॑दि॒त्यं प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते॥८७॥

ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। प्रा॒णान्प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। चा॒तु॒र्होत्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। ब्रह्म॑ प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। वै॒श्व॒सृ॒जम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। शरी॑रं प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः॥८८॥

इ॒माँल्लो॒कान्प्र॒त्यक्षे॑ण। कम॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणकेतुकम॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। य ए॒वासौ। इ॒तश्चा॒ऽमुत॑श्चाऽव्यतीपा॒ती। तमिति॑। यौ॑ऽग्नेर्मि॑थू॒या वेद॑। मि॒थु॒न॒वान्भ॑वति। आपो॒ वा अ॒ग्नेर्मि॑थू॒याः। मि॒थु॒न॒वान्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥८९॥

[२२]

आपो॒ वा इ॒दमा॑सन्थ्सलि॒लमे॒व। स प्र॒जाप॑ति॒रेकः॑ पुष्करप॒र्णे सम॑भवत्। तस्यान्त॒र्मन॑सि काम॒ः सम॑वर्तत। इ॒द॒ꣳ सृ॑जेय॒मिति॑। तस्मा॒द्यत्पुरु॑षो॒ मन॑साऽभि॒गच्छ॑ति। तद्वा॒चा व॑दति। तत्कर्म॑णा करोति। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्॥९०॥

स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षेति॑। उपै॑न॒न्तदुप॑नमति। यत्का॑मो॒ भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा। शरी॑रमधूनुत। तस्य॒ यन्मा॒ꣳसमासी॑त्। ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॒ वात॑रशना ऋष॑य॒ उद॑तिष्ठन्॥९१॥

ये नखा॑ः। ते वै॑खान॒साः। ये वाला॑ः। ते वा॑लखि॒ल्याः। यो रसः॑। सो॑ऽपाम्। अ॒न्त॒र॒तः कू॒र्मं भू॒तꣳ सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्। मम॒ वैत्वङ्गा॒ꣳसा। सम॑भूत्॥९२॥

नेत्य॑ब्रवीत्। पूर्व॑मे॒वाहमि॒हास॒मिति॑। तत्पुरु॑षस्य पुरुष॒त्वम्। स स॒हस्र॑शीर्षा॒ पुरु॑षः। स॒ह॒स्रा॒क्षः स॒हस्र॑पात्। भू॒त्वोद॑तिष्ठत्। तम॑ब्रवीत्। त्वं वै पूर्वꣳ सम॑भूः। त्वमि॒दं पूर्वः॑ कुरु॒ष्वेति॑। स इ॒त आ॒दायाऽऽप॑ः॥९३॥

अ॒ञ्ज॒लिना॑ पु॒रस्ता॑दु॒पाद॑धात्। ए॒वा ह्ये॒वेति॑। तत॑ आदि॒त्य उद॑तिष्ठत्। सा प्राची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुर्द॑क्षिण॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वा ह्य॒ग्न इति॑। ततो॒ वा अ॒ग्निरुद॑तिष्ठत्। सा द॑क्षि॒णा दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुः प॒श्चादु॒पाद॑धात्। ए॒वा हि वायो॒ इति॑॥९४॥

ततो॑ वा॒युरुद॑तिष्ठत्। सा प्र॒तीची॒ दिक्। अथा॑रु॒णः के॒तुरु॑त्तर॒त उ॒पाद॑धात्। ए॒वा

हीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्यं उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥९५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्टादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षाꣳसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुड्भ्यो हि ते समभवन्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥९६॥

आपो ह यद्बृहतीर्गर्भमायन्न्। दक्षं दधाना जनयन्तीः स्वयम्भुम्। ततं इमेध्यसृज्यन्त सर्गाः। अद्भ्यो वा इदꣳ समभूत्। तस्मादिदꣳ सर्वं ब्रह्म स्वयम्भिवति। तस्मादिदꣳ सर्वꣳ शिथिलमिवाऽध्रुवमिवाभवत्। प्रजापतिर्वाव तत्। आत्मनाऽऽत्मानं विधाय। तदेवानुप्राविशत्। तदेषाऽभ्यनूक्ता॥९७॥

विधाय लोकान् विधाय भूतानि। विधाय सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। आत्मनाऽऽत्मानमभि संविवेशेति। सर्वमेवेदमात्वा। सर्वमवरुद्ध्य। तदेवानुप्रविशति। य एवं वेद॥९८॥

[२३]

चतुष्टय्य आपो गृह्णाति। चत्वारि वा अपाꣳ रूपाणि। मेघो विद्युत्। स्तनयित्नुर्वृष्टिः। तान्येवावरुन्धे। आतपति वर्ष्या गृह्णाति। ताः पुरस्तादुपदधाति। एता वै ब्रह्मवर्चस्या आपः। मुखत एव ब्रह्मवर्चसमवरुन्धे। तस्मान्मुखतो ब्रह्मवर्चसितरः॥९९॥

कूप्या गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्वहतीरिव आकूजतीरिव धावन्तीः। ओज एवास्यौत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्टादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदेषाऽभ्यनूक्ता। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसमिति। शतशश्चैव सहस्रशश्च प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०३॥

[२४]

जानुदघ्नीमुत्तरवेदीं खात्वा। अपां पूरयति। अपाꣳ सर्वत्वाय। पुष्करपर्णꣳ रुक्मं पुरुषमित्युपदधाति। तपो वै पुष्करपर्णम्। सत्यꣳ रुक्मः। अमृतं पुरुषः। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति॥१०४॥

तदवरुन्धे। कूर्ममुपदधाति। अपामेव मेधमवरुन्धे। अथो स्वर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करर्द्धिया इति। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। लोकं पृणच्छिद्रं पृण॥१०५॥

यास्तिस्रः परमजाः। इन्द्रघोषा वो वसुभिरेवाह्येवेति। पञ्चचितय उपदधाति। पाङ्क्तोऽग्निः। यावानेवाग्निः। तं चिनुते। लोकं पृणया द्वितीयामुपदधाति। पञ्च पदा वै विराट्। तस्या वा इयं पादः। अन्तरिक्षं पादः। द्यौः पादः। दिशः पादः। परोरजाः पादः। विराज्येव प्रतितिष्ठति। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥१०६॥

[२५]

अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। अथ ह स्माहारुणः स्वायम्भुवः। सावित्रः सर्वोऽग्निरित्यननुषङ्गं मन्यामहे। नाना वा एतेषां वीर्याणि। कमग्निं चिनुते॥१०७॥

सत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते॥१०८॥

उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। वृषा वा अग्निः। वृषाणौ सꣳस्फालयेत्। हन्येतास्य यज्ञः। तस्मान्नानुषज्यः। सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याꣳ ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते।

प॒शु॒मान् भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥११०॥

वृष्टि॑कामश्चिन्वीत। आपो॒ वै वृष्टिः॑। प॒र्जन्यो॒ वर्ष॒ुको भवति। य ए॒वं वेद॑। आ॒म॒या॒वी चि॑न्वीत। आपो॒ वै भे॑ष॒जम्। भे॒ष॒जमे॒वास्मै॑ करोति। सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि॒चरꣳश्चिन्वीत। वज्रो॒ वा आपः॑॥१११॥

वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः॒ प्रह॑रति। स्तृ॒णु॒त ए॑नम्। तेज॑स्कामो॒ यश॑स्कामः। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सका॑मः स्व॒र्गका॑मश्चिन्वीत। ए॒ताव॒द्वा वाऽ॑स्ति। याव॑दे॒तत्। याव॑दे॒वास्ति॑। तदव॑रुन्धे। तस्यै॒तद्व्र॒तम्। वर्ष॑ति॒ न धा॑वेत्॥११२॥

अ॒मृतं॒ वा आपः॑। अ॒मृत॒स्यान॑न्तरित्यै। नाप्सु मूत्र॑पुरी॒षं कु॑र्यात्। न निष्ठी॑वेत्। न वि॒वस॑नः स्नायात्। गुह्यो॒ वा ए॒षोऽ॑ग्निः। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑तिदाहाय। न पु॑ष्करप॒र्णानि॒ हिर॑ण्यं॒ वाऽधि॒तिष्ठे॑त्। ए॒तस्या॒ग्नेरन॑भ्यारोहाय। न कूर्म॒स्याश्नी॑यात्। नोद॒कस्या॒घातु॑का॒न्येन॑मोद॒कानि॑ भवन्ति। अ॒घातु॑का॒ आपः॑। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नु॒ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑॥११३॥

[२६]

इ॒मानु॑कं॒ भु॑वना सीषधेम। इन्द्र॑श्च॒ विश्वे॑ च दे॒वाः। य॒ज्ञं च॑ नस्त॒न्वं च॑ प्र॒जां च॑। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॑ स॒ह सी॑षधातु। आ॒दि॒त्यैरिन्द्रः॒ सग॑णो म॒रुद्भिः॑। अ॒स्माक॑ं भूत्ववि॒ता त॒नूना॑म्। आप्ल॑वस्व॒ प्रप्ल॑वस्व। आ॒ण्डीभ॑वज॒ मा मु॒हुः। सुखादीन्दु॑ःखनि॒धनाम्। प्रति॑मुञ्चस्व॒ स्वां पु॒रम्॥११४॥

मरी॑चयः स्वायम्भु॒वाः। ये श॑री॒राण्य॑कल्पयन्। ते ते॑ दे॒हं क॑ल्पयन्तु। मा च॑ ते॒ ख्यास्म॑ तीरिषत्। उत्ति॑ष्ठत॒ मा स्व॑प्त। अ॒ग्निमि॑च्छध्वं॒ भार॑ताः। राज्ञः॒ सोम॑स्य तृ॒प्तास॑ः। सूर्ये॑ण स॒युजो॑षसः। युवा॑ सु॒वासा॑ः। अ॒ष्टाच॑क्रा॒ नव॑द्वारा॥११५॥

दे॒वानां॒ पूर॑यो॒ध्या। तस्याꣳ॑ हिरण्म॑यः को॒शः। स्व॒र्गो लो॒को ज्योति॒षाऽऽवृ॑तः। यो वै ता॑ं ब्रह्म॑णो वे॒द। अ॒मृते॑नाऽऽवृ॒तां पु॑रीम्। तस्मै॑ ब्रह्म च॑ ब्रह्मा॒ च। आ॒युः कीर्तिं॑ प्र॒जां द॑दुः। वि॒भ्राज॑माना॒ꣳ हरि॑णीम्। य॒शसा॑ सम्प॒रीवृ॑ताम्। पुर॑ꣳ हिरण्म॑यीं ब्र॒ह्मा॥११६॥

वि॒वेशा॑ऽप॒राजि॑ता। पराङे॑त्य॑ज्याम॒यी। पराङे॑त्य॑नाश॒की। इ॒ह चा॑मुत्र॒ चान्वे॒ति। वि॒द्वान्दे॑वासुरानु॑भ॒यान्। यत्कु॑मा॒री म॒न्द्रय॑ते। य॒द्योषि॒द्यत्प॑ति॒व्रता॑। अरि॑ष्टं॒ यत्किं च॑ क्रि॒यते॑। अ॒ग्निस्तदनु॑वेधति। अ॒श्रृता॑सः श्रृ॒तास॒श्च॥११७॥

य॒ज्वानो॒ येऽप्य॑य॒ज्वनः॑। स्व॑र्यन्तो॒ नापे॑क्षन्ते। इन्द्र॑म॒ग्निं च॑ ये वि॒दुः। सिक॑ता इव

संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तुभिर्व्यक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः। उभयान् पुत्रपौत्रकान्। युवेऽहं यमराजगान्। शतमिन्नु शरदः॥११९॥

अदो यद्ब्रह्म विलबम्। पितृणां च यमस्य च। वरुणस्याश्विनोरग्नेः। मरुतां च विहायसाम्। कामप्रयवणं मे अस्तु। स ह्येवास्मि सनातनः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो रायो धनम्। पुत्रानापो देवीरिहाऽऽहित॥१२०॥

[२७]

विशीर्ष्णीं गृध्रशीर्ष्णीं च। अपेतो निर्ऋतिꣳ हथः। परिबाधꣳ श्वेतकुक्षम्। निजङ्घꣳ शबलोदरम्। स तान् वाच्यायया सह। अग्ने नाशय सन्दृशः। ईर्ष्यासूये बुभुक्षाम्। मन्युं कृत्यां च दीधिरे। रथेन किꣳशुकावता। अग्ने नाशय सन्दृशः॥१२१॥

[२८]

पर्जन्याय प्रगायत। दिवस्पुत्राय मीढुषे। स नो यवसमिच्छतु। इदं वचः पर्जन्याय स्वराजे। हृदो अस्त्वन्तरन्तर्द्युयोत। मयोभूर्वातो विश्वकृष्टयः सन्त्वस्मे। सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन मामृतं कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अद्भ्यस्तिरोऽधाऽजायत। तव वैश्रवणः सदा। तिरोऽधेहि सपत्नान्नः। ये अपोऽश्नन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः। रथꣳ सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रꣳ सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्ति हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

असाम सुमतौ यज्ञियस्य। श्रियं बिभ्रतोऽन्नमुखीं विराजम्। सुदर्शने च क्रौञ्चे च। मैनागे च महागिरौ। शतद्वाट्टारगमन्ता। सꣳहार्यं नगरं तव। इति मन्त्राः। कल्पोऽत

ऊर्ध्वम्। यदि बलिꣳ हरेत्। हिरण्यनाभये वितुदये कौबेरायायं बलिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये नम इति। अथ बलिꣳ हृत्वोपतिष्ठेत। क्षत्रं क्षत्रं वैश्रवणः। ब्राह्मणा वयꣳ स्मः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। अस्मात्प्रविश्यान्नमद्धीति। अथ तमग्निमादधीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः। तिरोऽधा भुवः॥१२६॥

तिरोऽधाः स्वः। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये सीदेति। अथ तमग्निमिन्धीत। यस्मिन्नेतत्कर्म प्रयुञ्जीत। तिरोऽधा भूः स्वाहा। तिरोऽधा भुवः स्वाहा। तिरोऽधाः स्वः स्वाहा। तिरोऽधा भूर्भुवः स्वः स्वाहा। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता भवेयुः॥१२७॥

अपि ब्राह्मणमुखीनाः। तस्मिन्नह्नः काले प्रयुञ्जीत। परः सुप्तजनाद्वेपि। मास्म प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तर्हृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्। मयि स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवथ्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्भिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमित्येतेनानुवाकेन। उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

असश्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवथ्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकꣳ संꣳस्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः शन्तमेत्योषधीरालभते। सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कꣳसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवꣳस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो

भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सह वै देवानां चासुराणां च यज्ञौ प्रततावास्तां वयꣳ स्वर्गं लोकमैष्यामो वयमैष्याम इति तेऽसुराः सन्नह्य सहसैवाचरन् ब्रह्मचर्येण तपसैव देवास्तेऽसुरा अमुह्यꣳस्ते न प्राजानꣳस्ते पराऽभवन्ते न स्वर्गं लोकमायन् प्रसृतेन वै यज्ञेन देवाः स्वर्गं लोकमायन्न प्रसृतेनासुरान् पराभावयन् प्रसृतो ह वै यज्ञोपवीतिनो यज्ञोऽप्रसृतोऽनुपवीतिनो यत्किं च ब्राह्मणो यज्ञोपवीत्यधीते यजत एव तत्तस्माद्यज्ञोपवीत्येवाधीयीत याजयेद्यजेत वा यज्ञस्य प्रसृत्या अजिनं वासो वा दक्षिणत उपवीय दक्षिणं बाहुमुद्धरतेऽवं धत्ते सव्यमिति यज्ञोपवीतमेतदेव विपरीतं प्राचीनावीतꣳ संवीतं मानुषम्॥१॥

[१]

रक्षाꣳसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तꣳ ह वा तानि रक्षाꣳस्यादित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षाꣳसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षाꣳसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्थ्सकलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वꣳ सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो यदन्यकृतमारिम। सजातशꣳसादुत जामिशꣳसाज्ज्यायसः शꣳसादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्ठीवद्भ्याꣳ शिश्नैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा

तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्य निधिना चरामि। एतत्तदग्ने अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्ते दधामि। यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यन्नृणमहं बभूवादित्थसन्वा सञ्जगर जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वग्नुमुपजिघ्नमानः। उग्रं पश्या च राष्ट्रभृच्च तान्यप्सरसावनुदत्तामृणानि। उग्रं पश्ये राष्ट्रभृत्किल्बिषाणि यदक्षवृत्तमनुदत्तमेतत्। नेन्नृणानृणव इत्थसमानो यमस्य लोके अधिरज्जुरायः। अव ते हेळ उदुत्तममिमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। सङ्कुसुको विकुसुको निर्ऋथो यश्च निस्वनः। तेऽ(१)स्मद्यक्ष्ममनागसो दूराद्दूरमचीचतम्। निर्यक्ष्ममचीचते कृत्यां निर्ऋतिं च। तेन योऽ(१)स्मथ्समृच्छाते तमस्मै प्रसुवामसि। दुःशꣳसानुशꣳसाभ्यां घृणेनानुघृणेन च। तेनान्योऽ(१)स्मथ्समृच्छाते तमस्मै प्रसुवामसि। सं वर्चसा पयसा सन्तनूभिरगन्महि मनसा सꣳ शिवेन। त्वष्टा नो अत्र विदधातु रायोऽनुमार्ष्टु तन्वो(१) यद्विलिष्टम्॥५॥

[४]

आयुष्टे विश्वतो दधदयमग्निर्वरेण्यः। पुनस्ते प्राण आयाति परायक्ष्मꣳ सुवामि ते। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यं पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्। इममग्न आयुषे वर्चसे कृधि तिग्ममोजो वरुण सꣳशिशाधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधद्रयिं मयि पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे महागयम्। अग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळञ्छर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ उद्भौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अधि नो ब्रूहि

सुमनस्यमानो वयꣳ स्याम प्रणुदा नः सपत्नान्। अग्ने यो नोऽभितो जनो वृको वारो जिघाꣳसति। ताꣳस्त्वं वृत्रहं जहि वस्वस्मभ्यमाभर। अग्ने यो नोऽभिदासति समानो यश्च निष्ट्यः। तं वयꣳ समिधं कृत्वा तुभ्यमग्नेऽपि दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निम्रुक्च सर्वं पापꣳ समूहताम्। यो नः सपत्नो यो रणो मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतो मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाꣳस्तानग्ने सन्दह याꣳश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वाꣳस्तान्भस्मषा कुरु। सꣳशितं मे ब्रह्म सꣳशितं वीर्या(१)म्बलम्। सꣳशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणꣳ सङ्गरो देवतासु। स एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यथ्सङ्गरमभिधावाम्याशाम्। अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तथ्सुवामि। अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्बद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व लोकान्कृधि बन्धान्मुञ्चासि बद्धकम्। योनेरिव प्रच्युतो गर्भः सर्वान् पथो अनुष्व। स प्रजानन्प्रतिगृभ्णीत विद्वान्प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य। अस्माभिर्दत्तं जरसः परस्तादच्छिन्नं तन्तुमनुसञ्चरेम॥९॥

ततं तन्तुमन्वेके अनु सञ्चरन्ति येषां दत्तं पित्र्यमायनवत्। अबन्ध्वेके ददतः प्रयच्छाद्दातुं चेच्छक्नुवाꣳसः स्वर्ग एषाम्। आरभेथामनु सꣳरभेथाꣳ समानं पन्थामवथो घृतेन। यद्वां पूर्तं परिविष्टं यदग्नौ तस्मै गोत्रायेह जायापती सꣳरभेथाम्। यदन्तरिक्षं पृथिवीमुत द्यां यन्मातरं पितरं वा जिहिꣳसिम। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्य उन्नो नेषद्दुरिता यानि चकृम। भूमिर्माताऽदितिर्नो जनित्रं भ्राताऽन्तरिक्षमभिशस्त एनः। द्यौर्नः पिता पितृयाच्छं भवासि जामि मित्वा मा विविथ्सि लोकात्। यत्र सुहार्दः सुकृतो मदन्ते विहाय रोगं तन्वा(१)ꣳ स्वायाम्। अश्लोणाङ्गैरहुताः स्वर्गे तत्र पश्येम पितरं च पुत्रम्। यदन्नमद्म्यनृतेन देवा

दास्यन्नदाँस्यन्नुत वा करिष्यन्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यदन्नमद्मि बहुधा विरूपं वासो हिरण्यमुत गामजामविम्। यद्देवानां चक्षुष्यागो अस्ति यदेव किं च प्रतिजग्राहमग्निर्मा तस्मादनृणं कृणोतु। यन्मया मनसा वाचा कृतमेनः कदाचन। सर्वस्मात्तस्मान्मेळितो मोग्धि त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्॥१०॥

[६]

वातरशना ह वा ऋषयः श्रमणा ऊर्ध्वमन्थिनो बभूवुस्तानृषयोऽर्थमायꣳस्ते निलायमचरꣳस्तेऽनुप्रविशुः कूश्माण्डानि ताꣳस्तेष्वन्वविन्दञ्छ्रद्धया च तपसा च तानृषयोऽब्रुवन्कथा निलायं चरथेति त ऋषीनब्रुवन्नमो वोऽस्तु भगवन्तोऽस्मिन्धाम्नि केन वः सपर्यामेति तानृषयोऽब्रुवन्पवित्रं नो ब्रूत येनारेपसः स्यामेति त एतानि सूक्तान्यपश्यन् यद्देवा देवहेळनं यददीव्यन्नृणमहं बभूवाऽऽयुष्टे विश्वतो दधदित्येतैराज्यं जुहुत वैश्वानराय प्रतिवेदयाम इत्युपतिष्ठत यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मोक्ष्यध्व इति त एतैरजुहवुस्तेऽरेपसोऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्थ्समश्नुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः संतति जुहोति संवथ्सरं दीक्षितो भवति संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विꣳशतिꣳ रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न माꣳसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य व्रतं यवागू राजन्यस्याऽऽमिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येष्येध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तून् घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृश्नीꣳस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त ऋषयोऽभवन्तदृषीणामृषित्वं तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्य-

गीषत ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूꣳषि घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानमपाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिꣳ हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यथ्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः साम वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः कूल्या अस्य पितॄन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूꣳषि घृतस्य कूल्या यथ्सामानि सोम एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितॄन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति यद्यजूꣳषि घृताहुतिभिर्यथ्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्तावनिज्य त्रिराचामेद्विः परिमृज्य सकृदुपस्पृश्य शिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभ्य यत्त्रिराचामति तेन ऋचः प्रीणाति यद्विः परिमृजति तेन यजूꣳषि यथ्सकृदुपस्पृशति तेन सामानि यथ्सव्यं पाणिं पादौ प्रोक्षति यच्छिरश्चक्षुषी नासिके श्रोत्रे हृदयमालभते तेनाथर्वाङ्गिरसो ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीः प्रीणाति दर्भाणां महदुपस्तीर्योपस्थं कृत्वा प्राङासीनः स्वाध्यायमधीयीतापां वा एष ओषधीनाꣳ रसो यद्दर्भाः सरसमेव ब्रह्म कुरुते दक्षिणोत्तरौ पाणी पादौ कृत्वा सपवित्रावोमिति प्रतिपद्यत एतद्वै यजुस्त्रयीं विद्यां प्रत्येषा वागेतत्परममक्षरं तदेतदृचाऽभ्युक्तमृचो अक्षरे परमे व्योमन् यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुर्यस्तन्न वेद किमृचा करिष्यति य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति त्रीनेव प्रायुङ्क्त भूर्भुवः

स्वरित्याहैतद्वै वाचः सत्यं यदेव वाचः सत्यं तत्प्रायुङ्क्तार्थं सावित्रीं गायत्रीं त्रिरन्वाह पच्छौऽर्धर्चशोऽनवानꣳ संविता श्रियः प्रसविता श्रियमेवाऽऽप्नोत्यथौ प्रज्ञातयैव प्रतिपदा छन्दाꣳसि प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति ह स्माऽऽह शौच आह्नेय उतारण्येऽबल उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वान्थ्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्ब्राह्मणस्तस्मात्तर्हि तेऽक्ष्णिष्ठं तपति तदेषाऽभ्युक्ता। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षꣳ हविः स्तनयित्नुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो वायुरात्माऽमावास्यौ स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाꣳ स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकꣳ रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तꣳ ह वा इमां वित्तस्य पूर्णां ददथ्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयाꣳसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः समृद्धिर्देवतानि य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते व्रजꣳस्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसꣳ स्वाध्यायमधीते सर्वाँल्लोकाञ्जयति सर्वाँल्लोकाननृणोऽनुसञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिꣳस्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा

आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसाꣳ स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं योऽनूथ्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता। यस्तित्याज सखिविद२ꣳ सखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति तस्माथ्स्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाङुत वा पुराणे वेदं विद्वा२ꣳसमभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च ह२ꣳसमिति यावतीर्वै देवतास्ताः सर्वा वेदविदि ब्राह्मणे वसन्ति तस्माद्ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो दिवे दिवे नमस्कुर्यान्नाश्नीलं कीर्तयेदेता एव देवताः प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्यत इव वा एष प्रेव रिच्यते यो याजयति प्रति वा गृह्णाति याजयित्वा प्रतिगृह्य वाऽनश्नन्निः स्वाध्यायं वेदमधीयीत त्रिरात्रं वा सावित्रीं गायत्रीमन्वातिरेचयति वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२०॥

[१६]

दुहे ह वा एष छन्दाꣳसि यो याजयति स येन यज्ञक्रतुना याजयेथ्सोऽरण्यं परेत्य शुचौ देशे स्वाध्यायमेवैनमधीयन्नासीत तस्यानशनं दीक्षा स्थानमुपसद आसन२ꣳ सुत्या वाग्जुहूर्मन उपभृद्धृतिर्ध्रुवा प्राणो हविः सामाध्वर्युः स वा एष यज्ञः प्राणदक्षिणोऽनन्त-दक्षिणः समृद्धतरः॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्धेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाꣳ रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्ङग्निमभिमन्त्रयेत सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वꣳ सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति

त्रिरभिमन्त्रयेत त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत पुनीत एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुरहृदयꣳ संवत्सरः प्रजननमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थꣳ स वा एष दिव्यः शाक्करः शिशुमारस्तꣳ ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाफ्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाꣳ श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवी स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

चित्तिः स्रुक्। चित्तमाज्यम्। वाग्वेदिः। आधीतं बर्हिः। केतो अग्निः। विज्ञातमग्निः। वाक्पतिर्होता। मन उपवक्ता। प्राणो हविः। सामाध्वर्युः। वाचस्पते विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। आऽस्मासु नृम्णन्धाथ्स्वाहा॥१॥

अध्वर्युः पञ्च च॥१॥ [१]

पृथिवी होता। द्यौरध्वर्युः। रुद्रोऽग्नीत्। बृहस्पतिरुपवक्ता। वाचस्पते वाचो वीर्येण। सम्भृततमेनायक्ष्यसे। यजमानाय वार्यम्। आसुवस्करस्मै। वाचस्पतिः सोमं पिबतु। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहा॥२॥

पृथिवी होता दश॥१॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रातास्त इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥१॥ [३]

सूर्यं ते चक्षुः। वातं प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा। अङ्गैरयज्ञम्। पृथिवीꣳ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा। अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृधꣳ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥४॥

सूर्यं ते नव॥१॥ [४]

महाहविर्होता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्। अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरौ। अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै स्वाहा॥५॥

अपात्रीणि च॥१॥ [५]

वाग्घोता। दीक्षा पत्नी। वातोऽध्वर्युः। आपोऽभिगरः। मनो हविः। तपसि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः। ब्रह्म स्वयम्भु। ब्रह्मणे स्वयम्भुवे स्वाहा॥६॥

वाग्घोता नव॥१॥ [६]

ब्राह्मण एकहोता। स यज्ञः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। यज्ञश्च मे भूयात्।

अग्निर्द्विहोता। स भर्ता। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। भर्ता च मे भूयात्। पृथिवी त्रिहोता। स प्रतिष्ठा॥७॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्रतिष्ठा च मे भूयात्। अन्तरिक्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। विष्ठाश्च मे भूयात्। वायुः पञ्चहोता। स प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणश्च मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमाः षड्होता। स ऋतून्कल्पयाति। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। ऋतवश्च मे कल्पन्ताम्। अन्नꣳ सप्तहोता। स प्राणस्य प्राणः। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। प्राणस्य च मे प्राणो भूयात्। द्यौरष्टहोता। सोऽनाधृष्यः॥९॥

स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। अनाधृष्यश्च भूयासम्। आदित्यो नवहोता। स तेजस्वी। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। तेजस्वी च भूयासम्। प्रजापतिर्दशहोता। स इदꣳ सर्वम्। स मे ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः। सर्वं च मे भूयात्॥१०॥

प्रतिष्ठा प्राणश्च मे भूयादनाधृष्यः सर्वं च मे भूयात्॥४॥ [७]

अग्निर्यजुर्भिः। सविता स्तोमैः। इन्द्र उक्थामदैः। मित्रावरुणावाशिषा। अङ्गिरसो धिष्णियैरग्निभिः। मरुतः सदोहविर्धानाभ्याम्। आपः प्रोक्षणीभिः। ओषधयो बर्हिषा। अदितिर्वेद्या। सोमो दीक्षया॥११॥

त्वष्टेध्मेन। विष्णुर्यज्ञेन। वसव आज्येन। आदित्या दक्षिणाभिः। विश्वे देवा ऊर्जा। पूषा स्वगाकारेण। बृहस्पतिः पुरोधया। प्रजापतिरुद्गीथेन। अन्तरिक्षं पवित्रेण। वायुः पात्रैः। अहꣳ श्रद्धया॥१२॥

दीक्षया पात्रैरेकं च॥२॥ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पत्थ्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्च सूनृता च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुग्दिशः षड्ढ॥२॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्टेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायाऽऽपः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रत्नथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमा विश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥५॥ [१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्याऽऽत्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्दद्दशहोतारमर्णे। अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः। शतꣳ शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाꣳ सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति। चतुर्होतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानꣳ सवितारं बृहस्पतिम्। चतुर्होतारं प्रदिशोऽनु क्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारꣳ रूपाणि विकुर्वन्तं विपश्चिम्॥२१॥

अमृतस्य प्राणं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। देवानां बन्धु निहितं गुहासु। अमृतेन क्लृप्तं यज्ञमेतम्। चतुर्होतृणामात्मानं कवयो निचिक्युः। शतं नियुतः परिवेद विश्वा विश्ववारः। विश्वमिदं वृणाति। इन्द्रस्याऽऽत्मा निहितः पञ्चहोता। अमृतं देवानामायुः प्रजानाम्॥२२॥

इन्द्रꣳ राजानꣳ सवितारमेतम्। वायोरात्मानं कवयो निचिक्युः। रश्मिꣳ रश्मीनां मध्ये तपन्तम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। य आण्डकोशे भुवनं बिभर्ति। अनिर्भिण्णः सन्नथ लोकान् विचष्टे। यस्याऽऽण्डकोशꣳ शुष्ममाहुः प्राणमुल्बम्। तेन क्लृप्तोऽमृतेनाहमस्मि। सुवर्णं कोशꣳ रजसा परीवृतम्। देवानां वसुधानीं विराजम्॥२३॥

अमृतस्य पूर्णान्तामु कलां विचक्षते। पादꣳ षड्धोतुर्न किलाविविथ्से। येनर्तवः पञ्चधोत क्लृप्ताः। उत वा षड्धा मनसोत क्लृप्ताः। तꣳ षड्धोतारमृतुभिः कल्पमानम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। अन्तश्चन्द्रमसि मनसा चरन्तम्। सहैव सन्तं न विजानन्ति देवाः। इन्द्रस्याऽऽत्मानꣳ शतधा चरन्तम्॥२४॥

इन्द्रो राजा जगतो य ईशे। सप्तहोता सप्तधा विक्लृप्तः। परेण तन्तुं परिषिच्यमानम्। अन्तरादित्ये मनसा चरन्तम्। देवानाꣳ हृदयं ब्रह्मान्वविन्दत्। ब्रह्मैतद्ब्रह्मण उज्जभार। अर्कꣳ श्रोतन्तꣳ सरिरस्य मध्ये। आ यस्मिन्थ्सप्त पेरवः। मेहन्ति बहुलाꣳ श्रियम्। बह्वश्वामिन्द्र गोमतीम्॥२५॥

अच्युतां बहुलाꣳ श्रियम्। स हरिर्वसुवित्तमः। पेरुरिन्द्राय पिन्वते। बह्वश्वामिन्द्र गोमतीम्। अच्युतां बहुलाꣳ श्रियम्। मह्यमिन्द्रो नियच्छतु। शतꣳ शता अस्य युक्ता हरीणाम्। अर्वाङा यातु वसुभी रश्मिरिन्द्रः। प्रमꣳहमाणो बहुलाꣳ श्रियम्। रश्मिरिन्द्रः सविता मे नियच्छतु॥२६॥

घृतं तेजो मधुमदिन्द्रियम्। मय्ययमग्निर्दधातु। हरिः पतङ्गः पटरी सुपर्णः। दिविक्षयो नभसा य एति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। पञ्चारं चक्रं परिवर्तते पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये। अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदेति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभि चक्रमजरमनर्वम्। येनेमा विश्वा भुवनानि

तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे। तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतꣳ रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतꣳ सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माक ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्गर्भे अन्तः। तां द्योतमानाꣳ स्वर्यं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्तासꣳ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजया संविदानः। वीतꣳ स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषाꣳ सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्तासꣳ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। इडायै सूप्तं घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहा हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषाꣳ सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानीं विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छत्वेकचक्रं व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥१२॥[११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा। अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदꣳ सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाꣳश्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्व्यक्रामत्। साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूꣳस्ताꣳश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाꣳसि जज्ञिरे तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मादश्वा अजायन्त। ये के चोभयादतः। गावो ह जज्ञिरे तस्मात्। तस्माज्जाता अजावयः। यत्पुरुषं व्यदधुः। कतिधा व्यकल्पयन्। मुखं किमस्य कौ बाहू। कावूरू पादावुच्येते। ब्राह्मणोऽस्य मुखमासीत्। बाहू राजन्यः कृतः॥३६॥

ऊरू तदस्य यद्वैश्यः। पद्भ्याꣳ शूद्रो अजायत। चन्द्रमा मनसो जातः। चक्षोः सूर्यो अजायत। मुखादिन्द्रश्चाग्निश्च। प्राणाद्वायुरजायत। नाभ्या आसीदन्तरिक्षम्। शीर्ष्णो द्यौः समवर्तत। पद्भ्यां भूमिर्दिशः श्रोत्रात्। तथा लोकाꣳ अकल्पयन्॥३७॥

वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसस्तु पारे। सर्वाणि रूपाणि विचित्य धीरः। नामानि कृत्वाऽभिवदन् यदास्ते। धाता पुरस्ताद्यमुदाजहार। शक्रः प्रविद्वान्प्रदिशश्चतस्रः। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था अयनाय विद्यते। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह नाकं महिमानः सचन्ते। यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥३८॥

पूरुषः पुरौऽमृतोऽजायत कृतोऽकल्पयन्नासं द्वे च (ज्यायानधि पूरुषः। अन्यत्र पुरुषः॥)॥७॥ [१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशे। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण।

सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥२॥ [१३]

भर्ता सन्म्रियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु गोप्तारमाहुः। स भृतो म्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत जहात्येषः। उतो जरन्तं न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद यत आबभूव। सन्धां चया२ सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते तस्मिन्नुत जीर्णे शयाने। नैनं जहात्यहः सु पूर्व्येषु। त्वामापो अनु सर्वाश्चरन्ति जानतीः। वत्सं पयसा पुनानाः। त्वमग्नि२ हव्यवाह२ समिन्त्से। त्वं भर्ता मातरिश्वा प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमु वेवासि सोमः। तव देवा हवमायन्ति सर्वे। त्वमेकोऽसि बहूननुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो वामस्तु शृणुत२ हवं मे। प्राणापानावजिर२ सञ्चरन्तौ। ह्वयामि वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधाय दत्तं तमह२ हनामि। असङ्गजान सत आबभूव। यं यं जजान स उ गोपो अस्य। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। परास्य भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः करिष्यमाणः। यद्देवान्प्राणयो नव॥४४॥

एक प्रजानाङ्गसाथां नव॥४॥ [१४]

हरि२ हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवधीर्विक्रमस्व। मा छिदो मृत्यो मा वधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र। नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अश्रृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजा२ रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्व्यं मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्।

मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराꣳश्चत्वारिं च॥२॥ [१५]

तरणिर्विश्वदर्शतो ज्योतिष्कृदसि सूर्य। विश्वमा भासि रोचनम्। उपयामगृहीतोऽसि सूर्याय त्वा भ्राजस्वत एष ते योनिः सूर्याय त्वा भ्राजस्वते॥४७॥

[१६]

आ प्यायस्व मदिन्तम सोम विश्वाभिरूतिभिः। भवा नः सप्रथस्तमः॥४८॥

[१७]

ईयुष्टे ये पूर्वतरामपश्यन् व्युच्छन्तीमुषसं मर्त्यासः। अस्माभिरू नु प्रतिचक्ष्याऽभूदो ते यन्ति ये अपरीषु पश्यान्॥४९॥

[१८]

ज्योतिष्मतीं त्वा सादयामि ज्योतिष्कृतं त्वा सादयामि ज्योतिर्विदं त्वा सादयामि भास्वतीं त्वा सादयामि ज्वलन्तीं त्वा सादयामि मल्मलाभवन्तीं त्वा सादयामि दीप्यमानां त्वा सादयामि रोचमानां त्वा सादयाम्यजस्रां त्वा सादयामि बृहज्ज्योतिषं त्वा सादयामि बोधयन्तीं त्वा सादयामि जाग्रतीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्रयासाय स्वाहाऽऽयासाय स्वाहा वियासाय स्वाहा संयासाय स्वाहोद्यासाय स्वाहाऽवयासाय स्वाहा शुचे स्वाहा शोकाय स्वाहा तप्यत्वै स्वाहा तपते स्वाहा ब्रह्महत्यायै स्वाहा सर्वस्मै स्वाहा॥५१॥

[२०]

चित्तꣳ सन्तानेन भवं यक्ता रुद्रन्तनिम्ना पशुपतिꣳ स्थूलहृदयेनाग्निꣳ हृदयेन रुद्रं लोहितेन शर्वं मतस्नाभ्यां महादेवमन्तः पार्श्वेनौषिष्ठहनꣳ शिङ्गीनिकोश्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छं योरावृणीमहे। गातुं यज्ञाय। गातुं यज्ञपतये। दैवी स्वस्तिरस्तु नः। स्वस्तिर्मानुषेभ्यः। ऊर्ध्वं जिगातु भेषजम्। शं नो अस्तु द्विपदे। शं चतुष्पदे। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

❀❀❀

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः॒ परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यासं॒ प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पातं॒ प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्टं॒ मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यास॒ꣳ शुश्रू॑षेण्यां॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः॒ परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यासं॒ प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पातं॒ प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्टं॒ मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यास॒ꣳ शुश्रू॑षेण्यां॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु॥१॥

[१]

यु॒ञ्जते॒ मन॑ उ॒त यु॑ञ्जते॒ धिय॑ः। विप्रा॒ विप्र॑स्य बृह॒तो वि॑प॒श्चितः॑। वि होत्रा॑ दधे वयुना॒विदेक॒ इत्। म॒ही दे॒वस्य॑ सवि॒तुः परि॑ष्टुतिः। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मा द॑दे। अभ्रि॑रसि॒ नारि॑रसि। अ॒ध्व॒र॒कृद्दे॒वेभ्यः॑। उत्ति॑ष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

दे॒व॒यन्त॑स्त्वेमहे। उप॒ प्रय॑न्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इन्द्र॑ प्रा॒शूर्भ॑वा॒ सचा॑। प्रैतु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। प्र दे॒व्ये॑तु सू॒नृता॑। अच्छा॑ वी॒रं नर्यं॑ प॒ङ्क्तिरा॑धसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु नः। देवी॑ द्यावापृथिवी॒

अनु मे मꣳसाथाम्। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥३॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इयत्यग्र आसीः। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। देवीर्वम्रीरस्य भूतस्य प्रथमजा ऋतावरीः। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥४॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। इन्द्रस्यौजोऽसि। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः। मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। अग्निजा असि प्रजापते रेतः। ऋद्ध्यासमद्य। मुखस्य शिरः॥५॥

मुखाय त्वा। मुखस्य त्वा शीर्ष्णे। आयुर्धेहि प्राणं धेहि। अपानं धेहि व्यानं धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्क्तेन छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पते शिरं ऋतावरीरृद्ध्यासमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥६॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः पृथिव्याम्। आशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥९॥

ऊर्ध्वस्तिष्ठद्ध्रुवस्त्वम्। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्षे। ऋजवे त्वा। साधवे त्वा। सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वा। इदमहममुमामुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामि। गायत्रेण त्वा छन्दसाऽऽच्छृणद्मि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणद्मि। जागतेन त्वा छन्दसाऽऽच्छृणद्मि। छृणत्तु त्वा वाक्। छृणत्तु त्वोर्क्। छृणत्तु त्वा हविः। छृन्धि वाचम्। छृन्ध्यूर्जम्। छृन्धि हविः। देव पुरश्चर सग्घ्यास त्वा॥१०॥

पृथिवीं भव वाख्पट्ट्वं॥३॥ [३]

ब्रह्मन् प्रवर्ग्येण प्रचरिष्यामः। होतर्घर्ममभिष्टुहि। अग्नीद्रौहिणौ पुरोडाशावधिश्रय। प्रतिप्रस्थातर्विहर। प्रस्तोतः सामानि गाय। यजुर्युक्तꣳ सामभिराक्तंखन्त्वा। विश्वैर्देवैरनुमतं मरुद्भिः। दक्षिणाभिः प्रततं पारयिष्णुम्। स्तुभो वहन्तु सुमनस्यमानम्। स नो रुचं धेह्यहृणीयमानः। भूर्भुवः सुवः। ओमिन्द्रवन्तः प्रचरत॥११॥

अहृणीयमानो द्वे च॥१॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होतर्घर्ममभिष्टुहि। यमाय त्वा मखाय त्वा। सूर्यस्य हरसे त्वा। प्राणाय स्वाहा॑ व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा॑। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा॑। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा॑। दक्षाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा॑। ओजसे स्वाहा बलाय स्वाहा॑। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु॥१२॥

पृथिवीं तपसस्त्रायस्व। अर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि तपोऽसि। सꣳसीदस्व महाꣳ असि। शोचस्व देववीतमः। विधूममग्ने अरुषं मियेध्य। सृज प्रशस्तदर्शतम्। अञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्राः। वपावन्तं नाग्निना तपन्तः। पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठः। आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादीत्॥१३॥

अनाधृष्या पुरस्तात्। अग्नेराधिपत्ये। आयुर्मे दाः। पुत्रवती दक्षिणतः। इन्द्रस्याऽऽधिपत्ये। प्रजां मे दाः। सुषदा पश्चात्। देवस्य सवितुराधिपत्ये। प्राणं मे दाः। आश्रुतिरुत्तरतः॥१४॥

मित्रावरुणयोराधिपत्ये। श्रोत्रं मे दाः। विधृतिरुपरिष्टात्। बृहस्पतेराधिपत्ये। ब्रह्म मे दाः क्षत्रं मे दाः। तेजो मे धा वर्चो मे धाः। यशो मे धास्तपो मे धाः। मनो मे धाः। मनोरश्वाऽसि भूरिपुत्रा। विश्वाभ्यो मा नाष्ट्राभ्यः पाहि॥१५॥

सूपसदा मे भूया मा मा हिꣳसीः। तपोष्वग्ने अन्तराꣳ अमित्रान्। तपाशꣳसमररुषः परस्य। तपावसो चिकितानो अचित्तान्। वि ते तिष्ठन्तामजरा अयासः। चितः स्थ परिचितः। स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्व। मा असि। प्रमा असि। प्रतिमा असि॥१६॥

सम्मा असि। विमा असि। उन्मा असि। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसि। दिवं तपसस्त्रायस्व। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्। आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्॥१७॥

विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह

रातिरस्तु। अर्हन्बिभर्षि सायकानि धन्व। अर्हन् निष्कं यजतं विश्वरूपम्। अर्हन् निदन्दयसे विश्वमभ्वम्। न वा ओजीयो रुद्र त्वदस्ति। गायत्रमसि। त्रैष्टुभमसि। जागतमसि। मधु मधु मधु॥१८॥

अनक्कसादीदुत्तरतः पाहि प्रतिमा असि यजतन्ते अन्यज्जागतमस्येकं च॥७॥ [५]

दश प्राचीर्दश भासि दक्षिणा। दश प्रतीचीर्दश भास्युदीचीः। दशोर्ध्वा भासि सुमनस्यमानः। स नो रुचं धेह्यहृणीयमानः। अग्निष्ट्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। वरुणस्त्वादित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय॥१९॥

द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वाऽनुष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्क्तेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचय। रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसि। रोचिषीयाहं मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसि। रुचितोऽहं मनुष्येष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासम्। रुगसि। रुचं मयि धेहि॥२०॥

मयि रुक्। दश पुरस्ताद्रोचसे। दश दक्षिणा। दश प्रत्यङ्क्। दशोदङ्क्। दशोर्ध्वो भासि सुमनस्यमानः। स नः सम्राडिषमूर्जं धेहि। वाजी वाजिनं पवस्व। रोचितो घर्मो रुचीय॥२१॥

रोचय धेहि नवं च॥३॥ [६]

अपश्यं गोपामनिपद्यमानम्। आ च परा च पथिभिश्चरन्तम्। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसानः। आ वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीः। मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्याम्। अनु वां देववीतये। समग्निरग्निना गत। सं देवेन सवित्रा। सꣳ सूर्येण रोचते॥२२॥

स्वाहा समग्निस्तपसा गत। सं देवेन सवित्रा। सꣳ सूर्येणारोचिष्ट। धर्ता दिवो विभासि रजसः। पृथिव्या धर्ता। उरोरन्तरिक्षस्य धर्ता। धर्ता देवो देवानाम्। अमर्त्यस्तपोजाः। हृदे त्वा मनसे त्वा। दिवे त्वा सूर्याय त्वा॥२३॥

ऊर्ध्वमिममध्वरं कृधि। दिवि देवेषु होत्रा यच्छ। विश्वासां भुवां पते। विश्वस्य भुवनस्पते। विश्वस्य मनसस्पते। विश्वस्य वचसस्पते। विश्वस्य तपसस्पते। विश्वस्य

ब्रह्मणस्पते। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहि। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवम्॥२४॥

गर्भो देवानाम्। पिता मतीनाम्। पतिः प्रजानाम्। मतिः कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ट। स॒ सूर्येणारुक्त। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असि। पिता नोऽसि पिता नो बोध। आयुर्धास्तनूधाः पयोधाः। वर्चोदा वरिवोदा द्रविणोदाः॥२५॥

अन्तरिक्षप्र उरोर्वरीयान्। अशीमहि त्वा मा मा हि॒सीः। त्वमग्ने गृहपतिर्विशामसि। विश्वासां मानुषीणाम्। शतं पूर्भिर्यविष्ठ पाह्य॒हसः। समेद्धार॒ शत॒ हिमाः। तन्द्राविण॒ हार्दिवानम्। इहैव रातयः सन्तु। त्वष्टीमती ते सपेय। सुरेता रेतो दधाना। वीरं विदेय तव सन्दृशि। माऽह॒ रायस्पोषेण वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥५॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि। असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्र घर्म॒ शि॒ष। उस्र घर्म पाहि॥२८॥

घर्माय शि॒ष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरवः। विष्वग्वृतो लोहितेन। अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्य। घर्म पात वसवो यजता वट्। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमि। मधु हविरसि। सूर्यस्य तपस्तप। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामि॥३०॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामि। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तु॒ शकेयम्। तेजोऽसि। तेजोऽनु प्रेहि। दिविस्पृङ्गा मा हि॒सीः। अन्तरिक्षस्पृङ्गा मा हि॒सीः। पृथिविस्पृङ्गा मा हि॒सीः। सुवरसि सुवर्मे यच्छ। दिव यच्छ दिवो मा पाहि॥३१॥

एहि पाहि पिन्वस्व गृह्णामि नव च॥५॥ [८]

समुद्राय त्वा वाताय स्वाहा। सलिलाय त्वा वाताय स्वाहा। अनाधृष्याय त्वा वाताय

स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्यायं त्वा॒ वातां॑य॒ स्वाहा॑। अ॒व॒स्यवे॑ त्वा॒ वातां॑य॒ स्वाहा॑। दु॒व॒स्वते त्वा॒ वातां॑य॒ स्वाहा॑। शिमि॑द्वते त्वा॒ वातां॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहा॑। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहा॑। वरु॑णाय त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहा॑॥३२॥

बृह॒स्पत॑ये त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहा॑। स॒वि॒त्रे त्व॑र्भु॒मते॑ विभु॒मते॑ प्रभु॒मते॒ वाज॑वते॒ स्वाहा॑। य॒माय॒ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पितृ॒मते॒ स्वाहा॑। विश्वा॒ आशा॑ दक्षिण॒सत्। विश्वा॑ देवान॑याडि॒ह। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॑। मधो॑ः पिबतमश्विना। स्वाहा॒ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य। शं यजु॑र्भिः। अश्वि॑ना घ॒र्मं पा॑त॒ꣳ हार्दिवा॒नम्॥३३॥

अह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभि॑ः। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी म॑ꣳसाताम्। स्वाहेन्द्रा॑य। स्वाहेन्द्रा॒वट्। घ॒र्मम॑पातमश्विना हार्दिवा॒नम्। अह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभि॑ः। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑मꣳसाताम्। तं प्रा॒व्य॑ यथा॒ वट्। नमो॑ दि॒वे। नम॑ः पृथि॒व्यै॥३४॥

दि॒वि धा॑ इ॒मं य॒ज्ञम्। य॒ज्ञमि॒मं दि॒वि धा॑ः। दिव॑ गच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं गच्छ। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छ। पश्च॑ प्र॒दिशो॑ गच्छ। दे॒वान्ध॑र्म॒पान्ग॑च्छ। पि॒तॄन्ध॑र्म॒पान्ग॑च्छ॥३५॥

आ॒दि॒त्यव॑ते॒ स्वाहा॑ हार्दिवा॒नं पृ॑थि॒व्या अ॒ष्टौ च॑॥४॥ [९]

इ॒षे पी॑पिहि। ऊ॒र्जे पी॑पिहि। ब्रह्म॑णे पीपिहि। क्ष॒त्राय॑ पीपिहि। अ॒द्भ्यः पी॑पिहि। ओष॑धीभ्यः पीपिहि। वन॒स्पति॑भ्यः पीपिहि। द्यावा॑पृ॒थिवीभ्या॑ पीपिहि। सु॒भू॒ताय॑ पीपिहि। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒साय॑ पीपिहि॥३६॥

यज॑मानाय पीपिहि। मह्यं॒ ज्यैष्ठ्या॑य पीपिहि। त्विष्यै॑ त्वा। द्यु॒म्नाय॑ त्वा। इ॒न्द्रि॒याय॑ त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। धर्मा॑ऽसि सु॒धर्मा मे॑ न्य॒स्मे। ब्रह्मा॑णि धारय। क्ष॒त्राणि॑ धारय। विश॑ धारय। नेत्त्वा॒ वात॑ः स्क॒न्दया॑त्॥३७॥

अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयामि। अ॒मुना॑ स॒ह नि॑र॒र्थं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। ग्राव॑भ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒रे॒भ्यः॒ स्वाहा॑। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। पि॒तृ॒भ्यो॑ घर्म॒पेभ्यः॒ स्वाहा॑। रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहा॑॥३८॥

अह॒र्ज्योति॑ः के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒तिर्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॑। रात्रि॒र्ज्योति॑ः के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्यो॒तिर्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॑। अपी॑परो॒ माऽह्नो॒ रात्रि॑यै मा पाहि। ए॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा माञ्जीः। अपी॑परो मा॒ रात्रि॑या॒ अह्नो॑ मा पाहि॥३९॥

एषा ते अग्ने समित्। तया समिध्यस्व। आयुर्मे दाः। वर्चसा माऽऽधीः। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा। भूः स्वाहा। हुतꣳ हविः। मधु हविः। इन्द्रतमेऽग्नौ॥४०॥

पिता नोऽसि मा मा हिꣳसीः। अश्याम ते देवघर्म। मधुमतो वाजवतः पितुमतः। अङ्गिरस्वतः स्वधाविनः। अशीमहि त्वा मा मा हिꣳसीः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्यः। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्यः॥४१॥

ब्रह्मवर्चसाय पीपिहि स्कन्दयाद्रुद्राय रुद्रहोत्रे स्वाहाऽहो मा पाह्यग्नौ सप्त च॥६॥ [१०]

घर्म या ते दिवि शुक्। या गायत्रे छन्दसि। या ब्राह्मणे। या हविर्धाने। तान्त एतेनावयजे स्वाहा। घर्म या तेऽन्तरिक्षे शुक्। या त्रैष्टुभे छन्दसि। या राजन्ये। याऽऽग्नीध्रे। तान्त एतेनावयजे स्वाहा॥४२॥

घर्म या ते पृथिव्याꣳ शुक्। या जागते छन्दसि। या वैश्ये। या सदसि। तान्त एतेनावयजे स्वाहा। अनुनोऽद्यानुमतिः। अन्विदनुमते त्वम्। दिवस्त्वा परस्पायाः। अन्तरिक्षस्य तनुवः पाहि। पृथिव्यास्त्वा धर्मणा॥४३॥

वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। ब्रह्मणस्त्वा परस्पायाः। क्षत्रस्य तनुवः पाहि। विशस्त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। प्राणस्य त्वा परस्पायै। चक्षुषस्तनुवः पाहि। श्रोत्रस्य त्वा धर्मणा। वयमनुक्रामाम सुविताय नव्यसे। वल्गुरसि शं युधायाः॥४४॥

शिशुर्जनधायाः। शं च वक्षि परि च वक्षि। चतुः स्रक्तिर्नाभिर्ऋतस्य। सदो विश्वायुः शर्म सप्रथाः। अप द्वेषो अप ह्वरः। अन्यद्व्रतस्य सश्चिम। घर्मेतत्तेऽन्नमेतत्पुरीषम्। तेन वर्धस्व चाऽऽ च प्यायस्व। वर्धिषीमहि च वयम्। आ च प्यासिषीमहि॥४५॥

रन्तिर्नामासि दिव्यो गन्धर्वः। तस्य ते पद्वद्धविर्धानम्। अग्निरध्यक्षाः। रुद्रोऽधिपतिः। समहमायुषा। सं प्राणेन। सं वर्चसा। सं पयसा। सं गौपत्येन। सꣳ रायस्पोषेण॥४६॥

व्यसौ। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। अचिक्रदद्वृषा हरिः। महान्मित्रो न दर्शतः। सꣳ सूर्येण रोचते। चिदसि समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्त्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। विश्वावसुꣳ सोम गन्धर्वम्। आपो दृशुषीः।

तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण आसाम्। परि सूर्यस्य परिधीꣳ रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सन्निमविन्दच्चरणे नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो अश्मव्रजानाम्। प्रासान्गन्धर्वो अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्यꣳ सनिम्। गायत्रं नवीयाꣳसम्। अग्ने देवेषु प्रवोचः॥५०॥

याऽऽग्नीध्रे तान्त एतेनावं यजे स्वाहा धर्मणा शं युधायाः प्यासिषीमहि पोषेण निपत्तो विद्म संन्वष्टौ॥९॥ [११]

महीनां पयोऽसि विहितं देवत्रा। ज्योतिर्भा असि वनस्पतीनामोषधीनाꣳ रसः। वाजिन त्वा वाजिनोऽव नयामः। ऊर्ध्वं मनः सुवर्गम्॥५१॥

[१२]

अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः। स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्रजनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात् प्रजनिषीमहि॥५२॥

[१३]

या पुरस्ताद्विद्युदापतत्। तान्त एतेनावं यजे स्वाहा। या दक्षिणतः। या पश्चात्। योत्तरतः। योपरिष्टाद्विद्युदापतत्। तान्त एतेनावं यजे स्वाहा॥५३॥

[१४]

प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा॥५४॥

[१५]

पूष्णे स्वाहा पूष्णे शरसे स्वाहा। पूष्णे प्रपत्थ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहा। पूष्णेऽङ्घृणये स्वाहा पूष्णे नरुणाय स्वाहा। पूष्णे साकेताय स्वाहा॥५५॥

[१६]

उदस्य शुष्माद्भानुर्नार्त बिभर्ति। भारं पृथिवी न भूमा। प्र शुक्रैतु देवी मनीषा। अस्मथ्सुतष्टो रथो न वाजी। अर्चन्त एके महि सामन्वत। तेन सूर्यमधारयन्।

तेन॒ सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शिर॒स्तद॒यम॒ग्निः। पुरी॑षमसि॒ सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५६॥

[१७]

यास्ते॑ अग्न आ॒र्द्रा योन॑यो॒ याः कु॑ला॒यिनी॑ः। ये ते॑ अग्न इन्द॑वो॒ या उ॒ नाभ॑यः। यास्ते॑ अग्ने त॒नुव॒ ऊर्जो॒ नाम॑। ताभि॒स्त्वमु॒भयी॑भिः संविदा॒नः। प्र॒जाभि॑रग्ने॒ द्रवि॑णे॒ह सी॑द। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५७॥

[१८]

अ॒ग्निर॑सि वैश्वान॒रो॑ऽसि। सं॒व॒थ्स॒रो॑ऽसि परिवथ्स॒रो॑ऽसि। इ॒दा॒व॒थ्स॒रो॑ऽसीदुवथ्स॒रो॑-ऽसि। इ॒द्व॒थ्स॒रो॑ऽसि वथ्स॒रो॑ऽसि। तस्य॑ ते वस॒न्तः शिरः॑। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पुच्छम्॑। श॒रदु॒त्त॑रः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो मध्यम्॑। पू॒र्व॒प॒क्षाश्चित॑यः। अ॒प॒र॒प॒क्षाः पुरी॑षम्। अ॒हो॒रा॒त्राणीष्ट॑काः। तस्य॑ ते॒ मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑ कल्पन्ताम्। ऋ॒तव॑स्ते कल्पन्ताम्। सं॒व॒थ्स॒रस्ते॑ कल्पताम्। अ॒हो॒रा॒त्राणि॑ ते कल्पन्ताम्। एति॒ प्रेति॒ वीति॒ समित्युदिति॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वः सी॑द॥५८॥

चित॑यो॒ नव॑ च॥१॥

[१९]

भूर्भुवः॒ सुव॑ः। ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु ण॑ ऊ॒तये॑। ऊ॒र्ध्वो नः॑ पा॒ह्य॑ꣳहसः। वि॒धुन्द॑द्रा॒णꣳ समने बहू॒नाम्। युवा॑न॒ꣳ सन्तं॑ पलि॒तो ज॑गार। दे॒वस्य॑ पश्य॒ काव्यं॑ महि॒त्वाद्या ममार॑। सद्यः॒ समा॑न। यदृ॒ते चि॑दभि॒श्रिषः॑। पु॒रा ज॒तृभ्य॑ आ॒तृदः॑। सन्धा॑ता स॒न्धिं म॒घवा॑ पुरो॒वसुः॑॥५९॥

निष्क॑र्ता॒ विह्रु॑तं॒ पुनः॑। पुन॑रू॒र्जा स॒ह र॒य्या। मा नो॑ घर्म व्यथि॒तो वि॑व्यथो नः। मा नः॒ पर॒मध॑रं॒ मा रजो॑ऽनैः। मोष्व॑स्माꣳ स्तम॑स्यन्त॒रा धाः॑। मा रु॒द्रिया॑सो अ॒भिगु॑र्वृ॒धानः॑। मा नः॒ क्रतु॑भिर्हीडि॒तेभि॑र॒स्मान्। द्विषा॑सुनीते॒ मा परा॑ दाः। मा नो॑ रु॒द्रो निर्ऋ॑ति॒र्मा नो॒ अस्ता॑। मा द्यावा॑पृथि॒वी हीं॑डिषाताम्॥६०॥

उप॑ नो मित्रावरुणावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑ सखाया। आ॒दि॒त्यानां॒ प्रसि॑तिर्हे॒तिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा घ॒विषा॒ परि॑ णो वृणक्तु। इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वं नो॑ अग्ने॒ स त्वं नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। वयः॑ सुप॒र्णाः॥६१॥

पु॒रो॒वसु॑रहीडिषाताꣳ सुप॒र्णाः॥३॥

[२०]

भूर्भुवः॒ सुव॑ः। मयि॒ त्यदि॑न्द्रि॒यं म॒हत्। मयि॒ दक्षो॒ मयि॒ क्रतुः॑। मयि॑ धायि सु॒वीर्यम्॑।

त्रिशु॑ग्घ॒र्मो विभा॑तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। ब्रह्म॑णा॒ तेज॑सा स॒ह। क्ष॒त्रेण॒ यश॑सा स॒ह। स॒त्येन॒ तप॑सा स॒ह। तस्य॒ दोह॑मशीमहि। तस्य॑ सु॒म्नम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। तस्य॑ त॒ इन्द्रे॑ण पी॒तस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॥६२॥

यश॑सा स॒ह षट्च॑॥१॥ [२१]

यास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। क्षुच्च॒ तृष्णा॑ च। अस्नु॒क्चाना॑हुतिश्च। अ॒श॒न॒या च॑ पिपा॒सा च॑। से॒दिश्चाम॑तिश्च। ए॒तास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६३॥

[२२]

स्निक्च॒ स्नीहि॑तिश्च॒ स्निहि॑तिश्च। उ॒ष्णा च॑ शी॒ता च॑। उ॒ग्रा च॑ भी॒मा च॑। स॒दाम्नी॑ से॒दिरनि॑रा। ए॒तास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६४॥

[२३]

धुनि॑श्च ध्वा॒न्तश्च॑ ध्व॒नश्च॑ ध्व॒नयꣳ॑श्च। नि॒लि॒म्पश्च॑ विलि॒म्पश्च॑ विक्षि॒पः॥६५॥

[२४]

उ॒ग्रश्च॒ धुनि॑श्च ध्वा॒न्तश्च॑ ध्व॒नश्च॑ ध्व॒नयꣳ॑श्च। स॒ह॒स॒ह्वाꣳश्च॒ सह॑मानश्च॒ सह॑स्वाꣳश्च॒ सही॑याꣳश्च। एत्य॒ प्रेत्य॑ विक्षि॒पः॥६६॥

[२५]

अ॒हो॒रा॒त्रे त्वोदी॑रयताम्। अ॒र्ध॒मा॒सास्त्वोदी॑ं जयन्तु। मासा॑स्त्वा श्रपयन्तु। ऋ॒तव॑स्त्वा पचन्तु। सं॒व॒थ्स॒रस्त्वा॑ हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फड् ज॒हि। छि॒न्धी भि॒न्धी ह॒न्धी कट्। इति॒ वाचः॑ क्रूरा॒णि॥६८॥

[२७]

विगा इ॑न्द्र वि॒चर॑न्थ्स्पाशयस्व। स्व॒पन्त॑मिन्द्र पशु॒मन्त॑मिच्छ। वज्रे॑णा॒मुं बो॑धय दुर्वि॒दत्रम्॑। स्व॒प॒तो॑ऽस्य॒ प्रह॑र॒ भोज॑नेभ्यः। अग्ने॑ अ॒ग्निना॒ संव॑दस्व। मृत्यो॑ मृ॒त्युना॒ संव॑दस्व। नम॑स्ते अस्तु भगवः। स॒कृत्ते॑ अग्ने॒ नमः॑। द्विस्ते॒ नमः॑। त्रिस्ते॒ नमः॑। च॒तुस्ते॒ नमः॑। प॒ञ्च॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। द॒श॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। श॒त॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। आ॒स॒ह॒स्र॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। अ॒प॒रि॒मि॒त॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः॥६९॥

त्रिस्ते॒ नमः॑ स॒प्त च॑॥१॥ [२८]

असृ॑न्मुखो रुधि॒रेणा॒व्य॑क्तः। य॒मस्य॑ दू॒तः श्वपा॒द्विधा॑वसि। गृध्रः॑ सुप॒र्णः कु॒णपं॒ निषे॑वसे।

य॒मस्य॑ दू॒तः प्रहि॑तो भ॒वस्य॑ चो॒भयो॑ः॥७०॥

[२९]

यदे॒तद्बृ॑क॒सो भू॒त्वा। वाग्दे॑व्यभि॒रायं॑सि। द्वि॒षन्तं॑ मे॒ऽभिरा॑य। तं मृ॑त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। स आर्त्यार्ति॒माच्छ॑तु॥७१॥

[३०]

यदी॑षि॒तो यदि॑ वा स्वका॒मी। भ॒येड॑को॒ वद॑ति॒ वाच॑मे॒ताम्। तामि॑न्द्रा॒ग्नी ब्रह्म॑णा संविदा॒नौ। शि॒वाम॒स्मभ्यं॑ कृणुतं गृ॒हेषु॑॥७२॥

[३१]

दीर्घ॑मुखि॒ दुर्ह॑णु। मा स्म॑ दक्षिण॒तो व॑दः। यदि॑ दक्षिण॒तो वदा॑द्वि॒षन्तं॒ मेऽव॑ बाधासै॥७३॥

[३२]

इ॒त्थादुलू॑क॒ आप॑पत्। हि॒र॒ण्या॒क्षो अयो॑मुखः। रक्ष॑सां दू॒त आग॑तः। तमि॒तो ना॑शयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदे॒तद्भू॒तान्य॑न्वा॒विश्य॑। दैवीं॒ वाचं॑ व॒दसि॑। द्वि॒षतो॑ नः॒ परा॑वद। तान्मृ॑त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। त आर्त्याऽऽर्ति॒माच्छ॑न्तु। अ॒ग्निना॒ऽग्निः संव॑दताम्॥७५॥

[३४]

प्र॒सार्य॑ स॒क्थ्यौ॑ पत॑सि। स॒व्यमक्षि॑ नि॒पेपि॑ च। मेहक॑स्य च॒नाम॑मत्॥७६॥

[३५]

अत्रि॑णा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वे॑न ज॒मद॑ग्निना। वि॒श्वाव॑सो॒र्ब्रह्म॑णा ह॒तः। क्रिमी॑णा॒ꣳ राजा॑। अप्ये॑षाꣳ स्थ॒पति॑र्ह॒तः। अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो॑ स्थू॒रा अथो॑ क्षु॒द्राः। अथो॑ कृ॒ष्णा अथो॑ श्वे॒ताः। अथो॑ आ॒शाति॑का ह॒ताः। श्वे॒ताभिः॑ स॒ह सर्वे॑ ह॒ताः॥७७॥

[३६]

आह॒रावे॑द्य। शृ॒तस्य॑ ह॒विषो॒ यथा॑। तथ्स॒त्यम्। यद॒मुं य॒मस्य॒ जम्भ॑योः। आद॑धामि॒ तथा॒ हि तत्। खण्फण्म्रसि॑॥७८॥

[३७]

ब्रह्म॑णा त्वा शपामि। ब्रह्म॑णस्त्वा श॒पथे॑न शपामि। घो॒रेण॑ त्वा॒ भृगू॑णां॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्षे॑। रौ॒द्रेण॒ त्वाङ्गि॑रसां॒ मन॑सा ध्यायामि। अ॒घस्य॑ त्वा॒ धार॑या विद्ध्यामि। अध॑रो॒

मत्पद्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तुद शिमिजावरि। तल्पेजे तल्प उत्तुद। गिरीꣳ रनु प्रवेशय। मरीचीरुप सन्नुद। यावदितः पुरस्तादुदयाति सूर्यः। तावदितोऽमुं नाशय। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवो भूर्भुवः सुवः। भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि भुवोऽद्धायि। नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णं नृम्णायि नृम्णम्। निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि निधाय्यो वायि। ए अस्मे अस्मे। सुवर्न ज्योतीः॥८१॥

[४०]

पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे। साऽग्निꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। अन्तरिक्षꣳ समित्॥८२॥

तां वायुः समिन्धे। सा वायुꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे॥८३॥

साऽऽदित्यꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। अग्ने व्रतपते व्रतं चरिष्यामि॥८४॥

तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। वायो व्रतपत आदित्य व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतं चरिष्यामि। तच्छकेयं तन्मे राध्यताम्। द्यौः समित्। तामादित्यः समिन्धे। साऽऽदित्यꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा॥८५॥

वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। अन्तरिक्षꣳ समित्। तां वायुः समिन्धे। सा वायुꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया॥८६॥

यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। पृथिवी समित्। तामग्निः समिन्धे।

साऽग्निꣳ समिन्धे। तामहꣳ समिन्धे। सा मा समिद्धा। आयुषा तेजसा। वर्चसा श्रिया। यशसा ब्रह्मवर्चसेन॥८७॥

अन्नाद्येन समिन्ताꣳ स्वाहा। प्राजापत्या मे समिदसि सपत्नक्षयणी। भ्रातृव्यहा मेऽसि स्वाहा। आदित्य व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि। वायो व्रतपतेऽग्ने व्रतपते। व्रतानां व्रतपते व्रतमचारिषम्। तदशकं तन्मेऽराधि॥८८॥

समिथ्समिन्धे व्रतं चरिष्याम्यायुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनाष्टौ च॥७॥ [४१]

शं नो वातः पवतां मातरिश्वा शं नस्तपतु सूर्यः। अहानिशं भवन्तु नः शꣳ रात्रिः प्रतिधीयताम्। शमुषा नो व्युच्छतु शमादित्य उदेतु नः। शिवा नः शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडायै वास्त्वसि वास्तुमद्वास्तुमन्तो भूयास्म मा वास्तोश्छिथ्स्मह्यवास्तुः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छिथ्स्मह्यप्रतिष्ठः स भूयाद्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः। त्वꣳ हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यददो वातते गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूꣳषि तारिषत्। इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्तां देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखुणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहदग्नयः पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्तया स्वस्त्या स्वस्तिमानसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥९०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मꣳहिष्ठो मत्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं

प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥९१॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता सा मे शान्ता शुचꣳ शमयतु। अन्तरिक्षꣳ शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तꣳ शुचꣳ शमयतु। द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचꣳ शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षꣳ शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहꣳ शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा माꣳ श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मा मा हासिषुः। उदायुषा स्वायुषोदोषधीनाꣳ रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्थाममृताꣳ अनु। तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत्। पश्येम शरदः शतं जीवेम शरदः शतं नन्दाम शरदः शतं मोदाम शरदः शतं भवाम शरदः शतꣳ शृणवाम शरदः शतं प्रब्रवाम शरदः शतमजीताः स्याम शरदः शतं ज्योक्च सूर्यं दृशे। य उदगान्महतोऽर्णवाद्विभ्राजमानः सरिरस्य मध्यात्स मा वृषभो लोहिताक्षः सूर्यो विपश्चिन्मनसा पुनातु। ब्रह्मणश्चोतन्यसि ब्रह्मण आणी स्थो ब्रह्मण आवपनमसि धारितेयं पृथिवी ब्रह्मणा मही धारितमेनेन महदन्तरिक्षं दिवं दाधार पृथिवीꣳ सदेवां यदहं वेद तदहं धारयामि मा मद्वेदोऽधिविस्रंसत्। मेधामनीषे माविशताꣳ समीची भूतस्य भव्यस्यावरुध्यै सर्वमायुरयाणि सर्वमायुरयाणि। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनमाप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। ब्रह्म प्रावादिष्म तन्नो मा हासीत्॥९३॥

परावतो दधातु बद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥५॥ [४२]

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः परा॑दुर्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यासं॒ प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पातं॒ प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्टं॒ मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यास॒ꣳ शुश्रू॑षेण्यां॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

देवा वै सत्रमासत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यश ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तथ्सहासदिति। तेषां कुरुक्षेत्रं वेदिरासीत्। तस्यै खाण्डवो दक्षिणार्ध आसीत्। तूर्घ्नमुत्तरार्धः। परीणङ्घनार्धः। मरव उत्करः॥१॥

तेषां मखं वैष्णवं यश आर्च्छत्। तन्न्यकामयत। तेनापाक्रामत्। तं देवा अन्वायन्। यशोऽवरुरुथ्समानाः। तस्यान्वागतस्य। सव्याद्धनुरजायत। दक्षिणादिषवः। तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि॥२॥

तमेकꣳ सन्तम्। बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्विनम्। बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सोऽस्मयत। एकं मा सन्तं बहवो नाभ्यधर्षिषुरिति। तस्य सिष्मियाणस्य तेजोऽपाक्रामत्। तद्देवा ओषधीषु न्यमृजुः। ते श्यामाका अभवन्। स्मयाका वै नामैते॥३॥

तथ्स्मयाकानाꣳ स्मयाकत्वम्। तस्माद्दीक्षितेनापिगृह्य स्मेतव्यम्। तेजसो धृत्यै। स धनुः प्रतिष्कभ्यातिष्ठत्। ता उपदीका अब्रुवन्वरं वृणामहै। अथ व इमꣳ रन्धयाम। यत्र क्व च खनाम। तदपोऽभितृणदामेति। तस्मादुपदीका यत्र क्व च खनन्ति। तदपोऽभितृन्दन्ति॥४॥

वारेवृतꣳ ह्यासाम्। तस्य ज्यामप्यादन्। तस्य धनुर्विप्रवमाणꣳ शिर उदवर्तयत्। तद्द्यावापृथिवी अनुप्रावर्तत। यत्प्रावर्तत। तत्प्रवर्ग्यस्य प्रवर्ग्यत्वम्। यद्धाँ(४)इत्यपतत्। तद्घर्मस्य घर्मत्वम्। महतो वीर्यमपप्तदिति। तन्महावीरस्य महावीरत्वम्॥५॥

यदस्याः समभरन्। तथ्सम्राज्ञः सम्राट्त्वम्। तꣳ स्तृतं देवताँस्त्रेधा व्यगृह्णत। अग्निः प्रातः सवनम्। इन्द्रो माध्यं दिनꣳ सवनम्। विश्वेदेवास्तृतीयसवनम्। तेनापशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। नाऽऽशिषोऽवारुन्धत। न सुवर्गं लोकमभ्यजयन्। ते देवा अश्विनावब्रुवन्॥६॥

भिषजौ वै स्थः। इदं यज्ञस्य शिरः प्रतिधत्तमिति। तावब्रूतां वरं वृणावहै। ग्रह एव नावत्रापि गृह्यतामिति। ताभ्यामेतमाश्विनमगृह्णन्। तावेतद्यज्ञस्य शिरः प्रत्यधत्ताम्। यत्प्रवर्ग्यः। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानाः। अवाऽऽशिषोऽरुन्धत। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। यत्प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। यज्ञस्यैव तच्छिरः प्रतिदधाति। तेन सशीर्ष्णा यज्ञेन यजमानः। अवाशिषो रुन्धे। अभि सुवर्गं लोकं जयति। तस्मादेष आश्विनप्रवया इव।

यत्प्रवर्ग्यः॥७॥

उत्करो ह्येते तृन्दन्ति महावीरत्वमब्रुवन्नजयन्थ्सप्त च॥७॥ [१]

सावित्रं जुहोति प्रसूत्यै। चतुर्गृहीतेन जुहोति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवावरुन्धे। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठति। छन्दाꣳसि देवेभ्योऽपाक्रामन्। न वोऽभागानि हव्यं वक्ष्याम इति। तेभ्य एतच्चतुर्गृहीतमधारयन्। पुरोनुवाक्यायै याज्यायै॥८॥

देवतायै वषट्कारायै। यच्चतुर्गृहीतं जुहोति। छन्दाꣳस्येव तत् प्रीणाति। तान्यस्य प्रीतानि देवेभ्यो हव्यं वहन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यं दीक्षितस्य गृहा(३)इ न होतव्या(३)मिति। हविर्वै दीक्षितः। यज्जुहुयात्। हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदध्यात्। यन्न जुहुयात्॥९॥

यज्ञपरुरन्तरियात्। यजुरेव वदेत्। न हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदधाति। न यज्ञपरुरन्तरेति। गायत्री छन्दाꣳस्यत्यमन्यत। तस्यै वषट्कारोऽभ्यय्य शिरोऽच्छिनत्। तस्यै द्वेधा रसः परापतत्। पृथिवीमधः प्राविशत्। पशूनधः। यः पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

स खदिरोऽभवत्। यः पशून्। सोऽजाम्। यत्खादिर्यभ्रिर्भवति। छन्दसामेव रसेन यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यदौदुम्बरी। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैणवी। तेजो वै वेणुः॥११॥

तेजसैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैकङ्कती। भा एवावरुन्धे। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यभ्रिमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। वज्र इव वा एषा। यदभ्रिः। अभ्रिरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्याह। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदाह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याह। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनृतेत्याह। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे मꣳसाथामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋध्यासमद्य मखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै मखः। ऋध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्ह॑रति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। तू॒ष्णीं च॑तु॒र्थꣳ ह॑रति। अप॑रिमितादे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। मृ॒त्ख॒नादग्रे॑ हरति। तस्मा॑न्मृत्ख॒नः क॑रु॒ण्य॑तरः। इय॒त्यग्र॑ आसी॒रित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वाछं॑म्बट्कारं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। ऊर्जं॒ वा ए॒तꣳ रसं॑ पृथि॒व्या उ॑प॒दीका॒ उद्दि॑हन्ति॥१५॥

यद्व॒ल्मीकम्॑। यद्व॑ल्मीकव॒पा स॑म्भा॒रो भव॑ति। ऊर्ज॑मे॒व रसं॑ पृथि॒व्या अव॑रुन्धे। अथो॒ श्रोत्र॑मे॒व। श्रोत्र॒ꣳ ह्येत॑त्पृथि॒व्याः। यद्व॒ल्मीकः॑। अब॑धिरो भवति। य ए॒वं वेद॑। इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॒ वज्र॒मुद॑यच्छत्। स यत्र॑ यत्र प॒राक्र॑मत॥१६॥

तन्नाद्भि॑यत। स पू॑तीकस्त॒म्बे परा॑क्रमत। सो॑ऽद्भि॑यत। सो॑ऽब्रवीत्। ऊ॒तिं वै मे॑ धा॒ इति॑। तदू॒तीका॑नामूतीक॒त्वम्। यदू॒तीका॒ भव॑न्ति। य॒ज्ञायै॒वोतिं द॑धति। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेत॒ इत्या॑ह। य ए॒व रसः॑ प॒शून्प्राविं॑शत्॥१७॥

तमे॒वाव॑रुन्धे। पञ्चै॒ते स॑म्भा॒रा भ॑वन्ति। पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॒ शिरः॒ सम्भ॑रति। यद्ग्रा॒म्याणां॑ पशू॒नां चर्म॑णा स॒म्भरे॑त्। ग्रा॒म्यान्प॒शूञ्छु॒चाऽप॑र्पयेत्। कृ॒ष्णा॒जि॒नेन॒ सम्भ॑रति। आ॒र॒ण्याने॒व प॒शूञ्छु॒चार्प॑यति। तस्मा॑थ्स॒मावं॑त्पशू॒नां प्र॒जाय॑मानानाम्॥१८॥

आ॒र॒ण्याः प॒शवः॒ कनी॑याꣳसः। शु॒चा ह्य॑ताः। लो॒म॒तः सम्भ॑रति। अतो॒ ह्य॑स्य॒ मेध्यम्॑। प॒रि॒गृह्या य॑न्ति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। ब॒हवो॑ हरन्ति। अप॑चितिमे॒वास्मि॑न्दधति। उद्धं॑ते॒ सिक॑तोपोप्ते॒ परि॑श्रिते॒ निद॑धति॒ शान्त्यै॑। मद॑न्तीभि॒रुप॑ सृजति॥१९॥

तेज॑ ए॒वास्मि॑न्दधाति। मधु॑ त्वा मधु॒ला क॑रो॒त्वित्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वास्मि॒न्तेजो॑ दधाति। यद्ग्रा॒म्याणां॒ पात्रा॑णां क॒पालैः॑ सꣳसृ॒जेत्। ग्रा॒म्याणि॒ पात्रा॑णि शु॒चाऽप॑र्पयेत्। अ॒र्म॒क॒पा॒लैः सꣳसृ॑जति। ए॒तानि॒ वा अ॑नुपजीवनी॒यानि॑। तान्ये॒व शु॒चार्प॑यति। शर्क॑राभिः॒ सꣳसृ॑जति॒ धृत्यै॑। अथो॑ श॒न्त्वाय॑। अ॒ज॒लो॒मैः सꣳसृ॑जति। ए॒षा वा अ॒ग्नेः प्रि॒या त॒नूः। यद॒जा। प्रि॒यये॒वैन॑ं त॒नुवा॒ सꣳसृ॑जति। अथो॒ तेज॑सा। कृ॒ष्णा॒जि॒नस्य॒ लोम॑भिः॒ सꣳसृ॑जति। य॒ज्ञो वै कृ॑ष्णाजि॒नम्। य॒ज्ञेने॒व य॒ज्ञꣳ सꣳसृ॑जति॥२०॥

या॒ज्या॑ये॒ न जु॑हुयादविंश॒द्वेणुः॒ शान्त्यै॑ प॒ङ्क्तिरा॑धस॒मित्या॑ह हरति दिहन्ति प॒राक्र॑मताविंशत् प्र॒जाय॑मानानाꣳ सृजति श॒न्त्वाया॒ष्टौ च॑॥१३॥—[२]

परि॑श्रिते करोति। ब्रह्म॒व॒र्च॒सस्य॒ परि॑गृहीत्यै। न कु॒र्वन्न॒भि प्रा॑ण्यात्। यत्कु॒र्वन्न॑भि प्रा॒ण्यात्। प्रा॒णाञ्छु॒चार्प॑यत्। अ॒प॒हाय॒ प्रा॑णि॑ति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। न प्र॑व॒र्ग्यं॑ चाऽऽदि॒त्यं

चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह। छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दाꣳसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दाꣳसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्ध्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्भवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्यो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षꣳ साधु। असौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमामुष्यायणं विशा पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहामीत्याह। विशैवैनं पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन पर्यूहति। विशेति राजन्यस्य ब्रूयात्। विशैवैनं पर्यूहति। पशुभिरिति वैश्यस्य। पशुभिरेवैनं पर्यूहति। असुर्यं पात्रमनाच्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृणत्ति। देवत्राकः। अजक्षीरेणाऽऽच्छृणत्ति। परमं वा एतत्पयः। यदजक्षीरम्। परमेणैवैनं पयसाऽऽच्छृणत्ति। यजुषा व्यावृत्त्यै। छन्दोभिराच्छृणत्ति। छन्दोभिर्वा एष क्रियते। छन्दोभिरेव छन्दाꣳस्याच्छृणत्ति। छृन्धि वाचमित्याह। वाचमेवावरुन्धे। छृन्ध्यूर्जमित्याह। ऊर्जमेवावरुन्धे। छृन्धि हविरित्याह। हविरेवाकः। देव पुरश्चर सघ्यासन्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्॥२९॥

स्याद्यत्प्रवर्ग्यश्छन्दोभिः करोति वीर्यसम्मितं छन्दाꣳसि निष्पत्पृणेत्याह सुक्षितिरनाच्छृण्णञ्छन्दाꣳस्याच्छृणत्त्यष्टौ च॥८॥ [३]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामो होतर्घर्ममभिष्टुहीत्याह। एष वा एतर्हि बृहस्पतिः। यद्ब्रह्मा। तस्मा एव प्रतिप्रोच्य प्रचरति। आत्मनोऽनार्त्यै। यमाय त्वा मखाय त्वेत्याह। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति। मदन्तीभिः प्रोक्षति। तेज एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह। रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणानाꣳ सन्तत्यै। त्रिष्टुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्यै। अथो रक्षसामपहत्यै। यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॥३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ङ्मुञ्जाः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समर्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्त्वित्याह॥३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः। प्रलवानादीप्योपास्यति। देवतास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अप्रतिशीर्णाग्रं भवति। एतद्वै रहिर्ह्येषः॥३४॥

अर्चिरसि शोचिरसीत्याह। तेज एवास्मिन्ब्रह्मवर्चसं दधाति। सꣳसीदस्व महाꣳ असीत्याह। महान् ह्येषः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। एते वाव त ऋत्विजः। ये दर्शपूर्णमासयोः। अथ कथा होता यजमानायाऽऽशिषो नाशास्त इति। पुरस्तादाशीः खलु वा अन्यो यज्ञः। उपरिष्टादाशीरन्यः॥३५॥

अनाधृष्या पुरस्तादिति यदेतानि यजूꣳष्याह। शीर्षत एव यज्ञस्य यजमान

आशिषोऽवरुन्धे। आयुः पुरस्तादाह। प्रजां दक्षिणतः। प्राणं पश्चात्। श्रोत्रमुत्तरतः। विधृतिमुपरिष्टात्। प्राणानेवास्मै समीची दधाति। ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति॥३६॥

मनोरश्वासि भूरिपुत्रेतीमामभिमृशति। इयं वै मनोरश्वा भूरिपुत्रा। अस्यामेव प्रतितिष्ठत्यनुन्मादाय। सूपसदा मे भूया मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। चितः स्थ परिचित इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यꣳ रश्मिभिः पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिँल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः। तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माँद्ग्रामणीः संजातैः पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाँः संवथ्सरः। संवथ्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्त्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याह व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्टाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति धवित्राण्यादत्ते। छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यत्त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एताꣳ ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति।

तस्मा॑द॒यꣳ स॒र्वतः॑ पवते॥४२॥

द॒धा॒ती॒वान्वा॑ह य॒ज्ञस्या॑है॒ष उ॒परि॑ष्टादाशीर॒न्यो व्या॑स्था॒पय॑न्ति र॒श्मयो॑ भवन्ति॒ धन्वेत्या॑ह य॒ज्ञश्च॑क्राम॒ सम॑ष्ठ्यै॒ द्वे च॑॥१३॥ [४]

अ॒ग्निष्ट्वा॒ वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॒ छन्द॒सेत्या॑ह। अ॒ग्निरे॒वैनं॒ वसु॑भिः पु॒रस्ता॑द्रोचयति गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्द॑क्षिण॒तो रो॑चयतु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। इन्द्र॑ ए॒वैनꣳ रु॒द्रैर्द॑क्षिण॒तो रो॑चयति॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। वरु॑णस्त्वाऽऽदि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। वरु॑ण ए॒वैन॑मादि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयति॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा॥४३॥

स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मारु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॒सेत्या॑ह। द्यु॒ता॒न ए॒वैनं॑ मारु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्यानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। बृह॒स्पति॑स्त्वा॒ विश्वै॑र्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॒सेत्या॑ह। बृह॒स्पति॑रे॒वैनं॒ विश्वै॑र्दे॒वै-रु॒परि॑ष्टाद्रोचयति॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते॥४४॥

रो॒चि॒तस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वेष्वसीत्या॑ह। रो॒चि॒तो ह्ये॑ष दे॒वेषु॑। रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्ये॑ष्वित्या॑ह। रोच॑त ए॒वैष म॑नु॒ष्ये॑षु। सम्रा॑ड्घर्म रुचि॒तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सीत्या॑ह। रु॒चि॒तो ह्ये॑ष दे॒वेष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी। रु॒चि॒तो॑ऽहं म॑नु॒ष्ये॑ष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यास॒मित्या॑ह। रु॒चि॒त ए॒वैष म॑नु॒ष्ये॑ष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। रुग॑सि॒ रुचं॒ मयि॑ धेहि॒ मयि॒ रुगित्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। तं यदे॒तैर्यजु॑र्भि॒ररो॑चयित्वा। रु॒चि॒तो घ॒र्म इति॑ प्रब्रू॒यात्। अरो॑चुकोऽध्व॒र्युः स्यात्। अरो॑चुको॒ यज॑मानः। अथ॒ यदे॑नमे॒तैर्यजु॑र्भी रोचयि॒त्वा। रु॒चि॒तो घर्म॒ इति॒ प्राह॑। रोचु॑कोऽध्व॒र्युर्भव॑ति। रोचु॑को॒ यज॑मानः॥४५॥

प॒श्चाद्रो॑चयति॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा॒ स मा॑ रुचि॒तो रो॑च॒येत्या॑हा॒शिष॑मे॒वैतामाशा॑स्ते शास्ते॒ऽष्टौ च॑॥३॥ [५]

शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। ग्री॒वा उ॑प॒सदः॑। पु॒रस्ता॑दुप॒सदां॑ प्रव॒र्ग्यं॑ प्रवृ॑णक्ति। ग्री॒वास्वे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। त्रिः प्रवृ॑णक्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॑ य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑॥४६॥

ऋ॒तुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। द्वाद॑श॒कृत्वः॒ प्रवृ॑णक्ति। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः।

संवथ्सरादेव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। चतुर्विꣳशतिः सम्पद्यन्ते। चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः। अर्धमासेभ्य एव यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। अथो खलु। सकृदेव प्रवृज्यः। एकꣳ हि शिरः॥४७॥

अग्निष्टोमे प्रवृणक्ति। एतावान् वै यज्ञः। यावानग्निष्टोमः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। नोक्थ्यैं प्रवृञ्ज्यात्। प्रजा वै पशव उक्थानि। यदुक्थ्यैं प्रवृञ्ज्यात्। प्रजां पशूनस्य निर्दहेत्। विश्वजिति सर्वपृष्ठे प्रवृणक्ति॥४८॥

पृष्ठानि वा अच्युतं च्यावयन्ति। पृष्ठैरेवास्मा अच्युतं च्यावयित्वाऽवरुन्धे। अपश्यं गोपामित्याह। प्राणो वै गोपाः। प्राणमेव प्रजासु वियातयति। अपश्यं गोपामित्याह। असौ वा आदित्यो गोपाः। स हीमाः प्रजा गोपायति। तमेव प्रजानां गोप्तारं कुरुते। अनिपद्यमानमित्याह॥४९॥

न ह्येष निपद्यते। आ च परा च पथिभिश्चरन्तमित्याह। आ च ह्येष परा च पथिभिश्चरति। स सध्रीचीः स विषूचीर्वसान इत्याह। सध्रीचीश्च ह्येष विषूचीश्च वसानः प्रजा अभि विपश्यति। आवरीवर्ति भुवनेष्वन्तरित्याह। आ ह्येष वरीवर्ति भुवनेष्वन्तः। अत्र प्रावीर्मधु माध्वीभ्यां मधु माधूचीभ्यामित्याह। वासन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह॥५०॥

ग्रैष्मावेवास्मा ऋतू कल्पयति। समग्निरग्निना गतेत्याह। अग्निर्ह्येवैषोऽग्निना सङ्गच्छते। स्वाहा समग्निस्तपसा गतेत्याह। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। धर्ता दिवो विभासि रजसः पृथिव्या इत्याह। शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति॥५१॥

दिवि देवेषु होत्रा यच्छेत्याह। होत्राभिरेवेमाँल्लोकान्थ्सन्दधाति। विश्वासां भुवां पत इत्याह। हैमन्तिकावेवास्मा ऋतू कल्पयति। देवश्रूस्त्वं देव घर्म देवान्पाहीत्याह। शैशिरावेवास्मा ऋतू कल्पयति। तपोजां वाचमस्मे नियच्छ देवायुवमित्याह। या वै मेध्या वाक्। सा तपोजाः। तामेवावरुन्धे॥५२॥

गर्भो देवानामित्याह। गर्भो ह्येष देवानाम्। पिता मतीनामित्याह। प्रजा वै मतयः। तासामेष एव पिता। यत्प्रवर्ग्यः। तस्मादेवमाह। पतिः प्रजानामित्याह। पतिर्ह्येष प्रजानाम्। मतिः कवीनामित्याह॥५३॥

मतिर्ह्येष कवीनाम्। सं देवो देवेन सवित्रा यतिष्ट सꣳ सूर्येणारुक्तेत्याह। अमुं

चैवाऽऽदित्यं प्रवर्ग्यं च स꣣शास्ति। आयुर्दास्त्वमस्मभ्यं घर्म वर्चोदा असीत्याह। आशिषमेवैतामा शास्ते। पिता नोऽसि पिता नो बोधेत्याह। बोधयत्येवैनम्। न वै तेऽवकाशा भवन्ति। पत्नियै दशमः। नव वै पुरुषे प्राणाः॥५४॥

नाभिर्दशमी। प्राणानेव यजमाने दधाति। अथो दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। यज्ञस्य शिरोऽच्छिद्यत। तद्देवा होत्राभिः प्रत्यदधुः। ऋत्विजोऽवेक्षन्ते। एता वै होत्राः। होत्राभिरेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥५५॥

रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानाꣳ सृष्ट्यै। रुचितमवेक्षन्ते। रुचिताद्वै पर्जन्यो वर्षति। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। सं प्रजा एधन्ते। रुचितमवेक्षन्ते। रुचितं वै ब्रह्मवर्चसम्। ब्रह्मवर्चसिनो भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवेक्षन्ते। सर्वमायुरयन्ति। न पत्न्यवेक्षेत। यत्पत्न्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह। सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणुक्तद्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारिं च॥१२॥ [६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि। देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनामाह्वयति। अदित्या उष्णीषमसीत्याह। यथायजुरेवैतत्। वायुरस्यैड इत्याह। वायुदेवत्यो वै वथ्सः। पूषा त्वोपावसृजत्वित्याह। पौष्णा वै देवतया पशवः॥५९॥

स्वयैवैनं देवतयोपावसृजति। अश्विभ्यां प्रदापयेत्याह। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। यस्ते स्तनः शशय इत्याह। स्तौत्येवैनाम्। उस्र घर्मꣳ शिꣳषोस्र घर्म पाहि घर्माय शिꣳषेत्याह। यथा ब्रूयादमुष्मै देहीति। तादृगेव तत्। बृहस्पतिस्त्वोप सीदत्वित्याह॥६०॥

ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनामुपसीदति। दानवः स्थ पेरव इत्याह। मेध्यानेवैनान्करोति। विष्वग्वृतो लोहितेनेत्याह व्यावृत्त्यै। अश्विभ्यां पिन्वस्व सरस्वत्यै पिन्वस्व पूष्णे पिन्वस्व बृहस्पतये पिन्वस्वेत्याह। एताभ्यो ह्येषा देवताभ्यः पिन्वते। इन्द्राय पिन्वस्वेन्द्राय पिन्वस्वेत्याह। इन्द्रमेव भागधेयेन समर्धयति। द्विरिन्द्रायेत्याह॥६१॥

तस्मादिन्द्रो देवतानां भूयिष्ठभाक्तमः। गायत्रोऽसि त्रैष्टुभोऽसि जागतमसीति शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न वषट्कुर्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञꣳ रक्षाꣳसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति। न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितृणामनुमतो भर्तुꣳ शकेयमित्याह। देवैरेवैनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि वा एनमेतदर्धयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्य पुरो जुह्वति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्ग्वा मा हिꣳसीरन्तरिक्षस्पृङ्ग्वा मा हिꣳसीः पृथिविस्पृङ्ग्वा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै॥६५॥

सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानाꣳ सन्तत्यै। पञ्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये त्वा वसुमते स्वाहेत्याह।

अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो॑ऽग्निर्वसु॑मान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहेत्या॑ह। च॒न्द्रमा॒ वै सोमो॑ रु॒द्रवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। वरु॑णाय त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहेत्या॑ह॥६७॥

अ॒प्सु वै वरु॑ण आदि॒त्यवान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। बृह॒स्पत॑ये त्वा वि॒श्वदे॑व्यावते॒ स्वाहेत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वानां॒ बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वैनं॑ जुहोति। स॒वि॒त्रे त्वर्भु॒मते॑ विभु॒मते॑ प्रभु॒मते॒ वाज॑वते॒ स्वाहेत्या॑ह। स॒व॒थ्स॒रो वै स॑वि॒तर्भु॒मान् वि॑भु॒मान्प्र॑भु॒मान् वाज॑वान्। तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। य॒माय॒ त्वाऽङ्गि॑रस्वते पितृ॒मते॒ स्वाहेत्या॑ह। प्रा॒णो वै य॒मोऽङ्गि॑रस्वान्पितृ॒मान्॥६८॥

तस्मा॑ ए॒वैनं॑ जुहोति। ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो जुहोति। दश॒ सम्प॑द्यन्ते। दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑रुन्धे। रौ॒हि॒णाभ्यां॒ वै दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। तद्रौ॑हि॒णयो॑ रौहिण॒त्वम्। यद्रौ॑हि॒णौ भव॑तः। रौ॒हि॒णाभ्या॑मे॒व तद्यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। अह॒र्ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषता॒ꣳ सुज्यो॒तिर्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॒ रात्रि॒र्ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषता॒ꣳ सुज्यो॒तिर्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहेत्या॑ह। आ॒दि॒त्यमे॒व तद॒मुष्मि॑ँल्लो॒केऽह्ना॑ प॒रस्ता॑द्दधार। रात्रि॑या अ॒वस्ता॑त्। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यो॑ऽमुष्मि॑ँल्लो॒के॑ऽहोरा॒त्राभ्यां॑ धृ॒तः॥६९॥

म॒नु॒ष्य॒नामानि॑ प॒शवः॑ सीद॒त्वित्या॒हेन्द्रा॒येत्या॑हार्धयति घ्नन्ति गृह्णा॒त्यहि॑ꣳसायै॒ पञ्चा॑ऽहादि॒त्यव॑ते॒ स्वाहेत्या॑ह पितृ॒मानै॑ति च॒त्वारि॑ च॥१२॥—[७]

विश्वा॒ आशा॑ दक्षिण॒सदित्या॑ह। विश्वा॑ने॒व दे॒वान्प्री॑णाति। अथो॒ दुरि॑ष्ट्या ए॒वैनं॑ पाति। विश्वा॑ दे॒वान॑याडि॒हेत्या॑ह। विश्वा॑ने॒व दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॒ मधोः॑ पिबतमश्वि॒नेत्या॑ह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॒ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य॒ शं यजु॑र्भि॒रित्या॑ह। अ॒भ्ये॑वैनं॑ धारयति। अथो॑ ह॒विरे॒वाक॑ः॥७०॥

अश्वि॑ना घ॒र्मं पा॑तꣳ हार्दिवा॒नमह॑र्दिवाभि॑रू॒तिभि॒रित्या॑ह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी मꣳसाता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहेन्द्रा॒वडित्या॑ह। इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॒यते॑। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑। वष॑ट्कृते जुहोति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अनु॑यजति स्व॒गाकृ॑त्यै। घ॒र्मम॑पातमश्वि॒नेत्या॑ह॥७१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑मꣳसाता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। तं प्रा॒व्य॑ यथा॒वण्णमो॑ दि॒वे नमः॑ पृथि॒व्या इत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। दि॒विधा॑ इ॒मं य॒ज्ञं य॒ज्ञमि॒मं दि॒विधा॒ इत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒वैनं॑ लो॒कं ग॑मयति। दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ पृथि॒वीं ग॒च्छेत्या॑ह। ए॒ष्वे॑वैनं॑ लो॒केषु॒ प्रति॑ष्ठापयति। पञ्च॑ प्र॒दिशो॑ ग॒च्छेत्या॑ह॥७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्घर्मपान्गच्छ पितॄन्घर्मपान्गच्छेत्याह। उभयेष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः। यत्प्राङ्पिन्वते। तद्देवानाम्। यद्दक्षिणा। तत्पितॄणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्। तद्रुद्राणाम्। प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति। देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते। अन्तःपरिधि पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। यजमानाय पीपिहीत्याह। यजमानायैवैतामाशिषमा शास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह। आत्मन एवैतामाशिषमा शास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्त्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यभिचरेत्। अमुष्य त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनꣳ सह निरर्थं गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्य एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्य एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः प्रतिराः। तेभ्य एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरो घर्मपाः। तेभ्य एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहौत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्धयति। सर्वतः समनक्ति। सर्वत एव रुद्रं निरवदयते। उदञ्चं निरस्यति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। नान्वीक्षेत। यदन्वीक्षेत॥७८॥

चक्षुरस्य प्रमायुकꣳ स्यात्। तस्मान्नान्वीक्ष्यः। अपीपरो माऽह्नो रात्रिये मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वायुर्मे दा वर्चसा माऽऽज्ञीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अपीपरो मा रात्रिया अह्नो मा पाह्येषा ते अग्ने समित्तया समिध्यस्वाऽऽयुर्मे दा वर्चसा माऽऽज्ञीरित्याह। आयुरेवास्मिन्वर्चो दधाति। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेत्याह। यथायजुरेवैतत्। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा(३)न्न होतव्या(३)मिति॥७९॥

यद्यजुषा जुहुयात्। अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। भूः स्वाहेत्येव होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। हुतꣳ हविर्मधु हविरित्याह। स्वदयत्येवैनम्। इन्द्रतमेऽग्नावित्याह॥८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवथ्सरं न माꣳसमश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तथ्सꣳश्यति। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्न्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूꣳषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः सꣳसादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति॥८२॥

अकरश्विनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधि पिन्वयति धारयेत्याहु वाचो घर्मपास्तेभ्य एवैनं जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायथ्सप्त च॥१३॥ [८]

घर्म या ते दिवि शुगिति तिस्र आहुतीर्जुहोति। छन्दोभिरेवास्यैभ्यो लोकेभ्यः शुचमव यजते। इयत्यग्रे जुहोति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः। अनु नोऽद्यानुमतिरित्याहानुमत्यै। दिवस्त्वा परस्पाया इत्याह। दिव एवेमाँल्लोकान्दाधार। ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह॥८३॥

एष्वेव लोकेषु प्रजा दाधार। प्राणस्य त्वा परस्पाया इत्याह। प्रजास्वेव प्राणान्दाधार। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तं यद्दक्षिणा प्रत्यञ्चमुदञ्चमुद्वासयेत्। जिह्मं यज्ञस्य शिरो हरेत्। प्राञ्चमुद्वासयति। पुरस्तादेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति॥८४॥

प्राञ्चमुद्वासयति। तस्मादसावादित्यः पुरस्तादुदेति। शफोपयमान्यवित्राणि धृष्टी इत्यन्ववहरन्ति। सात्मानमेवैनꣳ सतनु करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। औदुम्बराणि भवन्ति। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। ऊर्जमेवावरुन्धे। वर्त्मना वा अन्वित्य॥८५॥

य॒ज्ञꣳ रक्षाꣳसि जिघाꣳसन्ति। साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽन्ववै॑ति। साम॒ वै र॑क्षो॒हा। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। त्रिर्नि॑धन॒मुपै॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ रक्षा॒ꣳस्यप॑हन्ति। पुरु॑षः पुरुषो नि॒धन॒मुपै॑ति। पुरु॑षः पुरुषो॒ हि र॑क्ष॒स्वी। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॥८६॥

यत्पृ॑थि॒व्यामु॑द्वा॒सयै॑त्। पृ॒थि॒वीꣳ शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॒प्सु। अ॒पः शु॒चार्प॑येत्। यदोष॑धीषु। ओष॑धीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्वन॒स्पति॑षु। वन॒स्पती॑ञ्छु॒चार्प॑येत्। हिर॑ण्यं नि॒धायोद्वा॑सयति। अ॒मृतं॒ वै हिर॑ण्यम्॥८७॥

अ॒मृत॑ ए॒वैनं॒ प्रति॑ष्ठापयति। व॒ल्गुर॑सि शं॒ युधा॑या॒ इति॒ त्रिः प॑रिषि॒ञ्चन्पर्य॑ति। त्रि॒वृद्वा अ॒ग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तस्य॒ शुचꣳ शमयति। त्रिः पुनः॒ पर्य॑ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॒ शुचꣳ शमयति। चतु॑ः स्रक्ति॒र्नाभि॑र्ऋ॒तस्येत्या॑ह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॒तम्। तस्या॑ ए॒ष ए॒व नाभिः॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। सदो॑ वि॒श्वायु॒रित्या॑ह। सदो॒ हीयम्। अप॒ द्वेषो॒ अप॒ ह्वर॒ इत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्यापनुत्त्यै। घर्मे॒तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑ष॒मिति॑ द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेण॑ पूरयति। ऊग्वा अ॒न्नाद्यं॒ दधि॑। ऊ॒र्जैवैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयति॥८९॥

अन॑शनायुको भवति। य ए॒वं वेद॑। रन्ति॒र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्व इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानꣳ रन्तिं॑ ब॒न्धुतां॒ व्याच॑ष्टे। सम॒हमायु॑षा॒ सं प्रा॒णेनेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। व्य॑सौ यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह। अ॒भि॒चा॒र ए॒वास्यै॒षः। अचि॑क्रद॒द्वृषा॒ हरि॒रित्या॑ह। वृषा॒ ह्ये॑षः॥९०॥

वृषा॒ हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒त इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैन॑मे॒तत्। चिद॑सि समु॒द्रयो॑नि॒रित्या॑ह। स्वामे॒वैनं॒ योनिं॑ गमयति। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसी॒रित्या॒हाहिꣳसायै। वि॒श्वाव॑सुꣳ सोम गन्ध॒र्वमित्या॑ह। यदे॒वास्य॑ क्रि॒यमा॑णस्यान्त॒र्यन्ति॑। तदे॒वास्यै॒तेना प्या॑यय॒ति। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑ गृणा॒त्वित्या॑ह॥९१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति। धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॒ इन्नो॑ अव्या॒दित्या॑ह। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। प्राऽऽसां॑ गन्ध॒र्वो अ॒मृता॑नि वोच॒दित्या॑ह। प्रा॒णा वा अ॒मृताः॑। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ कल्पयति। ए॒तत्त्वं दे॑व घर्म दे॒वो दे॒वानुपा॑गा॒ इत्या॑ह। दे॒वो ह्ये॑ष सं दे॒वानु॒पैति॑। इ॒दम॒हं म॑नु॒ष्यो॑ मनु॒ष्या॑नित्या॑ह॥९२॥

म॒नु॒ष्यो॑ हि। ए॒ष सन्म॑नु॒ष्या॑नु॒पैति॑। ई॒श्व॒रो वै प्र॑व॒र्ग्य॑मुद्वा॒सयन्। प्र॒जां

पशून्थ्सोमपीथमनूद्वासः सोमं पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्थ्सोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यथ्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥९३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ च॥११॥[९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुह्रन्। तदेभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूꣳष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥९४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखꣳ सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयाꣳसि पर्यासते। परि वै ताꣳ समां प्रजा वयाꣳस्यासते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानां गोपीथाय। पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥९७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्यां दिश्युद्वासयेत्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि प्रवर्तयति। औदुम्बर्याꣳ शाखायामुद्वासयेत्। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्घर्मः॥९८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह। शुचैवास्य प्राणमपि दहति।

ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र दर्भा उपदीकसन्ततास्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता आपो नियता धन्वना यन्ति॥९९॥

गोः पयं उत्तरवेदिरासते स्थापयति घर्मो यन्ति॥६॥ [१०]

प्रजापतिः सम्म्रियमाणः। सम्राट्थसम्भृतः। घर्मः प्रवृक्तः। महावीर उद्वासितः। असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति॥१००॥

यो वै वसीया꣣सं यथानाममुपचरति। पुण्यार्तिं वै स तस्मै कामयते। पुण्यार्तिमस्मै कामयन्ते। य एवं वेद। तस्मादेवं विद्वान्। घर्म इति दिवाऽऽचक्षीत। सम्राडिति नक्तम्। एते वा एतस्य प्रिये तनुवौ। एते अस्य प्रिये नामनी। प्रिययैवैनं तनुवा॥१०१॥

प्रियेण नाम्ना समर्धयति। कीर्तिरस्य पूर्वागच्छति जनतामायतः। गायत्री देवेभ्योऽपाक्रामत्। तां देवाः प्रवर्ग्येणैवानु व्यभवन्। प्रवर्ग्येणाऽऽप्नुवन्। यच्चतुर्विꣳशतिकृत्वः प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। गायत्रीमेव तदनु विभवति। गायत्रीमाप्नोति। पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सꣳसन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने। मारुतः क्वथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्ह्रियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्घुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सꣳसन्नो हूयमानो वाग्घुतो दधात्येषः॥६॥ [११]

सविता भूत्वा प्रथमेऽहन्प्रवृज्यते। तेन कामाꣳ एति। यद्द्वितीयेऽहन्प्रवृज्यते। अग्निर्भूत्वा

देवानेति। यत्तृतीयेऽहन्प्रवृज्यते। वायुर्भूत्वा प्राणानेति। यच्चतुर्थेऽहन्प्रवृज्यते। आदित्यो भूत्वा रश्मीनेति। यत्पञ्चमेऽहन्प्रवृज्यते। चन्द्रमा भूत्वा नक्षत्राण्येति॥१०६॥

यत्षष्ठेऽहन्प्रवृज्यते। ऋतुर्भूत्वा संवथ्सरमेति। यथ्सप्तमेऽहन्प्रवृज्यते। धाता भूत्वा शक्करीमेति। यदष्टमेऽहन्प्रवृज्यते। बृहस्पतिर्भूत्वा गायत्रीमेति। यन्नवमेऽहन्प्रवृज्यते। मित्रो भूत्वा त्रिवृत इमाँल्लोकानेति। यद्दशमेऽहन्प्रवृज्यते। वरुणो भूत्वा विराजमेति॥१०७॥

यदेकादशेऽहन्प्रवृज्यते। इन्द्रो भूत्वा त्रिष्टुभमेति। यद्द्वादशेऽहन्प्रवृज्यते। सोमो भूत्वा सुत्यामेति। यत्पुरस्तादुपसदां प्रवृज्यते। तस्मादितः परांङ्मूँल्लोकाꣳस्तपन्नेति। यदुपरिष्टादुपसदां प्रवृज्यते। तस्मादमुतोऽर्वाङिमाँल्लोकाꣳस्तपन्नेति। य एवं वेद। ऐव तपति॥१०८॥

नक्षत्राण्येति विराजमेति तपति॥३॥ [१२]

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

परेयुवाꣳसं प्रवतो महीरनु बहुभ्यः पन्थामनपस्पशानम्। वैवस्वतꣳ सङ्गमनं जनानां यमꣳ राजानꣳ हविषा दुवस्यत। इदं त्वा वस्त्रं प्रथमन्वागन्नपेतदूह यदिहाबिभः पुरा। इष्टापूर्तमनु सम्पश्य दक्षिणां यथा ते दत्तं बहुधा वि बन्धुषु। इमौ युनज्मि ते वह्नी असुनीथाय वोढवे। याभ्यां यमस्य सादनꣳ सुकृतां चापि गच्छतात्। पूषा त्वेतश्च्यावयतु प्रविद्वाननष्टपशुर्भुवनस्य गोपाः। स त्वैतेभ्यः परिददात्पितृभ्योऽग्निर्देवेभ्यः सुविदत्रेभ्यः। पूषेमा आशा अनुवेद सर्वाः सो अस्माꣳ अभयतमेन नेषत्। स्वस्तिदा अघृणिः सर्ववीरोऽप्रयुच्छन्पुर एतु प्रविद्वान्॥१॥

आयुर्विश्वायुः परिपासति त्वा पूषा त्वा पातु प्रपथे पुरस्तात्। यत्राऽऽसते सुकृतो यत्र ते ययुस्तत्र त्वा देवः सविता दधातु। भुवनस्य पत इदꣳ हविः। अग्नये रयिमते स्वाहा। पुरुषस्य सयावर्यपेदघानि मृज्महे। यथा नो अत्र नापरः पुरा जरस आयति। पुरुषस्य सयावरि वि ते प्राणमसि स्रसम्। शरीरेण महीमिहि स्वधयेहि पितृनुप प्रजयाऽस्मानिहावह। मैवं माꣳ स्ता प्रियेऽहं देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नौ लोकौ पयसाऽभ्यावववृथस्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्य प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव। सुवर्णꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। धनुर्हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इममग्ने चमसं मा विजिह्वरः प्रियो देवानामुत सोम्यानाम्। एष यश्चमसो देवपानस्तस्मिन्देवा अमृता मादयन्ताम्। अग्नेर्वर्म परि गोभिर्व्ययस्व सं प्रोर्णुष्व मेदसा पीवसा च। नेत्त्वा धृष्णुर्हरसा जर्हृषाणो दधद्विधक्ष्यन्पर्यङ्खयाते। मैनमग्ने विदहो

माऽभिशोचो माऽस्य त्वचं चिक्षिपो मा शरीरम्। यदा शृतं करवो जातवेदोऽथेमेनं प्रहिणुतात्पितृभ्यः। शृतं यदा करसि जातवेदोऽथेमेनं परिदत्तात्पितृभ्यः। यदा गच्छात्यसुनीतिमेतामथा देवानां वशनीर्भवाति। सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अजो भागस्तपसा तं तपस्व तं ते शोचिस्तपतु तं ते अर्चिः। यास्ते शिवास्तनुवो जातवेदस्ताभिर्वहेमꣳ सुकृतां यत्र लोकाः। अयं वै त्वमस्मादधि त्वमेतदयं वै तदस्य योनिरसि। वैश्वानरः पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदो वहेमꣳ सुकृतां यत्र लोकाः॥४॥

विद्वानभ्यावृथ्स्वाभिमातीर्जयेम शरीरैश्चत्वारिं च॥४॥ [१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिरक्षितारस्तेभ्यः स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्नये कर्मकृते स्वाहा यमत्र नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्त इध्मं जभरथ्सिष्विदानो मूर्धानं वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्माथ्सीमघायत उरुष्यः। अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥१॥ [२]

प्र केतुना बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रोरवीति। दिवश्चिदन्तादुप मामुदानडपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तꣳ हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा। अथा पितॄन्थ्सुविदत्राꣳ अपीहि यमेन ये सधमादं मदन्ति। यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा। ताभ्याꣳ राजन्परि देह्येनꣳ स्वस्ति चास्मा अनमीवं च धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाꣳ अनु। तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम एकेभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावति ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो

ये चक्रिरे महत्ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः सꣳ रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रꣳ सहस्रधारं वितततमन्तरिक्षे। येनापुनादिन्द्रमनार्तमार्त्यै तेनाहं माꣳ सर्वतनुं पुनामि। या राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता नृपतिमिच्छमानाः। धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्रय्या वर्चसा सꣳसृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरेमाष्टौ च॥३॥ [३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्तꣳ शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा। शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेमꣳ स्वग्निꣳ शमय। शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शमु पृष्वाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान उप यातु शेषꣳ सङ्गच्छतां तनुवा जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सꣳ स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवꣳ सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। इदं त एक पर ऊत एक तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयताꣳ सधस्थे पञ्च च॥२॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता। आसीदताꣳ सुप्रयतेह बर्हिष्यूर्जाय जात्यै मम शत्रुहत्यै। यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा देवयन्तः।

आसीदत॒ꣳ स्वमु॑ लो॒कं विदा॑ने स्वास॒स्थे भ॑वत॒मिन्द॑वे नः। य॒माय॒ सोम॑ꣳ सुनुत य॒माय॑ जुहुता ह॒विः। य॒मꣳ ह॑ य॒ज्ञो ग॑च्छत्य॒ग्निदू॑तो॒ अर॑ङ्कृतः। य॒माय॑ घृ॒तव॑द्धवि॒र्जु॒होत॒ प्र च॑ तिष्ठत। स नो॑ दे॒वेष्वाय॑मद्दी॒र्घमायुः॒ प्र जी॒वसै॑। य॒माय॒ मधु॑मत्तमꣳ राज्ञे॑ ह॒व्यं जु॑होतन। इ॒दं नम॒ ऋषि॑भ्यः पूर्व॒जेभ्य॒ः पूर्वे॑भ्यः पथि॒कृद्भ्यः॑॥११॥

योऽस्य॒ कौष्ठ्य॒ जग॑तः॒ पार्थि॑व॒स्यैक॑ इद्वशी। य॒मं भ॑ङ्ग्य॒श्रवो॒ गाय॒ यो राजा॑नप॒रोध्यः॑। य॒मङ्गाय॑ भङ्ग्य॒श्रवो॒ यो राजा॑नप॒रोध्यः॑। येना॒ऽऽपो न॒द्यो॑ धन्वा॑नि॒ येन॒ द्यौः पृ॑थि॒वी दृ॒ढा। हि॒र॒ण्य॒कक्ष्यान् सु॒धुरान् हिरण्या॒क्षान॑यः श॒फान्। अश्वा॑न॒नश्य॑तो दा॒नं य॒मो रा॑जाऽभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृथि॒वीं य॒मो विश्व॑मि॒दं जग॑त्। य॒माय॒ सर्व॒मित्र॑स्थे॒ यत्प्रा॑णद्वा॒युर॑क्षि॒तम्। यथा॒ पञ्च॒ यथा॒ षड्य॒था पञ्च॑ द॒शर्ष॑यः। य॒मं यो वि॑द्या॒थ्स ब्रू॑याद्य॒थैक ऋषि॑र्विजान॒ते॥१२॥

त्रिक॑द्रुकेभिः॒ पत॑ति॒ षडु॒र्वीरेक॒मिद्बृ॒हत्। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुप्छन्दा॑ꣳसि॒ सर्वा॒ ता य॒म आहि॑ता। अह॑रह॒र्नय॑मानो॒ गामश्वं॒ पुरु॑षं॒ जग॑त्। वैव॑स्वतो॒ न तृ॑प्यति॒ पञ्च॑भि॒र्मान॑वैर्य॒मः। वैव॑स्वते॒ विवि॑च्यन्ते॒ यमे॒ राज॑नि ते ज॒नाः। ये चे॒ह स॒त्येनेच्छ॑न्ते॒ य उ॒ चानृ॑तवादि॒नः। ते रा॑जन्नि॒ह विवि॑च्यन्ते॒ऽथा य॑न्ति त्वा॒मुप॑। दे॒वाꣳश्च॒ ये न॑म॒स्यन्ति॒ ब्राह्म॑णाꣳश्चापच॒त्य॑ति। यस्मि॑न्वृ॒क्षे स॑ुप॒लाशे॒ दे॒वैः स॒म्पिब॑ते य॒मः। अत्रा॑ नो वि॒श्पतिः॑ पि॒ता पु॑रा॒णा अनु॑वेनति॥१३॥

पथि॒कृद्भ्यो॑ विजान॒तेऽनु॑ वेनति॥३॥ [५]

वै॒श्वा॒न॒रे ह॒विरि॒दं जु॑होमि साह॒स्रमुथ्सꣳ श॒तधा॑रमे॒तम्। तस्मि॑न्ने॒ष पि॒तरं॑ पिताम॒हं प्रपि॑तामहं बिभर॒त्पिन्व॑माने। द्र॒प्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॒ द्यामि॒मं च॒ योनि॒मनु॒ यश्च॒ पूर्वः॑। तृ॒तीयं॒ योनि॒मनु॑ स॒ञ्चर॑न्तं द्र॒प्सं जु॑होम्य॒नु स॒प्त होत्राः॑। इ॒मꣳ स॑मु॒द्रꣳ श॒तधा॑र॒मुथ्सं॑व्य॒च्यमा॑नं॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। घृ॒तं दुहा॑ना॒मदि॑तिं॒ जना॒याग्ने॒ मा हि॑ꣳसीः पर॒मे व्यो॑मन्। अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अहो॑भिर॒द्भिर॒क्तुभि॒र्व्यक्तं॑ य॒मो द॑दात्वव॒सान॑मस्मै। स॒वि॒तैतानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑र्युज्यन्तामघ्नि॒याः॥१४॥

शु॒नं वा॒हाः शु॒नं ना॒राः शु॒नं कृ॑षतु॒ लाङ्ग॑लम्। शु॒नं व॑र॒त्रा ब॑ध्यन्ताꣳ शु॒नम॒ष्ट्रामुदि॑ङ्गय॒ शुना॑सीरा शु॒नम॒स्मासु॑ धत्तम्। शुना॑सीरावि॒मां वाचं॒ यद्दि॒वि च॑क्र॒थुः पय॑ः। तेने॒मामुप॑ सिञ्चतम्। सीते॒ वन्दा॑महे त्वा॒ऽर्वाची॑ सुभगे भव। यथा॑ नः सु॒भगा स॑सि॒ यथा॑ नः

सुफला संसि। सविताैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभिरदिते शं भव। विमुच्यध्वमघ्निया देवयाना अतारिष्म तमसस्पारमस्य। ज्योतिरापाम सुवरगन्म॥१५॥

प्र वाता वान्ति पतयन्ति विद्युत उदोषधीर्जिहते पिन्वते सुवः। इरा विश्वस्मै भुवनाय जायते यत्पर्जन्यः पृथिवीꣳ रेतसाऽवति। यथा यमाय हार्म्यमवपन्पञ्च मानवाः। एवं वपामि हार्म्यं यथासाम जीवलोके भूरयः। चितः स्थ परिचित ऊर्ध्वचितः श्रयध्वं पितरो देवताः। प्रजापतिर्वः सादयतु तया देवतया। आप्यायस्व सन्तैः॥१६॥

अघ्निया अंगन्म सप्त च॥२॥ [६]

उत्ते तभ्नोमि पृथिवीं त्वत्परीमं लोकं निदधन्मो अहꣳ रिषम्। एताꣳ स्थूणाः पितरो धारयन्तु तेऽत्रा यमः सादनात्ते मिनोतु। उपसर्प मातरं भूमिमेतामुरुव्यचसं पृथिवीꣳ सुशेवाम्। ऊर्णम्रदा युवतिर्दक्षिणावत्येषा त्वा पातु निर्ऋत्या उपस्थे। उच्छ्वञ्चस्व पृथिवि मा विबाधिथाः सूपायनास्मै भव सूपवञ्चना। माता पुत्रं यथा सिचाभ्येनं भूमि वृणु। उच्छ्वञ्चमाना पृथिवी हि तिष्ठसि सहस्रं मित उप हि श्रयन्ताम्। ते गृहासो मधुश्चुतो विश्वाहास्मै शरणाः सन्त्वत्र। एणीधाना हरिणीरर्जुनीः सन्तु धेनवः। तिलवत्सा ऊर्जमस्मै दुहाना विश्वाहा सन्त्वनपस्फुरन्तीः॥१७॥

एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहे। अक्षितिर्नाम ते असौ। इदं पितृभ्यः प्रभरेम बर्हिर्देवेभ्यो जीवन्त उत्तरं भरेम। तत्त्वमारोहासो मेघ्यो भव यमेन त्वं यम्या संविदानः। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधिष्टां मा माता पृथिवि त्वम्। पितॄन् हि यत्र गच्छास्येधासं यमराज्ये। मा त्वा वृक्षौ सम्बाधेथां मा माता पृथिवी मही। वैवस्वतꣳ हि गच्छासि यमराज्ये विराजसि। नळं प्लवमारोहैतं नळेन पथोऽन्विहि। स त्वं नळप्लवो भूत्वा सन्तर प्रतरोत्तर॥१८॥

सविताैतानि शरीराणि पृथिव्यै मातुरुपस्थ आदधे। तेभ्यः पृथिवि शं भव। षड्धोता सूर्यं ते चक्षुर्गच्छतु वातमात्मा द्यां च गच्छ पृथिवीं च धर्मणा। अपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। परं मृत्यो अनुपरेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्। शं वातः शꣳ हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां मे दिशः शग्माः। पृथिव्यास्त्वा लोके सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अन्तरिक्षस्य त्वा दिवस्त्वा दिशां त्वा नाकस्य त्वा पृष्ठे ब्रध्नस्य त्वा विष्टपे सादयाम्यमुष्य शर्मासि पितरो देवताः।

प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥१९॥

अपूपवान्घृतवाꣳश्चरुरेह सीदतूत्तभ्नुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानां घृतभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा ताꣳ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अपूपवाञ्छृतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमाꣳश्चरुरेह सीदतूत्तभ्नुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानाꣳ शृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा मधुभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। शताक्षरा सहस्राक्षराऽयुताक्षराऽच्युताक्षरा ताꣳ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो देवता। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तर देवतया द्वे च॥४॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र। तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः करोतु। त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां त्वा मध्यादादद्दे चरुभ्यो अपिधातवे। दूर्वाणाꣳ स्तम्बमाहरैतां प्रियतमां मम। इमां दिशं मनुष्याणां भूयिष्ठानु वि रोहतु। काशानाꣳ स्तम्बमाहर रक्षसामपहत्यै। य एतस्यै दिशः पराभवन्नघायवो यथा तेनाभवान्पुनः। दर्भाणाꣳ स्तम्बमाहर पितॄणामोषधीं प्रियाम्। अन्वस्यै मूलं जीवादनु काण्डमथो फलम्॥२१॥

लोकं पृण ता अस्य सूददोहसः। शं वातः शꣳ हि ते घृणिः शमु ते सन्त्वोषधीः। कल्पन्तां ते दिशः सर्वाः। इदमेव मेतोऽपरामार्तिमाराम काञ्चन। तथा तदश्विभ्यां कृतं मित्रेण वरुणेन च। वरुणो वारयादिदं देवो वनस्पतिः। आर्त्यै निर्ऋत्यै द्वेषाच्च वनस्पतिः। विधृतिरसि विधारयास्मदघा द्वेषाꣳसि शमि शमयास्मदघा द्वेषाꣳसि यव यवयास्मदघा द्वेषाꣳसि। पृथिवीं गच्छान्तरिक्षं गच्छ दिवं गच्छ दिशो गच्छ सुवर्गच्छ सुवर्गच्छ दिशो गच्छ दिवं गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छाऽऽपो वा गच्छ यदि तत्र ते हितमोषधीषु प्रतितिष्ठा शरीरैः। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वे देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु॥२२॥

फलं पुनातु॥२॥ [८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ट। इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो

दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तव ऋतुभिर्यन्ति क्लृप्ताः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूꣳषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्ने तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कृपिर्बभस्ति तेजनं पुनर्जरायु गौरिव। अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघं मृत्यवे स्वाहा। अनड्वाहमन्वारभामहे स्वस्तये। स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य। प्राञ्चोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीस्तिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा सम्मृशन्ताम्। अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे। यदाञ्जनं त्रैककुदं जातꣳ हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्भिनथ्स्योषधे पृथिव्या अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाꣳसि यवोऽसि यवयास्मदघा द्वेषाꣳसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥२॥ [९]

अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अप नः शोशुचदघम्। प्रयद्भन्दिष्ठ एषां प्रास्माकासश्च सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अप नः शोशुचदघम्॥२५॥

त्वꣳ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अप नः शोशुचदघम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव पारय। अप नः शोशुचदघम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये। अप नः शोशुचदघम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथ्स्यन्दतामघम्। अप नः शोशुचदघम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथ्स्यन्दतामघम्। अप नः शोशुचदघम्। आनन्दाय प्रमोदाय पुनरागाꣳ स्वान्गृहान्। अप नः शोशुचदघम्। न वै तत्र प्रमीयते गौरश्वः पुरुषः पशुः। यत्रेदं ब्रह्म क्रियते परिधिर्जीवनायकमप नः शोशुचदघम्॥२६॥

अघमघं चत्वारि च॥२॥ [१०]

अपश्याम युवतिमाचरन्तीं मृताय जीवां परिणीयमानाम्। अन्येन या तमसा

प्रावृताऽसि प्राचीमवाचीमवयन्नरिष्ट्यै। मयैतां माꣳस्तां भ्रियमाणा देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नौ लोकौ पयसाऽऽवृणीहि। रयिष्ठामग्निं मधुमन्तमूर्मिणमूर्जः सन्तं त्वा पयसोप सꣳसदेम। सꣳ रय्या समु वर्चसा सचस्वा नः स्वस्तये। ये जीवा ये च मृता ये जाता ये च जन्त्याः। तेभ्यो घृतस्य धारयितुं मधुधारा व्युन्दती। माता रुद्राणां दुहिता वसूनाꣳ स्वसाऽऽदित्यानाममृतस्य नाभिः। प्रणुवोचं चिकितुषे जनाय मागामनागामदितिं वधिष्ट। पिबतूदकं तृणान्यत्तु। ओमुथ्सृजत॥२७॥

वधिष्ट द्वे चं॥१॥ [११]

सन्त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमाꣳ समेत पश्यत। सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं वि परेतन। इमां त्वमिन्द्र मीढ्वः सुपुत्राꣳ सुभगां कुरु। दशास्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि॥ आवहन्ती वितन्वाना। कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाꣳसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

ॐ। शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्म वदिष्यामि। ऋतं वदिष्यामि। सत्यं वदिष्यामि। तन्मामवतु। तद्वक्तारमवतु। अवतु माम्। अवतु वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥१॥

सत्यं वदिष्यामि पञ्च च॥१॥ [१]

शीक्षां व्याख्यास्यामः। वर्णः स्वरः। मात्रा बलम्। साम सन्तानः। इत्युक्तः शीक्षाध्यायः॥२॥

शीक्षां पञ्च॥१॥ [२]

सह नौ यशः। सह नौ ब्रह्मवर्चसम्। अथातः सꣳहिताया उपनिषदं व्याख्यास्यामः। पञ्चस्वधिकरणेषु। अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रजमध्यात्मम्। ता महासꣳहिता इत्याचक्षते। अथाधिलोकम्। पृथिवी पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनꣳ सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननꣳ सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासꣳहिताः। य एवमेता महासꣳहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥४॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृताथ्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधया स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्यां भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाꣳसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः

स्वाहा॑। प्र मा॑ऽऽयन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॒ स्वाहा॑। दमा॑ऽऽयन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॒ स्वाहा॑। शमा॑ऽऽयन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॒ स्वाहा॑॥८॥

यशो॒ जने॑ऽसानि॒ स्वाहा॑। श्रेयान्॒ वस्य॑सोऽसानि॒ स्वाहा॑। तं त्वा॑ भग॒ प्रवि॑शानि॒ स्वाहा॑। स मा॑ भग॒ प्रवि॑श॒ स्वाहा॑। तस्मि॑न्थ्स॒हस्र॑शाखे। निभ॑गाहं त्वयि॑ मृजे॒ स्वाहा॑। यथाऽऽपः॒ प्रव॑ता॒ यन्ति॑। यथा॒ मासा॑ अहर्ज॒रम्। ए॒वं मां ब्र॑ह्मचा॒रिण॑ः। धात॒रायं॑न्तु स॒र्वतः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒वे॒शो॑ऽसि॒ प्र मा॑ भाहि॒ प्र मा॑ पद्यस्व॥९॥

वि॒त॒न्वा॒ना शमा॑ऽऽयन्तु ब्रह्मचा॒रिणः॒ स्वाहा॒ धात॒रायं॑न्तु स॒र्वतः॒ स्वाहै॑कं च॥३॥ [४]

भूर्भुवः॒ सुव॒रिति॒ वा ए॒तास्ति॒स्रो व्याहृ॑तयः। तासा॑मुहस्मै॒ तां च॑तु॒र्थीम्। माहा॑चमस्यः॒ प्रवे॑दयते। मह॒ इति॑। तद्ब्रह्म॑। स आ॒त्मा। अङ्गा॑न्य॒न्या दे॒वताः॑। भूरिति॒ वा अ॒यं लो॒कः। भुव॒ इत्य॒न्तरि॑क्षम्। सुव॒रित्य॒सौ लो॒कः॥१०॥

मह॒ इत्या॑दि॒त्यः। आ॒दि॒त्येन॒ वाव सर्वे॑ लो॒का मही॑यन्ते। भूरिति॒ वा अ॒ग्निः। भुव॒ इति॑ वा॒युः। सुव॒रित्या॑दि॒त्यः। मह॒ इति॑ च॒न्द्रमाः॑। च॒न्द्रम॑सा॒ वाव सर्वा॑णि॒ ज्योती॑ꣳषि॒ मही॑यन्ते। भूरिति॒ वा ऋचः॑। भुव॒ इति॒ सामा॑नि। सुव॒रिति॒ यजूꣳ॑षि॥११॥

मह॒ इति॒ ब्रह्म॑। ब्रह्म॑णा॒ वाव सर्वे॑ वे॒दा मही॑यन्ते। भूरिति॒ वै प्रा॒णः। भुव॒ इत्य॑पा॒नः। सुव॒रिति॑ व्या॒नः। मह॒ इत्यन्न॑म्। अन्ने॑न॒ वाव सर्वे॑ प्रा॒णा मही॑यन्ते। ता वा ए॒ताश्चत॑स्रश्चतु॒र्धा। चत॑स्रश्चतस्रो॒ व्याहृ॑तयः। ता यो वेद॑। स वे॑द॒ ब्रह्म॑। सर्वे॑ऽस्मै दे॒वा ब॒लिमाव॑हन्ति॥१२॥

अ॒सौ लो॒को यजूꣳ॑षि॒ वेद॒ द्वे च॑॥३॥ [५]

स य ए॒षो॑ऽन्तर्हृ॑दय आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पुरु॑षो मनो॒मय॑ः। अमृ॑तो हिर॒ण्मय॑ः। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष स्तन॑ इवाव॒लम्ब॑ते। सेन्द्र॑योनिः। यत्रा॒सौ के॑शा॒न्तो वि॒वर्त॑ते। व्य॒पोह्य॑ शीर्ष॒कपा॒ले। भूरित्य॒ग्नौ प्रति॑तिष्ठति। भुव॒ इति॑ वा॒यौ॥१३॥

सुव॒रित्या॑दि॒त्ये। मह॒ इति॒ ब्रह्म॑णि। आ॒प्नोति॒ स्वाराज्य॑म्। आ॒प्नोति॒ मन॑स॒स्पतिम्॑। वाक्प॑ति॒श्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शश॑रीरं॒ ब्रह्म॑। स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं॒ मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृतम्॑। इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॒मृत॒मेकं॑ च॥२॥ [६]

पृ॒थि॒व्य॑न्तरि॑क्षं॒ द्यौर्दिशो॑ऽवान्तरदि॒शाः। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दि॒त्यश्च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो॒ वन॒स्पत॑य आका॒श आ॒त्मा। इत्य॑धिभू॒तम्। अथाध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नो॑ऽपा॒न

उदानः समानः। चक्षुः श्रोत्रं मनो वाक्त्वक्। चर्म मांसꣳ स्नावास्थि मज्जा। एतदधि विधायर्षिरवोचत्। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥१॥ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदꣳ सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा अप्योश्रावयेत्याश्रावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओꣳशोमिति शस्त्राणि शꣳसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति। ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्नवानीति। ब्रह्मैवोपाप्नोति॥१६॥

ओन्दर्शं॥१॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति सत्यवचा राथीतरः। तप इति तपोनित्यः पौरुशिष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको मौद्गल्यः। तद्धि तपस्तद्धि तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च षट्॥१॥ [९]

अहं वृक्षस्य रेरिवा। कीर्तिः पृष्ठं गिरेरिव। ऊर्ध्वपवित्रो वाजिनीव स्वमृतमस्मि। द्रविणꣳ सवर्चसम्। सुमेधा अमृतोक्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदानुवचनम्॥१८॥

अहꣳ षट्॥१॥ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति। सत्यं वद। धर्मं चर। स्वाध्यायान्मा प्रमदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्यवच्छेत्सीः। सत्यान्न प्रमदितव्यम्। धर्मान्न प्रमदितव्यम्। कुशलान्न प्रमदितव्यम्। भूत्यै न प्रमदितव्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रमदितव्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रमदितव्यम्। मातृदेवो भव। पितृदेवो भव। आचार्यदेवो भव। अतिथिदेवो भव। यान्यनवद्यानि कर्माणि। तानि सेवितव्यानि। नो इतराणि। यान्यस्माकꣳ सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयाꣳसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्स्मस च॥४॥ [११]

ॐ। शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो विष्णुरुरुक्रमः। नमो ब्रह्मणे। नमस्ते वायो। त्वमेव प्रत्यक्षं ब्रह्मासि। त्वामेव प्रत्यक्षं ब्रह्मावादिषम्। ऋतमवादिषम्। सत्यमवादिषम्। तन्मामावीत्। तद्वक्तारमावीत्। आवीन्माम्। आवीद्वक्तारम्। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥२३॥

सत्यमवादिषं पञ्च च॥१॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

ब्रह्मविदाप्नोति परम्। तदेषाभ्युक्ता। सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म। यो वेद निहितं गुहायां परमे व्योमन्। सोऽश्नुते सर्वान्कामान्थ्सह। ब्रह्मणा विपश्चितेति। तस्माद्वा एतस्मादात्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। अग्नेरापः। अद्भ्यः पृथिवी। पृथिव्या ओषधयः। ओषधीभ्योऽन्नम्। अन्नात्पुरुषः। स वा एष पुरुषोऽन्नरसमयः। तस्येदमेव शिरः। अयं दक्षिणः पक्षः। अयमुत्तरः पक्षः। अयमात्मा। इदं पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥१॥

अन्नाद्वै प्रजाः प्रजायन्ते। याः काश्च पृथिवीꣳ श्रिताः। अथो अन्नेनैव जीवन्ति। अथैनदपि यन्त्यन्ततः। अन्नꣳ हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्माथ्सर्वौषधमुच्यते। सर्वं वै तेऽन्नमाप्नुवन्ति। येऽन्नं ब्रह्मोपासते। अन्नꣳ हि भूतानां ज्येष्ठम्। तस्माथ्सर्वौषधमुच्यते। अन्नाद्भूतानि जायन्ते। जातान्यन्नेन वर्धन्ते। अद्यतेऽत्ति च भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति। तस्माद्वा एतस्मादन्नरसमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा प्राणमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्राण एव शिरः। व्यानो दक्षिणः पक्षः। अपान उत्तरः पक्षः। आकाश आत्मा। पृथिवी पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥२॥

प्राणं देवा अनु प्राणन्ति। मनुष्याः पशवश्च ये। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्माथ्सर्वायुषमुच्यते। सर्वमेव त आयुर्यन्ति। ये प्राणं ब्रह्मोपासते। प्राणो हि भूतानामायुः। तस्माथ्सर्वायुषमुच्यत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मात् प्राणमयात्। अन्योऽन्तर आत्मा मनोमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य यजुरेव शिरः। ऋग्दक्षिणः पक्षः। सामोत्तरः पक्षः। आदेश आत्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥३॥

यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कदाचनेति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्मान्मनोमयात्।

अन्योऽन्तर आत्मा विज्ञानमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य श्रद्धैव शिरः। ऋतं दक्षिणः पक्षः। सत्यमुत्तरः पक्षः। योग आत्मा। महः पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥४॥

विज्ञानं यज्ञं तनुते। कर्माणि तनुतेऽपि च। विज्ञानं देवाः सर्वे। ब्रह्म ज्येष्ठमुपासते। विज्ञानं ब्रह्म चेद्वेद। तस्माच्चेन्न प्रमाद्यति। शरीरे पाप्मनो हित्वा। सर्वान्कामान्थ्समश्नुत इति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। तस्माद्वा एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चिथ्समश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदꣳ सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तथ्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तथ्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

असद्वा इदमग्र आसीत्। ततो वै सदजायत। तदात्मानꣳ स्वयमकुरुत। तस्मात्तथ्सुकृतमुच्यत इति। यद्वै तथ्सुकृतम्। रसो वै सः। रसꣳ ह्येवायं लब्ध्वाऽऽनन्दी भवति। को ह्येवान्यात्कः प्राण्यात्। यदेष आकाश आनन्दो न स्यात्। एष ह्येवानन्दयाति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रतिष्ठां विन्दते। अथ सोऽभयं गतो भवति। यदा ह्येवैष एतस्मिन्नुदरमन्तरं कुरुते। अथ तस्य भयं भवति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽमन्वानस्य। तदप्येष श्लोको भवति॥७॥

भीषाऽस्माद्वातः पवते। भीषोदेति सूर्यः। भीषाऽस्मादग्निश्चेन्द्रश्च। मृत्युर्धावति पञ्चम इति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमाꣳसा भवति। युवा स्याथ्साधु युवाऽध्यायकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो बलिष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य पूर्णा स्यात्। स एको मानुष आनन्दः। ते ये शतं मानुषा आनन्दाः।

स एको मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणामानन्दाः।

स एको देवगन्धर्वाणामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः।

स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दाः।

स एक आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः।

स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः।

स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं देवानामानन्दाः।

स एक इन्द्रस्याऽऽनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनन्दाः।

स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः।

स एकः प्रजापतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः।

स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एतꣳ ह वाव न तपति। किमहꣳ साधु नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानꣳ स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानꣳ स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। तꣳ होवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया

प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥६॥

अन्नं॒ न नि॑न्द्यात्। तद्व्र॒तम्। प्रा॒णो वा अन्नम्॑। शरी॑रमन्ना॒दम्। प्रा॒णे शरी॑रं॒ प्रति॑ष्ठितम्। शरी॑रे प्रा॒णः प्रति॑ष्ठितः। तदे॒तदन्न॒मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॒मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितं॒ वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥७॥

अन्नं॒ न परि॑चक्षीत। तद्व्र॒तम्। आपो॒ वा अन्नम्॑। ज्योति॑रन्ना॒दम्। अ॒प्सु ज्योतिः॒ प्रति॑ष्ठितम्। ज्योति॒ष्यापः॒ प्रति॑ष्ठिताः। तदे॒तदन्न॒मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॒मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितं॒ वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥८॥

अन्नं॑ ब॒हु कु॑र्वीत। तद्व्र॒तम्। पृ॒थि॒वी वा अन्नम्॑। आ॒का॒शोऽन्ना॒दः। पृ॒थि॒व्यामा॑का॒शः प्रति॑ष्ठितः। आ॒का॒शे पृ॑थि॒वी प्रति॑ष्ठिता। तदे॒तदन्न॒मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितम्। स य ए॒तदन्न॒मन्ने॒ प्रति॑ष्ठितं॒ वेद॒ प्रति॑तिष्ठति। अन्न॑वानन्ना॒दो भ॑वति। म॒हान्भ॑वति प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॑। म॒हान्की॒र्त्या॥९॥

न कञ्चन वसतौ प्रत्या॑चक्षी॒त। तद्व्र॒तम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्व॑न्नं प्रा॒प्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमि॑त्याच॒क्षते। एतद्वै मुखतो॑ऽन्न॒ꣳ रा॒द्धम्। मुखतोऽस्मा अ॑न्न॒ꣳ रा॒ध्यते। एतद्वै मध्यतो॑ऽन्न॒ꣳ रा॒द्धम्। मध्यतोऽस्मा अ॑न्न॒ꣳ रा॒ध्यते। एतद्वा अन्ततो॑ऽन्न॒ꣳ रा॒द्धम्। अन्ततोऽस्मा अ॑न्न॒ꣳ रा॒ध्यते। य ए॑वं वे॒द। क्षेम इ॑ति वा॒चि। योगक्षेम इति प्रा॑णापा॒नयोः। कर्मे॑ति ह॒स्तयोः। गतिरि॑ति पा॒दयोः। विमुक्तिरि॑ति पा॒यौ। इति मानुषीः॑ समा॒ज्ञाः। अथ दै॒वीः। तृप्तिरि॑ति वृ॒ष्टौ। बलमि॑ति वि॒द्युति। यश इ॑ति प॒शुषु। ज्योतिरिति न॑क्षत्रे॒षु। प्रजातिरमृतमानन्द इ॑त्युप॒स्थे। सर्वमि॑त्याका॒शे। तत्प्रतिष्ठेत्यु॑पासी॒त। प्रतिष्ठा॑वान्भ॒वति। तन्मह इत्यु॑पासी॒त। म॑हान्भ॒वति। तन्मन इत्यु॑पासी॒त। मान॑वान्भ॒वति। तन्नम इत्यु॑पासी॒त। नम्यन्ते॑ऽस्मै का॒माः। तद्ब्रह्मे॒त्यु॑पासी॒त। ब्रह्म॑वान्भ॒वति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्यु॑पासी॒त। पर्येणं म्रियन्ते द्विषन्तः॑ सप॒त्नाः। परि येऽप्रियाः॑ भ्रातृ॒व्याः। स यश्चा॑यं पु॒रुषे। यश्चासा॑वादि॒त्ये। स एकः॑। स यः एवं॒वित्। अस्माल्लो॑कात्प्रे॒त्य। एतमन्नमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतं मनोमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुप॑सङ्क्रम्य। इमाँल्लोकान्कामान्नी कामरूप्य॑नुस॒ञ्चरन्। एतथ्साम गा॑यन्ना॒स्ते। हा(३) वु॒ हा(३) वु॒ हा(३) वु॑। अ॒हमन्नम॒हमन्नम॒हमन्नम्। अ॒हमन्ना॒दो(२)ऽहमन्ना॒दो(२)ऽहमन्ना॒दः। अ॒हꣳ श्लोक॒कृद॒हꣳ श्लोक॒कृद॒हꣳ श्लोक॒कृत्।

अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः। अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्मि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्। सुवर्न ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ। स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भ॑स्य पा॒रे भुव॑नस्य॒ मध्ये॒ नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑हतो मही॑यान्। शु॒क्रेण॒ ज्योती॑ꣳषि समनु॒प्रवि॑ष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः॥ यस्मि॑न्नि॒दꣳ सं च॒ विचै॑ति॒ सर्वं॒ यस्मि॑न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुः। तदे॒व भू॒तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन्॥ येना॑ऽऽवृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑ऽऽदि॒त्यस्तप॑ति॒ तेज॑सा॒ भ्राज॑सा च। यम॒न्तः स॑मु॒द्रे क॒वयो॒ वय॑न्ति॒ यद॒क्षरे॑ पर॒मे प्र॒जाः॥ यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑ प्रसूती॒ तोये॑न जी॒वान् व्यस॑सर्ज॒ भूम्या॑म्। यदोष॑धीभिः पु॒रुषा॑न्प॒शूꣳश्च॒ विवे॑श भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥ अतः॑ परं॒ नान्य॒दणी॑यसꣳ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्मह॑तो म॒हान्तम्॑। यदे॑कम॒व्यक्त॒मन॑न्तरूपं॒ विश्वं॑ पुरा॒णं तम॑सः॒ पर॑स्तात्॥१॥

तदे॒वर्तं तदु॑ स॒त्यमा॑हु॒स्तदे॒व ब्रह्म॑ पर॒मं क॑वी॒नाम्। इ॒ष्टा॒पूर्तं ब॑हु॒धा जा॒तं जाय॑मानं वि॒श्वं बि॑भर्ति॒ भुव॑नस्य॒ नाभिः॑॥ तदे॒वाग्निस्तद्वा॒युस्तथ्सूर्य॒स्तदु॑ च॒न्द्रमाः॑। तदे॒व शु॒क्रम॒मृतं॒ तद्ब्रह्म॒ तदापः॒ स प्र॒जाप॑तिः॥ सर्वे॑ निमे॒षा ज॒ज्ञिरे॑ वि॒द्युतः॒ पुरु॑षा॒दधि॑। क॒ला मु॑हू॒र्ताः काष्ठा॑श्चाहोरा॒त्राश्च॑ सर्व॒शः॥ अ॒र्ध॒मा॒सा मासा॑ ऋ॒तवः॑ संवथ्स॒रश्च॑ कल्पन्ताम्। स आपः॑ प्रदु॒घे उ॒भे इ॒मे अ॒न्तरि॑क्ष॒मथो॒ सुवः॑॥ नैन॑मू॒र्ध्वं न ति॒र्यञ्चं॑ न मध्ये॒ परि॑जग्रभत्। न तस्ये॑शे॒ कश्च॒न तस्य॑ नाम म॒हद्यशः॑॥२॥

न स॒न्दृशे॑ तिष्ठति॒ रूप॑मस्य॒ न चक्षु॑षा पश्यति॒ कश्च॒नैनम्॑। हृ॒दा म॑नी॒षा मन॑सा॒ऽभिक्लृ॑प्तो॒ य ए॑नं वि॒दुरमृ॑ता॒स्ते भ॑वन्ति॥ अ॒द्भ्यः सम्भू॑तो हिरण्यग॒र्भ इत्य॒ष्टौ॥ ए॒ष हि दे॒वः प्र॒दिशोऽनु॒ सर्वाः॒ पूर्वो॑ हि जा॒तः स उ॒ गर्भे॑ अ॒न्तः। स वि॒जाय॑मानः स जनि॒ष्यमा॑णः प्र॒त्यङ्ङु॑खा॑स्तिष्ठति वि॒श्वतो॑मुखः॥ वि॒श्वत॑श्चक्षुरु॒त वि॒श्वतो॑मुखो वि॒श्वतो॑हस्त उ॒त वि॒श्वत॑स्पात्। सं बा॒हुभ्यां॒ नम॑ति॒ सं पत॑त्रै॒र्द्यावा॑पृथि॒वी ज॒नय॑न्दे॒व एकः॑॥ वे॒नस्तत्प॑श्यन्वि॒श्वा भुव॑नानि वि॒द्वान् यत्र॒ विश्वं॑ भव॒त्येक॑नीळम्। यस्मि॑न्नि॒दꣳ सं च॒ विचै॑क॒ꣳ स ओतः॒ प्रोत॑श्च वि॒भुः प्र॒जासु॑। प्र तद्वो॑चे अ॒मृतं॒ नु वि॒द्वान्ग॑न्ध॒र्वो नाम॒ निहि॑तं॒ गुहा॑सु॥३॥

त्रीणि॑ प॒दा निहि॑ता॒ गुहा॑सु॒ यस्तद्वेद॑ सवि॒तुः पि॒ताऽस॑त्। स नो॒ बन्धु॑र्जनि॒ता स वि॑धा॒ता

धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामन्न्यभ्यैरयन्त। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः परि सुवः। ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य लोकान्परीत्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनिं मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं मम॥४॥

पशूꣳश्च मह्यमावह जीवनं च दिशो दिश। मा नो हिꣳसीज्जातवेदो गामश्वं पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्न आगहि श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरुषस्य विद्म सहस्राक्षस्य महादेवस्य धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे वक्रतुण्डाय धीमहि। तन्नो दन्तिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे चक्रतुण्डाय धीमहि॥५॥

तन्नो नन्दिः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे महासेनाय धीमहि। तन्नः षण्मुखः प्रचोदयात्। तत्पुरुषाय विद्महे सुवर्णपक्षाय धीमहि। तन्नो गरुडः प्रचोदयात्। वेदात्मनाय विद्महे हिरण्यगर्भाय धीमहि। तन्नो ब्रह्म प्रचोदयात्। नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीमहि। तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्। वज्रनखाय विद्महे तीक्ष्णदꣳष्ट्राय धीमहि॥६॥

तन्नो नारसिꣳहः प्रचोदयात्। भास्कराय विद्महे महद्युतिकराय धीमहि। तन्नो आदित्यः प्रचोदयात्। वैश्वानराय विद्महे लालीलाय धीमहि। तन्नो अग्निः प्रचोदयात्। कात्यायनाय विद्महे कन्यकुमारि धीमहि। तन्नो दुर्गिः प्रचोदयात्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

सहस्रपरमा देवी शतमूला शताङ्कुरा। सर्वꣳ हरतु मे पापं दूर्वा दुःस्वप्ननाशनी। काण्डात्काण्डात् प्ररोहन्ती परुषः परुषः परि॥७॥

एवानो दूर्वे प्रतनु सहस्रेण शतेन च। या शतेन प्रतनोषि सहस्रेण विरोहसि। तस्यास्ते देवीष्टके विधेम हविषा वयम्। अश्वक्रान्ते रथक्रान्ते विष्णुक्रान्ते वसुन्धरा। शिरसा धारयिष्यामि रक्षस्व मां पदे पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लोकधारिणी। उद्धृताऽसि वराहेण कृष्णेन शतबाहुना। मृत्तिके हन मे पापं यन्मया दुष्कृतं कृतम्। मृत्तिके ब्रह्मदत्ताऽसि काश्यपेनाभिमन्त्रिता। मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम्॥८॥

मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके। तया हतेन पापेन गच्छामि परमां गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत इन्द्र भयामहे ततो नो अभयं कृधि। मघवञ्छग्धि तव तन्न ऊतये विद्विषो विमृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिर्वृत्रहा विमृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः स्वस्तिदा अभयङ्करः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपान्तमन्युस्तृपलप्रभर्मा धुनिः शिमीवाञ्छरुमाँ ऋजीषी। सोमो विश्वान्यतसावनानि नार्वागिन्द्रं प्रतिमानानिदेभुः॥९॥

ब्रह्मजज्ञानं प्रथमं पुरस्ताद्विसीमतः सुरुचो वेन आवः। सबुध्नियां उपमा अस्य विष्ठाः सतश्च योनिमसतश्च विवः। स्योना पृथिवि भवाऽनृक्षरा निवेशनी। यच्छानः शर्म सप्रथाः। गन्धद्वारां दुराधर्षां नित्यपुष्टां करीषिणीम्। ईश्वरीꣳ सर्वभूतानां तामिहोपह्वये श्रियम्। श्रीर्मे भजतु। अलक्ष्मीर्मे नश्यतु। विष्णुमुखा वै देवाश्छन्दोभिरिमाँल्लोकाननपजय्यमभ्यजयन्। महाꣳ इन्द्रो वज्रबाहुः षोडशी शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमानꣳ स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्थ्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमरातिं तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूꣳ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽप्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाप्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमꣳ सचता परुष्णिया। असिक्न्या मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः। यत्पृथिव्याꣳ रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमाꣳस्तदापो वरुणः पुनात्वघमर्षणः। पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वघमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयꣳ सꣳश्रितꣳ सुवः॥१४॥

स नः सुवः सꣳशिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघमर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाꣳ रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः। आक्रान्त्समुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहत्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥ दुर्गासूक्तम् ॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निदहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा नावेव सिन्धुं दुरिताऽत्यग्निः। तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्तीं वैरोचनीं कर्मफलेषु जुष्टाम्। दुर्गां

देवीꣳ शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः। अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी भवा तोकाय तनयाय शं योः। विश्वानि नो दुर्गहा जातवेदः सिन्धुं न नावा दुरितातिं पर्षि। अग्ने अत्रिवन्मनसा गृणानोऽस्माकं बोध्यविता तनूनाम्। पृतनाजितꣳ सहमानमग्निमुग्रꣳ हुवेम परमाथ्सधस्थात्। स नः पर्षदति दुर्गाणि विश्वा क्षामद्देवो अति दुरिताऽत्यग्निः। प्रत्नोषि कमीड्यो अध्वरेषु सनाच्च होता नव्यश्च सथ्सि। स्वाश्चाग्ने तनुवं पिप्रयस्वास्मभ्यं च सौभगमायजस्व। गोभिर्जुष्टमयुजो निषिक्तं तवेन्द्र विष्णोरनुसञ्चरेम। नाकस्य पृष्ठमभि संवसानो वैष्णवीं लोक इह मादयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नमग्नये पृथिव्यै स्वाहा भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरन्नमादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवरन्नं चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरन्नमोम्॥१७॥

[३]

भूरग्नये पृथिव्यै स्वाहा भुवो वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरग्न ओम्॥१८॥

[४]

भूरग्नये च पृथिव्यै च महते च स्वाहा भुवो वायवे चान्तरिक्षाय च महते च स्वाहा सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवर्महरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्न एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्न एकया। पाह्युत द्वितीयया। पाह्यूर्जं तृतीयया। पाहि गीर्भिश्च तसृभिर्वसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाꣳस्याविवेश। सताꣳ शिक्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो ब्रह्मणे धारणं मे अस्त्वनिराकरणं धारयिता भूयासं कर्णयोः श्रुतं मा च्योढ्वं ममामुष्य ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋतं तपः सत्यं तपः श्रुतं तपः शान्तं तपो दमस्तपः शमस्तपो दानं तपो यज्ञं तपो भूर्भुवः सुवर्ब्रह्मैतदुपास्यैतत्तपः॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा वृक्षस्य सम्पुष्पितस्य दूराद्गन्धो वात्येवं पुण्यस्य कर्मणो दूराद्गन्धो वाति यथाऽसिधारां कर्तेऽवहितामवक्रामे यद्युवे युवे ह वा विह्वयिष्यामि कर्तं पतिष्यामीत्येवमनृतादात्मानं जुगुप्सेत्॥२५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः सप्त सप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानाꣳ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीꣳ सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः॥२६॥

ह॒ꣳसः शु॑चि॒षद्वसु॑रन्तरिक्ष॒सद्धोता॑ वेदि॒षदति॑थिर्दुरोण॒सत्। नृ॒षद्व॑र॒सदृ॑त॒सद्व्यो॑म॒सदब्जा गो॒जा ऋ॑त॒जा अ॑द्रि॒जा ऋ॒तं बृ॒हत्। घृ॒तं मि॑मिक्षिरे घृ॒तम॑स्य॒ योनि॑र्घृ॒ते श्रि॒तो घृ॒तम्व॑स्य॒ धाम॑। अ॒नु॒ष्व॒धमाव॑ह मा॒दय॑स्व॒ स्वाहा॑कृतं वृषभ वक्षि ह॒व्यम्। स॒मु॒द्रादू॒र्मिर्मधु॑मा॒ꣳ उदा॑रदुपा॒ꣳशुना॒ सम॑मृत॒त्वमा॑नट्। घृ॒तस्य॒ नाम॒ गुह्यं॒ यदस्ति॑ जि॒ह्वा दे॒वाना॑म॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। व॒यं नाम॒ प्रब्र॑वामा घृ॒तेना॒स्मिन् य॒ज्ञे धा॑रयामा॒ नमो॑भिः। उप॑ ब्र॒ह्मा शृ॑णवच्छ॒स्यमा॑नं॒ चतुः॑ शृङ्गोऽवमीद्गौ॒र ए॒तत्। च॒त्वारि॒ शृङ्गा॒ त्रयो॑ अस्य॒ पादा॒ द्वे शी॒र्षे स॒प्त हस्ता॑सो अ॒स्य। त्रिधा॑ ब॒द्धो वृ॑ष॒भो रो॑रवीति म॒हो दे॒वो मर्त्या॒ꣳ आवि॑वेश॥२७॥

त्रिधा॑ हि॒तं प॒णिभि॑र्गु॒ह्यमा॑नं॒ गवि॑ दे॒वासो॑ घृ॒तमन्व॑विन्दन्। इन्द्र॒ एक॒ꣳ सूर्य॒ एकं॑ जजान वे॒नादेक॒ꣳ स्व॒धया॒ निष्ट॑तक्षुः। यो दे॒वानां॑ प्रथ॒मं पु॒रस्ता॒द्विश्वा॒धियो॑ रु॒द्रो म॒हर्षिः॑। हि॒र॒ण्यग॒र्भं प॑श्यत॒ जाय॑मान॒ꣳ स नो॑ दे॒वः शु॒भया॒ स्मृत्या॒ संयु॑नक्तु। यस्मा॒त्परं॒ नाप॑र॒मस्ति॒ किञ्चि॒द्यस्मा॒न्नाणी॑यो॒ न ज्यायो॑ऽस्ति॒ कश्चि॑त्। वृ॒क्ष इ॑व स्तब्धो दि॒वि ति॑ष्ठ॒त्येक॒स्तेने॒दं पूर्णं॑ पुरु॑षेण॒ सर्वम्॑। न कर्म॑णा न प्र॒जया॒ धने॑न॒ त्याग॑ने॒नैके अमृ॑त॒त्वमा॑न॒शुः। परे॑ण॒ नाकं॒ निहि॑तं॒ गुहा॑यां वि॒भ्राज॑ते॒ यद्यत॑यो वि॒शन्ति॑। वे॒दा॒न्त॒वि॒ज्ञा॒न॒सुनि॑श्चितार्थाः सन्न्या॑सयो॒गाद्यत॑यः शुद्ध॒सत्त्वाः॑। ते ब्र॑ह्मलो॒के तु॒ परा॑न्तकाले॒ परा॑मृतात्परि॑मुच्यन्ति॒ सर्वे॑। द॒हं॒ वि॒पा॒पं प॒रमे॑श्मभूतं॒ यत्पु॑ण्डरी॒कं पु॒रम॑ध्यस॒ꣳस्थम्। त॒त्रा॒पि॒ द॒हं॒ ग॒गनं॑ विशोक॒स्तस्मि॑न् यद॒न्तस्तदुपा॑सितव्यम्। यो वेदादौ स्व॑रः प्रो॒क्तो॒ वे॒दान्ते॑ च प्रतिष्ठि॑तः। तस्य॑ प्र॒कृति॑लीन॒स्य॒ यः परः॑ स म॒हेश्व॑रः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

स॒हस्र॒शीर्ष॑ं दे॒वं वि॒श्वाक्ष॑ं वि॒श्वश॑म्भुवम्। विश्व॑ं ना॒राय॑णं दे॒वम॒क्षरं॑ पर॒मं प॒दम्। वि॒श्वतः॒ पर॑मान्नित्यं॒ वि॒श्वं ना॑रायण॒ꣳ हरि॑म्। विश्व॑मे॒वेदं पुरु॑ष॒स्तद्विश्व॒मुप॑जीवति। पतिं॒ विश्व॑स्या॒ऽऽत्मेश्व॑र॒ꣳ शाश्व॑त॒ꣳ शिव॑मच्यु॒तम्। ना॒रा॒य॒णं म॑हाज्ञे॒यं वि॒श्वात्मा॑नं प॒राय॑णम्। ना॒रा॒य॒णप॑रो ज्यो॒ति॒रा॒त्मा ना॑रायणः॒ परः॑। ना॒रा॒य॒ण प॑रं ब्र॒ह्म त॒त्त्वं ना॑रायणः॒ परः॑। ना॒रा॒य॒णप॑रो ध्या॒ता॒ ध्या॒नं ना॑रायणः॒ परः॑। यच्च॑ कि॒ञ्चिज्ज॑गत्स॒र्वं दृ॒श्यते॑ श्रूय॒तेऽपि॑ वा॥ अन्त॑र्ब॒हिश्च॑ तत्स॒र्वं॒ व्या॒प्य ना॑रायणः॒ स्थि॑तः॥२९॥

अन॑न्त॒मव्य॑यं क॒विꣳ स॑मु॒द्रेऽन्तं॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। प॒द्म॒को॒श प्र॑तीका॒शꣳ ह॒दयं॑

चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ठ्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततꣳ शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरꣳ सूक्ष्मं तस्मिँन्थ्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधः शायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोँर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता भाँस्वत्यणूपमा। तस्याँः शिखाया मध्ये परमाँत्मा व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारिं च॥॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा मण्डलꣳ स ऋचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां मण्डलꣳ स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूꣳषि स यजुषा मण्डलꣳ स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोँऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः॥३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथ्सत्यमन्नममृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु ब्रह्मैतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यꣳ सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति य एवं वेदेँत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतथ्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गꣳ स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व माम्। भवोद्भवाय नमः॥३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः। सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः॥३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२२]

ऋतꣳ सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय वै नमो नमः॥४०॥

[२३]

सर्वो॒ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु। पुरु॑षो॒ वै रु॒द्रः सन्म॒हो नमो॒ नमः॑। विश्वं॑ भू॒तं भुव॑नं चि॒त्रं ब॑हु॒धा जा॒तं जाय॑मानं च॒ यत्। सर्वो॒ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रु॒द्राय॒ प्रचे॑तसे मी॒ढुष्ट॑माय॒ तव्य॑से। वो॒ चेम॒ शन्त॑मꣳ हृ॒दे। सर्वो॒ ह्येष रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य॒ वैक॑ङ्कत्यग्निहोत्र॒हव॑णी भवति॒ प्रत्ये॒वास्याऽऽहु॑तयस्तिष्ठ॒न्त्यथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृ॒णु॒ष्व पाज॒ इति॒ पञ्च॑॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदि॑तिर्दे॒वा ग॑न्ध॒र्वा म॑नु॒ष्याः॑ पि॒तरोऽसु॑रा॒स्तेषाꣳ॑ सर्वभू॒तानां॑ मा॒ता मे॒दिनी॑ मह॒ता म॒ही सा॑वि॒त्री गा॑य॒त्री जग॑त्यु॒र्वी पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला विश्वा॑ भू॒ता क॑त॒मा का या सा स॒त्येत्य॒मृतेति॑ वसि॒ष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो॒ वा इ॒दꣳ सर्वं॒ विश्वा॑ भू॒तान्यापः॑ प्रा॒णा वा आपः॑ प॒शव॒ आपोऽन्न॒मापोऽमृ॑त॒मापः॑ स॒म्राडापो॑ वि॒राडापः॑ स्व॒राडाप॒श्छन्दा॒ꣳस्यापो॒ ज्योती॒ꣳष्यापो॒ यजू॒ꣳष्यापः॑ स॒त्यमाप॒ः सर्वा॑ दे॒वता॒ आपो॒ भूर्भुव॒ः सुव॒राप॒ ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः॑ पुनन्तु पृथि॒वीं पृ॑थि॒वी पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। पु॒नन्तु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पति॒र्ब्रह्म॑पू॒ता पु॑नातु॒ माम्। यदुच्छि॑ष्ट॒मभो॑ज्यं॒ यद्वा॑ दु॒श्चरि॑तं॒ मम॑। सर्वं॑ पुनन्तु॒ मामापो॑ऽस॒तां च॑ प्रति॒ग्रह॒ꣳ

स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्म सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्ववर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरों गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाहयामि छन्दऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदयꣳ रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्विꣳशत्यक्षरा त्रिपदा षट्कुक्षिः पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओꣳ सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओꣳ सत्यम्। ओं तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवनेऽद्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्त्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजावथ्सोभि सो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्वह। यास्ते सोम प्राणाꣳस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधयाऽ। मधु मेधयाऽ। ब्रह्ममेव मधु मेधयाऽ। अद्या नो देव सवितः प्रजावथ्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्नियꣳ सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवꣳ रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाꣳ अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवाऽ। मधु मेधवाऽ। ब्रह्ममेव मधु मेधवाऽ। ब्रह्मा देवानाꣳ पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानाꣳ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वा रुचे त्वा समिध्स्रवन्ति सरितो न धेनाः। अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा अभिचाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्य

आसाम्। तस्मिन्थ्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्याऽऽसते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टा जुषमाणा दुरुक्तान्बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया जुष्ट ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया। त्वया जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवी मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषताꣳ स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पर्णं वनस्पतेरिवाभिनः शीयताꣳ रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परा मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वात॑ प्रा॒णं मन॑सा॒ऽन्वा र॑भामहे प्र॒जाप॑तिं॒ यो भुव॑नस्य गो॒पाः। स नो॑ मृ॒त्योस्त्रा॑यतां॒ पात्व॑ꣳहसो॒ ज्योग्जी॒वा ज॒राम॑शीमहि॥६४॥

[४७]

अ॒मुत्र॒ भूया॒दध॒ यद्य॒मस्य॒ बृह॑स्पते अ॒भिश॑स्ते॒रमु॑ञ्चः। प्रत्यौ॑हताम॒श्विना॑ मृ॒त्युम॑स्माद्दे॒वाना॑मग्ने भि॒षजा॒ शची॑भिः॥६५॥

[४८]

हरि॒ꣳ हर॑न्त॒मनु॑यन्ति दे॒वा विश्व॒स्येशा॑नं वृष॒भं म॑ती॒नाम्। ब्रह्म॒ सरू॑प॒मनु॑मे॒दमागा॒दय॑नं॒ मा विव॑धी॒र्विक्र॑मस्व॥६६॥

[४९]

शल्कै॑र॒ग्निमि॑न्धा॒न उ॒भौ लो॒कौ स॑नेम॒हम्। उ॒भयौ॑र्लो॒कयोर॑-ऋ॒ध्वाऽति॑ मृ॒त्युं त॑राम्य॒हम्॥६७॥

[५०]

मा छि॑दो मृत्यो॒ मा व॑धी॒र्मा मे॒ बलं॒ विवृ॑हो॒ मा प्रमो॑षीः। प्र॒जां मा मे॑ रीरिष॒ आयु॑रुग्र नृ॒चक्ष॑सं त्वा ह॒विषा॑ विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अर्भ॒कं मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑ उक्षि॒तम्। मा नो॑ऽवधीः पि॒तरं॒ मोत मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒ मा नो॒ अश्वे॑षु रीरिषः। वी॒रान्मा नो॑ रुद्र भामि॒तोऽव॑धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृत्र॒हा विमृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्वस्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः॥७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्यम्बकं यजामहे सुगन्धिं पुष्टिवर्धनम्। उर्वारुकमिव बन्धनान्मृत्योर्मुक्षीय माऽमृतात्॥ ७३॥

[५६]

ये ते सहस्रमयुतं पाशा मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया सर्वानव यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहा॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अन्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। यद्दिवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यथ्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यथ्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यद्द्विद्वा२सश्चाविद्वा२सश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। एनस एनसोऽवयजनमसि स्वाहा॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वया गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेडनम्। अरावा यो नो अभि दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निधेतन स्वाहा॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥ ७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसाꣳ सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानꣳ सर्वेषाꣳ श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयꣳ सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिꣳ शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। त्वक्कर्ममाꣳसरुधिरमेदोमज्जास्नायवोऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। क्षुधे स्वाहा। क्षुत्पिपासाय स्वाहा। विविट्यै स्वाहा। ऋग्विधानाय स्वाहा। कषोत्काय स्वाहा। क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसमृद्धिं च

सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानꣳ स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। ध्रुवाय भूमाय स्वाहा। ध्रुवक्षितये स्वाहा। अच्युतक्षितये स्वाहा। अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा॥ धर्माय स्वाहा। अधर्माय स्वाहा। अद्भ्यः स्वाहा। ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा। गृह्येभ्यः स्वाहा। अवसानेभ्यः स्वाहा। अवसानपतिभ्यः स्वाहा। सर्वभूतेभ्यः स्वाहा। कामाय स्वाहा। अन्तरिक्षाय स्वाहा। यदेजति जगति यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा। पृथिव्यै स्वाहा। अन्तरिक्षाय स्वाहा॥८५॥

दिवे स्वाहा। सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा। नक्षत्रेभ्यः स्वाहा। इन्द्राय स्वाहा। बृहस्पतये स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। ब्रह्मणे स्वाहा। स्वधा पितृभ्यः स्वाहा। नमो रुद्राय पशुपतये स्वाहा॥८६॥

देवेभ्यः स्वाहा। पितृभ्यः स्वधाऽस्तु। भूतेभ्यो नमः। मनुष्येभ्यो हन्ता। प्रजापतये स्वाहा। परमेष्ठिने स्वाहा। यथा कूपः शतधारः सहस्रधारो अक्षितः। एवा मे अस्तु धान्यꣳ सहस्रधारमक्षितम्। धनधान्ये स्वाहा। ये भूताः प्रचरन्ति दिवानक्तं बलिमिच्छन्तो वितुदस्य प्रेष्याः। तेभ्यो बलिं पुष्टिकामो हरामि मयि पुष्टिं पुष्टिपतिर्दधातु स्वाहा॥८७॥

[६७]

ओं तद्ब्रह्म। ओं तद्वायुः। ओं तदात्मा। ओं तथ्सत्यम्। ओं तथ्सर्वम्। ओं तत्पुरोर्नमः॥ अन्तश्चरति भूतेषु गुहायां विश्वमूर्तिषु। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वꣳ रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं प्रजापतिः। त्वं तदाप आपो ज्योती रसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवस्सुवरोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायामपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायामुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायाꣳ समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥ अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे

निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायामपाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायामुदाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायाꣳ समाने निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निर्विश्यामृतꣳ हुतम्। प्राणमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायामपाने निर्विश्यामृतꣳ हुतम्। अपानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायां व्याने निर्विश्यामृतꣳ हुतम्। व्यानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायामुदाने निर्विश्यामृतꣳ हुतम। उदानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायाꣳ समाने निर्विश्यामृतꣳ हुतम्। समानमन्नेनाप्यायस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकः। तेनान्नेनाप्याय स्व॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वमग्ने द्युभिस्त्वमाशुशुक्षणिस्त्वमद्भ्यस्त्वमश्मनस्परि। त्वं वनेभ्यस्त्वमोषधीभ्यस्त्वं नृणां नृपते जायसे शुचिः॥९५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शिवेन मे सन्तिष्ठस्व स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व यज्ञस्यर्धिमनु सन्तिष्ठस्वोप ते यज्ञ नम उप ते नम उप ते नमः॥९६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

सत्यं परं परꣳ सत्यꣳ सत्येन न सुवर्गाल्लोकाच्च्यवन्ते कदाचन सताꣳ हि सत्यं तस्मात्सत्ये रमन्ते तप इति तपो नानशनात्परं यद्धि परं तपस्तद्दुर्धर्षं तद्दुराधर्षं तस्मात्तपसि रमन्ते दम इति नियतं ब्रह्मचारिणस्तस्माद्दमे रमन्ते शम इत्यरण्ये मुनयस्तस्माच्छमे रमन्ते दानमिति सर्वाणि भूतानि प्रशꣳसन्ति दानान्नाति दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं धर्मान्नाति दुष्करं तस्माद्धर्मे रमन्ते प्रजन इति भूयाꣳसस्तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजायन्ते तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नय इत्याह तस्मादग्नय आधातव्या अग्निहोत्रमित्याह तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते मानसमिति विद्वाꣳसस्तस्माद्विद्वाꣳस एव मानसे रमन्ते न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि पराꣳसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं वेदेत्युपनिषत्॥९७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार
किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच
सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते
दिवि सत्यं वाचः प्रतिष्ठा
सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्सत्यं परमं वदन्ति
तपसा देवा देवतामग्र आयन्तपसर्षयः सुवरन्वविन्दन्
तपसा सपत्नान् प्रणुदामारातीस्-
तपसि सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मात्तपः परमं वदन्ति
दमेन दान्ताः किल्बिषमवधून्वन्ति
दमेन ब्रह्मचारिणः सुवरगच्छन्दमो भूतानां दुराधर्षं
दमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दमः परमं वदन्ति
शमेन शान्ताः शिवमाचरन्ति
शमेन नाकं मुनयोऽन्वविन्दञ्छमो भूतानां दुराधर्षञ्-
छमे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माच्छमः परमं वदन्ति
दानं यज्ञानां वरूथं दक्षिणा लोके दातारꣳ सर्वभूतान्युपजीवन्ति दानेनारातीरपानुदन्त
दानेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति
दाने सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्दानं परमं वदन्ति
धर्मो विश्वस्य जगतः प्रतिष्ठा लोके धर्मिष्ठं प्रजा उपसर्पन्ति धर्मेण पापमपनुदति
धर्मे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्धर्मं परमं वदन्ति
प्रजननं वै प्रतिष्ठा लोके साधु प्रजायास्तन्तुं तन्वानः पितृणामनृणो भवति
तदेव तस्यानृणं तस्मात् प्रजननं परमं वदन्त्य-
ग्नयो वै त्रयी विद्या देवयानः पन्था गार्हपत्य ऋक्पृथिवी रथन्तरमन्वाहार्यपचनं
यजुरन्तरिक्षं वामदेव्यमाहवनीयः साम सुवर्गो लोको बृहत्तस्मादग्नीन्परमं वदन्त्य-
ग्निहोत्रꣳ सायं प्रातर्गृहाणां निष्कृतिः स्विष्टꣳ सुहुतं यज्ञक्रतूनां प्रायणꣳ सुवर्गस्य
लोकस्य ज्योतिस्तस्मादग्निहोत्रं परमं वदन्ति
यज्ञ इति यज्ञेन हि देवा दिवं गता यज्ञेनासुरानपानुदन्त यज्ञेन द्विषन्तो मित्रा भवन्ति
यज्ञे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्माद्यज्ञं परमं वदन्ति

मानसं वै प्राजापत्यं पवित्रं मानसेन मनसा साधु पश्यति मानसा ऋषयः प्रजा असृजन्त मानसे सर्वं प्रतिष्ठितं तस्मान्मानसं परमं वदन्ति

न्यास इत्याहुर्मनीषिणो ब्रह्माणं ब्रह्मा विश्वः कतमः स्वयम्भुः प्रजापतिः संवथ्सर इति संवथ्सरोऽसावादित्यो य एष आदित्ये पुरुषः स परमेष्ठी ब्रह्मात्मा

याभिरादित्यस्तपति रश्मिभिस्ताभिः पर्जन्यो वर्षति पर्जन्येनौषधिवनस्पतयः प्रजायन्त ओषधिवनस्पतिभिरन्नं भवत्यन्नेन प्राणाः प्राणैर्बलं बलेन तपस्तपसा श्रद्धा श्रद्धया मेधा मेधया मनीषा मनीषया मनो मनसा शान्तिः शान्त्या चित्तं चित्तेन स्मृतिꣳ स्मृत्या स्मारꣳ स्मारेण विज्ञानं विज्ञानेनाऽऽत्मानं वेदयति

तस्मादन्नं ददन्थ्सर्वाण्येतानि ददात्यन्नात् प्राणा भवन्ति

भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च

स वै सर्वमिदं जगथ्स च भूतꣳ स भव्यं जिज्ञासक्लृप्त ऋतजा रयिष्ठा श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्ज्ञात्वा तमेवं मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्न्यासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो विभूरसि

प्राणे त्वमसि सन्धाता ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृत्तेजोदास्त्वमस्यग्निरसि वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥ ९८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः शमयिता दक्षिणा वाग्घोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा श्रोत्रमग्नीद्धावद्भ्रियते सा दीक्षा

यदश्नाति तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो यथ्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य विज्ञानं तज्जुहोति

यथ्सायं प्रातरत्ति तथ्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनꣳ सायं च तानि सवनानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये

संवथ्सराश्च परिवथ्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा एतथ्सत्रं यन्मरणं तदवभृथं एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रꣳ सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ यो दक्षिणे प्रमीयते पितॄणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौर्महिमानौ ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥ ९९॥

[८०]

ॐ। सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्थ्सम्भान्। ज्योतिष्माꣳस्तेजस्वानातपꣳस्तपन्नभितपन्। रोचनो रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्यायां सूनृतेरां। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्थ्संवेशनः सꣳशान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्थ्सम्भवन्थ्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सꣳस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्थ्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः शुम्भमानो वामः। सुता सुन्वती प्रसुता सूयमानाऽभिषूयमाणा। पीती प्रपा सम्पा तृप्तिस्तर्पयन्ती॥२॥

कान्ता काम्या कामजाताऽऽयुष्मती कामदुघा। अभिशास्ताऽनुमन्ताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः। आसादयन्निषादयन्थ्सꣳसादनः सꣳसन्नः सन्नः। आभूर्विभूः प्रभूः शम्भूर्भुवः। पवित्रं पवयिष्यन्पूतो मेध्यः। यशो यशस्वानायुरमृतः। जीवो जीविष्यन्थ्स्वर्गो लोकः। सहस्वान्थ्सहीयानोजस्वान्थ्सहमानः। जयन्नभिजयन्थ्सुद्रविणो द्रविणोदाः। आर्द्रपवित्रो हरिकेशो मोदः प्रमोदः॥३॥

अरुणोऽरुणरजाः पुण्डरीको विश्वजिदभिजित्। आर्द्रः पिन्वमानोऽन्नवान्रसवानिरावान्। सर्वौषधः सम्भरो महस्वान्। एजत्का जोवत्काः। क्षुल्लकाः शिपिविष्टकाः। सरिस्रराः सुशेरवः। अजिरासो गमिष्णवः। इदानीं तदानीमेतर्हि क्षिप्रमजिरम्। आशुर्निमेषः फणो द्रवन्नतिद्रवन्। त्वरꣳस्त्वरमाण आशुराशीयाञ्जवः। अग्निष्टोम उक्थ्योऽतिरात्रो द्विरात्रस्त्रिरात्रश्चतूरात्रः। अग्निरृतुः सूर्य ऋतुश्चन्द्रमा ऋतुः। प्रजापतिः संवथ्सरो महान्कः॥४॥

---

[१]

भूरग्निं च पृथिवीं च मां च। त्रीꣳश्च लोकान्थ्संवथ्सरं च। प्रजापतिस्त्वा सादयतु।

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। भुवो॑ वा॒युं चा॒न्तरि॑क्षं च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्स॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। स्व॑रादि॒त्यं च॒ दिवं॑ च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्स॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। भूर्भुवः॒ स्व॑श्च॒न्द्रम॑सं च॒ दिश॑श्च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्स॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५॥

[२]

त्वमे॒व त्वां वे॑त्थ॒ यो॑ऽसि॒ सोऽसि॑। त्वमे॒व त्वाम॑चैषीः। चि॒तश्चासि॒ सञ्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॒ꣳश्चासि॒ भूयाꣳश्चास्यग्ने। यत्ते॑ अग्ने॒ न्यू॑नं॒ यदु॒ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दि॒त्यास्तदङ्गि॑रस-श्चिन्वन्तु। विश्वे॑ ते दे॒वाश्चिति॒मापू॑रयन्तु। चि॒तश्चासि॒ सञ्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॒ꣳश्चासि॒ भूयाꣳश्चास्यग्ने। मा ते॑ अग्ने च॒ येन॒ माऽति॑ च॒ येनाऽऽयु॒रावृ॑क्षि। सर्वे॑षां॒ ज्योति॑षां॒ ज्योति॒र्यद॒दावु॒देति॑। तप॑सो जा॒तमनि॑भृष्ट॒मोजः॑। तत्ते॒ ज्योति॑रिष्टके। तेन॑ मे तप। तेन॑ मे ज्वल। तेन॑ मे दीदिहि। याव॑द्दे॒वाः। याव॒दसा॑ति॒ सूर्यः॑। याव॑दु॒तापि॒ ब्रह्म॑॥६॥

[३]

स॑व॒थ्स॒रो॑ऽसि परिवथ्स॒रो॑ऽसि। इ॒दा॒व॒थ्स॒रो॑ऽसीदुवथ्स॒रो॑ऽसि। इ॒द्व॒थ्स॒रो॑ऽसि वथ्स॒रो॑-ऽसि। तस्य॑ ते वस॒न्तः शिरः॑। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पुच्छम्॑। श॒रदुत्त॑रः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो मध्यम्॑। पू॒र्व॒प॒क्षाश्चि॑तयः। अ॒प॒र॒प॒क्षाः पुरी॑षम्॥७॥

अ॒हो॒रा॒त्राणीष्ट॑काः। ऋ॒ष॒भो॑ऽसि स्व॒र्गो लो॒कः। यस्यां॑ दि॒शि म॒हीय॑से। ततो॑ नो॒ मह॒ आव॑ह। वा॒युर्भू॒त्वा सर्वा॒ दिश॒ आवा॑हि। सर्वा॒ दिशोऽनु॒विवा॑हि। सर्वा॒ दिशोऽनु॒संवा॑हि। चित्त्या॒ चिति॒मापृ॑ण। अचि॑त्त्या॒ चिति॒मापृ॑ण। चिद॑सि समु॒द्रयो॑निः॥८॥

इन्दु॑र्दक्षः॑ श्ये॒न ऋ॒तावा॑। हिर॑ण्यपक्षः शकु॒नो भु॑र॒ण्युः। म॒हान्थ्स॒धस्थे॑ ध्रु॒व आनिष॑त्तः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः। एति॒ प्रेति॒ वीति॒ समित्युदिति॑। दिवं॑ मे यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। पृ॒थि॒वीं मे॑ यच्छ। अ॒न्तरि॑क्षं मे यच्छ। दिवं॑ मे यच्छ। अह्ना॒ प्रसा॑रय। रात्र्या॒ सम॑च। रात्र्या॒ प्रसा॑रय। अह्ना॒ सम॑च। काम॒ं प्रसा॑रय। काम॒ꣳ सम॑च॥९॥

[४]

भूर्भुवः॒ स्वः॑। ओजो॒ बलम्॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रम्। यशो॑ म॒हत्। स॒त्यं तपो॒ नाम॑। रू॒पम॒मृतम्॑। चक्षुः॒ श्रोत्रम्॑। मन॒ आयुः॑। विश्वं॒ यशो॑ म॒हः। स॒मं तपो॒ हरो॒ भाः। जा॒तवे॑दा॒ यदि॑ वा

पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्यावर्वृथस्व॥१०॥

[५]

राज्ञी विराज्ञी। सम्राज्ञी स्वराज्ञी। अर्चिः शोचिः। तपो हरो भाः। अग्निरिन्द्रो बृहस्पतिः। विश्वे देवा भुवनस्य गोपाः। ते मा सर्वे यशसा सꣳसृजन्तु॥११॥

[६]

असवे स्वाहा वसवे स्वाहा। विभुवे स्वाहा विवस्वते स्वाहा। अभिभुवे स्वाहाऽधिपतये स्वाहा। दिवां पतये स्वाहाऽꣳहस्पत्याय स्वाहा। चाक्षुष्मत्याय स्वाहा ज्योतिष्मत्याय स्वाहा। राज्ञे स्वाहा विराज्ञे स्वाहा। सम्राज्ञे स्वाहा स्वराज्ञे स्वाहा। शूषाय स्वाहा सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा ज्योतिषे स्वाहा। सꣳसर्पाय स्वाहा कल्याणाय स्वाहा। अर्जुनाय स्वाहा॥१२॥

[७]

विपश्चिते पवमानाय गायत। मही न धाराऽत्यन्धो अर्षति। अहिर्ह जीर्णामतिसर्पति त्वचम्। अत्यो न क्रीडन्नसरद्वृषा हरिः। उपयामगृहीतोऽसि मृत्यवे त्वा जुष्टं गृह्णामि। एष ते योनिर्मृत्यवे त्वा। अपमृत्युमपक्षुधम्। अपेतः शपथं जहि। अधा नो अग्न आवह। रायस्पोषꣳ सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षोऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुरयज्ञानां वाक्। असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्र। असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेद। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्घृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः। चक्षुरहृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रꣳ

हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता। शरीरꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बले श्रितः। बलꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवानसृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्नुतः। वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमाꣳसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्य मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यꣳहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणं प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाय। परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो मा प्राहैषीत्। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। स होवाच वेदेति॥२५॥

स कस्मिन्प्रतिष्ठित इति। परोरजसीति। कस्तद्यत्परोरजा इति। एष वाव स परोरजा इति होवाच। य एष तपति। एषोऽर्वाग्रजा इति। स कस्मिन्त्वेष इति। सत्य इति। किं तथ्सत्यमिति। तप इति॥२६॥

कस्मिन्नु तप इति। बल इति। किं तद्बलमिति। प्राण इति। मा स्म प्राणमतिपृच्छ इति माऽऽचार्योऽब्रवीदिति होवाच ब्रह्मचारी। स होवाच प्लक्षो दय्याम्पातिः। यद्वै ब्रह्मचारिन्प्राणमत्यप्रक्ष्यः। मूर्धा ते व्यपतिष्यत्। अहमुत आचार्याच्छ्रेयान्भविष्यामि। यो मा सावित्रे समवादिष्टेति॥२७॥

तस्मा॑थ्सावि॒त्रे न संव॑देत। स यो ह॒ वै सा॑वि॒त्रं वि॒दुषा॑ सावि॒त्रे स॒वद॑ते। सहा॑स्मि॒ञ्छ्रियं॑ दधाति। अनु॑ ह॒ वा अ॑स्मा अ॒सौ तप॒ञ्छ्रियं॑ मन्यते। अन्व॑स्मै॒ श्रीस्तपो॑ मन्यते। अन्व॑स्मै॒ तपो॒ बलं॑ मन्यते। अन्व॑स्मै॒ बलं॑ प्रा॒णं म॑न्यते। स यदाह॑। स॒ंज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॒ दर्शा॑ दृ॒ष्टेति॑। ए॒ष ए॒व तत्॥२८॥

अथ॒ यदाह॑। प्रस्तु॑तं॒ विष्टु॑तꣳ सु॒ता सु॑न्व॒तीति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व तान्यहा॑नि। ए॒ष रात्र॑यः। अथ॒ यदाह॑। चि॒त्रः के॒तुर्दाता प्र॑दा॒ता स॑वि॒ता प्रस॑वि॒ताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑म॒न्तेति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व तेऽह्नो॑ मुहू॒र्ताः। ए॒ष रात्रे॑ः॥२९॥

अथ॒ यदाह॑। प॒वित्रं॑ पवयि॒ष्यन्थ्सह॑स्वा॒न्थ्सही॑यानरु॒णो॑ऽरु॒णर॑जा॒ इति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व ते॑ऽर्धमा॒सा॒ः। ए॒ष मासा॑ः। अथ॒ यदाह॑। अ॒ग्निष्टो॒म उ॒क्थ्यो॑ऽग्निर्ऋ॒तुः प्र॒जाप॑तिः संवथ्स॒र इति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व ते य॑ज्ञक्र॒तवः॑। ए॒ष ऋ॒तवः॑॥३०॥

ए॒ष स॑ंवथ्स॒रः। अथ॒ यदाह॑। इ॒दानी॑ त॒दानी॒मिति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व ते मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्ताः। ज॒न॒को ह॒ वैदे॑हः। अ॒हो॒रा॒त्रैः स॒माज॑गाम। तꣳ हो॑चुः। यो वा अ॒स्मान् वेद॑। वि॒जह॑त्पा॒प्मान॑मेति॥३१॥

सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मि॑ँल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीयत॒ इति॑। वि॒जह॑द्ध॒ वै पा॒प्मान॑मेति। सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मि॑ँल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीयते। य ए॒वं वेद॑। अही॑ना॒ हाऽऽश्व॑थ्यः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार॥३२॥

स ह॑ ह॒ꣳसो हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। ह॒ꣳसो ह॒ वै हि॑र॒ण्मयो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। दे॒व॒भा॒गो ह॑ श्रौत॒र्ष॒ः। सा॒वि॒त्रं वि॒दां च॑कार। तꣳ ह॒ वागदृ॑श्यमा॒नाऽभ्यु॑वाच॥३३॥

सर्वं॑ बत गौत॒मो वेद॑। यः सा॑वि॒त्रं वेदेति॑। स हो॑वाच। कैषा वाग॒सीति॑। अ॒यम॒हꣳ सा॑वि॒त्रः। दे॒वाना॑मुत्त॒मो लो॒कः। गुह्यं॒ महो॒ बिभ्र॒दिति॑। ए॒ताव॑ति ह गौत॒मः। य॒ज्ञो॒प॒वी॒तं कृ॒त्वाऽधो निप॑पात। नमो॒ नम॒ इति॑॥३४॥

स हो॑वाच। मा भै॑षीर्गौतम। जि॒तो वै ते॑ लो॒क इति॑। तस्मा॒द्ये के च॑ सावि॒त्रं वि॒दुः। सर्वे॒ ते जि॒तलो॑काः। स यो ह॒ वै सा॑वि॒त्रस्या॒ष्टाक्ष॑रं प॒दꣳ श्रि॒याऽभिषि॑क्तं॒ वेद॑। श्रि॒या है॒वाभिषि॑च्यते। घृणि॒रिति॒ द्वे अ॒क्षरे॑। सूर्य॒ इति॒ त्रीणि॑। आ॒दि॒त्य इति॒ त्रीणि॑॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदꣳ श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्देवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानꣳ स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह वै वार्ष्णेयः। आदित्येन समाजगाम। तꣳ होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृताथ्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवैनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाꣳश्च वेद। कुर्वन्ति हास्यैता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सुता सुन्वतीति। एतावनुवाकावपर-पक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। पवित्रं पवयिष्यन्थ्सहस्वान्थ्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवथ्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवथ्सर आर्तिमार्च्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवथ्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवथ्सरस्य

च नामधेयानि॥४१॥

न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवथ्सर आर्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव सलोकताꣳ सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

---[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निर्मुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवैनं तथ्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदꣳ सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं धयन्ति। धीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं न धयन्ति। अधीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तꣳ ह जीर्णिꣳ स्थविरꣳ शयानम्। इन्द्र उपव्रज्योवाच। भरद्वाज। यत्ते चतुर्थमायुर्दद्याम्। किमेनेन कुर्या इति। ब्रह्मचर्यमेवैनेन चरेयमिति होवाच॥४५॥

तꣳ ह त्रीन्गिरिरूपानविज्ञातानिव दर्शयां चकार। तेषाꣳ हैकैकस्मान्मुष्टिनाऽऽददे। स होवाच। भरद्वाजेत्यामन्त्र्य। वेदा वा एते। अनन्ता वै वेदाः। एतद्वा एतैस्त्रिभिरायुर्भिरन्व-वोचथाः। अथ त इतरदनन्नूक्तमेव। एहीमं विद्धि। अयं वै सर्वविद्येति॥४६॥

तस्मै हैतमग्निꣳ सावित्रमुवाच। तꣳ स विदित्वा। अमृतो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। अमृतो हैव भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। एषो एव त्रयी विद्या॥४७॥

यावन्तꣳ ह वै त्रय्या विद्यया लोकं जयति। तावन्तं लोकं जयति। य एवं वेद।

अग्नेर्वा एतानि नामधेयानि। अग्नेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। वायोर्वा एतानि नामधेयानि। वायोरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तथ्सर्वꣳ सीव्यति। तस्माथ्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१॥

तपोऽसि लोके श्रितम्। तेजसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२॥

तेजोऽसि तपसि श्रितम्। समुद्रस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥३॥

समुद्रोऽसि तेजसि श्रितः। अपां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४॥

आपः स्थ समुद्रे श्रिताः। पृथिव्याः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याꣳ श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वायुरस्यन्तरिक्षे श्रितः। दिवः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥९॥

द्यौरसि वायौ श्रिता। आदित्यस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१०॥

आदित्योऽसि दिवि श्रितः। चन्द्रमसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥११॥

चन्द्रमा अस्यादित्ये श्रितः। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१२॥

नक्षत्राणि स्थ चन्द्रमसि श्रितानि। संवथ्सरस्य प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तॄणि विश्वस्य जनयितॄणि। तानि व उपदधे कामदुघान्यक्षितानि। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१३॥

संवथ्सरोऽसि नक्षत्रेषु श्रितः। ऋतूनां प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१४॥

ऋतवः स्थ संवथ्सरे श्रिताः। मासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१५॥

मासाः स्थर्तषु श्रिताः। अर्धमासानां प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्ये। अन्नादाः स्थान्नदुघे युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्ये विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१९॥

राडसि बृहती श्रीरसीन्द्रपत्नी धर्मपत्नी। विश्वं भूतमनुप्रभूता। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥२०॥

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॒ धामा॒मृतम्॑। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२१॥

[१]

त्वम॑ग्ने रु॒द्रो असु॑रो म॒हो दि॒वः। त्वꣳ शर्धो॒ मारु॑तं पृ॒क्ष ई॑शिषे। त्वं वातै॑ररु॒णैर्या॑सि शङ्ग॒यः। त्वं पू॒षा वि॑ध॒तः पा॑सि॒ नु त्मना॑। देवा॑ दे॒वेषु॑ श्रयध्वम्। प्रथ॑मा द्वि॒तीये॑षु श्रयध्वम्। द्वि॒ती॑यास्तृ॒तीये॑षु श्रयध्वम्। तृती॑याश्चतु॒र्थेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्थाः प॑ञ्च॒मेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒माः ष॒ष्ठेषु॑ श्रयध्वम्॥२२॥

ष॒ष्ठाः स॑प्त॒मेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒मा अ॑ष्ट॒मेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्ट॒मा न॑व॒मेषु॑ श्रयध्वम्। न॒व॒मा द॑श॒मेषु॑ श्रयध्वम्। द॒श॒मा ए॑काद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒का॒द॒शा द्वा॑द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒द॒शास्त्र॑योद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। त्र॒यो॒द॒शाश्च॑तुर्द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्द॒शाः प॑ञ्चद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒द॒शाः षो॑ड॒शेषु॑ श्रयध्वम्॥२३॥

षो॒ड॒शाः स॑प्तद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒द॒शा अ॑ष्टाद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्टा॒द॒शा ए॑कान्नवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒का॒न्न॒वि॒ꣳशा वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। वि॒ꣳशा ए॑कवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒क॒वि॒ꣳशा द्वा॑वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒वि॒ꣳशास्त्र॑योवि॒ꣳशे॑षु श्रयध्वम्। त्र॒यो॒वि॒ꣳशाश्च॑तुर्वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्वि॒ꣳशाः प॑ञ्चवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒वि॒ꣳशाः ष॑ड्वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्॥२४॥

ष॒ड्वि॒ꣳशाः स॑प्तवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒वि॒ꣳशा अ॑ष्टावि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्टा॒वि॒ꣳशा ए॑कान्नत्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒का॒न्न॒त्रि॒ꣳशास्त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। त्रि॒ꣳशा ए॑कत्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒क॒त्रि॒ꣳशा द्वा॑त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒त्रि॒ꣳशास्त्र॑यस्त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। देवा॑स्त्रिरेकादशा॒स्त्रिस्त्र॑यस्त्रिꣳशाः। उत्त॑रे भवत। उत्त॑रवर्त्मान॒ उत्त॑रसत्त्वानः। यत्का॑म इ॒दं जु॒होमि॑। तन्मे॒ समृ॑ध्यताम्। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२५॥

[२]

अग्ना॑विष्णू स॒जोष॑सा। इ॒मा व॑र्धन्तु वां॒ गिरः॑। द्यु॒म्नैर्वाजे॑भि॒रागत॑म्। राज्ञी॑ वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॒स्पतिः॑। विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑ता॒ वचः॑। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२६॥

[३]

अन्नपतेऽन्नस्य नो देहि। अनमीवस्य शुष्मिणः। प्र प्रदातारं तारिषः। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अग्ने पृथिवीपते। सोम वीरुधां पते। त्वष्टः समिधां पते। विष्णवाशानां पते। मित्र सत्यानां पते। वरुण धर्मणां पते॥२७॥

मरुतो गणानां पतयः। रुद्र पशूनां पते। इन्द्रौजसां पते। बृहस्पते ब्रह्मणस्पते। आ रुचा रोचेऽहꣳ स्वयम्। रुचा रुरुचे रोचमानः। अतीत्यादः स्वराभरेह। तस्मिन् योनौ प्रजनौ प्रजायेय। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥२८॥

[४]

सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वाः। सप्तर्षयः सप्त धाम प्रियाणि। सप्त होत्रा अनुविद्वान्। सप्त योनीरापृणस्वा घृतेन। प्राची दिक्। अग्निर्देवता। अग्निꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। दक्षिणा दिक्। इन्द्रो देवता॥२९॥

इन्द्रꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। प्रतीची दिक्। सोमो देवता। सोमꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। उदीची दिक्। मित्रावरुणौ देवता। मित्रावरुणौ स दिशां देवौ देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति॥३०॥

ऊर्ध्वा दिक्। बृहस्पतिर्देवता। बृहस्पतिꣳ स दिशां देवं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। इयं दिक्। अदितिर्देवता। अदितिꣳ स दिशां देवीं देवतानामृच्छतु। यो मैतस्यै दिशोऽभिदासति। पुरुषो दिक्। पुरुषो मे कामान्थ्समर्धयतु॥३१॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। उषसमुषसमशीय। अहमसो ज्योतिरशीय। अहमसोऽपोऽशीय। वयꣳ स्याम पतयो रयीणाम्। भूर्भुवः स्वः स्वाहा॥३२॥

[५]

यत्तेऽचितं यदु चितं ते अग्ने। यत्त ऊनं यदु तेऽतिरिक्तम्। आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। लोकं पृण च्छिद्रं पृण। अथो सीद शिवा त्वम्। इन्द्राग्नी त्वा बृहस्पतिः। अस्मिन् योनावसीषदन्॥३३॥

तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। ता अस्य सूददोहसः। सोमꣳ श्रीणन्ति पृश्नयः। जन्म देवानां विशः। त्रिष्वा रोचने दिवः। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अग्ने देवाꣳ

इहाऽऽवह। जज्ञानो वृक्तबर्हिषे। असि होता न ईड्यः। अगन्म महा मनसा यविष्ठम्॥३४॥

यो दीदाय समिद्ध स्वे दुरोणे। चित्रभानू रोदसी अन्तरुर्वी। स्वाहुतं विश्वतः प्रत्यञ्चम्। मेधाकारं विदथस्य प्रसाधनम्। अग्निꣳ होतारं परिभूतमं मतिम्। त्वामर्भस्य हविषः समानमित्। त्वां महो वृणते नरो नान्यं त्वत्। मनुष्वत्त्वा निधीमहि। मनुष्वथ्समिधीमहि। अग्ने मनुष्वदङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यज। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषꣳ स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ यद्दक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्ङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यथ्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। सꣳ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिꣳश्च लोकेऽमुष्मिꣳश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयाꣳसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तꣳ ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तꣳ ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते।

नास्याहोरात्रे लोकमाप्नुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस। तꣳ ह कुमारꣳ सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तꣳ ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। तꣳ ह स्मोत्थितं वागभिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति रात्रीरवाथ्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमाꣳ रात्रिमाश्ना इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूꣳस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृह उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार कति रात्रीरवाथ्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्रथमाꣳ रात्रिमाश्ना इति। प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूꣳस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। नमस्ते अस्तु भगव इति होवाच। वरं वृणीष्वेति। पितरमेव जीवन्नयानीति। द्वितीयं वृणीष्वेति॥४५॥

इष्टापूर्तयोर्मेऽक्षितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै तस्येष्टापूर्ते ना क्षीयेते। नास्येष्टापूर्ते क्षीयेते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। तृतीयं वृणीष्वेति। पुनर्मृत्योर्मेऽपचितिं ब्रूहीति होवाच। तस्मै हैतमग्निं नाचिकेतमुवाच। ततो वै सोऽप पुनर्मृत्युमजयत्॥४६॥

अप पुनर्मृत्युं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। प्रजापतिर्वै प्रजाकामस्तपोऽतप्यत। स हिरण्यमुदास्यत्। तदग्नौ प्रास्यत्। तदस्मै नाच्छदयत्। तद्द्वितीयं प्रास्यत्। तदस्मै नैवाच्छदयत्। तत्तृतीयं प्रास्यत्॥४७॥

तदस्मै नैवाच्छदयत्। तदात्मन्नेव हृदय्येऽग्नौ वैश्वानरे प्रास्यत्। तदस्मा अच्छदयत्। तस्माद्धिरण्यं कनिष्ठं धनानाम्। भुञ्जत्प्रियतमम्। हृदयजꣳ हि। स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। ताꣳ स्वायैव हस्ताय दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षा॑य त्वा॒ दक्षि॑णां॒ प्रति॑गृह्णा॒मीति॑। सो॑ऽदक्षत॒ दक्षि॑णां प्रति॒गृह्य॑। दक्ष॑ते ह॒ वै दक्षि॑णां प्रति॒गृह्य॑। य ए॒वं वेद॑। ए॒तद्ध॑ स्म॒ वै तद्विद्वा॑ꣳसो॑ वाजश्रव॒सा गोत॑माः। अप्य॑नूदे॒श्यां॑ दक्षि॑णां॒ प्रति॑गृह्णन्ति। उ॒भये॑न व॒यं द॑क्षिष्यामह ए॒व दक्षि॑णां प्रति॒गृह्येति॑। ते॑ऽदक्षन्त॒ दक्षि॑णां प्रति॒गृह्य॑। दक्ष॑ते ह॒ वै दक्षि॑णां प्रति॒गृह्य॑। य ए॒वं वेद॑। प्र हा॒न्यं व्ली॑नाति॥४९॥

[८]

त॒ꣳ हे॒तमेके॑ पशुब॒न्ध ए॒वोत्त॑रवे॒द्यां चि॑न्वते। उ॒त्त॒र॒वे॒दिस॑म्मित ए॒षो॑ऽग्निरिति॒ वद॑न्तः। तन्न तथा॑ कु॒र्यात्। ए॒तम॒ग्निं काम॑ेन॒ व्य॑र्धयेत्। स ए॑नं॒ काम॑ेन॒ व्यृ॑द्धः। काम॑ेन॒ व्य॑र्धयेत्। सौ॒म्ये वावैन॑मध्व॒रे चि॑न्वी॒त। यत्र॑ वा॒ भूयि॑ष्ठा॒ आहु॑तयो हू॒येरन्॑। ए॒तम॒ग्निं काम॑ेन॒ सम॑र्धयति। स ए॑नं॒ काम॑ेन॒ समृ॑द्धः॥५०॥

काम॑ेन॒ सम॑र्धयति। अथ॑ हैनं पु॒रर्ष॑यः। उ॒त्त॒र॒वे॒द्याम॒ेव स॒त्रियं॑मचिन्वत। ततो॒ वै तेऽवि॑न्दन्त प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। वि॒न्दत॑ ए॒व प्र॒जाम्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं वा॒युर्ऋद्धि॑कामः॥५१॥

य॒था॒न्यु॒प्तमे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ए॒तामृद्धि॑माप्नो॑त्। यामि॒दं वा॒युर्ऋ॒द्धः। ए॒तामृद्धि॑मृ॒ध्नोति। यामि॒दं वा॒युर्ऋ॒द्धः। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं गोब॒लो वार्ष्णः॑ प॒शुका॑मः। पाङ्क्त॑मे॒व चि॑क्ये। पञ्च॑ पु॒रस्ता॑त्॥५२॥

पञ्च॑ दक्षिण॒तः। पञ्च॑ प॒श्चात्। पञ्चो॑त्तर॒तः। एका॑ मध्ये॑। ततो॒ वै स स॒हस्र॑ं प॒शून्प्राप्नो॑त्। प्र स॒हस्र॑ं प॒शूना॑प्नोति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनं प्र॒जाप॑ति॒र्ज्यैष्ठ्य॑कामो॒ यश॑स्कामः प्र॒जन॑नकामः। त्रि॒वृत॑मे॒व चि॑क्ये॥५३॥

स॒प्त पु॒रस्ता॑त्। ति॒स्रो द॑क्षिण॒तः। स॒प्त प॒श्चात्। ति॒स्र उ॑त्तर॒तः। एका॑ मध्ये॑। ततो॒ वै स प्र यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑माप्नोत्। ए॒तां प्रजा॑ति॒ं प्राजा॑यत। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। त्रि॒वृद्वै ज्यैष्ठ्यम्॑। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः॥५४॥

त्रि॒वृत्प्र॒जन॑नम्। उ॒पस्थो॒ योनि॑र्मध्य॒मा। प्र यशो॒ ज्यैष्ठ्य॑माप्नोति। ए॒तां प्रजा॑ति॒ं प्रजा॑यते। यामि॒दं प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैन॒मिन्द्रो॒ ज्यैष्ठ्य॑कामः। ऊ॒र्ध्वा ए॒वोप॑दधे। ततो॒ वै स ज्यैष्ठ्य॑मगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्य॑ं गच्छति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। अथ॑ हैनम॒सावा॑दि॒त्यः स्व॒र्गका॑मः। प्राची॑रे॒वोप॑दधे। ततो॒ वै सो॑ऽभि स्व॒र्गं लो॒कम॑जयत्। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति।

यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स यदी॒च्छेत्॥५६॥

ते॒ज॒स्वी य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑। प्राङा॑होतु॒र्धिष्ण्या॒दुथ्स॑र्पेत्। येयं प्रागा॒द्यश॑स्वती। सा मा॒ प्रोर्णो॑तु। तेज॑सा॒ यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेनेति॑। ते॒ज॒स्व्येव य॑श॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। अथ॒ यदी॒च्छेत्। भूयि॑ष्ठं मे॒ श्रद्द॑धीरन्। भूयि॑ष्ठा॒ दक्षि॑णा नयेयु॒रिति॑। दक्षि॑णासु नी॒यमा॑नासु॒ प्राच्येहि॒ प्राच्ये॒हीति॒ प्राची॑ जु॒षा॒णा वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहेति॑ स्रु॒वेणो॑प॒हत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ जुहुयात्॥५७॥

भूयि॑ष्ठमे॒वास्मै॒ श्रद्द॑धते। भूयि॑ष्ठा॒ दक्षि॑णा नयन्ति। पुरी॑षमुप॒धाय॑। चि॒ति॒क्लृप्तिभि॑रभि॒मृश्य॑। अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। चत॑स्र ए॒ता आहु॑तीर्जुहोति। त्वम॑ग्ने रु॒द्र इति॑ शतरु॒द्रीय॑स्य रू॒पम्। अग्ना॑विष्णू॒ इति॑ वसो॒र्धारा॑याः। अन्न॑पत॒ इत्य॑न्नहो॒मः। स॒प्त ते॑ अग्ने स॒मिधः॑ स॒प्त जि॒ह्वा इति॑ विश्व॒प्रीः॥५८॥

[९]

यां प्र॑थ॒मामिष्ट॑कामुप॒दधा॑ति। इ॒मं तया॑ लो॒कम॒भिज॑यति। अथो॒ या अ॒स्मिँल्लो॒के दे॒वताः॑। तासा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। यां द्वि॒तीया॑मुप॒दधा॑ति। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒लो॒कं तया॒ऽभिज॑यति। अथो॒ या अ॑न्तरिक्षलो॒के दे॒वताः॑। तासा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। यां तृ॒तीया॑मुप॒दधा॑ति। अ॒मुं तया॑ लो॒कम॒भिज॑यति॥५९॥

अथो॒ या अ॒मुष्मिँ॑ल्लो॒के दे॒वताः॑। तासा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। अथो॒ या अ॒मूरि॑तरा अ॒ष्टाद॑श। य ए॒वामी उ॒रव॑श्च॒ वरी॑याꣳसश्च लो॒काः। ताने॒व ताभि॑र॒भिज॑यति॥ का॒म॒चारो॑ ह॒ वा अ॑स्यो॒रुषु॑ च॒ वरी॑यःसु च लो॒केषु॑ भवति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स॒ꣳव॒थ्स॒रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः। तस्य॑ वस॒न्तः शिरः॑॥६०॥

ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षा उत्त॑रः। श॒रत्पुच्छम्॑। मासाः॑ कर्मका॒राः। अ॒हो॒रा॒त्रे श॑तरु॒द्रीयम्॑। प॒र्ज॒न्यो॒ वसो॒र्धारा॑। यथा॒ वै प॒र्ज॒न्यः॒ सुवृ॑ष्टं वृ॒ष्ट्वा। प्र॒जाभ्यः॒ सर्वा॒न्कामा॑न्थ्सम्पू॒रय॑ति। ए॒वमे॒व स तस्य॒ सर्वा॒न्कामा॒न्थ्सम्पू॑रयति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते॥६१॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। स॒ꣳव॒थ्स॒रो वा अ॒ग्निर्ना॑चिके॒तः। तस्य॑ वस॒न्तः शिरः॑। ग्री॒ष्मो दक्षि॑णः प॒क्षः। व॒र्षाः पुच्छम्॑। श॒रदुत्त॑रः प॒क्षः। हे॒म॒न्तो मध्यम्॑। पू॒र्व॒प॒क्षाश्चित॑यः। अ॒प॒र॒प॒क्षाः पुरी॑षम्। अ॒हो॒रा॒त्राणीष्ट॑काः। ए॒ष वाव सो॑ऽग्निर॑ग्नि॒मयः॑ पुनर्ण॒वः। अ॒ग्नि॒मयो॑ ह॒ वै पु॑नर्ण॒वो

भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। यौऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तितरीयकाठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्वे देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यः कामोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य कामो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय

स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ ब्रह्म॑णा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्र॒ह्म॒ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै य॒ज्ञो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। य॒ज्ञाय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यो य॒ज्ञो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥६॥

तमापो॑ऽब्रुवन्। प्रजा॑पते॒ऽप्सु वै सर्वे॒ कामाः॑ श्रि॒ताः। व॒यमु॒ वा आपः॑ स्मः। अ॒स्मान्नु य॑जस्व। अथ॒ त्वयि॒ सर्वे॒ कामाः॑ श्रयिष्यन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒द्भ्यश्च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मि॒न्थ्सर्वे॒ कामा॑ अश्रयन्त। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वे॑ ह॒ वा अ॑स्मि॒न्कामाः॑ श्रयन्ते। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ऽद्भ्यः स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रिष्यन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑

बलिमते चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मै सर्वाणि भूतानि बलिमहरन्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वाणि ह वा अस्मै भूतानि बलिꣳ हरन्ति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽग्नये बलिमते स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥८॥

तमनुवित्तिरब्रवीत्। प्रजापते स्वर्गं वै लोकमनुविविथ्ससि। अहमु वा अनुवित्तिरस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽनुवित्तिर्भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अनुवित्त्यै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽनुवित्तिरभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्यानुवित्तिर्भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽनुवित्त्यै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥९॥

ता वा एताः सप्त स्वर्गस्य लोकस्य द्वारः। दिवःश्येनयोऽनुवित्तयो नाम। आशा प्रथमाꣳ रक्षति। कामो द्वितीयाम्। ब्रह्म तृतीयाम्। यज्ञश्चतुर्थीम्। आपः पञ्चमीम्। अग्निर्बलिमान्ष्षष्ठीम्। अनुवित्तिः सप्तमीम्। अनु ह वै स्वर्गं लोकं विन्दति। कामचारोऽस्य स्वर्गे लोके भवति। य एताभिरिष्टिभिर्यजते। य उ चैना एवं वेद। तास्वन्विष्टि। पष्ठौहीवरां दद्यात्कꣳसं च। स्त्रियै चाऽऽभारꣳ समृद्ध्यै॥१०॥

[२]

तपसा देवा देवतामग्र आयन्। तपसर्षयः स्वरन्वविन्दन्। तपसा सपत्नान्प्रणुदामारातीः। येनेदं विश्वं परिभूतं यदस्ति। प्रथमजं देवꣳ हविषा विधेम। स्वयम्भु ब्रह्म परमं तपो यत्। स एव पुत्रः स पिता स माता। तपो ह यक्षं प्रथमꣳ सम्बभूव। श्रद्धया देवो देवत्वमश्नुते। श्रद्धा प्रतिष्ठा लोकस्य देवी॥११॥

सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। कामवथ्साऽमृतं दुहाना। श्रद्धा देवी प्रथमजा ऋतस्य। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। ताꣳ श्रद्धाꣳ हविषा यजामहे। सा नो लोकममृतं दधातु। ईशाना देवी भुवनस्याधिपत्नी। आगाथ्सत्यꣳ हविरिदं जुषाणम्। यस्माद्देवा जज्ञिरे भुवनं च विश्वे। तस्मै विधेम हविषा घृतेन॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः स॑ध॒माद॑ मदेम। यस्य॑ प्रति॒ष्ठोर्व॑न्तरि॑क्षम्। यस्मा॒॑द्देवा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ सर्वे॑। तथ्स॒त्यमर्च॑दुप॑ य॒ज्ञं न॒ आगा॑त्। ब्रह्माऽऽहु॑ती॒रुप॒मोद॑मानम्। मन॑सो॒ वशे॒ सर्व॑मि॒दं ब॑भूव। नान्यस्य॒ मनो॒ वश॒मन्वि॑याय। भी॒ष्मो हि दे॒वः सह॑सः सही॑यान्। स नो॑ जुषा॒ण उप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। आकू॑तीना॒मधि॑पतिं॒ चेत॑सां च॥१३॥

स॒ङ्कल्पजू॑तिं दे॒वं वि॑प॒श्चिम्। मनो॒ राजा॑नमि॒ह व॒र्धय॑न्तः। उ॒प॒ह्व॒वे॑ऽस्य सुम॒तौ स्या॑म। चर॑णं प॒वित्रं॒ वित॑तं पुरा॒णम्। येन॑ पू॒तस्तर॑ति दुष्कृ॒तानि॑। तेन॑ प॒वित्रे॑ण शु॒द्धेन॑ पू॒ताः। अति॑ पा॒प्मान॒मरा॑तिं तरेम। लो॒कस्य॒ द्वार॑मर्चि॒मत्प॒वित्रम्॑। ज्योति॑ष्मद्भ्राज॑मानं॒ मह॑स्वत्। अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑ बहु॒धा दोह॑मानम्। चर॑णं नो लो॒के सुधि॑तां दधातु। अ॒ग्निर्मू॒र्धा भुव॑ः। अनु॑ नोऽद्यानु॑मति॒रन्विद॑नुमते॒ त्वम्। ह॒व्य॒वाह॒ꣳ स्वि॑ष्टम्॥१४॥

[३]

दे॒वेभ्यो॒ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रो॑ऽभवत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्। प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रो॑ऽभूत्। तमन्वि॒च्छेति॑। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दत्। तमिष्टिभि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥१५॥

तं तपो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ तप॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै तपो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं तपो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेय॒मष्टा॑कपालं॒ निर॑वपत्। तप॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं तपो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ तपो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ तप॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१६॥

तꣳ श्र॒द्धाऽब्र॑वीत्। प्रजा॑पते श्र॒द्धया॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै श्र॒द्धाऽस्मि॑। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्या श्र॒द्धा भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेय॒मष्टा॑कपालं॒ निर॑वपत्। श्र॒द्धाये॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्या श्र॒द्धाऽभ॑वत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॑स्य श्र॒द्धा भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ श्र॒द्धाये॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१७॥

तꣳ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै स॒त्यम॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यꣳ स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यꣳ स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सत्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ स॒त्याय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ मन॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चर॑णमब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ चर॑णेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै चर॑णमस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं चर॑णं भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं निर॑वपत्। चर॑णाय च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं चर॑णमभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ चर॑णं भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ चर॑णाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥२०॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। अपा॑घा॒ अनु॑वित्तयो॒ नाम॑। तपः॑ प्रथ॒माꣳ र॑क्षति। श्र॒द्धा द्वि॒तीया॑म्। स॒त्यं तृ॒तीया॑म्। मन॑श्चतु॒र्थीम्। चर॑णं पञ्च॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौ॒ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒ꣳसं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रꣳ समृ॑द्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म॒ वै चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑य॒ज्ञो निर्मि॑तः। नैनꣳ शा॒न्तम्। नाभिच॑रित॒मा-ग॑च्छति। य ए॒वं वेद॑। यो ह॒ वै चतु॑र्होतॄणां चतुर्होतृ॒त्वं वेद॑। अथो॒ पञ्च॑होतृत्वम्। सर्वा॑ हास्मै॒ दिशः॑ कल्पन्ते। वा॒चस्पति॑र्होता॒ दश॑होतॄणाम्। पृ॒थि॒वी होता॒ चतु॑र्होतॄणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतॄणाम्। वाग्घोता षड्होतॄणाम्। महाहविर्होता सप्तहोतॄणाम्। एतद्वै चतुर्होतॄणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्भेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्रुतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यच्छदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितॄन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ। एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्न्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चं षड्होतारम्। उपरिष्टात्प्राञ्चं सप्तहोतारम्। हृदयं यजूंषि पत्न्यश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिग्रहाँल्लोकं पृणाश्च। सर्वा हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसम्मितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ स्तृणुते। पक्षः सम्मितश्चेतव्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसम्मितमेव चिनुते। इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाँल्लोकानहीनेन। अथो सत्रेण। वरो दक्षिणा। वरेणैव वरꣳ स्पृणोति। आत्मा हि वरः। एकविꣳशतिर्दक्षिणा ददाति। एकविꣳशो वा इतः स्वर्गो लोकः। प्र स्वर्गं लोकमाप्नोति॥२८॥

असावादित्य एकविꣳशः। अमुमेवाऽऽदित्यमाप्नोति। शतं ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। सहस्रं ददाति। सहस्रसम्मितः स्वर्गो लोकः। स्वर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। अन्विष्टकं दक्षिणा ददाति। सर्वाणि वयाꣳसि॥२९॥

सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै। यदि न विन्देत। मन्थानेतावतो दद्यादोदनान् वा। अश्नुते तं कामम्। यस्मै कामायाग्निश्चीयते। पष्ठौहीं त्वन्तर्वतीं दद्यात्। सा हि सर्वाणि वयाꣳसि। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्ध्यै॥३०॥

हिरण्यं ददाति। हिरण्यज्योतिरेव स्वर्गं लोकमेति। वासो ददाति। तेनाऽऽयुः प्रतिरते। वेदितृतीये यजेत। त्रिषत्या हि देवाः। स सत्यमग्निं चिनुते। तदेतत्पशुबन्धे ब्राह्मणं ब्रूयात्। नेतरेषु यज्ञेषु। यो ह वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयितव्यान् वेद॥३१॥

तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनꣳ सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यद्दक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टꣳ स्यात्। अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥

यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥३४॥

---[५]

यच्चामृतं यच्च मर्त्यम्। यच्च प्राणिति यच्च न। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। सर्वाः स्त्रियः सर्वान्पुꣳसः। सर्वं न स्त्रीपुमं च यत्। सर्वास्ताः। यावन्तः पाꣳसवो भूमेः॥३५॥

सङ्ख्याता देवमाययाः। सर्वास्ताः। यावन्त ऊषाः पशूनाम्। पृथिव्यां पुष्टिरर्हिताः। सर्वास्ताः। यावतीः सिकताः सर्वाः। अफ्स्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वास्ताः। यावतीः शर्करा धृत्यै। अस्यां पृथिव्यामधि॥३६॥

सर्वास्ताः। यावन्तोऽश्मानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु प्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः। यावतीर्वीरुधः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः॥३७॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः। यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः। ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः। सर्वास्ताः।

यावदाञ्जनमुच्यते॥३८॥

देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावत्कृष्णायसꣳ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। यावल्लोहायसꣳ सर्वम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वꣳ सीसꣳ सर्वं त्रपु। देवत्रा यच्च मानुषम्॥३९॥

सर्वास्ताः। सर्वꣳ हिरण्यꣳ रजतम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ताः। सर्वꣳ सुवर्णꣳ हरितम्। देवत्रा यच्च मानुषम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४०॥

[६]

सर्वा दिशो दिक्षु। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। अन्तरिक्षं च केवलम्। यच्चास्मिन्नन्तराहितम्। सर्वास्ताः। आन्तरिक्ष्यश्च याः प्रजाः॥४१॥

गन्धर्वाफ्सरसश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्थ्सलिलान्। अन्तरिक्षे प्रतिष्ठितान्। सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्थ्सलिलान्। स्थावराः प्रोष्याश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वा धुनिꣳ सर्वान्थ्वꣳसान्। हिमो यच्च शीयते॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् वितताम्। नीहारो यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्थ्स्तनयित्नून्। ह्रादुनीर्यच्च शीयते। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमफ्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याः समुद्रियाः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्। यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयाꣳसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निꣳ सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगम्। सर्वास्ताः। सत्यꣳ श्रद्धां तपो दमम्। नाम रूपं च भूतानाम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिवꣳ सर्वान्देवान्दिवि। यच्चान्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप

कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। यावतीस्तारकाः सर्वाः। वितता रोचने दिवि। सर्वास्ताः। ऋचो यजूꣳषि सामानि॥४६॥

अथर्वाङ्गिरसश्च ये। सर्वास्ताः। इतिहासपुराणं च। सर्पदेवजनाश्च ये। सर्वास्ताः। ये च लोका ये चालोकाः। अन्तर्भूतं प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। यच्च ब्रह्म यच्चाब्रह्म। अन्तर्ब्रह्मन्प्रतिष्ठितम्॥४७॥

सर्वास्ताः। अहोरात्राणि सर्वाणि। अर्धमासाꣳश्च केवलान्। सर्वास्ताः। सर्वानृतून्थ्सर्वान्मासान्। संवथ्सरं च केवलम्। सर्वास्ताः। सर्वं भूतꣳ सर्वं भव्यम्। यच्चातोऽधिभविष्यति। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघां दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राची महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीची। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाताꣳ सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यꣳ ह शश्वत्। सर्वꣳ हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वे पूर्वेभ्यो वचं एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥५०॥

तप आसीद्बृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवथ्स्वयम्। सत्यꣳ ह होतैषामासीत्। यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं परिवथ्सरान्। भूतꣳ ह प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदꣳ सर्वꣳ सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशꣳसद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्वाव्णः। यद्विश्वसृज आसत।

अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायजथ्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनद्धविः॥५३॥

इध्मꣳ ह क्षुचैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषाꣳ सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि तन्वानाऽहः। सꣳस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानꣳ सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवथ्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत एकविꣳशाः। विश्वसृजाꣳ सहस्रसंवथ्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतां यन्ति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतां यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥३॥
॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥
हरिः ॐ॥